

**Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
Hadtudományi Doktori Iskola**

Szatmári László

A fegyverzetellenőrzés szerepe Európa biztonságában, különös tekintettel az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetre

Doktori (PhD) értekezés

**Témavezető
Dr. Nagy László, ny. ezredes,
az MTA doktora**

.....

aláírás

Budapest, 2012

**NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI
EGYETEM**

Tartalomjegyzék

<u>Bevezetés</u>	6
1. A témaválasztás indoklása	6
2. A kutatás célkitűzése	7
3. A kutatási téma behatárolása	7
4. A kutatói hipotézisek	7
5. Az értekezés felépítése	8
6. Kutatási módszerek	9
<u>I. A fegyverzetellenőrzés elmélete</u>	11
1. Alapfogalmak	13
2. A biztonsági dilemma	16
3. A nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsimek	18
3.1. A nukleáris fegyverzeteket szabályozó rezsimek	19
3.2. A vegyi- és a biológiai (bakteriológiai) fegyverekre vonatkozó rezsimek	22
3.3. Hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek	24
4. A strukturális és az operatív hagyományos fegyverzetellenőrzés	26
5. Következtetések	27
<u>II. A fegyverzetellenőrzés és az EBESZ</u>	28
1. A kezdetek	28
2. A helsinki Záródokumentumtól a „Párizsi Charta”-ig (1975-1990)	31
3. Párizstól Budapestig (1990-1995)	35
4. Dayton-Párizs – Az EBESZ kiemelkedő fegyverzetellenőrzési sikere	37
5. A „fegyverzetellenőrzés keretei” és „a Biztonsági Együtműködési Fórum napirendjének továbbfejlesztése”	40
6. Isztambultól Madridig (1999-2007)	41
7. Helsinkitől Korfun át Athénig (2008-2009)	46
8. Az asztanai csúcstalálkozó (2010)	51
9. A csúcstalálkozótól napjainkig	53
10. Következtetések	55
<u>III. A legjelentősebb hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodások</u>	56
1. A Bizalom- és biztonságerősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentuma	56
1.1. Előszó (preambulum)	57
1.2. Átláthatóság/kiszámíthatóság	57
1.2.1. Éves adatszolgáltatás (I. Fejezet, II. és III. Függelék)	58
1.2.2. Védelmi tervezés (II. Fejezet)	58
1.2.3. Bizonyos katonai tevékenységek előzetes bejelentése és azok megfigyelése (V. és VI. Fejezet, IV. Függelék)	59
1.2.4. Éves tervek és korlátozások (VII. és VIII. Fejezet)	61
1.3. Kockázatcsökkentés (III. Fejezet)	62
1.4. Kapcsolatok (IV. Fejezet, IV. Függelék)	63
1.4.1. Légibázis látogatás	63
1.4.2. A katonai kapcsolatok és együttműködés programja	63
1.5. Verifikáció (IX. Fejezet)	64
1.5.1. Az ellenőrzés	65
1.5.2. Az értékelő látogatás	66
1.6. Regionális intézkedések (X. Fejezet)	66
1.7. Az EBESZ kommunikációs hálózat, a végrehajtás értékelése, a Dokumentum	66

frissítése (XI. és XII. Fejezet)	
1.8. Rövid statisztika	67
1.9. A frissítés/modernizáció problémái	68
1.9.1. Magyar érdekek és részvétel a modernizációban	70
1.10. Részkövetkeztetések	71
2. Az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés	75
2.1. Kötelezettségvállalások	77
2.2. Adatszolgáltatások, bejelentések	80
2.3. Verifikáció	81
2.3.1. Bejelentett hely ellenőrzés	82
2.3.2. Soron kívüli ellenőrzés kijelölt területen belül	82
2.3.3. Csökkentések és átminősítések ellenőrzése	83
2.3.4. A Szerződés végrehajtása szempontjából fontos egyéb előírások	83
2.4. A CFE-1A Megállapodás	84
2.5. Az I. Felülvizsgálati Konferencia	84
2.6. A Módosító Dokumentum (az adaptált Szerződés)	85
2.7. Úton a 2007. évi Rendkívüli Konferencia felé	88
2.8. Az orosz aggályok és a Szövetség válasza	91
2.8.1. Az orosz Záródokumentum-tervezet	93
2.9. Napjainkig	95
2.10. Részkövetkeztetések	97
3. A Nyitott Égbolt Szerződés (OS-szerződés)	101
3.1. Az OS-szerződés rövid története	101
3.2. Az OS-szerződés felépítése, legfontosabb előírásai	103
3.3. Az OS-szerződés végrehajtása	107
3.4. Részkövetkeztetések	109
4. A Katonai Információk Globális Cseréje (GEMI)	109
4.1. Részkövetkeztetések	111
5. Következtetések	111
<u>IV. A kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodások: Bizalom és biztonság – jó szomszédok között</u>	113
1. Regionális/kétoldalú megállapodások a katonai kapcsolatok javítása, valamint a bizalom- és biztonságerősítés érdekében	113
2. Többoldalú politikai megállapodások és kezdeményezések	115
3. A biztonság specifikus aspektusaira vonatkozó megállapodások	115
4. A magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodás	115
5. Egyéb kétoldalú fegyverzetellenőrzési megállapodásaink, kapcsolataink	122
6. Következtetések	123
<u>V. A magyar fegyverzetellenőrzés</u>	124
1. Az MH Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ (HIEK) létrehozása és feladatai (1990-1991)	125
2. A fegyverzetellenőrzés: államérdek	130
2.1. Az EBESZ Katonai Képviselő	134
3. A kiteljesedés éve (1997-2002)	135

4. Harc az életben maradásért – az ambíciószint csökkenése	136
5. A legutóbbi évek	140
6. Rövid kitekintés az európai fegyverzetellenőrzési szervezetekre	141
7. Következtetések	144
<u>VI. Záró megállapítások, összegzett következtetések, tudományos eredmények, ajánlás</u>	147
1. Záró megállapítások, összegzett következtetések	147
2. Új tudományos eredmények	154
3. Ajánlás	155
<u>1. számú Melléklet</u>	
1. számú táblázat: A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések körének bővülése 1986 és 2011 között	157
2. számú táblázat: A CFE Szerződés szerinti nemzeti felső szintek, az Adaptált CFE Szerződésben rögzített nemzeti és területi szintek, valamint a CFE-1A szerinti személyi-állomány szintek	159
3-10. számú táblázatok: A Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ egy éve	160
<u>2. számú Melléklet</u>	
Magyar-ukrán kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodás (angol nyelven)	163
Magyar-szerb kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodás (angol nyelven)	166
<u>3. számú Melléklet</u>	
Illusztrációk a Nyitott Égbolt Szerződés végrehajtása során készült légi fényképekre	170
<u>1. számú Függelék</u>	
A fegyverzetellenőrök kiválasztásának alapelvei és felkészítésük főbb témakörei	175
Tudományos tevékenység jegyzéke	184
Felhasznált irodalom	187
<u>Táblázatok</u>	
1. számú: A Nyitott Égbolt megfigyelő rendszerek	106
2. számú: A magyar-ukrán kétoldalú megállapodásban rögzített bejelentési és megfigyelési küszöbök	117
3. számú: A kétoldalú magyar-ukrán megállapodás alapján, Ukrajna területén végrehajtott feladatok	119
4. számú: A kétoldalú magyar-ukrán megállapodás alapján, Magyarország területén végrehajtott feladatok	120
5. számú: A kétoldalú magyar-szerb megállapodás alapján, Szerbia területén végrehajtott feladatok	121
6. számú: A kétoldalú magyar-szerb megállapodás alapján, Magyarország területén végrehajtott feladatok	121

Ábrák

1. számú: A CFE Szerződés területi zónái	78
2. számú: A fegyverzetellenőrzési megállapodások tagságának áttekintése	109
3. számú: Az MH HIEK első szervezete	127
4. számú: A HM HIEK szervezete	131
5. számú: A HM FEH szervezete	133

Доверяй, но проверяй! (Bízz, de ellenőrizz!) – orosz közmondás
Trust, but verify! (Bízz, de ellenőrizz!) – Ronald Reagan

BEVEZETÉS

1. A témaválasztás indoklása

2012-ben Európában alapvetően stabil biztonsági körülmények között élünk. Mindennapjaink háttérében, az utca embere számára alig észlelhető módon bonyolult és összetett nemzetközi folyamatok játszódnak le, amelyek biztosítják ezt az állapotot. Ezek egyike a fegyverzetellenőrzés.

A fegyverzetellenőrzésről, és azon belül is a hagyományos fegyverzetek ellenőrzéséről, a továbbiakban használjuk a „hagyományos fegyverzetellenőrzés” fogalmat, nem mindennap hallunk. Talán jól is van ez így: ameddig a kooperatív biztonsági rendszerhez tartozó hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek betöltik funkciójukat és elősegítik biztonságunk fenntartását, erősítését, nem kerülnek a figyelem középpontjába, „végzik a dolgukat”. Az utóbbi időben a CFE Szerződés¹ válsága, vagy az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) szerepkeresése során a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések modernizálása juthatott el esetleg az olvasó figyelméig.

A téma viszonylag szerény magyar nyelvű szakirodalommal rendelkezik. Annak ellenére, hogy az európai biztonság egyik kiemelkedően fontos tényezőjéről beszélünk, legtöbbször felületes, vagy hiányos az az ismeretanyag, amellyel a biztonság- és védelempolitikával foglalkozó szakemberek, vagy akár a döntéshozók rendelkeznek.

Az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés taglalásakor megkerülhetetlen az EBESZ szerepének bemutatása, hiszen ez az a szervezet, amely közvetlenül, saját alapfunkcióinak végrehajtása közben, vagy közvetve, tárgyalási fórumot biztosítva, tevőlegesen hozzájárult és hozzájárul az európai biztonsági architektúra kialakításához. A hidegháború vége óta viszont egyáltalán nem, vagy csak részben sikerült az ide kapcsolódó rezsimek tartalmát és eszközeit modernizálni.

A Magyar Köztársaság aktív szerepet töltött be a kooperatív biztonsági rendszer kidolgozásában, a tárgyalásokon részt vevő karrier és katona diplomáták jelentősen hozzájárultak az önmagukat azóta igazoló hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek kiépítéséhez. Hazánk mindig példás következetességgel és fegyellemmel hajtotta és hajtja végre a kötelezettségeket.

¹ Az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés

2. A kutatás célkitűzése

Több mint húszéves szakmai tapasztalatom alapján hiszem, és az értekezésben bizonyítani is kívánom, hogy a hagyományos fegyverzetellenőrzés elévülhetetlen eredményeket ért el az európai biztonság erősítésében, és maga az EBESZ is legkézzelfoghatóbb sikereit éppen ezen a területen érte el. A témát nagyon fontosnak tartom, ezért rendszerezni akarom az idekapcsolódó ismereteket, ismertetni akarom az elért eredményeket, rá akarok mutatni a hiányosságokra. Mindezt azért teszem, hogy bebizonyítsam a fegyverzetellenőrzés fontosságát az európai biztonság és stabilitás szempontjából, támpontot adjak a döntéshozóknak, kedvet teremtsék a további kutatásokhoz. Jelen értekezés ezeket a feladatokat tűzi ki maga elé.

3. A kutatási téma behatárolása

Az értekezésben csak az említés szintjén foglalkozom a tömegpusztító fegyverekkel, a rájuk vonatkozó fegyverzetellenőrzés, leszerelés és a non-prolifерáció kérdéseivel; a fegyverzetellenőrzés vizsgálatát leszűkítettem a hagyományos fegyverekre vonatkozó rezsimekre. Mivel a munkában az EBESZ tevékenységére koncentrálok, az egyéb nemzetközi szervezetekről (ENSZ, EU, NATO stb.) csak bizonyos konkrét esetekben beszélek. Az EBESZ fegyverzetellenőrzési erőfeszítéseinek bemutatásakor természetesen nem akarom azt a téves képet kialakítani, hogy a szervezet csak ezen a területen lenne aktív, de a többi dimenzióban elért eredményekkel – egyáltalán nem alulbecsülve azokat – csak akkor foglalkozom, ha azoknak közvetlen kihatásuk van a fegyverzetellenőrzésre.

4. A kutatói hipotézisek

Az értekezésben a következő hipotéziseket akarom igazolni, vagy cáfolni:

1. A fegyverzetellenőrzés a biztonsági dilemmára adott egyik lehetséges válasz és az EBESZ egyik legmeghatározóbb sikerterülete. Az EBESZ tehát tevékenységével választ ad a biztonsági dilemmára.

2. A fegyverzetellenőrzés definíciója pontosításra szorul.

3. Nem történt meg a hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodások modernizációja, így azok nem alkalmazkodnak a 21. századi realitásokhoz, ami problémás működéshez vezetett, vagy vezethet hamarosan. A hatékonyság csökkenése, a megállapodások esetleges megszűnése komoly biztonsági kockázatot (vákuumot) jelent.

4. A bizalom- és biztonsággerősítés és annak specifikus formája, a kétoldalú bizalom- és biztonsággerősítő megállapodások jelentősen hozzájárulnak hazánk biztonságának erősítéséhez.

5. A magyar hagyományos fegyverzetellenőrzési stratégiát a nemzeti és a szövetségi kötelezettségek és jogok figyelembevételével kell kialakítani. A mai magyar fegyverzetellenőrzési képességek csak korlátozott szerepvállalást tesznek lehetővé. Nem engedhető meg, hogy képességeink tovább csökkenjenek.

5. Az értekezés felépítése

Az első fejezetben a fegyverzetellenőrzés elméletével foglalkozom. Rendszerezem a témához kapcsolódó alapfogalmakat, amelyek felhasználásával egy lehetséges új megközelítést javaslok a fegyverzetellenőrzés definíciójára. Ismertetem a biztonsági dilemmát, de arra kérdésre, vajon a fegyverzetellenőrzés válasz-e a biztonsági dilemmára, csak az értekezés végén adok választ. Az alapfogalmak tisztázása után bemutatom a hagyományos fegyverzetellenőrzést, mint a nemzetközi biztonsági rezsimek egyikét, úgy, hogy közben jellemzem a többi rezsimeket is. Összehasonlítom a fegyverzetellenőrzés két alapvető formáját: a strukturális és az operatív fegyverzetellenőrzést.

A második fejezetben bemutatom az EBEÉ (1994-től EBESZ) történetének főbb állomásait a kezdetektől napjainkig úgy, hogy közben alapvetően a fegyverzetellenőrzési vonulatot keresem és nevesítem. Bizonyítom, hogy a hagyományos fegyverzetellenőrzés mindig kiemelt helyet foglalt el az EBEÉ (EBESZ) erőfeszítések sorában, és a legnagyobb sikereket az EBEÉ (EBESZ) ezen a területen érte el. Rámutatok a modernizáció szükségességére.

A harmadik fejezetben a Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentuma, az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (CFE Szerződés), a Nyitott Égbolt Szerződés, valamint a „Katonai Információk Globális Cseréje” tanulmányozásán keresztül bemutatom, hogyan működik a hagyományos fegyverzetellenőrzés, milyen eredményeket mondhat magáénak, hogyan függnek össze a kötelezettségvállalások, az adatszolgáltatás rendszere és a verifikáció. Bemutatom a Bécsi Dokumentum „evolúcióját”. Statisztikai adatokkal bizonyítom, mennyire „kézzel fogható” eredményei vannak a fegyverzetellenőrzésnek. Megismertetem az olvasót a modernizáció problémáival. A CFE Szerződéssel foglalkozó részben ismertetem a NATO-t összességében, és hazánkat konkrétan is érintő orosz aggályokat és a rájuk adott szövetségi válaszokat. A Nyitott Égbolt Szerződés ismertetése során kitérek a jelentkező problémákra. A fejezet végén áttekintem a hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodások tagságát.

A negyedik fejezetet a Bécsi Dokumentum egyik specifikus előírásának, nevezetesen a regionális együttműködésnek szenteltem. Az általános bemutatáson túl, a magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú megállapodás példáján konkrétan is bizonyítom a hasonló jellegű megállapodások kivételes jelentőségét hazánk biztonságának garantálása szempontjából.

Az ötödik fejezetben a magyar fegyverzetellenőrzés történetét dolgozom fel. Természetesen nem vitatva a fegyverzetellenőrzés politikai jellegét, ez a történet lényegében megegyezik a magyar fegyverzetellenőrzési katonai szervezetek történetével, amelyet 1990-től napjainkig bemutatok. Röviden kitekintek az európai verifikációs szervezetekre.

A hatodik fejezetben záró megállapításokat teszek, többek között tételesen bizonyítom, hogy a fegyverzetellenőrzés választ ad a biztonsági dilemmára. Megfogalmazom összegzett következtetéseimet, új tudományos eredményeimet, és ajánlásokat teszek az értekezés felhasználhatóságára.

A mellékletekben az értekezés megértését segítő táblázatokat, kimutatásokat és fényképeket helyezek el.

A függelékben szerepeltetek egy anyagot, amelyben a fegyverzetellenőrökkel foglalkozom. Elhelyezem a fegyverzetellenőrt a nemzetközi feladatokat végzők között, követelményeket állítok fel kiválasztásuk és kiképzésük irányában. Saját tapasztalataim alapján kidolgoztam az elméleti felkészítés egy hetének lehetséges verzióját, amelyet a gyakorlatban is alkalmaztam már, és itt bemutatok.

6. Kutatási módszerek

1991 óta foglalkozom a fegyverzetellenőrzéssel, beleértve több évet Magyarország Állandó EBESZ Képviselet Katonai Képviseletén, és jelentős adatbázist hoztam létre saját gyakorlati tevékenységem bázisán. Tanulmányoztam a fellelhető hazai és külföldi – elsősorban angol, német és orosz nyelvű – szakirodalmat, beleértve az internet adta lehetőségeket is. Anyagot gyűjtöttem, kutatást folytattam az EBESZ archívumában, közvetlenül felvettem a kapcsolatot az EBESZ részt vevő államok delegációival és verifikációs központjaival.

1995 óta részt vettem a hagyományos fegyverzetellenőrzéshez kapcsolódó legtöbb rangos rendezvényen; ezek anyagait összegyűjtöttem, elemeztem, és következtetéseket vontam le belőlük. Konzultációkat folytattam magyar és külföldi kutatókkal, az EBESZ részt vevő államok szakértőivel. Hazai és külföldi szemináriumokon, tanfolyamokon ismerttettem nézeteimet, és az ott megjelentek véleményét, javaslatait feldolgoztam. A fegyverzetellenőrök

kiképzésére vonatkozó elképzeléseimet a gyakorlatban is kipróbáltam, és jó eredményeket értem el. A szerzett tapasztalatokat felhasználtam.

Az értekezéssel kapcsolatos kutatómunkát, adatgyűjtést 2012. február 15-én zártam le.

A boldogság a nyugodt elme gyümölcse. Kösd gondolataidat a békesség, kiegyensúlyozottság, nyugalom, biztonság, isteni útmutatás eszméihez, és elméd boldogságot terem. – Joseph Murphy²

I. A FEGYVERZETELLENŐRZÉS ELMÉLETE

A földi civilizáció öt és fél ezer éve alatt több mint 15 ezer háború és fegyveres konfliktus zajlott le, amelyekben milliárdos nagyságrendű volt az elpusztultak száma. A kutatások azt mutatják, hogy az emberiség történelme során csupán mintegy 300 évet élt békében. Napjainkban a Föld országainak egyharmada háborút folytat, vagy háborús körülmények között él. Az elmúlt évszázadban a legutolsó évtized jelentette ilyen szempontból a rekordot. Az 1990-es években több mint 100 háború folyt a Földön, melyekben 90 ország vett részt (jóval több, mint a második világháborúban), és mintegy 9 millió ember pusztult el.³

A béke az államok és a népek közötti olyan állapot és a kapcsolatok olyan alakítása, amely kizárja a fegyveres erőszak alkalmazását, a katonai konfliktust és a háborút, mint a politikai célok elérésének eszközét. A béke lehetősége a legalapvetőbb emberi jog.⁴

Immanuel Kant szerint „*A békeállapot az emberek között, akik egymás mellett élnek, nem természeti állapot: status naturalis. A természeti állapot inkább a háború állapota. Azaz ha nem is mindig kitörő ellenségeskedés, legalábbis folytonos fenyegetés azzal. A békeállapotot tehát először intézményileg létesíteni kell. Az ellenségeskedések elhagyása erre még nem elég kezesség. Márpedig amíg szomszéd szomszédnak erről kezességet nem nyújt: addig az, aki őt erre fölhívta, méltán bánhat vele úgy, mint ellenséggel.*”⁵

A béke utáni vágyakozás egykorú magával az emberiséggel. A béke egyfelől az erőszakmentesség, másfelől a kölcsönös egymásrautaltság állapota. A béke kivívása, megtartása, biztosítása azon kérdések közé tartozik, amelyek legalább annyira foglalkoztatták és foglalkoztatják az emberiséget, mint a háború és annak következményei. Az atomkorban a béke az emberiség további fennmaradásának szinonimájává vált.⁶ A békének két típusát különböztethetjük meg: negatív béke és pozitív béke.⁷ A negatív béke pusztán az az állapot, amikor nincs háború, vagy szervezett kollektív erőszak. A pozitív béke időszakában viszont olyan értékek

²Joseph Murphy, amerikai író és filozófus. (1898-1981)

³Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. Hadtudomány, 2005. március
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/1/tartalom.html>

⁴Hadtudományi Lexikon. (Főszerk.: Szabó József). – Magyar Honvédség és Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. I kötet. p. 127.

⁵Kant, Immanuel: Az örök béke. Fordította: Babits Mihály. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985. p.18
<http://philosophiebuch.de/ewfried.htm>

⁶Pöllinger, Sigrid: Zur Situationsanalyse der Friedensforschung in Europa. Schriftenreihe des Universitätszentrums für Friedensforschung.- Bd. II – Wien, 1986

⁷Galtung, Johan: Friedensforschung. In: Krippendorf (Hrsg.), Friedensforschung. Köln 1968, p. 532.

és emberi jogok is megvalósulnak, mint például a szociális igazságosság, a jólét, a szabadság és az egyenlőség.⁸ A béke az emberek biztonságérzetének egyik alapösszetevője; megtartása, erősítése alapfeltétele az emberi fejlődésnek.

Az egyén mindennapi életében alig észlelhető különbséget jelent az a tény, hogy a béke fenntartása a történelem során nem annyira magának a békének a megőrzését jelentette általában, hanem sokkal inkább valamely konkrét béke – megnyert háborút lezáró békeszerződésben foglalt megállapodás – fenntartására vonatkozott, így igen gyakran nem annyira az erő alkalmazásának elvetését, a háborúnak megengedhetetlen eszközként való kezelését jelentette, hanem sokkal inkább az adott helyzet fenntartását, a status quo megőrzését. Amennyiben persze ez egyben az adott béke megőrzését is jelentette, úgy a béke fenntartása is céllá vált.⁹

A fegyverzetellenőrzés és a leszerelés problémája nem kizárólag a modern idők sajátja. Mint ismeretes, a háborúk pusztítása végig kísérte az emberiség történetét. Már a Bibliában is megjelenik annak a vágya, hogy eljőjön az a nap, amikor „...Kardjaikból kapákat kovácsolnak, lándzsáikból metszőkéseket. Nép népre kardot többé nem emel, hadakozást többé nem tanulnak.”¹⁰

Egy másik érdekes példaként szolgál a II. Ince pápa által 1139-ben összehívott lateráni zsinat, amely – egyéb döntései mellett – az abban az időben félelmetes pusztító eszköznek tartott számszerű alkalmazását egyházi átokkal sújtotta.¹¹

Az első fegyverzetellenőrzési megállapodások között kell számon tartanunk az 1817-ben a Nagy-tavakon tartható hadihajókról szóló Kanada és az Amerikai Egyesült Államok között kötött Rush–Bagot Megállapodást, amely módosítások után, de mind a mai napig életben van.¹²

A 19. század végén és a 20. század első felében egy sor sikertelennek bizonyult politikai és diplomáciai kísérlet történt arra, hogy a háborúk megelőzése érdekében korlátozzák a hadseregek fegyverzetét, illetve megtiltsák egyes fegyverfajták alkalmazását. Elegendő talán utalni az 1899-es első, majd 1907-es második hágai békekonferenciára¹³, a Népszövetségben

⁸ Zsifkovits, Valentin: Der Friede als Wert. Zur Wertproblematik der Friedensforschung. München; Wien: Olzog Verlag, 1973. (Berichte und Studien der Hanns-Seidel-Stiftung; 3.)

⁹ Tisovszky János: AZ ENSZ és a békefenntartás. Magyar ENSZ társaság. Budapest - 1997. március. - p. 7

¹⁰ Ézsaiás Próféta Könyve 2:4 vers

¹¹ www.lexikon.katolikus.hu

¹² Rush-Bagot Agreement. – <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/513059/Rush-Bagot-Agreement>

¹³ Final Act of the International Peace Conference. The Hague, 29 July 1899.

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/145?OpenDocument>

Final Act of the Second Peace Conference. The Hague, 18 October 1907.

<http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/185?OpenDocument>

folytatott diplomáciai erőfeszítésekre, vagy az ENSZ 1946. évi közgyűlésén elfogadott határozatra, amely létrehozott egy bizottságot azzal a feladattal, hogy dolgozzon ki speciális javaslatokat „az atom- és más, tömeges pusztításra átalakítható fegyverek” kivonására a nemzetek eszköztárából.¹⁴ Az értekezésben, a bevezetőben leírtaknak megfelelően, a hagyományos fegyverzetellenőrzés második világháború utáni történetével foglalkozom.

1. Alapfogalmak

A fegyverzetcsökkentés, a fegyverzetkorlátozás, a leszerelés, a bizalom- és biztonság-erősítés, valamint a fegyverzetellenőrzés egymással összefüggő, egymástól mégis különböző fogalmak, amelyeket a kutatók több módon definiálnak. Tekintsük át ezeket.

A fegyverzetcsökkentés államok, koalíciók fegyveres erői fegyverzetének, haditechnikai eszközeinek egyoldalúan végrehajtott vagy tárgyalások eredményeként megkötött szerződésekben, egyezményekben előírt mennyiségi szintekre való kölcsönös csökkentése. Többnyire tényleges fizikai leszerelést, fegyverek, haditechnikai eszközök kivonását, felszámolását jelenti.¹⁵

A fegyverzetcsökkentés tipikus példája a Stratégia Fegyverek Csökkentéséről szóló START¹⁶ szerződés (START-I, START-II, START-III, Új START) vagy a stratégiai támadófegyverek csökkentéséről szóló SORT¹⁷ szerződés. Ezek a szerződések a szovjet (orosz) és az amerikai nukleáris robbanófejek és hordozóeszközeik csökkentéséről intézkednek. A hagyományos fegyverzetek vonatkozásában ide kell sorolnunk a CFE Szerződést.¹⁸

A fegyverzetkorlátozás államok, koalíciók fegyveres erői fegyverzetének, a fegyverkezési folyamatnak tárgyalások eredményeként megkötött szerződésekben, egyezményekben előírt mennyiségi és minőségi korlátozása (keretszámok és keretparaméterek meghatározása), valamint a korlátozó intézkedések végrehajtása. Tágabb értelemben magában foglalhatja a fegyveres erők, a katonai költségvetések korlátozását is.¹⁹

¹⁴ [A/RES/1\(I\)](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/52/IMG/NR003252.pdf?OpenElement) Establishment of a Commission to Deal with the Problems Raised by the Discovery of Atomic Energy <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/032/52/IMG/NR003252.pdf?OpenElement>

¹⁵ Hadtudományi Lexikon. (Főszerk.: Szabó József) – Magyar Honvédség és Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. I kötet. pp. 142-143.

¹⁶ Strategic Arms Reduction Treaty

¹⁷ Strategic Offensive Reductions Treaty

¹⁸ Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, CFE Treaty

¹⁹ Hadtudományi Lexikon. (Főszerk.: Szabó József) – Magyar Honvédség és Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. I kötet. pp. 142-143.

A Stratégiai Fegyverzet Korlátozási Szerződés²⁰ (SALT-I, SALT-II) befagyasztotta a szovjet és az amerikai stratégiai ballisztikus, majd később interkontinentális ballisztikus rakéták számát, megteremtve ezzel a lehetőséget a START szerződés megkötéséhez.

A leszerelés meghatározott fegyverrendszerek felszámolását, fizikai megsemmisítését, különböző kategóriájú katonai szervezetek megszüntetését jelenti.

A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések olyan rendelkezések összessége, amelyek

- csökkentik a lehetséges feszültség okait,
- a potenciális ellenfelek, a szomszédos országok katonai tevékenységének félreértéséből vagy hibás értékeléséből származó veszélyeket,
- a saját fegyveres erők mennyiségének, felszerelésének és tevékenységének átláthatóvá tételével növelik az országok egymás iránti bizalmát,
- lehetőséget biztosítanak annak ellenőrzésére, figyelemmel kísérésére, hogy a katonai tevékenység nem lépi túl a béke időszakában szokásos kereteket.²¹

A bizalom- és biztonságerősítés iskolapéldája a Stockholmi Dokumentum²², az azt követő Bécsi Dokumentum²³, vagy a Nyitott Égbolt Szerződés.²⁴

A fentieket, mint alkotó elemeket elfogadva, a fegyverzetellenőrzés biztonságpolitikai, elsősorban fegyverkezés-szabályozási intézkedések rendszere. A fegyverzetellenőrzésben a tényleges leszerelési intézkedések a stabilitás, és az ellenőrizhetőség jegyében mind nagyobb hangsúlyt kaptak, ugyanúgy a fegyverzetkorlátozás és a fegyverzetcsökkentés, a „biztonság növelése kevesebb fegyverrel”, sőt a fegyverzetellenőrzés önálló bizalmerősítő és biztonságnövelő intézkedés rangjára emelkedett, amely a kommunikáció erősítésével „megnyugtatja a szembenállókat.”²⁵

Más megközelítésben: az államok legfelső politikai vezető testületeinek arra irányuló tevékenységét, hogy a fegyverzetek beszerzését, hadrendben tartását és alkalmazását ellenőrzés alatt tartsák, fegyverzetellenőrzésnek nevezzük.²⁶

²⁰ Strategic Arms Limitation Talks, Strategic Arms Limitation Treaty

²¹ Hadtudományi Lexikon. (Főszerk.: Szabó József) – Magyar Honvédség és Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. I kötet. pp. 142-143.

²² The Stockholm Document on Confidence- and Security-Building Measures and Disarmament in Europe (1986)

²³ Vienna Document 1990 of the Negotiations on Confidence- and Security-Building Measures

²⁴ Treaty on Open Skies (1992)

²⁵ Hadtudományi Lexikon. (Főszerk.: Szabó József) – Magyar Honvédség és Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. I kötet. pp. 330-331.

²⁶ David W. Ziegler: War, Peace and International Politics. - Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois, 1990. – p. 285. – In: Matus János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. – Pesti Csoport Kft. - Budapest, 2005. - p. 132.

A fegyverzetellenőrzési intézkedések köre rendkívül széles, és az alábbiakat foglalja magában:

- a fegyverzetek minőségi és mennyiségi korlátozását,
- a fegyverzetek mennyiségi csökkentését,
- a fegyveres erőkről, tevékenységeikről és a védelmi tervezésről szóló információszolgáltatást,
- a rendszabályok végrehajtásának és a szolgáltatott adatok hitelességének ellenőrzését,
- a katonai jellegű bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket,
- a fegyverzetek át-/eladását szabályozó rendelkezéseket,
- a fegyverzetek elterjedésének (prolifерáció) megakadályozását szolgáló intézkedéseket.²⁷

Az utóbbi években több forrás, többek között az Európai Unió²⁸, és az EBESZ bizonyos anyagai is a fegyverzetellenőrzést és a bizalom- és biztonságerősítést párhuzamosan említik²⁹, jóllehet korábban a fegyverzetellenőrzés részeként kezelték a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket.³⁰ Ez a megközelítés, amennyiben tudatos, és nem csak hibás szóhasználat, zavart okozhat a fegyverzetellenőrzési rezsimek modernizációjával kapcsolatos kidolgozói munkában és magukon a tárgyalásokon is. Fontos, hogy a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos gondolkodásban minden, korábban felsorolt elem helyet kapjon, összefüggéseik, kölcsönhatásuk és egymást kiegészítő jellegük egységet mutasson. Vissza kell nyúlni az alapidokumentumokhoz, mint például az EBESZ lisszaboni csúcstalálkozóján 1996-ban elfogadott „*A fegyverzetellenőrzés keretei*” című anyaghoz. Az EBESZ részt vevő államok egyértelműen kiemelték: *“A fegyverzetellenőrzés, beleértve a leszerelést és a bizalom- és biztonságerősítést az EBESZ átfogó és kooperatív biztonsági koncepciójának szerves része.”*³¹

²⁷ Dr. Teller Tamás: A bizalom- és biztonságerősítő, valamint a fegyverzetellenőrzési intézkedések hatása hazánk katonai biztonságára. Jegyzet. - Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Doktori Iskola. - Budapest, 2000. - p.8.

²⁸ EU statement on Arms Control **and** CSBMs OSCE Review Conference Vienna, 21 October 2010 RC.DEL/258/10, 21 October 2010

http://www.delvie.ec.europa.eu/en/eu_osce/eu_statements/2010/October/RC%20Vienna%20-%20PMS%20S%206%20-%20EU%20statement%20on%20AC%20and%20CSBMs.pdf

²⁹ Astana Commemorative Declaration Towards A Security Community SUM.DOC/1/10, 3 December 2010, p. 3.: *„Conventional arms control **and** confidence- and security-building regimes remain major instruments for ensuring military stability, predictability and transparency, and should be revitalized, updated and modernized.”* <http://www.osce.org/mc/74985>

³⁰ OSCE Lisbon Document 1996. - DOC.S/1/96. - 3 December 1996: A Framework For Arms Control. - p. 17.

³¹ „A Framework for Arms Control”: *„Arms control, **including** disarmament and confidence- and security building, is integral to the OSCE’s comprehensive and co-operative concept of security.”* <http://www.osce.org/mc/39539>

Ismételten utalni akarok tehát a definíció fontosságára, és a korábban ismertetett fogalmak egységes rendszerbe foglalásával az alábbi lehetséges új megközelítést javaslom:

A fegyverzetellenőrzés az államok közötti fegyverzetkorlátozási, fegyverzetcsökkentési, leszerelési, valamint bizalom- és biztonságerősítő intézkedések összessége, amelyek alapját jogi vagy politikai kötelezettségvállalások, a kölcsönös adatszolgáltatások és verifikációs rendszer képezik, és amelyek végcélja az átfogó, oszthatatlan és kooperatív biztonság elvén alapuló stabil béke fenntartása és erősítése. A fegyverzetellenőrzés eszköztára – többek között – magában foglalja a fegyverzeti szintek alacsonyabb szintre hozását és azon tartását, a katonai átláthatóság megerősítését és erősítését, valamint a két- és többoldalú katonai együttműködés elősegítését, a kapcsolatok fejlesztését. A fegyverzetellenőrzés azon része, amely nem a tömegpusztító fegyverekkel foglalkozik, a „hagyományos fegyverzetellenőrzés” megnevezést kapja.

Az értekezésben következetesen ezt a definíciót fogom alkalmazni.

2. A biztonsági dilemma

A fegyverzetellenőrzés meghatározása után beszéljünk a biztonsági dilemmáról. Arra a kérdésre, vajon a fegyverzetellenőrzés válasz-e a biztonsági dilemmára az értekezés végén fogunk válaszolni. A biztonsági dilemma értelmezését mindenképpen azzal kell kezdeni, hogy ennek a fogalomnak nagyon sok megnyilvánulási formája van, amelyek megjelenhetnek mind az egyén szintjén, mind az államok szintjén. Határoljuk be a kutatást azzal, hogy a továbbiakban a biztonsági dilemma leegyszerűsített megnyilvánulásával, a fegyverkezési versenyhez vezetővel fogunk foglalkozni.

Romsics Gergely a XX. Század Intézet egyik konferenciáján, az alábbi módon mutatta be a biztonsági dilemmát: „[...] *A lényege: nem kell feltételeznünk gonosz, egymás megsemmisítésére törekvő, mondhatni imperialista aktorokat ahhoz a nemzetközi rendszerben, hogy megértsük, miért kerül sor konfliktusra, fegyverkezési versenyre és így tovább. Ugyanis elegendő, ha arra gondolunk, hogy a szereplők nem tudják egymásról, milyen stratégiát követ a többi állam, és ez a bizonytalanság olyan helyzetet teremt, amelyben mindenki azért verseng, hogy relatív előnyöket szerezzen, ezzel egyfajta biztonsági zónát teremtve magának. A konfliktusok elsődleges forrása tehát nem feltétlenül a háborús szándék, hanem az információ hiányából fakadó bizalmatlanság.*”³²

³² Romsics Gergely: A kis hidegháború: defekciós stratégiák a fogolydilemmában. - XX. század Intézet 2004. november 18-19-én megrendezett "Keleten a helyzet változatlan? - Azok a forrongó 80-as évek" című konferencia anyagai.

Rácz Lajos megközelítése szerint „a biztonsági dilemma annak az ellentmondásnak a megnyilvánulása a fegyverkezés területén, miszerint a potenciális ellenséggel szembeni erőfölény a béke és biztonság záloga, ezért a szemben álló felek fegyverkezési versenybe bonyolódnak, egyre nagyobb erőforrásokat kötnek le. Minél erősebbnek látszanak, annál nagyobb fenyegetést képviselnek a másik fél szemében, azaz minél erősebbek, annál kevésbé vannak biztonságban, mert nem bíznak meg egymásban, és a veszélyérzetük egyre csak fokozódik. Végül annyira „belelovallják magukat” a kölcsönös fenyegetésbe, hogy a növekvő feszültség miatt egy ártatlan esemény is fegyveres konfliktus kiváltója lehet, de az erejüket meghaladó túlfegyverkezés miatt egyébként is összeomlik a gazdaságuk és a társadalmuk.”³³

A biztonsági dilemma elnevezést először a német származású amerikai tudós, John H. Herz használta³⁴. Megfogalmazásában az anarchikus nemzetközi környezetben a nemzetállamok/régiók a kölcsönös félreértések miatt félnek egymástól. A biztonság így elsődleges prioritássá válik. Minden ország garantálni akarja a biztonságát, katonai fölényre akar szert tenni és a katonai kiadások növelésével erősíteni biztonsági státuszát. Mivel a fegyverkezési verseny folyamatosan aggodalomban tartja az államokat, egyikük katonai fölényét a többiek a katonai fejlesztéseiknek köszönhetően gyorsan behozzák, sőt túl is tesznek rajta; ezért az abszolút biztonság lehetetlen. Minden állam egy dilemma foglya. Ezt a jelenséget hívjuk biztonsági dilemmának.³⁵ Herz szerint az államok biztonsági igényeik kielégítésére törekednek. Ez, függetlenül a szándékoktól, másokban a bizonytalanság-érzet növekedéséhez fog vezetni, hiszen a saját intézkedéseit mindenki védelmi jellegűnek ítéli, míg a másokét potenciális fenyegetésként.³⁶

A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy a szuverén államok:

- az anarchikus nemzetközi rendszerben saját érdekszférával rendelkeznek és érdekeiket minden eszközzel meg akarják védeni, katonai hegemoniára törekednek,
- bizalmatlanok egymással szemben,
- kevés információval rendelkeznek egymásról, és azt is szinte törvényszerűen félreértelmezik, ellenséges szándékot tételeznek fel,

http://www.xszazadintezet.hu/rendezvenyek/keleten_a_helyzet_valtozatlan/romsics_gergely_eloadasa.html

³³ Dr. Rácz Lajos: A titkos információszerezés néhány elméleti kérdése. - Szakmai Szemle. A Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa. - 2010. 3. szám. – pp. 16-17.

http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2010_3_szam.pdf

³⁴ John h. Herz: Political Realism and Political Idealism: a Study in Theories and Realities. – University of Chicago Press, 1951

³⁵ John H. Herz: Idealist Internationalism and the Security Dilemma. - World Politics, Vol. 2 (1950). - p. 157-158; *International Politics in the Atomic Age*. - Columbia University Press, 1959, p. 231.

³⁶ John H. Herz: Idealist Internationalism and the Security Dilemma. - World Politics, Vol. 2 (1950). - p. 157-158; *International Politics in the Atomic Age*. - Columbia University Press, 1959, p. 245.

- fegyverkezési versenyt folytatnak, és emiatt
- közöttük folyamatos a feszültség, amely szinte bármelyik pillanatban, akár egy véletlen, akaratlan esemény miatt is fegyveres konfliktussá, háborúvá alakulhat át.

3. A nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsimek

A nemzetközi rendszerekre, rezsimekre és mechanizmusokra vonatkozó ismereteket csak sok-sok értekezésnyi anyagban lehetne összefoglalni, ezért ezt – természetesen – meg sem kísérem munkámban. Fókuszáljunk csak azokra a hagyományos fegyverzetellenőrzés szempontjából abszolút releváns megállapításokra, amelyek segítenek témánk jobb megértésében.

A rendszerek az emberi gondolkodás termékei, és mint szellemi építményeknek nincs fizikailag megfogható formájuk. A rendszerek általunk alkotott absztrakciók, amelyek valamilyen módon viszonyulnak a valósághoz.

A nemzetközi rendszer fogalmát Kalevi Jaakko Holsti, a Vancouver-i British Columbia Egyetem professzora a következőképpen határozza meg:

„Egy adott nemzetközi rendszer nem más, mint független politikai entitások – törzsek, városállamok, nemzetek vagy birodalmak – összessége, amelyek jelentős gyakorisággal, szabályozott folyamatok keretében hatnak egymásra.”³⁷

A mindenkori nemzetközi rendszeren belül az adott korszak biztonsági kihívásainak kezelésére biztonsági rendszerek jönnek létre, amelyek földrajzi kiterjedésük, résztvevőik, működési koncepcióik alapján osztályozhatók, minősíthetők. Amikor nemzetközi rendszerről beszélünk, akkor abban egyrészt a szereplőket, másrészt a közöttük lévő kapcsolatrendszerrel, mint rezsimeket kell érteni.

A politikatudományban egyre inkább elfogadottá válik a nemzetközi rezsimeknek Stephen Krasner amerikai politológus professzor (Stanford University) által megfogalmazott definíciója, mely szerint:

„A nemzetközi rezsimek implicit vagy explicit elvek, normatívák, szabályok és döntéshozatali eljárások összessége, melyek bázisán a szereplők elvárásai a nemzetközi kapcsolatok egy adott területévé egyesülnek. Ahol:

Az elvek a tényekbe, az ok-okozati összefüggésekbe és az ügy igazába vetett hitet jelentik.

³⁷ Holsti, K. J.: International politics : a framework for analysis. – Prentice Hall, 1992. – ISBN 0 134 73208 1

A normák magatartási előírásokat jelentenek, amelyek jogok és kötelezettségek formájában vannak meghatározva.

A szabályok a tevékenységekre vonatkozó specifikus előírásokat vagy tilalmakat határoznak meg.

A döntéshozatali eljárások a döntési változat kollektív kialakítására és megvalósítására elfogadott gyakorlatot jelentik.³⁸

A nemzetközi rezsimek olyan intézmények, amelyek irányultságuk szerint a nemzetközi politika egy adott részterületével kapcsolatosak, melyre vonatkozóan tartalmi és eljárási magatartási szabályokat állítanak fel.

A fegyverzetellenőrzés céljainak elérése kizárólag megfelelően szabályozott nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsimek működtetése útján biztosítható. Ezek a fegyverzetellenőrzési rezsimek a nemzetközi biztonsági rezsimek egy speciális válfaját képezik. Robert Jervis, a Columbia Egyetem politológus professzora a nemzetközi biztonsági rezsimeken olyan elveket, szabályokat és normákat ért, amelyek lehetővé teszik az országok számára, hogy magatartási korlátozásokat vállaljanak magukra abban a hitben, hogy ez mások részéről is viszonzást nyer.³⁹

A nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsimek teszik lehetővé a haderők nagyságrendjének (létszámának, fegyverzetük mennyiségének) egyeztetett szinten tartását, illetve szükséges csökkentését. Ezek megléte, hiányuk esetén létrehozásuk olyankor válik égetően szükségessé, amikor egy adott helyzetben a szereplők koordinálatlan, kizárólagosan a rövid távú saját érdekek által vezérelt tevékenysége nem kívánatos következményekhez vezethet.

Vizsgáljuk meg a nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsimeket.

3.1. A nukleáris fegyverzeteket szabályozó rezsimek

Ezek a rezsimek három fő feladatot látnak el.

Az első, a stratégiai atomfegyverek szabályozására a hidegháború alatt a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok között kialakított rezsimek. Ez a rezsimek kodifikálta azokat a területeket, amelyeken a két nukleáris szuperhatalom versengése folyt, és tilalmat vezetett be bizonyos fegyvertípusokra vonatkozóan, elsődlegesen a ballisztikus rakétaelhárító rendszerekre. Ezen túlmenően sikeresen limitálta, és végül is elérte a két állam arzenáljában meglévő

³⁸ Krasner, Stephen: Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables. – p.2. – In: Krasner, Stephen (szerk.): International Regimes – Cornell University Press, 1983. (Első megjelenés: Journal International Organization Vol.36 No. 2 és Vol. 35 No. 4, 1983) – ISBN 0-8014-9250-5

³⁹ Jervis, Robert: Security regimes. – Journal International Organization Vol. 36, No. 2, International Regimes (Spring, 1982) – Published by: The MIT Press – pp. 357-378

nukleáris fegyverzetek csökkentését. Ez a rezsím egy sor szerződésből és egyezményből tevődik össze, amely a két szuperhatalom, az USA és a Szovjetunió (a mai Oroszországi Föderáció) között jött létre.

Ide sorolhatók:

- a stratégiai fegyverzetek korlátozásáról szóló SALT-I és SALT-II szerződések;
- a ballisztikus rakétaelhárító rakétarendszerekről szóló ABM szerződés;
- a közepes hatótávolságú nukleáris erőkről szóló INF szerződés;
- a világűr katonai felhasználását szabályozó, ezen belül a nukleáris fegyverzetek elhelyezését tiltó szerződés (Outer Space Treaty); valamint
- a stratégiai fegyverzetek csökkentését előíró START-I és START-II szerződések.

A második rezsím a nukleáris háború kitörésének megelőzését szolgálja. Ez a rezsím is a két szuperhatalom részvételével jött létre, és egy sor olyan egyezményt foglal magában, amelyek egy nukleáris háború véletlen, a másik állam szándékainak félreértelmezéséből fakadó kitörésének veszélyét célozzák csökkenteni, és fokozatosan kivonják a csapásmérő eszközöket az azonnali alkalmazást biztosító készenléti fokozatokból. Ez a rezsím biztonsági és forró drót egyezményeket, valamint az utóbbi években kötött, a különböző fegyverrendszerek készenléti fokozatainak csökkentéséről szóló egyezményeket tartalmazza.

A harmadik rezsím – egy multilaterális, a nukleáris fegyverzetek elterjedésének megakadályozására létrehozott non-proliférációs rezsím. Ez a rezsím annak megelőzésére jött létre, hogy az Atomszorompó Szerződést (NPT)⁴⁰ 1970-ben eredetileg öt aláíró, és atomfegyverek birtoklására feljogosított államon kívül más államok is hozzájuthassanak atomfegyverekhez.

Maga a rezsím lényegében két egységből tevődik össze: az NPT szerződésből és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségből (IAEA)⁴¹, amelynek feladata az előírások betartásának ellenőrzése és a nukleáris energia békés felhasználása terén való együttműködés elősegítése. Az NPT rendszert az alábbi, a regionális atomfegyvermentes zónák létrehozásáról szóló szerződések egészítik ki: a Tlatelolco-i Szerződés⁴² és a Rarotonga-i Szerződés⁴³, a Bangkok-i

⁴⁰ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons, NPT

⁴¹ International Atomic Energy Agency, IAEA

⁴² Treaty for the Prohibition of Nuclear Weapons in Latin America (Tlatelolco Treaty) –

<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Treaties//tlatelolco.html>

⁴³ South Pacific Nuclear Free Zone Treaty – <http://unhq-appspub-01.un.org/UNODA/Treatystatus.nsf/44e6eeabc9436b78852568770078d9c0/7c1dc91deecad6ba852568770079dd9c?OpenDocument>

Szerződés⁴⁴, a Pelindaba-i Szerződés⁴⁵, a Szemipalatyinszk-i Szerződés⁴⁶, az Antarktisz Szerződés⁴⁷, valamint Mongólia Atomfegyver-mentességéről szóló Szerződés.⁴⁸

Az NPT összefüggésében szóljunk itt a Zangger Bizottságról is. A testületben részt vevő államok exportellenőrzési irányelveket fogadtak el arra vonatkozóan, hogy ha egy NPT részes állam az NPT 3. cikkének 2. bekezdése alapján hasadó anyagokat vagy azok előállításához kapcsolódó technológiát kíván átadni nukleáris fegyverekkel nem rendelkező országoknak, akkor köteles biztosítékot beszereznie arról, hogy az átadásnak nem lesz következménye az NPT által tiltott tevékenységek folytatása.⁴⁹

A multilaterális rezsimek között kiemelkedően fontos helyet foglal el az Átfogó Atomcsend Szerződés⁵⁰ (CTBT), amely korlátlan hatályú tilalmat rendel el a katonai és egyéb célú atomrobbantásokra. Hatálya kiterjed a világűrbeli, léggöri, víz alatti és a földfelszín alatti robbantásokra. Jelentősége elsősorban abban rejlik, hogy korlátokat állít a nukleáris fegyverzetek minőségi fejlesztése útjába, továbbá megakadályozza újabb atomfegyvereket birtokoló államok megjelenését. A szerződés akkor lép életbe, ha legalább az a 44 ország ratifikálta, amely tagja az 1978-ban létrejött, és 66 ország részvételével működő Genfi Leszerelési Értekezletnek, továbbá saját atomenergia programmal rendelkezik. (Ezek közül a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, India és Pakisztán alá sem írta a szerződést, Egyiptom, Irán, Izrael és az Amerikai Egyesült Államok pedig nem ratifikálta azt.) Jegyezzük meg, hogy a CTBT Előkészítő Bizottság végrehajtó titkára magyar diplomata, Tóth Tibor nagykövet.

Az NPT-n kívül a non-prolifерációs rezsimek más egyezményeket is magában foglal, amelyeket az atomhatalmak és más iparilag fejlett államok kötöttek annak érdekében, hogy a többi állam részére ne legyenek eladhatóak olyan eszközök és technológiák, amelyek révén azok nukleáris fegyverzetek birtokába juthatnának.

Egy ilyen céllal létrehozott rezsimek a Rakéta Technológiai Kontroll Rezsime (MTCR), amelyet 1987-ben hoztak létre a ballisztikus rakétatechnológiai eladások koordinálására.⁵¹

⁴⁴ Southeast Asian Nuclear-Weapon-Free-Zone (SEANWFZ) Treaty (Bangkok Treaty) – <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/southeast-asian-nuclear-weapon-free-zone-seanwzf-treaty-bangkok-treaty/>

⁴⁵ African Nuclear-Weapon-Free-Zone (ANWFZ) Treaty (Pelindaba Treaty) – <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/african-nuclear-weapon-free-zone-anwzf-treaty-pelindaba-treaty/>

⁴⁶ Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (Treaty of Semipalatinsk) – http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/ArmsControl_NEW/nonproliferation/NFZ/NP-NFZ-CA.html

⁴⁷ Antarctic Treaty – <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/antarctic-treaty/>

⁴⁸ Nuclear-Weapon-Free Status of Mongolia <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/nuclear-weapon-free-status-mongolia/>

⁴⁹ Zimonyi Attila (szerk.): Non-prolifерációs ABC. Multilaterális fegyverzetellenőrzési megállapodások és rendszerek. – Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2000. – p. 41

⁵⁰ Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT

⁵¹ Missile Technology Control Regime, MTCR

Maga a rezsím sem nemzetközi szerződés, sem egyezmény, hanem a rakéta-hordozó eszközök és előállítási technológiájuk elterjedésének megakadályozásában érdekelt országok önkéntes alapon vállalt kötelezettség csomagja.

Nem öltöttek egyezményi formát, de a nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsímek szempontjából fontosak az ENSZ azon erőfeszítései is, amelyek a rakéták minden aspektusával foglalkoztak. Az ENSZ főtitkár háromszor hívott össze ún. kormányszakértő panelt, ahol a tagok összeállították a főtitkár jelentését a rakétákkal kapcsolatban úgy, hogy közben megpróbálták általános érvényű ajánlásokat tenni az ENSZ tagállamoknak.⁵² Az értekezés szempontjából kiemelendő a panel egyik megállapítása, miszerint az ENSZ tagállamok kétoldalú, regionális vagy globális szinten önkéntes átláthatósági és bizalomerősítő intézkedéseket vezethetnek be a rakéták vonatkozásában azzal a céllal, hogy növeljék a kiszámíthatóságot, természetesen nem tévesztve szem elől a leszerelés és a non-prolifерáció célkitűzéseit.⁵³

Meg kell említeni még a Nukleáris Szállítók Csoportját (NSG), amelyhez tartozó országok vállalják, hogy önmérsékletet tanúsítanak a nukleáris anyagok és az e területhez kapcsolódó termékek exportja tekintetében.⁵⁴ 2009-ben egy sikeres budapesti plenáris ülés után hazánk vette át egy évre a csoport elnöklését.

3.2. A vegyi- és a biológiai (bakteriológiai) fegyverekre vonatkozó rezsímek

A Vegyifegyver Tilalmi Egyezményt (CWC) az ENSZ 1992-ben hagyta jóvá, és 1993-ban közzétette az egyezményhez való csatlakozás érdekében történő aláírásra.⁵⁵ Egyik közvetlen előzménye az 1925. évi Genfi Jegyzőkönyv.⁵⁶ A szükséges feltételek teljesülése után az egyezmény 1997-ben lépett életbe, és napjainkig 188 ország csatlakozott hozzá.

Az aláíró részes államok vállalják, hogy semmilyen körülmények között

- nem fejlesztenek ki, gyártanak, szereznek meg bármely más módon, halmoznak fel, vagy tartanak meg vegyifegyvert, vagy adnak át közvetlenül vagy közvetve vegyifegyvert bárkinek;
- nem használnak vegyifegyvert;

⁵² Panel of Governmental Experts on the issue of missiles in all its aspects, 2001-2002, 2004, 2007-2008.

⁵³ A bizalomerősítés - többek között – az értekezés szerzőjének, mint a nevezett Panel tagjának javaslatára került az ENSZ főtitkár jelentésébe. „The issue of missiles in all its aspects. Report of the Secretary-General” (A/63/176 28 July 2008) <http://unidir.org/pdf/activities/pdf2-act367.pdf>

⁵⁴ Nuclear Suppliers Group, NSG

⁵⁵ Chemical Weapons Convention - CWC

⁵⁶ Szatmári László: „A „néma halál” elleni egyezmény tíz éve” – – In: Nemzet és Biztonság, I. évf. 3. szám, 2008. március – HU ISSN 1789-5286 – pp. 56-64.

- nem kezdeményeznek bármely vegyifegyver alkalmazására irányuló katonai előkészületeket;
- nem működnek közre, kezdeményeznek, vagy bátorítanak más módon bárkit bármely, az Egyezmény által, a részes államok számára tiltott tevékenység folytatására.⁵⁷

Az egyezményről el kell mondani, hogy az első olyan átfogó szerződéses rezsím, amely a fegyverzetek egy teljes kategóriájának előállítását és felhasználását tiltja be, az egész világra kiterjedő alkalmazási és verifikációs mechanizmussal. Így lehetőséget ad rendszeres és váratlan ellenőrzések végrehajtására. Az ellenőrzendő objektumok listáját a részes államoknak kötelező jelleggel közzé kell tenniük. Váratlan ellenőrzések hajthatók végre olyan üzemi berendezéseknél, ahol egy részes állam illegális tevékenységeket feltételez.

Az Ausztrália Csoport 1984-ben, az Irak és Irán közötti háborúban történt vegyifegyver bevetésre kezdett konzultációk eredményeként jött létre. Célja az volt, hogy a nemzeti exportok ellenőrzésével visszaszorítsák és megakadályozzák a vegyifegyverek proliferációját. Jelenleg a csoport 40 országot foglal magában. Nincs alapító okirata, döntéseit konszenzusos alapon hozza. Tevékenységét kiegészítésül szánja az 1925. évi Genfi Jegyzőkönyv, az 1972. évi biológiai fegyverekről szóló egyezmény, valamint az 1993. évi vegyifegyverekről szóló egyezmény érvényre juttatásának támogatására.

A Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezmény (BWC)⁵⁸ az előzőekben említett rezsimekhez viszonyítva kevésbé értékelhető sikeresnek. Ez az egyezmény 1975-ben lépett életbe, és a biológiai harcanyagok, valamint azok kijuttatását szolgáló eszközök kifejlesztését, felhalmozását és alkalmazását tiltja be. Az egyezményt napjainkig több mint 145 ország ratifikálta.

Ezzel szemben a szerződés hatályba lépését követően nőtt azoknak az államoknak a száma, amelyekről gyanítható, hogy biológiai fegyverprogramokat futtatnak. Több országról állnak olyan adatok rendelkezésre, amelyek aktív biológiai fegyverfejlesztési programok folytatásáról szólnak.⁵⁹

Ez a rezsím nem rendelkezik sem alkalmazási, sem pedig verifikációs mechanizmussal, végrehajtása önkéntes alapon történik. Egyetlen pozitív jelzésnek tekinthető az utóbbi időben, hogy egy önkéntes megfigyelő csoport alakult meg kormányzati szakértőkből VEREX (Verification Experts) megnevezéssel, amely feladatául tűzte ki az egyezmény kiegészítéseként egy megfigyelői és verifikációs mechanizmus kidolgozását.

⁵⁷ Ugyanott:

⁵⁸ Biological and Toxin Weapons Convention, BWC

⁵⁹ Smithson, Amy E.: *Germ Gambits: The Bioweapons Dilemma, Iraq and Beyond*. – Stanford Security Studies, 2011 – ISBN 978-0-8047-7552-6

Az egyezmény előírásainak legjelentősebb megsértését Irak követte el az 1990-es években, amikor nyilvánossá vált kísérletet tett biológiai harcanyagok előállítására és felhalmozására. Pozitív fejleménynek értékelhető ugyanakkor, hogy Irakot a nemzetközi közösség lator államként bélyegezte meg ezért és más nemzetközi normatívák megsértése miatt.

A ma már megbuktatott iraki rezsim arra történt rákényszerítése, hogy hagyja abba, és a jövőben tartózkodjon a tömegpusztító fegyverprogramok folytatásától, fontos mutatóként szolgált a nemzetközi közösség abbéli elhatározottságára vonatkozóan, hogy következetesen betartja és betarttatja a vegyi és biológiai fegyverekről szóló egyezményeket.

3.3. Hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek

Ebbe a csoportba azok a rezsimek tartoznak, amelyek a hagyományos (értsd.: nem tömegpusztító) fegyverekkel foglalkoznak. Az EBEÉ (EBESZ) keretein belül elfogadott megállapodásokat ide kell sorolni (CFE Szerződés, a Bécsi Dokumentum, a Nyitott Égbolt Szerződés stb.), de ezeknek külön fejezetet szentelek.

Az 1983-ban hatályba lépett, Bizonyos Hagyományos Fegyverekről szóló Egyezményt (CCW)⁶⁰, az eddigiek során 114 ország ratifikálta.

Ez az egyezmény és a hozzácsatolt jegyzőkönyvek tiltják, illetve korlátozzák egyes olyan hagyományos fegyverfajták alkalmazását, amelyek alkalmazásakor nincs lehetőség különbségtételre polgári és katonai célpontok között, illetve felesleges és indokolatlan szenvedéseket okozhatnak akár a polgári lakosságnak, akár a harcoló katonai kötelékek személyi állományának. Az egyezményhez öt jegyzőkönyvet csatoltak, amelyek a tiltásokat, korlátozásokat tartalmazzák. Ezek a következők:

- I. Jegyzőkönyv: a nem-detektálható repeszek
- II. Jegyzőkönyv és annak módosított verziója: aknák, trükkös aknák, és egyéb robbanó szerkezetek
- III. Jegyzőkönyv: a gyújtó-fegyverek
- IV. Jegyzőkönyv: vakító lézerfegyverek
- V. Jegyzőkönyv: háborúból visszamaradt robbanószerkezetek

A genfi tárgyalások nehézkessége miatt született 1997-ben a Gyalogsági aknák használatának, raktározásának és átadásának tiltásáról, valamint megsemmisítésükről szóló Egyezmény, más nevén az Ottawai-egyezmény, amelynek 159 részes állama van.⁶¹ Az

⁶⁰ Convention on Certain Conventional Weapons , CCW

⁶¹ Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction

egyezmény betiltja a felügyelet nélküli gyalogsági aknák használatát, és előírja ezen fegyvertípus teljes megsemmisítését. (Magyarország 2005. október 14-én a táborfalvai gyakorlótéren semmisítette meg utolsó, az Ottawai-egyezmény hatálya alá eső gyalogsági aknáit.⁶²)

A Kazettás-lőszer Egyezmény 2010-ben lépett életbe.⁶³ Az egyezmény tiltja a kazettás lőszer használatát, raktározását és átadását. Jelenleg 70 részes állama, és 41 aláíró állama van. (Hazánk 2011-ben megsemmisítette összes kazettás lőszerét.)

A hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimekről beszélve ki kell térni a kézi- és könnyűfegyverek ellenőrizetlen terjedésének kérdéskörére is. Ezt – legalábbis egyelőre – nem tudjuk jogilag kötelező érvényű nemzetközi egyezményhez vagy megállapodáshoz kötni, ami persze nem jelenti azt, hogy el kellene hanyagolni az elért eredményeket. Az ENSZ tagállamok 2001-ben akciótervet fogadtak el, amelyben kitértek a fegyverek gyártására, jelölésére, nyomon követhetőségük megteremtésére, a fegyverkereskedelemre, beleértve a bróker-tevékenységet, és a végfelhasználók ellenőrzését.⁶⁴ Az EBESZ-szel foglalkozó fejezetben kitérek rá, de már most megemlítem az EBESZ Kézi-és könnyűfegyver Dokumentumát, valamint Hagyományos lőszerkészletek Dokumentumát.

Mindenképpen meg kell említeni a hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek és a exportellenőrzési rezsimek találkozási pontjában lévő „Wassenaar-i Megállapodás”-t, amelynek hivatalos neve: „A hagyományos fegyverek, valamint kettős hasznosítású anyagok és technológiák export kontrolljára vonatkozó Wassenaar-i Megállapodás”.

Ezt a keretegyezményt 1995 decemberében írták alá Hága elővárosában Wassenaarban 28 ország képviselői. A megállapodás lényege, hogy tagjai kötelezettséget vállalnak arra, hogy megelőzik a hagyományos fegyverzetek és a katonai végfelhasználók szempontjából fontos kettős felhasználású anyagok beszerzését olyan államok számára, akiknek magatartása az adott időszakban, vagy a belátható jövőben aggodalomra adhat okot. (Így pl. Irán, Irak, Líbia és Észak-Korea részére.) A rezsimben részt vevő 41 állam megkísérli megakadályozni azt is, hogy hagyományos fegyverekből világszerte, a stabilitást veszélyeztető nagyságrendű készletek halmozódjanak fel. A megállapodás export-ellenőrzési listái szolgáltak alapul az Európai Unió hasonló listáihoz.⁶⁵

⁶² Annual UN Article 7 Report Hungary – 2007

[http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/4E99A3714D6BCE75C12572C70059A2D9/\\$file/Hungary+2006.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/4E99A3714D6BCE75C12572C70059A2D9/$file/Hungary+2006.pdf)

⁶³ Convention on Cluster Munitions

⁶⁴ Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects. – Report of the United Nations Conference on the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects, New York, 9-20 July 2001 (A/CONF.192/15), Chap. IV, para. 24.

⁶⁵ Ezeket a listákat a Szakértői Csoport állította össze és frissíti minden évben. Nagy megtiszteltetésként, jelen értekezés szerzője tölthette be 2005-2006-ban e csoport elnöki tisztét.

4. A strukturális és az operatív hagyományos fegyverzetellenőrzés

Mindenképpen beszélni kell a hetvenes évek elején kialakult két, egymással bizonyos értelemben konkuráló, ugyanakkor egymást mégis csak kiegészítő megközelítésről.⁶⁶

Az egyik, a NATO és a Varsói Szerződés között Bécsben akkoriban zajló Kölcsönös és Kiegyensúlyozott Haderőcsökkentési Tárgyalásokon (MBFR)⁶⁷ született. E tárgyalások elsősorban a Közép-Európában állomásozó haderőkre, vagyis a katonai struktúrára (személyi állomány, egységek száma, fegyverzetek) vonatkoztak, és a hagyományos fegyverzetellenőrzés „strukturális” változatát képviselték. Napjainkban ezen irányzat legtipikusabb megtestesítője a korábban már megnevezett CFE Szerződés.

A másik megközelítést, az EBEÉ Helsinkii Záródokumentum részét képező, a Bizalom-erősítő intézkedésekről (CBM)⁶⁸, valamint a biztonság és a leszerelés bizonyos aspektusairól szóló Dokumentum⁶⁹ alapozta meg, de első igazi kiteljesedése az Európai Bizalom- és biztonság-erősítő intézkedésekkel és leszereléssel foglalkozó Konferencia 1986-ban született Stockholmi Dokumentuma volt. Ebben már a haderők tevékenységével kapcsolatos előírásokat találunk, mint például a bizonyos határértékeket meghaladó csapatmozgások, csapatösszevonások bejelentése, megfigyelők meghívása, gyanús katonai tevékenység helyszíni ellenőrzésének lehetővé tétele. Ezen intézkedések eredményeképpen egyetlen katona sem tér vissza a civil életbe, egyetlen fegyvert se semmisítenek meg, ugyanis a Stockholmi Dokumentum, és a később elfogadott Bécsi Dokumentum az „operatív” fegyverzetellenőrzés megtestesítői, amelyek a katonai tevékenységekre, műveletekre összpontosítanak.

Történelmileg a két irányzat szorosan összefügg, és mindkettő a kelet-nyugati szembenállás időszakára vezethető vissza. A különbség ugyanakkor szintén jól látható: a strukturális vonulat a tömbök közötti szembenállás terméke és a legnagyobb pusztító erővel rendelkező államokat foglalja magában, míg az operatív megközelítés sokkal szélesebb, alkalmazási övezete egész Európa, beleértve a semleges, vagy szövetségi rendszerhez nem tartozó államokat is.⁷⁰

⁶⁶ Richard E. Darilek: Rüstungskontrolle für Europa. - SIPRI-Jahrbuch 7. Chancen für Abrüstung. Dossier: Der Krieg am Golf. - Deutsche Erstausgabe.- Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg. - 1987.- pp.173-194.

⁶⁷ Mutual and Balanced Force Reductions, MBFR

⁶⁸ Confidence Building Measures, CBM

⁶⁹ „Document on confidence-building measures (CBM) and certain aspects of security and disarmament”
<http://www.osce.org/mc/39501>

⁷⁰ Meg kell jegyezni, hogy az Amerikai Egyesült Államok és Kanada, jóllehet nem rendelkeznek európai területtel, az állomásoztatott haderők miatt mindkét vonulat részesei voltak, és maradtak.

A strukturális és az operatív fegyverzetellenőrzést együtt kezeli a NATO Brüsszeli Nyilatkozata a fegyverzetellenőrzésről, mégpedig oly módon, hogy a tények, a filozófia, a célok és a módszerek egységes áttekintése során teljesen egyértelművé válik a két terület összefonódása, együvé tartozása.⁷¹

A hidegháború alatt és végén mindkét irányzat egyaránt fontos volt: a fegyverzetek mennyiségének minél alacsonyabb szintre hozatala, az egyensúly megteremtése, és a támadó potenciál csökkentése együtt kellett hogy járjon a haderők tevékenységére vonatkozó átláthatósággal, korlátozásokkal, kiszámíthatósággal – így sikerült a stabil béke állapotát megteremteni az európai kontinensen. A 21. században a béke megőrzése a feladat, amihez a két elem megtartása továbbra is fontos, ugyanakkor a biztonsági kockázatok értékelésével kell jelentőségüket meghatározni: a strukturális fegyverzetellenőrzésnek köszönhetően stabilan alacsony szinten lévő fegyverzeti mennyiségek megtartása nagyon fontos, viszont a képességek, tevékenységek irányában való elmozdulás, azaz az operatív fegyverzetellenőrzés indokolható lépés lehet.

5. Következtetések:

A fegyverzetellenőrzés bonyolult folyamatok összessége és felöleli a fegyverzetek teljes körét. Helye, szerepe a „nemzetközi rendszer” – „nemzetközi biztonsági rendszer” – „nemzetközi rezsimek” – „nemzetközi biztonsági rezsimek” logikai láncon keresztül jól meghatározható. A hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek alapvetően a hagyományos fegyverzetekkel foglalkoznak. A strukturális és az operatív hagyományos fegyverzetellenőrzés súlya és jelentősége a biztonsági kihívásoknak megfelelően folyamatosan változik. A biztonsági dilemma egyik alapvető jellemzője a bizalmatlanság, amely bizonytalanságot szül az államok viszonyában. A biztonsági dilemma egyik megnyilvánulási formája a fegyverkezési verseny, amely egyenesen háborús konfliktusokhoz vezethet.

⁷¹ Brussels Declaration on Conventional Arms Control, 1986. december 11.
http://www.nato.int/cps/en/SID-33432C89-213E7988/natolive/official_texts_23337.htm

“A háború fő oka a békeintézmények megszervezésének nehézsége” – Quincy Wright⁷²

II. A FEGYVERZETELLENŐRZÉS ÉS AZ EBESZ

Ebben a fejezetben úgy követem végig az EBEÉ (EBESZ) történetének főbb állomásait a kezdetektől napjainkig, hogy közben mindenütt megtalálom és nevesítem a fegyverzetellenőrzési vonulatot.

1. A kezdetek

Nehéz naphoz kötni, mikor kezdődött és pontosan mikor ért véget a hidegháború. Tudjuk, hogy Európa politikai térképének átrajzolása érdekében már jóval a II. világháború vége előtt tárgyalások kezdődtek.⁷³ A hitleri fasizmus ellen harcoló nyugati szövetségesek már a Harmadik Birodalom elkerülhetetlen bukása előtt alapvetően egységesek voltak abban, hogy nem szabad teret engedni a kommunizmus terjedésének, és amennyire csak lehet, földrajzi korlátok közé kell szorítani a szovjet csapatok által felszabadított, és a későbbiekben megszállt területeket. Szó szerint életre-halálra szóló versengés folyt a nagyobb városok felszabadításáért, amire jó példa a birodalom fővárosa, Berlin. Nem az értekezés témája az okok boncolgatása, a tény azonban tény marad: a Szovjetunió lényegesen nagyobb területre terjesztette ki fennhatóságát, mint azt az ettől félők korábban gondolhatták volna.

A háború és rövid fellélegzés után előtérbe került, hogyan lehet, és eleve lehet-e a dialitiss győztesek között fenntartani az együttműködés korábbi formáit. A politikai, gazdasági okok azonban oda vezettek, hogy már nagyon hamar kenyértörésre került sor. A világ kettészakadásának első konkrét jele Churchill fultoni beszéde volt 1946. március 5-én (ekkor Churchill már nem volt miniszterelnök). Többek között kijelentette: *”A Balti-tenger melletti Stettintől, az adriai Triesztig egy vasfüggöny húzódik keresztül a kontinensen. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa ősi városai. Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest, Belgrád, Bukarest és Szófia; ezek a híres városok és az őket körülvevő lakosság egy olyan szférában fekszenek, amit szovjet szférának kell neveznem, és ilyen vagy olyan formában mindannyian alanyai, nemcsak a szovjet hatásnak, hanem Moszkva nagyon erős, és bizonyos esetekben még növekvő ellenőrzésének is.”*⁷⁴ Sztálin meglepően gyorsan reagált: Churchillt háborús uszító-

⁷² Quincy Wright (1890-1970), amerikai tudós, politológus

⁷³ 1943. november 28. - december 1.: Teheráni Konferencia, 1945. február 4-11.: Jaltai Konferencia, 1945. július 16. - augusztus 2.: Potsdami Konferencia

⁷⁴ Churchill, Winston S.: "Iron Curtain Speech", March 5, 1946. – Modern History Sourcebook <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html>

nak nevezte.⁷⁵ Feltételezhető, hogy ezzel akarta jelezni: ő is kész önálló utakra lépni. Az 1947. március 12-én elhangzott Truman-doktrína⁷⁶ már azok számára is nyilvánvalóvá tette a világ két részre szakadását, akik esetleg nem értettek az alig burkolt célzásokból, ezt mintegy megerősítette és ratifikálta az ún. Zsdanov-jelentés⁷⁷, amely már két tömb létrejöttével számolt, illetve azzal, hogy a szocialista világforradalom tovább fog gyűrűzni a nyugati tömb országaira.

Elindult hát az a folyamat, amely évtizedekre meghatározta Európa és az egész világ fejlődését. A fegyverkezési verseny (van, aki a hajsza szót részesíti előnyben) politikailag és gazdaságilag is a csőd szélére juttatta az államok egész sorát. Ez a folyamat amellet, hogy mérhetetlen erőket vont el a gazdaság fejlődésétől, nemzeteket szigetelt el és vetett vissza az egységes fejlődéstől, fizikai és szellemi határokat húzott európai és európai között, a 60-as, 70-es évekre olyan pusztító potenciált teremtett, amely a legszerényebb számítások szerint is többszörösen képes lett volna elpusztítani a Föld lakosságát, sőt a Földet magát is. A létrejött kétpólusú világregd a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok hatalmi versengésére épült. A nemzetközi együttműködés módjait és lehetőségeit a két nagyhatalom közötti folytonosan változó erőviszonyok határozták meg. A két Európa határa Németországon belülre került, így a német egység kérdése erőteljesen összefüggött az európai együttműködés dilemmáival. A Szovjetunió ezért egy összeurópai biztonsági rendszer kiépítésére tett javaslatot.⁷⁸

Az 1954-ben ismertetett javaslat egy 50 évre szóló egyezmény megkötését irányozta elő. E javaslat lefektette az európai biztonság alapelveit és azok betartására egy szervezetet hozott volna létre.⁷⁹ Ez azonban a nyugati tömb részéről egyet jelentett volna a Német Demokratikus Köztársaság (NDK), valamint a szovjet hatalmi *status quo* elismerésével.

A második világháború utáni első, 1955-ben tartott Genfi Csúcstalálkozó tekinthető a leszerelési folyamat előfutárának. A négy „nagy”: Eisenhower, amerikai elnök, Eden, brit miniszterelnök, Bulganyin szovjet kormányfő és Faure, francia miniszterelnök tárgyalt a kelet-nyugati kereskedelmi megállapodásokról, a fegyverkezési versenyről, a nemzetközi biz-

⁷⁵ Stalin, Joseph: Reply to Churchill, 14 March 1946, Modern History Sourcebook. - <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1946stalin.html>

⁷⁶ The Truman Doctrine speech by Harry S Truman, March. - 12th March 1947. - http://www.famousquotes.me.uk/speeches/Harry_S_Truman/

⁷⁷ Report on the international situation to the Cominform, Andrei Zhdanov September 22, 1947. - http://kutuphane.halkcephesi.net/zhdanov/Zhdanov_Cominform.htm

⁷⁸ Gazdag Ferenc: Az európai biztonsági és együttműködési konferencia (1973-1975). In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. - Szerk.: Dunay Pál- Gazdag Ferenc. - SVKI, Magyar Külügyi Intézet. - Zrínyi Kiadó, Budapest. 1995. – p. 19.

⁷⁹ Blahó András- Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények, 2. átdolgozott kiadás. – Aula Kiadó, Budapest, 2005. – p. 377.

tonságról és a leszerelésről.⁸⁰ Ki kell emelni Eisenhower elnök „Nyitott Égbolt” kezdeményezését, amely akkor még eredménytelen volt, de harmincnégy év múlva újra felmerült, akkor már sikerrel.⁸¹

Az 1960-as években a francia és nyugatnémet külpolitikában irányváltások történtek, amelyek az összeurópai együttműködés feltételeinek javulását eredményezték és lehetővé tették a Szovjetunió felé történő nyitást. Az egyre fokozódó fegyverkezési verseny szintén szükségessé tette, hogy felmérjék a békés együttműködés alternatíváit.⁸² Az 1967-ben napvilágot látott ún. Harmel-jelentés⁸³ amellett, hogy megerősítette a NATO alapelveit, bevezette az elrettentés és a párbeszéd fogalmát, végrehajtotta ezzel a NATO első lépését a biztonsági kérdések együttműködés-alapú megközelítése területén. A kompromisszum mellett szól, hogy ez az együttműködés megerősítette volna a létező európai határok sérthetlenségét, és az enyhülés akkor tapasztalható első megnyilvánulásait kiterjesztve, lefektette volna a keletnyugati együttműködés alapjait.⁸⁴ Az elképzelést az európai el nem kötelezett és semleges országok is üdvözlötték, mivel így nagyobb befolyást szerezhetek volna az őket is érintő biztonságpolitikai kérdésekben.⁸⁵ A NATO tárgyalási feltétele az volt, hogy a létrejövő megállapodásnak vagy szervezetnek teljes jogú tagja legyen az Amerikai Egyesült Államok és Kanada. Kikötötték azt is, hogy a tárgyalások nem érinthetik Berlin státuszát, továbbá, hogy a tárgyalások terjedjenek ki a hagyományos leszerelési kérdésekre és az emberi jogok teljes körére is.⁸⁶

A tárgyalások feltételeiről szóló tárgyalások a hetvenes évek elején zárultak le. Négyhatalmi megállapodás született Berlin státuszáról, valamint megkezdődhettek a közép-európai fegyveres erők és a stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló tárgyalások (MBFR, SALT) is.⁸⁷

⁸⁰ Békés Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban 1945–1962. - Magyar Tudomány, a Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. - 2008/03. - p. 292. - <http://www.matud.iif.hu/08mar/06.html>
http://odur.let.rug.nl/~usa/H/1994/ch11_p2.htm

⁸¹ Ld.: Értekezés III. Fejezet 3.1. pont

⁸² Gazdag Ferenc: Az európai biztonsági és együttműködési konferencia (1973-1975). In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. - Szerk.: Dunay Pál- Gazdag Ferenc. - SVKI, Magyar Külügyi Intézet, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995. – pp. 14-15.

⁸³ “Report of the Council on the Future Tasks of the Alliance”. - http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26700.htm

⁸⁴ Gazdag Ferenc: Az európai biztonsági és együttműködési konferencia (1973-1975) In: A helsinki folyamat: Az első húsz év. - Szerk.: Dunay Pál- Gazdag Ferenc. - SVKI, Magyar Külügyi Intézet, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995. – p. 19..

⁸⁵ Blahó András- Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények. - 2. átdolgozott kiadás. – Aula Kiadó, Budapest, 2005. – p. 377.

⁸⁶ Ugyanott: pp. 377-378.

⁸⁷ Ugyanott: p. 378.

2. A helsinki Záródokumentumtól a „Párizsi Charta”-ig (1975-1990)

Az előző évtizedek bonyolult nemzetközi kapcsolatrendszere arra azért mégiscsak jó volt, hogy legalábbis alapot teremtsen a párbeszédre. A nyitás hatására indultak meg az előzetes tárgyalások 1972-ben, ahol diplomaták, és mellettük a katonák, három kérdéskörben folytattak tárgyalásokat (a „három kosár”-ról, később a „három dimenzió”-ról): az európai biztonságról, a tudományos, gazdasági és technikai együttműködésről és a humanitárius ügyekről. Ezt követte 1975. július 31. és augusztus 1. között a Helsinki Csúcstalálkozó, melyen 35 európai és észak-amerikai ország állam- és kormányfői aláírták az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) Záródokumentumát.⁸⁸ Ezt az időpontot (1975. augusztus 1.) nevezhetjük az EBEÉ születésnapjának.

A Záródokumentum, amely természetesen magán viseli a bizalmatlanság minden jelét, olyan alapelveket rögzített, amelyek mind a mai napig érvényesek az európai államok kapcsolataira. Ezek témánk szempontjából azért fontosak, mert egyrészt többszörösen is biztosították bennük az aláíró államok szuverenitását, másrészt a konfliktusokra a békés megoldást javasolták, ezzel mintegy megteremtették a bizalom- és biztonsággerősítési, valamint a fegyverzetcsökkentési tárgyalásokhoz szükséges nemzetközi légkört. A „Dekalóg”⁸⁹ néven is ismert 10 helsinki alapelv a következő:

1. Szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása.
2. Tartózkodás az erőszaktól, valamint az azzal való fenyegetéstől.
3. A határok sérthetlensége.
4. Az államok területi integritása.
5. A viták békés rendezése.
6. A belügyekbe való be nem avatkozás.
7. Az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartása, beleértve a gondolat, a lelkiismeret, a vallás és a meggyőződés szabadságát.
8. A népek egyenjogúsága és önrendelkezési joga.
9. Az államok közötti együttműködés.
10. A nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.⁹⁰

A kor szellemének megfelelően, egyáltalán nem véletlenül, a „Tízparancsolat” nagymértékben támaszkodik az ENSZ Alapokmányára is. A többi alapelv pedig a hidegháborús viszonyok, valamint az enyhülési törekvések kettősségét tükrözi.⁹¹

⁸⁸ Conference on Security and Co-Operation in Europe - Final Act. - <http://www.osce.org/mc/39501>

⁸⁹ Decalogue, *ang.* - tízparancsolat

⁹⁰ Conference on Security and Co-Operation in Europe - Final Act pp. 3-8. - <http://www.osce.org/mc/39501>

A Záródokumentum abszolút újdonságot jelentett a nemzetközi kapcsolatokban és a biztonságpolitikában. Egyrészt ebben az összeurópai együttműködésben az államok nem valamelyik szövetségi rendszer tagjaiként, hanem független államokként vettek részt, a szuverén egyenlőség elve alapján.⁹² Döntéseiket teljes konszenzussal hozták meg, amely jelentősen növelte a meghatározott alapelvek súlyát. Másrészt a korábbi, katonai aspektust túlhangsúlyozó biztonság-koncepciót meghaladva a biztonságnak egy új, átfogó megközelítéséből indultak ki. Nevesítettek továbbá olyan alapelveket, melyek korábban csak közvetetten jelentek meg. Emellett különleges jelentőséggel bírt – különösen a közép- és kelet-európai szocialista országok számára – az emberi jogok és az alapvető szabadságok tiszteletben tartásának alapelveként való megjelenése.

A Záródokumentum első részében⁹³ található a Bizalomerősítő intézkedésekről (CBM) és a biztonság és a leszerelés bizonyos aspektusairól szóló Dokumentum⁹⁴, amelyet minden, a területen született későbbi dokumentum őskének, vagy más néven „első generációs” intézkedéscsomagnak kell tekintenünk. Ez már tartalmazza a nagyobb katonai manőverek és csapatmozgások kölcsönösségi alapon történő bejelentésére, valamint megfigyelők meghívására vonatkozó önkéntes előírásokat.

Az értekezés témája szempontjából kiemelt fontosságú a Konferencia szerepe a leszerelési folyamatok elindításában és későbbi felügyeletében, melyek később kiegészülve az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződéssel (CFE), valamint a Nyitott Égbolt Szerződéssel jelentősen hozzájárultak az Európán belüli bizalom és biztonság megerősítéséhez.⁹⁵

A későbbi európai események szempontjából is érdekes Gerald Ford amerikai elnök gondolata, amelyet a Konferencia zárásakor mondott: *„A történelem nem az alapján fogja megítélni ezt a konferenciát, amit ma itt mondunk, hanem amit teszünk holnap; és nem is a most elhangzott, hanem a betartott ígéretek alapján.”*⁹⁶

⁹¹ Gyarmati István - Nagy Zoltán: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet. – In: Európai politikai évkönyv 1995-1996. – p. 300.

⁹² Blahó András - Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények. - 2. átdolgozott kiadás. – Aula Kiadó, Budapest, 2005. – p. 378.

⁹³ Az európai biztonsággal kapcsolatos kérdések” („Questions relating the Security in Europe”)

⁹⁴ „Document on confidence-building measures (CBM) and certain aspects of security and disarmament”. - <http://www.osce.org/mc/39501>

⁹⁵ Blahó András - Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények. - 2. átdolgozott kiadás. – Aula Kiadó, Budapest, 2005. – p. 378.

⁹⁶ Gerald Ford amerikai elnök - Address before the Conference on Security and Cooperation in Europe, August 1, 1975. - <http://www.america.gov/st/washfile-english/2006/December/20061229131243jnmamdeirf9.841555e-02.html>

A Konferencia utótalálkozóján Belgrádban és Madridban⁹⁷ folytatódott a vita, és Madridban sikerült megállapodni egy olyan mandátumról, amely lehetővé tette egy európai bizalom- és biztonságerősítő konferencia összehívását.⁹⁸ Az Európai Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedésekről (CSBM) és Leszerelésről szóló Konferenciát⁹⁹ Stockholmban hívták össze, és közel három évig – 1984. január 17-től 1986. szeptember 19-ig – ülésezett. A tárgyalások eredményeként 1986-ban megszületett a Stockholmi Dokumentum¹⁰⁰, amely a helsinki folyamat újabb lépéseként már konkrét előírásokat fogalmazott meg a katonai gyakorlatok bejelentésével és a meghívandó katonai megfigyelőkkel kapcsolatban. A Dokumentum előírta

- az erővel való fenyegetés vagy annak használatáról való lemondás elvét,
- bizonyos katonai tevékenységek előzetes bejelentési kötelezettségét,
- megfigyelők meghívását bizonyos katonai tevékenységekre,
- a tervezett katonai tevékenységek éves tervének cseréjét, és
- a történelemben először, a vissza nem utasítható helyszíni ellenőrzések lehetőségét, mint a verifikáció¹⁰¹ eszközt.

Összevetve ezeket az átfogóbb és mélyebb normatívákat a Helsinki Záródokumentum „első kosarában” lévőkkel érthető, hogy a szakértők a stockholmi előírásokat már bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseknek, és a korábbi bizalomerősítő intézkedések „második generációjának” definiálják. (A „biztonság” szó megjelenése /Confidence and **Security** Building Measures, CSBMs/ a madridi mandátum kidolgozásához vezethető vissza, amikor az el nem kötelezett Jugoszlávia a Stockholmban kidolgozandó, katonailag jelentősebb intézkedések megkülönböztetésére javasolta ezt a megfogalmazást, amelyet azóta is alkalmazunk.¹⁰²)

A folyamat nem állt meg. A bécsi utótalálkozón (1986. november 4. – 1989. január 19. között) döntöttek arról, hogy új erőfeszítéseket tesznek az európai biztonság és leszerelés érdekében. Ezek keretében két új mandátum született: az egyik a bizalom- és biztonságerősítő

⁹⁷ Belgrád: 1977. október 4. – 1978. március 8., Madrid: 1980. november 11. – 1983. szeptember 9.

⁹⁸ Concluding Document of the Madrid Meeting 1980 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the basis of the provisions of the Final Act relating to the follow-up to the Conference. -

<http://www.osce.org/mc/40871>

⁹⁹ Conference on Confidence- and Security- building Measures (CSBM) and Disarmament in Europe

¹⁰⁰ „Document of the Stockholm Conference on Confidence- and Security-Building Measures and Disarmament in Europe convened in accordance with the relevant provisions of the Concluding Document of the Madrid Meeting of the Conference on Security and Co-operation in Europe”, 19 September 1986. - <http://www.osce.org/fsc/41238>

¹⁰¹ verificatio, onis f (latin): a valódiság igazolása, megerősítése, állítás igazolása, megerősítése, ellenőrzés, felülvizsgálat. - <http://dictzone.com/latin-magyar-szotar/verificatio>

¹⁰² Darilek, Richard E.: Rüstungskontrolle für Europa. SIPRI-Jahrbuch 7. Chancen für Abrüstung. Dossier: Der Krieg am Golf. - Deutsche Erstausgabe.- Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg, 1987. - p. 176.

tárgyalások továbbvitelére, a másik az európai hagyományos fegyveres erőkről szóló tárgyalásokra. Ez az eredmény teljes egészében megfelelt a NATO elvárásainak (is), hiszen a szervezet már 1986-ban megfogalmazta, hogy a bizalom- és biztonságerősítő tárgyalásokat és az európai hagyományos fegyveres erőkről szólókat külön folyamat keretében kell lefolytatni.¹⁰³ (Ne feledjük, hogy a NATO és a Varsói Szerződés között 1973-ban kezdődött, Bécsben zajló Kölcsönös és Kiegyensúlyozott Haderőcsökkentési Tárgyalások /MBFR/ 1979 decemberében a NATO európai közepes hatótávolságú rakéta-telepítései miatt leálltak. Ezt a sikertelenséget látva, és figyelembe véve a fegyverkezési verseny egyre fojtogatóbb voltát, valamint Gorbacsov személyes ráhatását, 1986-ra a Varsói Szerződés is késznek mutatkozott a hagyományos fegyverzetek aszimmetrikus csökkentésére.)

Az 1989-90-es európai politikai változások új szakasz kezdetét jelentették a nemzetközi kapcsolatokban, beleértve az EBEÉ-t is. Megszűnt a konferencia összehívását indokoló egyik fő ok: eltűnt a kétpólusú világrend, ami a szervezetet életre hívta, és megállíthatatlan változások kezdődtek Közép- és Kelet-Európa államaiban mind gazdasági, mind politikai és társadalmi szempontból. Németország egységes állammá vált és bizakodó hangulat uralkodott el a kontinensen, sőt a világban. Talán ez is okozhatta, hogy a korábban 1992-re tervezett EBEÉ csúcstalálkozót előrehozták és 1990-ben Párizsban az EBEÉ folyamat állam- és kormányfői elfogadták a „*Párizsi Charta az új Európáért*” megnevezésű dokumentumot¹⁰⁴ (a továbbiakban: a Charta), amelyben hangsúlyozták, hogy az akkoriban lezajlott történelmi folyamatok egy új korszakot nyitottak Európa történetében, a két katonai tömb államai nem tekintik egymást ellenségnek, és amelyben megerősítették a helsinki Dekalóg melletti elkötelezettségüket, kiegészítve azzal, hogy azt a gyakorlatba is át akarják ültetni. Ennek megvalósításaként döntöttek arról is, hogy az államok legfelsőbb politikai vezetői két évente összejönnek, valamint arról, hogy létrehozzák a Külügyminiszteri Tanácsot, amely, mint az EBEÉ központi döntéshozó és irányító szerve évente legalább egyszer össze kell, hogy üljön. A Tanács munkáját segítő megalakították a Vezető Tisztségviselők Bizottságát. Szintén ennek a dokumentumnak köszönhetően jött létre Prágában az EBEÉ Titkárság, Bécsben a Konfliktusmegelőző Központ, valamint Varsóban a Szabad Választási Iroda. Létrejött a Konzultatív Bizottság is, amelynek feladata az volt, hogy fórumot biztosítson a katonai-politikai biztonsági kérdések megvitatásának. Az értekezés szempontjából kiemelt fontosságú, hogy elfogadták a bizalom- és biztonságerősítő tárgyalások 1990. évi Bécsi Dokumentumát („harmadik gene-

¹⁰³ Brussels Declaration on Conventional Arms Control, 11 December 1986. - http://www.nato.int/cps/en/SID-33432C89-213E7988/natolive/official_texts_23337.htm

¹⁰⁴ „Charter of Paris for a new Europe”. - <http://www.osce.org/mc/39516>

rációs” intézkedéscsomag), valamint a NATO és a Varsói Szerződés államai aláírták az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződést (CFE). A Charta „A jövőbe mutató irányelvek” fejezet „Biztonság” részében már üdvözlí is ez utóbbi eseményeket, de már tovább is lép, és újabb mandátumot ad a bizalom- és biztonságerősítő tárgyalások folytatására, egészen konkrétan az 1992. évi Bécsi Dokumentum kidolgozására.

3. Párizstól Budapestig (1990-1995)

A prágai Külügyminiszteri Tanács (1992. január 30-31.) kiterjesztette a Szabad Választási Iroda mandátumát, és ennek megfelelően át is keresztelték az Emberi Jogok és Demokratikus Intézmények Irodájának.¹⁰⁵ Kiemelkedő fejlemény volt ezen az ülésen a „konszenzus mínusz egy” elv elfogadása, amely azt jelenti, hogy bizonyos minősített esetekben, ha egy részt vevő állam súlyosan megsérti a helsinki alapelveket, az EBEÉ döntéshozatali szervei az érintett állam egyetértése nélkül is hozhatnak ellene döntéseket.

A fegyverzetellenőrzés szempontjából meg kell említenünk, hogy 1992. március 24-én Helsinkiben aláírták a Nyitott Égbolt Szerződést, amelyet az EBEÉ külügyminiszterek nyilatkozatban üdvözöltek.¹⁰⁶

A később Helsinkiben, 1992. július 9-12. között szervezett következő EBEÉ csúcstalálkozó – amely már üdvözölhette az 1992. évi Bécsi Dokumentum elfogadását is – úgy döntött, hogy új tárgyalásokat kezdenek a fegyverzetellenőrzés és a leszerelés területén, folytatják a rendszeres konzultációkat, intenzívebbé teszik a biztonsági kérdésekkel kapcsolatos együttműködésüket, valamint továbbfejlesztik a konfliktus-kockázatok csökkentésének folyamatát. Ez a döntés vezetett el az EBEÉ Biztonsági Együttműködési Fórum (FSC) felállításához¹⁰⁷, amely immár intézményesen is „megkapta” a helsinki első „kosár” teljes körű kezelésének felelősségét. Ezzel komplex konfliktus-megelőzési és válságkezelési rendszer alakult ki. Az állam- és kormányfők elfogadtak egy azonnali akcióprogramot¹⁰⁸, amelynek megvalósításával már az újonnan felállított Fórumot bízták meg. A program két fejezetben összesen tizennégy pontban határozta meg a fegyverzetellenőrzés, valamint a biztonságerősítés és együttműködés területén végrehajtandó sürgős feladatokat.

¹⁰⁵ Second Meeting of the Council Summary of Conclusions Prague Document on Further Development of CSCE Institutions and Structures. -

<http://www.osce.org/mc/40270>

¹⁰⁶ The CSCE Declaration on the Treaty on Open Skies. - Helsinki, 24 March 1992. -

<http://www.osce.org/mc/16146>

¹⁰⁷ FSC – Forum for Security Co-operation. - CSCE Helsinki Document 1992 - The Challenges of Change. -

<http://www.osce.org/mc/39530>

¹⁰⁸ „Programme for immediate action” – <http://www.osce.org/mc/39530>

A finn fővárosban állapodtak meg az EBEÉ Soros Elnöki posztjáról, az ő munkáját segítő Trojka (aktuális, előző és következő Soros Elnök) felállításáról, valamint a Nemzeti Kisebbségi Főbiztos intézményéről. Helsinkiben eredményeinek méltatásakor mindenképpen beszélni kell még az EBEÉ békefenntartó tevékenységének definiálásáról is, valamint arról, hogy az EBEÉ magát az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete alapján működő regionális szervezetnek deklarálta.

A Charta elveinek megfelelően következett be az EBEÉ intézményi fejlődésének újabb lépése, amikor ugyanebben az évben, Budapesten először ülésezett az EBEÉ Parlamenti Közgyűlése (1992. július 3-5.), ahol – többek között – döntöttek a koppenhágai Titkárság felállításáról. A Közgyűlés Nyilatkozatában a parlamenti képviselők azt is megerősítették, hogy a fegyverzetellenőrzésnek kulcsszerepe van a félreértések minimalizálásában és a kölcsönös bizalom erősítésében.¹⁰⁹ Azt is kijelentették, hogy az új Biztonsági Együtműködési Fórumnak a CFE Szerződésre és a létező bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekre építve tovább kell csökkentenie és korlátoznia a fegyverzetek szintjeit és típusait, növelnie kell a biztonsági párbeszédet, és olyan kooperatív intézkedéseket kell kifejlesztenie, amelyek erősítik a haderőkre és a katonai tevékenységekre vonatkozó átláthatóságot és a nyitottságot.¹¹⁰

A stockholmi Külügyminiszteri Tanácsülésen (1992. december 14-15.) döntöttek az EBEÉ főtitkári poszt felállításáról.¹¹¹ A svéd fővárosban hozták létre a Vezető Tisztviselők Bizottsága Bécsi Csoportját, amely a mai Állandó Tanács elődjének tekinthető.¹¹²

Mint azt korábban már említettük, a Charta elfogadásakor a „levegőben tapintható” eufória jellemezte a nemzetközi kapcsolatokat, és elfogadott volt az a vélemény, hogy az EBEÉ központi szerepet fog betölteni az újonnan kialakuló európai biztonság rendszerben. Különösen érdekelt volt ebben a Szovjetunió, később Oroszország, amely a NATO és egyéb európai szervezetek kompenzálására akarta felhasználni az értekezletet. Ugyanakkor már a jugoszláv válság is bizonyította, hogy egy, a teljes konszenzus elvén működő szervezet, még „a konszenzus mínusz egy” elv elfogadása ellenére sem tudja kezelni a térség problémáit. Azt azonban nem lehet elvitatni, hogy az EBEÉ olyan folyamatos tárgyalási fórumot jelentett, ahol egyenrangú partnerként ülhetek Európa államai, illetve Kanada és az Amerikai Egyesült Államok. A Külügyminiszteri Tanács római ülésén (1993. november 30. – december 1.) a

¹⁰⁹ Budapest Declaration of the CSCE Parliamentary Assembly. - <http://www.osce.org/pa/40732>

¹¹⁰ „Arms control has a key role to play in minimizing misunderstanding and encouraging mutual confidence. The new Forum for Security Cooperation (FSC) should build on the CFE Treaty and the existing CSBMs to further reduce and constrain the levels and types of armaments, increase security dialogue and develop cooperative measures that emphasize transparency and openness of military forces and activities.”

¹¹¹ Az EBEÉ első főtitkára 1993-1996 között Dr. Wilhelm Hoynck, német diplomata volt

¹¹² Third Meeting of the Council - Summary of Conclusions - Decision on Peaceful Settlement of Disputes. - <http://www.osce.org/mc/40342>

részt vevő államok döntöttek arról, hogy kiszélesítik tevékenységüket a Balkánon és a szovjet utódállamok területén. Jól kifejezi ezt a törekvést a Tanács jelmondata: „Az EBEÉ és az új Európa – Biztonságunk oszthatatlan”.¹¹³ Ezen az ülésen újabb, a szervezeti struktúrát erősítő határozatokat hoztak: a Vezető Tisztségviselők Bizottsága Bécsi Csoportja helyett megalakították az Állandó Tanácsot, illetve megszüntették a Konzultatív Bizottságot, amelynek feladatait az Állandó Tanács és a Biztonsági Együtműködési Fórum között osztották el.

A leglényegesebb szervezeti elemek kialakítása után már „csak” egy nagy kérdés maradt: hogyan működjön a legfelsőbb végrehajtó szint? A korábbi döntések alapján kézenfekvőnek tűnt, hogy a Soros Elnöknek meghatározó szerepe lesz a szervezet arculatának kialakításában, az éves és távlati feladatok meghatározásában, mindeközben tisztázni kellett a Főtitkár szerepét is. A megállapodás szerint a Főtitkár a Soros Elnök politikai iránymutatása szerint tevékenykedik, ugyanakkor viszonylag széles hatáskörrel bír a célok megvalósítása terén. Az az orosz javaslat, amely szerint az ENSZ Biztonsági Tanácshoz hasonló struktúrát kellett volna kialakítani, viszonylag hamar elhalt.

Ilyen előzmények után tartották 1994. december 5-6-án az EBEÉ Budapesti Csúcstalálkozóját, ahol lezárult a szervezet intézményesülési folyamata: a részt vevő államok a konferenciát szervezetté alakították. A csúcstalálkozón az azonnali akcióprogram keretében elfogadták a biztonság katonai-politikai aspektusaira vonatkozó EBESZ Magatartási Kódexet, amely a helsinki alapelvek folytatásának tekinthető, és a szervezet egyik alapidokumentumává vált. Szintén az akcióprogram keretében, és ez alaptémánk szempontjából is fontos, megszületett az 1994. évi Bécsi Dokumentum, valamint az állam- és kormányfők feladatot szabtak a Biztonsági Együtműködési Fórumnak egy, a fegyverzetellenőrzés kereteit tartalmazó dokumentum kidolgozására. Magyar szempontból fontos megjegyeznünk, hogy a csúcstalálkozótól a következő, budapesti Külügyminiszteri Tanácsülésig (1995. december 7-8.) Magyarország látta el a Soros Elnöki feladatokat.

4. Dayton-Párizs – Az Európai Biztonsági és Együtműködési Szervezet kiemelkedő fegyverzetellenőrzési sikere

Kövessük tovább a fegyverzetellenőrzés fejlődését, immár az új szervezet keretein belül.

¹¹³ Fourth Meeting of the Council CSCE and the New Europe - Our Security is Indivisible - Decisions of the Rome Council Meeting. - <http://www.osce.org/mc/40401>

A három és fél éves boszniai háborút lezáró, 1995. december 14-én Párizsban aláírt Dayton-i Béke Keret-megállapodás¹¹⁴ komoly szerepet szánt az EBESZ-nek a választási folyamat felügyeletében¹¹⁵, az emberi jogok figyelemmel kísérésében, valamint – az 1B Függelékben¹¹⁶ foglaltak szerint – a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos tárgyalások elősegítésében.

A Megállapodásban felkérték az EBESZ-t a szabad választások előkészítésének és végrehajtásának felügyeletére, annak a választási bizottságnak a vezetésére, amely a két entitás képviselőiből állt, valamint arra, hogy nevezzenek ki egy ombudsmant, akinek az a feladata, hogy vizsgálja ki az emberi jogok megsértését, adja közre a vizsgálati eredményeket, és terjessze fel az eseteket az újonnan létrehozott Emberjogi Kamara (később Emberjogi Bizottság) elé.¹¹⁷

A továbbiakban a Megállapodás arra kötelezte a feleket, hogy hét napon belül, az EBESZ égisze alatt, alapul véve az 1994. évi Bécsi Dokumentumban foglaltakat, kezdjenek tárgyalásokat a bizalomerősítő intézkedésekről (katonai erők telepítése, gyakorlatok, katonai tevékenység bejelentése, adatcserek) úgy, hogy azokat 45 nap múlva már alkalmazzák is.

A Megállapodás arra is felkérte az EBESZ-t, hogy segítse a felek fegyverzetcsökkentési tárgyalásait, valamint a későbbiekben a létrejött megállapodások végrehajtását és azok ellenőrzését. A harckocsik, páncélozott harcjárművek, tüzérségi eszközök, harci repülőgépek és támadó helikopterek számának korlátozását előíró megállapodásnak 180 napon belül kellett hatályba lépni, magukat a tárgyalásokat – szintén az EBESZ égisze alatt – 30 napon belül kellett megkezdeni. (Érdekes megjegyezni, hogy az ide vonatkozó kötelezettségek kidolgozásakor mind a CFE Szerződést, mind az 1992. évi Bécsi Dokumentumot alkalmazták a tárgyaló felek.)

Az EBESZ Soros Elnöke, Kovács László magyar külügyminiszter azonnal utasította az Állandó Tanács elnökét, felkérte a Főtitkárt és a részt vevő államok képviselőit arra, hogy haladéktalanul kezdjék meg a feladatok tervezését, szervezését és végrehajtását. A budapesti Külügyminiszteri Tanácsülésen a Soros Elnök Személyes Képviselőt bízott meg a Dayton-i témakör kezelésével és a helyszíni jelenlét megteremtése érdekében létrehozták az EBESZ Bosznia-hercegovinai Misszióját.

¹¹⁴ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. - http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379

¹¹⁵ The General Framework Agreement: Annex 3: Agreement on Elections. - http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=371

¹¹⁶ The General Framework Agreement: Annex 1B: Agreement on Regional Stabilization. - http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=369

¹¹⁷ The General Framework Agreement: Annex 6: Agreement on Human Rights. - http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=374

Az EBESZ nagy sikere, hogy a tárgyalásokat határozottan és gyors tempóban sikerült „levezényelni”: a bizalomerősítő megállapodást (Annex-1B Article II) 1996. január 26-án írták alá Bécsben, míg a fegyverzetcsökkentést (Annex-1B Article IV) 1996. június 14-én, Firenzében. A regionális fegyverzetellenőrzést előírányzó cikkely (Annex-1B Article V) szerinti tárgyalások 1999-ben kezdődtek és 2001-ben értek véget, Bécsben.

A későbbiekben nem térek vissza a Dayton-témakörhöz, ezért fussunk egy kicsit előre az időben. A bizalomerősítő megállapodás a Bécsi Dokumentumhoz hasonló intézkedéseket tartalmaz. A nyolc éven át következetesen betartott előírásoknak megfelelően a felek megközelítőleg 280 helyszíni ellenőrzést hajtottak végre 2004-ig!¹¹⁸ Az elért eredményeknek köszönhetően a Dayton-i Béke Keret-megállapodás II. Fejezet államai az ötödik felülvizsgálati konferencián, Szarajevóban¹¹⁹ lezárták e fejezet végrehajtását.

A CFE Szerződés típusú fegyverzetcsökkentési megállapodás (Annex-1B Article IV) a hagyományos fegyverzetek öt kategóriájában (harckocsik, páncélozott harcjárművek, tüzérségi eszközök, harci repülőgépek és támadó helikopterek) felső szinteket határozott meg, amelyek 1997. november elsején léptek életbe. A fegyverzeti szinteket – az 1996-ban Jugoszlávia által birtokolt eszökmennyiséget alapul véve – 5:2:2 arányban osztották el a Jugoszláv Föderatív Köztársaság, Bosznia-Hercegovina és Horvátország között, ami 75:30:30%-nak felel meg. (Ezek csak arányszámok, az összeg nem 100%!) (Bosznia-Hercegovinán belül a 30 % leosztása: 20% a Föderáció, 10% Republica Srpska.) Montenegró a függetlenség kivívása után a volt jugoszláv szintek 8%-át kapta, míg Szerbia 67%-ot. Az életbelépés időpontjáig, a szintek eléréséhez szükséges csökkentési időszak alatt, a felek 6580 db nehézfegyverzetet semmisítettek meg, de később, önkéntes alapon továbbiakat is, így megközelítőleg 8900 db eszköz tűnt el örökre az arzenálokból.¹²⁰ A helyzet stabilizálódását mutatja, hogy 2009-ben felmerült az EBESZ, mint koordinátor és támogató kivonulásának lehetősége és az ellenőrzési rendszer ún. nemzeti tulajdonba („national ownership”) helyezése.¹²¹ A folyamat azóta is tart, a végét 2014 végére tervezik.

Az EBESZ, amely megszervezte, „levezényelte” a tárgyalásokat, működésbe hozta és felügyelte (felügyeli) a bizalom- és biztonsaégerősítő, valamint a fegyverzetcsökkentési megállapodást, ezzel egyik legnagyobb sikerét aratta, és soha el nem évülő érdemeket szerzett a balkáni rendezésben. De térjünk vissza 1996-ba.

¹¹⁸ Forrás: <http://www.osce.org/what/arms-control/43724>

¹¹⁹ Fifth Review of the Implementation of Article II of the Dayton Peace Agreement, Sarajevo, 28 September 2004.

¹²⁰ Forrás: <http://www.osce.org/item/43725>

¹²¹ Sub-Regional Consultative Commission (SRCC) Decision 1/43, Novi Sad, 3-4- November 2009

5. A „fegyverzetellenőrzés keretei” és „a Biztonsági Együttműködési Fórum napi-rendjének továbbfejlesztése”

A Lisszaboni Csúcstalálkozón (1996. december 2-3.) a fegyverzetellenőrzés újabb impulzust kapott a részt vevő államoktól. A Csúcstalálkozó Nyilatkozatában, valamint a „*XXI. századra vonatkozó közös és átfogó európai biztonsági modell*”¹²² című nyilatkozatban is kiemelt helyen említik a fegyverzetellenőrzést, üdvözlik az elért eredményeket és feladatul szabják az intézkedések továbbfejlesztését.

A Biztonsági Együttműködési Fórumban a csúcstalálkozó előestéjén elfogadott és a Nyilatkozathoz csatolt, „*A fegyverzetellenőrzés keretei*” megnevezésű dokumentummal a Fórum az 1994-ben, Budapesten kapott „házi feladatot” hajtotta végre. Mivel az értekezés témájához kapcsolódó egyik legfontosabb alapidokumentumáról van szó, időzzünk itt egy kicsit többet!

Az anyagban az EBESZ részt vevő államok egyértelműen kimondják, hogy „*A fegyverzetellenőrzés, beleértve a leszerelést és a bizalom- és biztonságerősítést az EBESZ átfogó és kooperatív biztonsági koncepciójának szerves része.*”¹²³ Sorra veszik a biztonsági kihívásokat és a rizikótényezőket, és az oszthatatlan biztonság elvét figyelembe véve lefektetik a jövőbeni fegyverzetellenőrzési tárgyalások alapelveit. Ezek a következők:

- csak a legitim egyéni vagy kollektív biztonsági igényekhez elegendő katonai képességek fenntartása,
- az adatcserén nyugvó átláthatóság,
- ellenőrizhetőség (verifikáció), valamint
- az erők korlátozása, illetve amennyiben lehetséges, csökkentése.

Az alapelvek visszatükröződnek a fegyverzetellenőrzés jövőbeni fejlődésének céljait és a lehetséges metódusokat tartalmazó részben, illetve az egymáshoz kapcsolódó és egymást kölcsönösen kiegészítő/erősítő fegyverzetellenőrzési megállapodások hálózatának kiépítésére vonatkozó pontban is. A teljes egyértelműség kedvéért a döntés végén található egy lista, amely fel is sorolja ezeket:

- az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés,
- a Nyitott Égbolt Szerződés,
- az Európai Hagyományos Fegyveres Erők Létszámáról szóló Tárgyalások Záródokumentuma,

¹²² Lisbon Summit Declaration and Lisbon Declaration on a Common and Comprehensive Security Model for Europe for the Twenty-First Century. - <http://www.osce.org/mc/39539>

¹²³ „A Framework for Arms Control” - <http://www.osce.org/mc/39539>

- a „Lokalizált krízishelyzetekre vonatkozó stabilizáló intézkedések”¹²⁴,
- a „Hagyományos fegyverkereskedelem elvei”¹²⁵,
- a Katonai Információk Globális Cseréje¹²⁶,
- az 1994. évi Bécsi Dokumentum,
- a biztonság katonai-politikai aspektusaival foglalkozó EBESZ Magatartási Kódex, valamint
- a „Non-prolifерáció elvei.”¹²⁷

A keret-dokumentum mind a mai napig érvényes elveket tett az asztalra, amelyek továbbra is útmutatást jelentenek a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos tárgyalásokhoz, ugyanakkor már itt rá akarok mutatni, hogy feltétlenül szükséges e dokumentum módosítása, frissítése is.

Lisszabonban a témánkhöz kapcsolódóan még egy fontos döntés született: „*A Biztonsági Együtműködési Fórum napirendjének továbbfejlesztése.*”¹²⁸ Ez a dokumentum már épít a „*A fegyverzetellenőrzés keretei*”-re és lefekteti a regionális fegyverzetellenőrzési intézkedések alapjait, valamint tovább értelmezi a fegyverzetellenőrzési megállapodások hálózatát, kitérve a Biztonsági Együtműködési Fórumban zajló biztonsági párbeszéd fontosságára.

Az 1997-ben Koppenhágában tartott Külügyminiszeri Tanácsülésen (1997. december 18-19.) döntés született arról, hogy ki kell dolgozni egy politikai kötelezettségeket tartalmazó európai biztonsági chartát, amely iránymutatást fog jelenteni az EBESZ jövőbeni szerepéhez.¹²⁹ Ekkorra, mint korábban már mondtuk, a Dayton-i fegyverzetellenőrzési folyamatban is hatalmas előrelépés mutatkozott.

6. Isztambultól Madridig (1999-2007)

Az EBESZ hatodik csúcstalálkozója Isztambulban (1999. november 18-19.) újabb mérföldkőnek számít a szervezet életében általában, de kiemelkedő jelentőségű a fegyverzetellenőrzés szempontjából is. A csúcstalálkozón megszületett a CFE Szerződés Módosító Dokumentuma, amely alapot teremtett az Adaptált CFE Szerződés létrejöttéhez, valamint – közvetlenül a találkozó előtt – a Bécsi Dokumentum 1999. évi verziója, amely ettől kezdve tizenkét éven át nem is változott meg! Fontos lépés volt, hogy az EBESZ először hozott döntést a

¹²⁴ Stabilizing Measures for Localized Crisis Situations, 25. November 1993. - <http://www.osce.org/fsc/41316>

¹²⁵ Principles Governing Conventional Arms Transfers 25. November 1993. - <http://www.osce.org/fsc/42313>

¹²⁶ Global Exchange of Military Information 28. November 1994. - <http://www.osce.org/fsc/41384>

¹²⁷ Principles Governing Non-Proliferation 3. December 1994. - <http://www.osce.org/fsc/41403>

¹²⁸ Development of the Agenda of the Forum for Security Co-Operation. - <http://www.osce.org/mc/39539>

¹²⁹ <http://www.osce.org/mc/40427>

kézi- és könnyűfegyverek terjedésének megakadályozásával kapcsolatban¹³⁰, amelynek későbbi következménye az EBESZ Kézi- és könnyűfegyver Dokumentum lett 2000-ben.¹³¹

A koppenhágai feladatszabás alapján elfogadták az „*Európai Biztonsági Chartát*”¹³², amelyben új lépések egész soráról sikerült megállapodni, többek között

- a kooperatív biztonsági platform létrehozásáról,
- az EBESZ békefenntartási szerepének továbbfejlesztéséről,
- gyors szakértői segítséget nyújtó csoportok felállításáról¹³³,
- a rendőri/rendészeti képességek kibővítéséről,
- egy EBESZ Műveleti Központ alapításáról, valamint
- az Állandó Tanács munkájának elősegítése érdekében egy Előkészítő Bizottság felállításáról.

A közös kihívások, közös alapelvek, közös válaszok, közös eszközök részletes ismertetése során külön fejezetet szenteltek a politikai-katonai dimenzióknak, konkrétan a fegyverzetellenőrzésnek. A CFE Szerződést és a Bécsi Dokumentumot a biztonság sarokkövének és értékes eszköznek tartják, és mivel fokozzák a katonai stabilitást, átláthatóságot és kiszámíthatóságot, a biztonság megerősítésére tett erőfeszítések közé sorolják azokat. Az állam- és kormányfők megerősítették, hogy a fegyverzetellenőrzési megállapodások teljes körű végrehajtása, időbeni adaptálása, illetve továbbfejlesztése kulcsfontosságú a politikai és katonai stabilitás szempontjából. A csúcstalálkozó Nyilatkozatában is négy pontot szenteltek a fegyverzetellenőrzés kérdéseinek.¹³⁴

Isztambul az EBESZ-történet egyik csúcspontjának kell tekinteni. A XX. század végén a részt vevő államok nagy várakozásokkal tekintettek az új évszázad beköszöntére, és erre volt is alapjuk, hiszen az EBESZ-nek (is) köszönhetően Európa legnagyobb része stabil és békés volt. Az egyéb intézkedések közül is kiemelkedtek a fegyverzetellenőrzés területén születettek, amelyek tevőlegesen hozzájárultak a fegyverzetek csökkenéséhez, az átláthatóságon és kiszámíthatóságon keresztül a bizalom erősítéséhez. Az új évezred első éveinek eseményei azonban jelentősen csökkentették a korábbi optimizmust. 2001. szeptember 11. után a világnak erőteljesebben szembesülnie kellett a nemzetközi terrorizmussal, és ez alapvetően meghatározta az erőfeszítések fő irányvonalát, amelyben a fegyverzetellenőrzés bizonyos értelemben visszaszorult, ami egy hosszú stagnálási folyamat kezdetét jelentette. Nem arról

¹³⁰ Decision on the Spread of Small Arms and Light Weapons. - <http://www.osce.org/mc/39569>

¹³¹ OSCE Document on Small Arms and Light Weapons. - <http://www.osce.org/fsc/20783>

¹³² Charter for European Security. - <http://www.osce.org/mc/39569>

¹³³ Rapid Expert Assistance and Co-operation Teams (REACT)

¹³⁴ Istanbul Summit Declaration. - <http://www.osce.org/mc/39569>

van szó, hogy bárki is kétségbe vonta volna az intézkedések fontosságát, szükségességét, hanem egyszerűen eltolódtak a hangsúlyok.

Az EBESZ külügyminiszterek a 2001. december 3-4. között tartott bukaresti Tanácsülésen – alig néhány héttel a New-York-i támadások után – döntést hoztak a terrorizmus elleni harcról, és elfogadták az EBESZ Terrorizmus elleni akciótervét.¹³⁵ A bukaresti Miniszteri Nyilatkozat már-már érintőlegesen foglalkozik a fegyverzetellenőrzéssel, és az „általánosságokon” túl, csak a Nyitott Égbolt Szerződés életbelépését üdvözli.¹³⁶

Az egy év múlva Portóban összeülő Miniszteri Tanácsülésre (2002. december 6-7.) is rányomta bélyegét az új kihívások – beleértve a nemzetközi terrorizmust is – elleni harc folytatása. A miniszterek elfogadták a terrorizmus kialakulásának megelőzéséről és az ellene folytatott harcról szóló EBESZ Chartát¹³⁷, amelyben kimondják, hogy hatékony és határozott lépéseket, intézkedéseket fognak bevezetni annak érdekében, hogy az ENSZ Alapokmányában és a nemzetközi jogban lefektetett normák érvényesülhessenek. Utasították továbbá az Állandó Tanácsot és a Biztonsági Együttműködési Fórumot, hogy folytassák az EBESZ átfogó, a biztonságot és a stabilitást érintő XXI. századbeli fenyegetettség elleni stratégiájának kidolgozását. Nyilatkozatot fogadtak el az embercsempészet elítélésével kapcsolatban.¹³⁸ A „*Változásra adott válasz*”¹³⁹ címet viselő Miniszteri Nyilatkozat ismét csak nagyon röviden, érdemi feladatszabás nélkül foglalkozik a fegyverzetellenőrzéssel, annak is inkább a kézi- és könnyűfegyverek, a feleslegessé vált hagyományos lőszerkészletek, valamint az EBESZ Magartartási Kódex területén elért eredményeit kiemelve. (A CFE Szerződés, vagy a Bécsi Dokumentum neve el sem hangzik.) A válaszok keresésének új módjáról is döntött a Tanács: 2003-ra összehívták az EBESZ első Éves Biztonsági Felülvizsgálati Konferenciáját¹⁴⁰, amely azóta az EBESZ egyik legfontosabb rendezvényévé nőtte ki magát.

A következő, maastrichti Miniszteri Tanácsülésre (2003. december 1-2.) sikerült kidolgozni a biztonságot és a stabilitást érintő XXI. századbeli fenyegetettség elleni EBESZ stratégiát.¹⁴¹ A miniszterek által elfogadott dokumentumban amellet, hogy az államokon belüli és az államok közötti konfliktusok jelentette veszélyt tartják a legelterjedtebbnek, egy sor egyéb tényezőt is (terrorizmus, szervezett bűnözés, diszkrimináció és intolerancia, korrupció,

¹³⁵ Decision on Combating Terrorism and the Bucharest Plan of Action for Combating Terrorism. - <http://www.osce.org/mc/40515>

¹³⁶ Bucharest Ministerial Declaration. - <http://www.osce.org/mc/40515>

¹³⁷ OSCE Charter on Preventing and Combating Terrorism. - <http://www.osce.org/mc/40521>

¹³⁸ Declaration on Trafficking In Human Beings

¹³⁹ Porto Ministerial Declaration - Responding to Change. - <http://www.osce.org/mc/40521>

¹⁴⁰ Annual Security Review Conference. - <http://www.osce.org/mc/40521>

¹⁴¹ OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. - <http://www.osce.org/mc/40533>

gazdasági visszaélések) a rizikófaktorok között említenek. A stratégia a politikai-katonai jellegű kihívások kezelésében komoly szerepet szán a fegyverzetellenőrzésnek: az illegális fegyverkereskedelem, a kézi- és könnyűfegyverek továbbterjedésének megakadályozására tett első lépésnek tekintik az EBESZ Kézi- és könnyűfegyver Dokumentumot. A Biztonsági Együttműködési Fórumnak strukturált párbeszédet kell folytatnia a non-proliferációról, különös figyelemmel a vállról indítható légvédelmi rakéták ellenőrizetlen továbbadásának veszélyére. Hasonlóan fontos a feleslegessé vált hagyományos lőszerkészletek és robbanószerkezetek okozta problémák felmérése, és lehetőség szerint orvoslása (a raktározás biztonságának javítása, a megsemmisítések segítése), amelyben az EBESZ missziók koordináló szerepet tölthetnek be. A CFE Szerződés, a Nyitott Égbolt Szerződés és a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések ismét napirendre kerülnek, és fontos helyet kapnak a stratégiában, jóllehet azok továbbfejlesztését is szükségesnek tartják. A stratégiának megfelelően megerősítették a Biztonsági Együttműködési Fórum döntését a vállról indítható légvédelmi rakétákról¹⁴², és elfogadták az EBESZ Hagyományos lőszerkészletek Dokumentumát.¹⁴³

A portói nyilatkozatban lefektetett elvek nyomán a külügyminiszterek elfogadták az EBESZ Embercsempészet elleni akciótervét¹⁴⁴, az EBESZ Stratégia dokumentumát a gazdasági és környezetvédelmi dimenzióval kapcsolatban¹⁴⁵, valamint létrehozták az EBESZ Terrorizmus-elleni Hálózatot.¹⁴⁶

A 2004-et beárnyékoló újabb terrortámadások (Oroszország, Spanyolország, Törökország, Üzbegisztán) miatt a szófiai Tanácsülésen (2004. december 6-7.) megjelent EBESZ külügyminiszterek ismét nyilatkozatot tettek a terrorizmussal kapcsolatban.¹⁴⁷ Ebben újra megerősítették eltökéltségüket a terrorizmus minden formája elleni harcban. Ezen eltökéltség jegyében egy sor döntést hoztak, amelyek közül a fegyverzetellenőrzés területéhez tartozik az EBESZ Hagyományos lőszerkészletek Dokumentum további alkalmazásáról szóló¹⁴⁸, a kézi- és könnyűfegyverek exportja során alkalmazott végfelhasználói igazolások szabványos elemeiről és export-ellenőrzési eljárásokról szóló¹⁴⁹, a kézi- és könnyűfegyverekkel kapcsolatos

¹⁴² Decision on man-portable air defence systems. - <http://www.osce.org/mc/40533>

¹⁴³ Decision on the OSCE Document on Stockpiles of Conventional Ammunition. - <http://www.osce.org/mc/40533>

¹⁴⁴ Decision on combating trafficking in human beings. OSCE Action Plan to Combat Trafficking In Human Beings. - <http://www.osce.org/mc/40533>

¹⁴⁵ OSCE Strategy Document for the Economic and Environmental Dimension. - <http://www.osce.org/mc/40533>

¹⁴⁶ OSCE Counter-Terrorism Network. - <http://www.osce.org/mc/40533>

¹⁴⁷ Sofia Ministerial Statement on Preventing and Combating Terrorism. - <http://www.osce.org/mc/41813>

¹⁴⁸ Decision on further implementing the OSCE document on stockpiles of Conventional Ammunition. - <http://www.osce.org/mc/41813>

¹⁴⁹ Decision on OSCE standard elements of end-user certificates and verification procedures for SALW exports. - <http://www.osce.org/mc/41813>

bróker tevékenység EBESZ elveiről szóló¹⁵⁰, valamint a vállról indítható légvédelmi rakéták export-ellenőrzésével kapcsolatos EBESZ elvekről szóló.¹⁵¹ Témánkhoz kapcsolódva ki kell emelnünk az EBESZ Soros Elnök nyilatkozatát¹⁵², amelyben jelentős helyet szentel a fegyverzetellenőrzésnek, persze részben itt is kapcsolódva a terrorizmus elleni harchoz. A CFE Szerződés Módosító Dokumentum elhúzódo ratifikációja is megjelenik már a felszólalásban, illetve a Tanácsüléshez csatolt – többek között – NATO és orosz nyilatkozat is a CFE-válság kezdetét jelenti. (Bővebben a III. Fejezetben.) Az EBESZ általános története szempontjából fontos, hogy Szófiában megerősítették a Főtitkár hatáskörét, illetve egy szakértői csoportot hoztak létre az EBESZ hatékonyságának vizsgálatára és javaslatok kidolgozására.¹⁵³

Ez a szakértői csoport elvégezte a munkát és a ljubljanai Miniszteri Tanácsülésen (2005. december 5-6.) már önálló döntés született az EBESZ hatékonyságának fokozásáról.¹⁵⁴ A fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatban nem tettek megjegyzést a szakértők. Nem így a Soros Elnök, aki Nyilatkozatában¹⁵⁵ két helyen is foglalkozik a CFE Szerződéssel, sürgeti a Módosító Dokumentum ratifikációját. Üdvözlí az ENSZ Biztonsági Tanács által a tömegpusztító fegyverek proliferációja ellen hozott 1540. számú határozatnak¹⁵⁶ támogatását biztosító EBESZ döntést, és emellett a kézi- és könnyűfegyverek, valamint hagyományos lőszerkészletek megsemmisítéséhez nyújtandó segítségre buzdítja a részt vevő államokat.

A brüsszeli Tanácsülésen (2006. december 4-5.) folytatódott a szervezet hatékonyságának növelésére irányuló munka, amit két döntés is mutat. A végrehajtó struktúrákról szólóban a Titkárság és a missziók szerepének erősítése mellett a Főtitkárt újabb feladatkörökkel bízták meg, akinek a szerepe ezzel tovább erősödött.¹⁵⁷ A döntések közül – a fegyverzetellenőrzés szempontjából – hármat kell kiemelni: az EBESZ Kézi- és könnyűfegyver, illetve az EBESZ Hagyományos lőszerkészletek Dokumentumok végrehajtásának kapcsán tett erőfeszítésekre vonatkozót¹⁵⁸, a kézi- és könnyűfegyverek légi csempészésével foglalkozót¹⁵⁹, vala-

¹⁵⁰ Decision on OSCE principles on the control of brokering in small arms and light weapons. - <http://www.osce.org/mc/41813>

¹⁵¹ Decision on OSCE principles for export controls of man-portable air defence systems. - <http://www.osce.org/mc/41813>

¹⁵² Statement by dr. Solomon Passy, Chairman-in-Office of the OSCE, at the Third Plenary Session of the Twelfth Meeting of the OSCE Ministerial Council. - <http://www.osce.org/mc/41813>

¹⁵³ Establishment of a Panel of Eminent Persons on Strengthening the Effectiveness of the OSCE. - <http://www.osce.org/mc/41813>

¹⁵⁴ Decision on Strengthening the Effectiveness of the OSCE. - <http://www.osce.org/mc/17490>

¹⁵⁵ Statement by dr. Dimitrij Rupel, Chairman-in-Office of the OSCE. - <http://www.osce.org/mc/17490>

¹⁵⁶ Resolution 1540 (2004). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement>

¹⁵⁷ Further Strengthening the Effectiveness of OSCE Executive Structures. - <http://www.osce.org/mc/25065>

¹⁵⁸ Decision on further efforts to implement the OSCE Documents on Small Arms and Light Weapons and Stockpiles of Conventional Ammunition. - <http://www.osce.org/mc/25065>

mint az ENSZ BT 1540. számú határozatának további támogatásáról szólót.¹⁶⁰ Mivel a hagyományos fegyverzetellenőrzési „blokk” – leszámítva az adaptált CFE Szerződés körüli huzavonát – továbbra is jól teljesített, újabb döntésekre nem volt szükség. Érdeemes megjegyezni, hogy a Soros Elnök Nyilatkozatában¹⁶¹ a fegyverzetellenőrzés témája megelőzi a nemzetközi terrorizmus elleni harcról szóló részt, ami jól jelzi, hogy már öt év telt el 2001 óta... Az Európai Unió egy nyilatkozatot tett ezen a Miniszteri Tanácsülésen, jelen kutatás szempontjából ez azért figyelemre méltó, mert a grúz és moldáv konfliktussal kapcsolatban éppen a fegyverzetellenőrzési, konkrétan a CFE-kötelezettségek végrehajtását emeli ki.¹⁶²

Első alkalommal Madridban (2007. november 29-30.) határoztak úgy az EBESZ külügyminiszterek, hogy átfogó feladatszabással élnek a Biztonsági Együttműködési Fórum felé.¹⁶³ A fegyverzetellenőrzési erőfeszítések ilyen módon történő közvetlen irányítását többféleképpen lehet értékelni. Mindenképpen pozitív, hogy a téma foglalkoztatta a Miniszterek Tanácsát, ugyanakkor a feladatszabásból érezhető a még aktívabb tevékenységre sarkallás is. Ennek főleg az elkövetkező években látjuk majd szükségességét, amikor jobban előtérbe került a fegyverzetellenőrzés modernizációja.

7. Helsinkitől Korfun át Athénig (2008-2009)

A külügyminiszterek következő, helsinki Tanácsülésére (2008. december 4-5.) két fontos esemény mindenképpen rányomta a bélyegét: 1) az Oroszországi Föderáció 2007. december 12-én felfüggesztette a CFE Szerződés végrehajtását, és 2) a 2008. augusztusi orosz-grúz háború. Mindkét esemény hatalmas pofont jelentett az EBESZ-nek általában, és konkrétan a fegyverzetellenőrzésnek. Teljesen nyilvánvaló, hogy Moszkva a CFE Szerződés felfüggesztését arra (is) felhasználta, hogy ellenőrizetlenül erőket és eszközöket vonhasson össze Grúzia határán későbbi terveit végrehajtására. Meg kell látni, hogy az EBESZ konfliktusmegelőző/kezelő mechanizmusa ezt nem tudta megakadályozni, a fegyverzetkorlátozási és/vagy bizalom- és biztonságerősítő intézkedések pedig megnehezíteni, de legalábbis előre jelezni, hogy EBESZ részt vevő államok háborút vívjanak! Talán ez a sokk, talán az ekkorra felgyülemlett politikai akarat miatt a Soros Elnök, a külügyminiszterek többségének véleményét

¹⁵⁹ Decision on combating the illicit trafficking of small arms and light weapons by air. - <http://www.osce.org/mc/25065>

¹⁶⁰ Decision on supporting national implementation of United Nations Security Council resolution 1540 (2004). - <http://www.osce.org/mc/25065>

¹⁶¹ Chairperson's Perception - Statement by the Chairman-in-Office at the Third Plenary Session of the Fourteenth Meeting of the OSCE Ministerial Council. - <http://www.osce.org/mc/25065>

¹⁶² Statement by the European Union (Annex 4 to MC(14) Journal No. 2 of 5 December 2006) <http://www.osce.org/mc/25065>

¹⁶³ Decision on Issues Relevant to the Forum for Security Co-Operation. - <http://www.osce.org/mc/36562>

tükröző Nyilatkozatában visszatérést hirdetett a helsinki alapelvekhez.¹⁶⁴ A külügyminiszterek „szájából” először hangzik el többek között az, hogy sürgősen lépéseket kell tenni az EBESZ égisze alatt létrehozott fegyverzetellenőrzési rezsimek működőképességének megőrzésére. Az EBESZ Soros Elnöki feladatokat 2009-ben ellátó Görögország informális Miniszteri Tanács értekezletet hívott össze Korfu szigetén (2009. június 27-28.), ahol „*Az európai biztonság jelene és jövője: Megerősítés – Felülvizsgálat – Megújítás*”¹⁶⁵ jelmonddal meghirdették az ún. korfui folyamatot. A folyamat elsődleges eszköze, az egyébként Medvegyev orosz és Sárközy francia elnök által is javasolt, „megújult európai biztonsági párbeszéd” lett.¹⁶⁶ A Korfura készülő EBESZ nagykövetség első kihelyezett ülésének vitaindító anyaga¹⁶⁷ a megoldásra váró problémák között az első helyen említi a fegyverzetellenőrzési rezsimek jövőjével kapcsolatos bizonytalanságot, és csak később beszél a megoldatlan konfliktusokról, a gazdasági válságról stb. Kiemeli, hogy az EBESZ

- befogadó szervezet, amelyben az euró-atlanti és közép-ázsiai régió minden állama, egyenlő jogokkal jelen van,
- átfogó szervezet, amely képes a katonai-politikai, a gazdasági/környezetvédelmi és az emberi dimenzió kezelésére, és a köztük lévő kapcsolatok vizsgálatára, valamint
- tapasztalatokkal és örökséggel rendelkező szervezet, amelyben a régió egyéb szervezetei és azok tagállamai találkoznak egy tárgyalóasztalnál.

Ugyanitt kérdések sora hangzik el: hogyan lehet a fegyverzetellenőrzés, beleértve a bizalom- és biztonsággerősítő intézkedések hiányosságait orvosolni, helyreállítható, illetve erősíthető-e a fegyverzetellenőrzési rendszer, szükség van-e új mechanizmusokra, kötelezettségvállalásokra? A nagykövetség válasza egyértelmű: az európai biztonsági párbeszédet a már meglévő mechanizmusok erősítésére kell fókuszálni, és ebben a hatékony fegyverzetellenőr-

¹⁶⁴ Perception Paper of the Chairman-in-Office on Renewing the Spirit of Helsinki. -

<http://www.osce.org/mc/36554>

¹⁶⁵ “The Present and Future of European Security: Reconfirm – Review – Renovate”

¹⁶⁶ Az „Európai Biztonsági Szerződésre” vonatkozó Medvegyev javaslatot (<http://www.kremlin.ru/news/6152>) Sarkozy ugyan pozitívan fogadta, de mind az evian-i konferencián, mind Medvegyev 2010 márciusában tett párizsi látogatása alkalmával hangsúlyozta, hogy az európai védelmi rendszer megreformálása csupán az Egyesült Államok részvételével lehetséges a már meglévő intézményi keretek között. A francia elnök elsősorban a „csipkerózsika álmát” alvó Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezeten belüli konzultációt és a Medvegyev-tervvel foglalkozó csúcs összehívását javasolta, azonban ezt a tervet az EBESZ a 2008. december 5-én tartott ülésén elutasította. Forrás: Molnár Gergely: Franciaország Oroszország-politikája Nicolas Sarkozy elnökségének első három évében. - Grotius E-Könyvtár 2011. - p. 41. - http://www.grotius.hu/doc/pub/UPGQDQ/2011_173_molnar_gergely_franciaorszag_oroszorszag-politikaja.pdf

¹⁶⁷ The debate on the Future of European Security and the Role of the OSCE. Food for Thought Paper by the Greek Chairmanship. - CIO.GAL/48/09. - 8 April 2009.

zés döntő jelentőségű.¹⁶⁸ Friss nézetekkel kell a fegyverzetellenőrzésre tekinteni, új perspektívákat kell találni. Nem kétséges, hogy a CFE Szerződés bizonyos elemeit modernizálni kell, valamint, hogy az új fenyegetések új megállapodások szükségességét vethetik fel. Ugyanakkor a nemzetközi jog alapelvei eléggé világosak és nincs szükség egy mindent magában foglaló Európai Biztonsági Szerződésre. A nagykövetek leszögezik még, hogy a párbeszéd során a negatív jelenségek nem szoríthatják háttérbe az elért eredményeket: Európa biztonságosabb, mint valaha. A korábbinál jóval nagyobb NATO kevesebb fegyverrel rendelkezik, mint a két évtizeddel ezelőtti kisebb NATO rendelkezett. A NATO és az EU bővülése „hihetetlen stabilizáló hatású volt”, ugyanakkor a CFE Szerződés felfüggesztése bizalmatlanságot szült a résztvevő államok között. A témánk vonatkozásában is egyértelműek a misszióvezetők: a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos párbeszédet az 1999. évi Bécsi Dokumentumra, a CFE Szerződésre, valamint a Nyitott Égbolt Szerződésre kell alapozni.

A kiadott sajtótájékoztató szerint az EBESZ külügyminiszterek „magával ragadó, széleskörű és őszinte” párbeszédet folytattak Korfun az európai biztonság jövőjéről.¹⁶⁹ A jövővel kapcsolatban a görög elnök a „megújult európai biztonsági párbeszédet” három téma köré csoportosította:

- Az átfogó és oszthatatlan biztonság alapelvei;
- A meglévő kötelezettségek a három dimenzióban, különös tekintettel azok erősítésére és további alkalmazására;
- A fegyverzetellenőrzéssel, a válságkezeléssel és az új fenyegetettségekre adott válaszokkal kapcsolatos együttműködés erősítésének szükségessége.

A fentiek jegyében a fegyverzetellenőrzéssel foglalkozó informális találkozót szerveztek 2009. szeptember 22-én Bécsben. A találkozó nyitóelőadásának megtartására *Dr. Dunay Pált*, a Genfi Biztonságpolitikai Központ munkatársát kérték fel.¹⁷⁰ Dunay felteszi a kérdést: Strukturális vagy operatív fegyverzetellenőrzésre van szükségük az EBESZ résztvevő államoknak? További fegyverzetkorlátozás, vagy a sokkal „lágyabb”, bizalomépítő intézkedések kellenek? Szerinte azok, akik az európai fegyverzetellenőrzés megfiatalítását szeretnék, vissza akarnak térni a tárgyalásos fegyverzetellenőrzéshez, amely magán hordozná a kilencvenes években lefolytatott CFE-tárgyalások, az 1999-es Módosító Dokumentum, vagy a Bécsi Dokumentum „csomagok” jellegzetességeit. Ez – Dunay szerint – viszonylag zavaros megközelí-

¹⁶⁸ Greek Chairmanship's Perception Paper Debate on the Future of European Security and the Role of the OSCE. - The OSCE Ambassadors' Retreat: On the Way to Corfu . - CIO.GAL/59/09/Corr.1. - 7 May 2009

¹⁶⁹ Corfu Informal Meeting of OSCE Foreign Ministers on the Future of European Security. - Chair's Concluding Statement to the Press. - <http://www.osce.org/cio/37803>

¹⁷⁰ Vienna Informal Meetings at Ambassadors' Level. - Special Presentation by Pál Dunay. - 22 September 2009 CIO.GAL/130/09.

tés, de a kételyek ellenére nem kell azonnal elutasítónak lenni. Ha visszatérünk az alapokhoz, megállapíthatjuk, hogy a felek közötti kommunikáció és a kételyek eloszlatása már értelmet adhat ezeknek a tárgyalásoknak. A találkozó eredményeit összegezve a görög elnökség megállapította, hogy a fegyverzetellenőrzési rezsimek és a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések nem önös célt szolgálnak, hanem olyan, döntő fontosságú eszközök, amelyek erősítik a kooperatív biztonságot. *(Nota bene: Érdekes módon a görögök egymás mellé rendelték a fegyverzetellenőrzést és a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket, amely „így is maradt”, alapot teremtve ezzel az azóta is tartó szakmai vitának a fegyverzetellenőrzés definíciójáról.)* A későbbiek miatt (is) érdekes megemlíteni, hogy a részt vevő államok többsége ekkor még határozottan elutasította a Bécsi Dokumentum „felnyitását”¹⁷¹, a dőcögő végrehajtás gyógyszerét inkább a hatékonyság növelésében látták. Tették mindezt azért, mert attól tartottak, hogy Moszkva „át fogja csempészni” a CFE Szerződésből a számára fontos előírásokat a Bécsi Dokumentumba, és ezt elérve, okafogyottság miatt veszni hagyja majd a fegyverzetcsökkentési szerződést. (A történeti hűség kedvéért meg kell említeni, hogy a Korfun kijelölt másik két témával foglalkozó informális üléseket is megszervezték, és bizonyos eredményeket magukénak mondhatnak a másik két dimenzióban.)

Az athéni Miniszteri Tanács (2009. december 1-2.) értekezletén a korfui folyamattal kapcsolatban elfogadott Nyilatkozat¹⁷² és a hozzá kapcsolódó döntések¹⁷³ egyértelműen megerősítik a részt vevő államok elkötelezettség a helsinki alapelvek irányában és „aprópénzre” váltják a korfui folyamat eredményeit. Az alapelvekhez való visszatérést tartalmazó első pont után a Nyilatkozatban rögtön napirendre kerül a fegyverzetellenőrzés, pontosabban az a zsákutca, amelybe a hagyományos fegyverzetellenőrzés került, és amelynek megoldása és az életképesség újbóli megteremtése sürgős és koncentrált erőfeszítéseket igényel a részt vevő államoktól. A korfui folyamatra vonatkozó konkrét feladatszabásban a jövőbeli párbeszéd témái között előkelő helyen szerepel a fegyverzetellenőrzés, míg a Biztonsági Együttműködési Fórumról szóló döntésben az ott zajló Biztonsági Párbeszéd fegyverzetellenőrzési vonulatának intenzívebbé tételét, valamint az EBESZ katonai-politikai eszköztárának erősítését írja elő különös tekintettel a fegyverzetellenőrzési rezsimekre, beleértve az 1999. évi Bécsi Dokumentumot és az EBESZ Magatartási Kódexet is. Nem szabad megfeledkeznünk még két, a témánk szempontjából fontos momentumról: 1) a Biztonsági Együttműködési Fórumra vonat-

¹⁷¹ Értsd: az 1999. évi Bécsi Dokumentum átfogó modernizációját

¹⁷² Ministerial Declaration on the OSCE Corfu Process: Reconfirm-Review-Reinvigorate Security and Cooperation from Vancouver to Vladivostok. - <http://www.osce.org/mc/67621>

¹⁷³ Decision No. 1/09 Furthering the Corfu Process

Decision No. 16/09 Issues Relevant to the Forum for Security Co-Operation. - <http://www.osce.org/mc/67621>

kozó döntés egyenrangú feladatként jelöli meg az ENSZ BT 1540. sz. határozata végrehajtásának elősegítését, valamint 2) önálló döntés született a kézi- és könnyűfegyverekkel, valamint hagyományos lőszerkészletekkel kapcsolatban, egészen odáig, hogy a kézi- és könnyűfegyverek vonatkozásában akcióprogram kidolgozását irányozta elő 2010 májusáig.¹⁷⁴

A Miniszteri Tanácsulással nem ért véget a fegyverzetellenőrzés szempontjából (is) fontos események sora 2009-ben: Ausztria az EBESZ-szel karöltve szimpóziumot rendezett az 1999. évi Bécsi Dokumentum tízéves évfordulója alkalmából, amelyre neves szakértőket is meghívtak.¹⁷⁵ A rendezvényen megjelentek végkövetkeztetése az volt, hogy adekvát módon kell válaszolni az Európában beállt változásokra, az új kihívásokra és a fegyverzetellenőrzés előtt nincs más alternatíva, mint a megújulás.

Görögországnak sajátos lehetőséget adott és felelősséget jelentett, hogy éppen ők vették át 2010 első harmadában a Biztonsági Együttműködési Fórum elnöklését. Ennek megfelelően nem sokat tétováztak, hanem az első általuk elnökölt plenáris ülések egyikén – 2010. február harmadikán – a Biztonsági Párbeszéd keretében napirendre tűzték a fegyverzetellenőrzést. A Berlieni Tudomány és Politika Alapítvány¹⁷⁶ kutatója, Wolfgang Richter „*A fegyverzetellenőrzés és a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések szerepe a változó biztonsági környezetben: A Bécsi Dokumentum továbbfejlesztése*” című előadásában a Bécsi Dokumentumot az EBESZ alapidokumentumok „korona-ékkövének” nevezte, amely hozzájárul az átfogó és oszthatatlan biztonsághoz és stabilitáshoz az EBESZ-régióban, hirdeti az együttműködés és a kiszámíthatóság kultúráját, erősíti az átláthatóságot, együttműködést, korai előrejelzést. Ugyanakkor felülvizsgálatra, és ha kell modifikációra és modernizációra van szükség ahhoz, hogy megőrizze relevanciáját és azt a képességét, hogy hatékony reagáljon a legújabb kihívásokra (is).¹⁷⁷ Megjegyezte azt is, hogy a Bécsi Dokumentum modernizációja nem lehet a CFE-válság megoldásának túsza, és az államok politikai akaratának („political will”) meglétét előfeltételként jelölte meg. Hogy milyen gyorsan változik ez a bizonyos politikai akarat, jól mutatja, hogy a 2009 őszen még eretnek gondolatnak tűnő modernizációt a részt vevő államok nagy része ezen az ülésen már támogatta! Kihasználva a „politikai momentumot”, még aktívabb tárgyalások kezdődtek a Bécsi Dokumentum megújításáról, amelyekben az év második harmadában a Biztonsági Együttműködési Fórumot elnöklő Magyarország is komoly sze-

¹⁷⁴ Decision No. 15/09 Small Arms and Light Weapons and Stockpiles Of Conventional Ammunition . - <http://www.osce.org/mc/67621>

¹⁷⁵ Ten Years Vienna Document 1999: Confidence & Security Building - Past, Present And Future Vienna, 14 December 2009

¹⁷⁶ Stiftung Wissenschaft und Politik Berlin

¹⁷⁷ The role of arms control and CSBMs in an evolving security environment: Enhancing the Vienna Document. - FSC.DEL/16/10 3 February 2010

repet játszott, és a magyar elnökség alatt történelmi jelentőségű döntés született a Bécsi Dokumentumhoz kapcsolódó döntések beépítéséről a Bécsi Dokumentumba.¹⁷⁸ Ettől kezdve, 1999 óta először, immár formailag is lehetővé vált a Bécsi Dokumentum adaptációja. Erről a későbbiekben még részletesebben is szólunk. A magyar elnökséggel kapcsolatban említsünk még meg egy másik, témánkhoz (is) tartozó, fontos eredményt is: a korábbi elnökségek munkáját beteljesítve, nekünk sikerült elfogadtatnunk az Athénban előirányzott, a kézi- és könnyűfegyverekre vonatkozó EBESZ akció-tervet.¹⁷⁹

8. Az asztanai csúcstalálkozó (2010)

2010-ben a kazah EBESZ Soros Elnökség mindent megtett, hogy az év végén csúcstalálkozó legyen Asztanában. A csúcstalálkozó megszervezésének körülményei, a kazah motiváció nem képezik jelen értekezés témáját, de azt azért nem kerülhetjük meg, hogy megjegyezzük, a legtöbb nyugati állam „vegyes érzelmekkel” fogadta a kazah ötletet, és ez abból is látszik, hogy a csúcstalálkozó megszervezéséről csak 2010. augusztus harmadikán, alig három hónappal a rendezvény előtt sikerült a Miniszterek Tanácsának döntenie!¹⁸⁰

A fegyverzetellenőrzés szempontjából is kiemelt jelentőségű isztambuli csúcstalálkozó után tizenegy évvel megrendezendő asztanai csúcstalálkozó kötelező formai és tartalmi eleme volt az EBESZ felülvizsgálati konferencia, amelyet – időrendi sorrendben – Varsóban, Bécsben és Asztanában tartottak.¹⁸¹ A kutatásom szempontjából legfontosabb események a bécsi szakaszban történtek, amikor az első dimenziót kellett a részt vevő államoknak górcső alá venniük. A fegyverzetellenőrzést felülvizsgáló ülést elnöklő – talán nem meglepetés – görög nagykövet kiemelte, hogy 2010 új lendületet hozott a politikai-katonai dimenzióba, különösen a korfui folyamatnak köszönhetően. Megállapította, hogy a részt vevő államok alapvetően pozitívan ítélik meg az elvégzett munkát, ugyanakkor további erőfeszítéseket kért a Bécsi Dokumentum modernizációjához, valamint áttörést szorgalmazott a CFE Szerződés válságának megoldásában.¹⁸²

¹⁷⁸ Decision No. 1/10 Establishing a Procedure for Incorporating Relevant FSC Decisions into the Vienna Document. - FSC.DEC/1/10 19 May 2010. - <http://www.osce.org/fsc/68695>

¹⁷⁹ Decision No. 2/10 OSCE Plan of Action on Small Arms and Light Weapons. - FSC.DEC/2/10 26 May 2010. - <http://www.osce.org/fsc/68450>

¹⁸⁰ Decision No. 3/10 Time and Venue of the Next OSCE Summit and Review Conference MC.DEC/3/10. - 3 August 2010. - <http://www.osce.org/mc/71056>

¹⁸¹ Varsó: 2010. szeptember 30. – október 8., Bécs: 2010. október 18-26., Asztana: 2010. november 26-28.

¹⁸² II. Review of the Implementation of OSCE Principles and Commitments, Including a Focus on Recommendations For Future Action And Greater Co-Operation Among Participating States Pms Session 6: The Role and Perspectives of Arms Control and Confidence- and Security-Building Regimes in Building Trust in the Evolving Security Environment I. - RC.GAL/37/10. - 17 December 2010. -

Hogy felvezessük az Asztanát megelőző várakozásokat, le kell szögeznünk: az Isztambul óta eltelt 11 évben nem hogy nem javult, de lényegesen romlott Európa biztonsága. Kezdhethetnénk a nemzetközi terrorizmussal is, de nem sikerült politikai megoldást találni az oly sok problémát okozó ún. befagyott konfliktusokra sem, és a korábbiakban szinte elképzelhetetlen módon, hagyományos háború zajlott EBESZ részt vevő államok között. Megakadni látszott az európai párbeszéd, előtérbe került a bizalmatlanság, válságba került a fegyverzetellenőrzés. A szervezet nem tudott adekvát válaszokat adni a kihívásokra, beleértve azt is, hogy a konfliktus-megelőzési mechanizmusok kudarcot vallottak, és a válságkezelés metódusai sem igazolták önmagukat. Mindez az EBESZ szerepének leértékelődéséhez vezetett. Az EBESZ finn (2008) és görög (2009) elnöksége felismerve ezt, megpróbálta fellendíteni a politikai párbeszédet, cselekvésre buzdítani a legmagasabb szintű vezetőket, megerősíteni a közös normákat, elveket, elkötelezettségeket. Újra előtérbe került az a közös vízió, amely az EBESZ régiót az átfogó, kooperatív és oszthatatlan biztonság közösségének tekinti. Jusson eszünkbe, hogy a 2009 nyarán indult ún. korfui folyamat a „*Megerősíteni–felülvizsgálni–felpezsdíteni a biztonságot és együttműködést Vancouver-től Vlagyivosztokig*” jelszót tűzte zászlajára. A folyamat eredményeként valóban „megmozdult valami”: a részt vevő államok aktívabban kezdtek a valós problémákkal foglalkozni. E folyamat egyik eredménye maga az a tény, hogy 11 év után döntés született a csúcstalálkozó összehívásáról, bizonyos pozitív momentum alakult ki, amelyet tovább kellett vinni. Asztana előtt az a feladat állt, hogy bebizonyítsa a szervezet hitelességét és relevanciáját a XXI. század realitásai közepette, valamint létjogosultságát más biztonsági szervezetek mellett.

A külügyminiszterek helsinki akaratnyilvánításával (2008) kezdődött visszatérési/megújulási folyamat egyik fontos állomása a csúcstalálkozón (2010. december 1-2.) elfogadott Asztanai Nyilatkozat.¹⁸³ Az állam- és kormányfők az EBESZ és ENSZ alapelvek megerősítésén túl hitet tettek a biztonság oszthatatlansága mellett, és – többek között – azt is megismételték, hogy csak olyan katonai képességeket fognak fenntartani, amelyek arányosak legitim egyéni, vagy kollektív biztonsági szükségleteikkel, és figyelembe veszik nemzetközi jogi kötelezettségeiket, valamint más államok legitim biztonsági érdekeit. Egyebek között elkötelezték magukat arra, hogy intenzívebb erőfeszítéseket tesznek a meglévő konfliktusok békés és tárgyalásos megoldására, fejlesztik az együttműködő partnerekkel való kapcsolatokat, segítik a stabil, független, fejlődő és demokratikus Afganisztán megteremtésére irányuló nemzet-

https://delweb.osce.org/docin/llisapi.dll/fetch/2000/107257/222921/224288/20091181/_RC.GAL_0037_10_-_Consolidated_Summary.pdf?nodeid=20762597&vernum=-2

¹⁸³ Astana Commemorative Declaration Towards a Security Community SUM.DOC/1/10. - 3 December 2010. - <http://www.osce.org/mc/74985>

közi erőfeszítéseket, növelik az EBESZ hatékonyságát. Az eredeti tervek szerint a csúcstalálkozón két anyagot fogadtak volna el: az egyik a most tárgyalt politikai nyilatkozat, a másik egy keret-program, amely a XXI. századi realitásoknak és kihívásoknak megfelelően konkrét feladatokat tűzött volna ki a szervezet elé. Nagy kudarc, hogy hosszas és idegőrlő tárgyalások után sem sikerült megállapodni ez utóbbiról, jóllehet ez jelentette volna az igazi áttörést. Látni kell ugyanakkor, hogy a megoldatlan konfliktusok árnyékai rávetődtek a tárgyalóasztalokra, és lehetetlenné tették a konszenzus megszületését.

A részt vevő államok legfelsőbb szintű vezetői szerint a hagyományos fegyverzetellenőrzési és a bizalom- és biztonságerősítő rezsimek továbbra is a katonai stabilitás, kiszámíthatóság és átláthatóság legfontosabb eszközei maradnak, de frissíteni, modernizálni kell azokat. A Bécsi Dokumentum mellett kitértek a CFE Szerződésre is, és reményüket fejezték ki, hogy 2011-ben sikerül továbblépni a megoldás irányában. Túlzás azt mondani, hogy eufórikus lett volna a hangulat Aszتانában, vagy közvetlenül előtte, az azonban biztos, hogy például a „CFE-hadszíntéren” 2002 óta nem látott esemény történt: a részes államoknak sikerült megállapodniuk arról a néhány sorról, amely bekerült a Nyilatkozatba. (Ez a „csoda” egyszeri volt, és 2011-ben már nem ismétlődött meg újra. De erről később.)

A csúcstalálkozón, vagy annak margóján egyéb fontos események is zajlottak.

2010. december elsején az ún. Minszki-csoport társelnökei¹⁸⁴, valamint az azeri és az örmény elnök a hegyi-karabahi rendezésről tárgyalt. A találkozó végén kiadott közös nyilatkozatban a két szembenálló ország elnöke megerősítette, hogy a rendezést békés úton kívánják megvalósítani.

Meg kell említeni azt a figyelemre méltó aktivitást, amit a civil szervezetek tanúsítottak a csúcstalálkozó előtt és a vele párhuzamosan folyó találkozóiokon főleg az emberi jogok, alapvető szabadságjogok, demokrácia és törvényesség témakörében.

9. A csúcstalálkozótól napjainkig

2011-ben a Biztonsági Együttműködési Fórum elnökei (Izland, Olaszország és Kazahsztán) folytatták az első dimenzió megújítására tett lépéseket. Az év elején megtartott speciális ülésen¹⁸⁵ három neves előadó¹⁸⁶, akik közül kettővel már találkoztunk korábban is, segítette a részt vevő államokat abban, hogy még jobban megértsék, és elfogadják a fegyverzetellenőrzés további modernizációjának szükségességét. Dr. Dunay az előadásában, miután ele-

¹⁸⁴ Oroszország, az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország

¹⁸⁵ 2011. február 16.: Special Meeting of the Forum for Security Co-operation

¹⁸⁶ Dr. Dunay Pál, Wolfgang Richter és Dr. Zdzislaw Lachowski

mezte az utóbbi évtized releváns eseményeit, azt a következtetést vonta le, hogy az operatív fegyverzetellenőrzés másodlagos szerepet fog betölteni a strukturális fegyverzetellenőrzéssel szemben és a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések területén való áttörés attól fog függeni, mennyire sikerül ezeket a rendszabályokat az akut és befagyott konfliktusok aspektusából relevánssá tenni.¹⁸⁷ Ezzel szemben, alig néhány héttel később, a Végrehajtást Értékelő Éves Értekezlet témának szentelt ülésén a részt vevő államok még csak nem is említették a CFE Szerződést, viszont megerősítették, hogy a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket a kialakult feszült helyzetekben és a krízisek idején is alkalmazhatónak kell tenni, vagyis az operatív fegyverzetellenőrzési vonalat tartották fontosabbnak.¹⁸⁸ Véleményem szerint is inkább a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések előtérbe kerülése a valószínűbb, de ennek előfeltétele, hogy megőrizzük a fegyverzetcsökkentési eredmények teremtette stabil békét.

Az értekezés bevezetésében behatároltam a kutatás témáját, ugyanakkor egy aspektusból mégis csak foglalkozni kívánok a katonai doktrínák és a fegyverzetellenőrzés kapcsolatával is. Az EBESZ Magas-szintű Katonai Doktrína Szemináriumán, amelyet maga a Bécsi Dokumentum ír elő, a három érdemi ülés közül kettőn is tárgyalták a részt vevő államok magas szintű katonai vezetői a fegyverzetellenőrzés és a katonai doktrínák kapcsolatát.¹⁸⁹ A jelenlevők – teljes összhangban korábbi meglátásaimmal – rámutattak, hogy a jelenlegi fegyverzetellenőrzési rezsimek a „tegnap” katonai doktrínáira épülnek, míg a doktrínák közben meghatározó változásokon mentek át. Az ezekről a meghatározó változásokról döntő nemzeti törvényhozásokra viszont éppen a fegyverzetellenőrzési rezsimek gyakoroltak nagy hatást, többek között átütő eredményeikkel és korlátozó rendszabályaikkal. A modern technológiai vívmányok megjelenése a haderőkben a „minőség-mennyiség” skálán a minőség felé tolja a politikai döntéshozókat és a doktrínák kidolgozóit, és ezt a fegyverzetellenőrzési rezsimeknek is figyelembe kell venniük. Íme, ez a tárgyalási fórum is bizonyította, hogy a fegyverzetellenőrzési rendszereket modernizálni kell.

A vilniusi Miniszteri Tanácsülésen (2011. december 6-7.) a részt vevő államok megpróbálták egy újabb lépést tenni annak a jogos kritikának az orvoslására, miszerint az EBESZ-nek komoly hiányosságai vannak a korai jelzés, konfliktus-megelőzés és válságkezelés, vala-

¹⁸⁷ Arms Control and Confidence-Building in European Security: Are They Necessary, Are They Compatible? FSC.DEL/48/11 14 February 2011. - https://delweb.osce.org/docin/llisapi.dll/fetch/2000/107257/202451/20668696/20712691/20882878/FSC.DEL_0048_11_-_Presentation_by_Mr._Dunay%2C_Geneva_Centre_for_Security_Policy.pdf?nodeid=20894154&vernum=-2

¹⁸⁸ Bécs, 2011. március 1-2.: Twenty-First Annual Implementation Assessment Meeting

¹⁸⁹ OSCE High-Level Seminar on Military Doctrine. - 24 and 25 May 2011, Vienna. A magyar delegációt Orosz Zoltán altábornagy, Honvéd Vezérkar Főnök Helyettes vezette.

mint konfliktus utáni rehabilitáció terén. Az elfogadott döntés¹⁹⁰ elismeri a biztonság politikai-katonai aspektusai alapján vállalt kötelezettségek és a vallott elvek fontosságát – többek között nevesítve az EBESZ Magatartási Kódexet, a Bécsi Dokumentumot és az EBESZ Kézi- és könnyűfegyver Dokumentumot – a konfliktusok megelőzésében és a konfliktusok megoldásában. A külügyminiszterek arra bátorították a részt vevő államokat, hogy jobban alkalmazzák a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket, beleértve azokat is, amelyek a biztonság mindhárom dimenzióján átívelve bevonják a civil társadalom képviselőit, a konfliktus minden fázisában.

Jóllehet „CFE-ügyben” nem sikerült még egy bekezdésnyi közös szöveget se elfogadni, az év közben zajló intenzív tárgyalások eredményeként a bizalom- és biztonságerősítés terén megadatott egy kisebb „ajándékkal” készülni: a Biztonsági Együttműködési Fórum elfogadta a 2011. évi Bécsi Dokumentumot. Ezt a tényt üdvözltek a részt vevő államok, ugyanakkor a Fórumra vonatkozó döntésben¹⁹¹ a külügyminiszterek határozottan feladatot is szabtak: további lendületet kell adni a Dokumentum modernizációjának. Az új Dokumentum megítélése nem egyértelmű, a részt vevő államok nagy része elégedetlen az elért eredményekkel és a Fórumra vonatkozó döntéssel is. Jól bizonyítja ezt az a harminckilenc részt vevő állam nevében tett értelmező nyilatkozat is, amelyről részletesebben a következő fejezetben fogunk beszélni.¹⁹² Zárjuk a történeti áttekintést azzal a pozitív felhanggal, hogy tizenkét év után sikerült modernizálni a bizalom- és biztonságerősítés alapidokumentumát!

10. Következtetések

Az EBEÉ (EBESZ) folyamatban az első pillanatától kezdve meghatározó szerepet tölt be a fegyverzetellenőrzés, amely a maga sajátos eszközeivel hozzájárult a hidegháború lezárásához, az európai béke és biztonság stabilizálásához. Mára a fegyverzetellenőrzés nem csak az EBESZ első dimenziójában kap szerepet, hanem a többi dimenzióban is egyre jobban kimutatható lehetséges szerepe. A rezsimek jövőbeni súlya attól függ, sikerül-e őket modernizálni, hozzáigazítani a jelenkor kihívásaihoz, illetve milyen hatékonysággal tudnak részt vállalni a már meglévő konfliktusok megoldásában. Egy biztos: a fegyverzetellenőrzés megkerülhetetlen tényező, és az marad a továbbiakban is.

¹⁹⁰ Decision No. 3/11 Elements of the Conflict Cycle, Related to Enhancing the OSCE’s Capabilities in Early Warning, Early Action, Dialogue Facilitation and Mediation Support, and Post-Conflict Rehabilitation . - <http://www.osce.org/mc/86079>

¹⁹¹ Decision No. 7/11 Issues Relevant to the Forum for Security Co-Operation. - <http://www.osce.org/mc/86531>

¹⁹² Ld.: Értekezés III. Fejezet 1.10. pont

*„Nagy dolog az, ha van valakije az embernek, akiben teljesen megbízik.
De az is nagy dolog ám, ha tudjuk, hogy teljesen megbíznak bennünk.” – Ioan Slavici¹⁹³*

III. A LEGJELENTŐSEBB HAGYOMÁNYOS FEGYVERZETELLENŐRZÉSI MEGÁLLAPODÁSOK

Az előző fejezetekben a hagyományos fegyverzetellenőrzés elméletével és történetével ismerkedtünk meg. Ebben a fejezetben konkrét megállapodások¹⁹⁴ alapján vizsgáljuk meg, hogyan működik a fegyverzetellenőrzés, és milyen eredményeket mondhat magáénak. Mint a I. fejezetben kimondtuk, a fegyverzetellenőrzésnek három, egymástól elválaszthatatlan, egymást feltételező része van: a kötelezettségvállalások, az adatszolgáltatás rendszere, és a verifikáció rendszere. Kövessük végig ezeket az elemeket a legjelentősebb európai fegyverzetellenőrzési megállapodásban.

1. A Bizalom- és biztonságerősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentuma

Vizsgálatunkat kezdjük az operatív fegyverzetellenőrzési megállapodások iskolapéldájával, a Bizalom- és biztonságerősítő intézkedések 2011. évi Bécsi Dokumentumával (a továbbiakban: a Dokumentum), amelynek legutóbbi verzióját, mint neve is mutatja, 2011. november 30-án fogadták el az EBESZ részt vevő államok az EBESZ Biztonsági Együttműködési Fórumán.¹⁹⁵ A Dokumentum politikai kötelezettségvállalásokat tartalmaz. A történelmi áttekintésben már foglalkoztunk a kialakulás kérdésével, most csak arra emlékezzünk vissza, hogy ez immár a Bécsi Dokumentum ötödik verziója.¹⁹⁶

Álljunk is meg a Dokumentum megnevezésénél. Korábban, tükrözve az EBEÉ-ben, majd EBESZ-ben saját mandátum alapján zajló külön tárgyalásokat, a Dokumentum nevében szerepelt maga a „tárgyalás” szó is.¹⁹⁷ A 2011. évi verzióban a részt vevő államok már a megnevezésben is ki akarták fejezni, hogy a Biztonsági Együttműködési Fórum döntése alapján, az alaptervekenység része a Dokumentum felülvizsgálata (modernizációja), ezért törölték a külön tárgyalásokra való hivatkozást.¹⁹⁸

¹⁹³ Ioan Slavici, román író, 1848. január 18. — 1925. augusztus 17.

¹⁹⁴ A „megállapodás” kifejezést itt összefoglaló értelemben használom, nem megkülönböztetve, az egyébként eltérő tartalmú „dokumentum”, „szerződés” vagy „megállapodás” megnevezéseket.

¹⁹⁵ Vienna Document 2011 on Confidence- and Security-Building Measures. - <http://www.osce.org/fsc/86597>

¹⁹⁶ Bécsi Dokumentum 1990, 1992, 1994, 1999

¹⁹⁷ Vienna Document 1990 of the Negotiations on Confidence- and Security-Building Measures Convened in Accordance with the Relevant Provisions of the Concluding Document of the Vienna Meeting of the Conference on Security and Co-Operation in Europe. - <http://www.osce.org/fsc/41245>

¹⁹⁸ Ld.: FSC.DEC/1/10, Értekezés II. Fejezet 7. pont

A Dokumentum előszóból (preambulum), tizenkét fejezetből, négy függelékkel, két elnöki nyilatkozatból és záró megjegyzésekből áll. Az áttekintés kedvéért az alábbi csoportokat alakítottam ki: átláthatóság/kiszámíthatóság, kockázatcsökkentés, kapcsolatok, verifikáció, regionális intézkedések, valamint a végrehajtás értékelése, frissítés, adminisztráció.

1.1. Az előszó (preambulum)

Az előszóban az 56 részt vevő állam felsorolása után hivatkozás következik az EBEÉ bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekkel foglalkozó konferenciájára¹⁹⁹, amelynek célja az volt, hogy lépcsőzetesen új, hatékony és konkrét lépéseket vezessen be a bizalom és a biztonság erősítésének, valamint a leszerelés folyamatának elősegítésére. Ezáltal pedig megvalósuljon és kifejezésre jusson az államok azon kötelezettsége, hogy tartózkodnak az erő, vagy az azzal való fenyegetés alkalmazásától az egymás közötti, és általában a nemzetközi kapcsolataikban. (Ismerjük fel a helsinki Dekalóg²⁰⁰ elemét!) Az EBEÉ (EBESZ) elvek és maga a Dokumentum evolúciójának címszavakban való áttekintése után a Dokumentumra vonatkozó legújabb döntések következnek, mely sort az Asztanai Nyilatkozat azon részére való hivatkozás zárja, amelyben az állam- és kormányfők a fegyverzetellenőrzés újraélesztésére és modernizálására hívják fel a részt vevő államokat.²⁰¹ Végezetül a részt vevő államok elismerik, hogy az egymást kiegészítő intézkedések, átfogó jellegük miatt a közöttük lévő bizalom és biztonság erősítését szolgálják.

(Egy apró érdekesség: A 2011. évi Dokumentumban újabb pontok jelentek meg, mások töröltek, és a munka egy adott szakaszában újrászámozódtak a Dokumentum pontjai. Mivel ez a későbbi hivatkozások szempontjából komoly zavart okozott volna, a szerkesztés végső szakaszában az előszóban, egy érdekes technikai megoldást alkalmazva, a (8) pontot szándékosan üresen hagyták, így a törzsszövegben „minden maradt a régieben”.)

1.2. Átláthatóság/kiszámíthatóság

A Dokumentum I., II., V., VI., VII. és VIII. Fejezetét a nyitottságnak, az átláthatóságnak és a kiszámíthatóságnak szentelték.

¹⁹⁹ Ld.: Értekezés II. Fejezet 2. pont

²⁰⁰ Ld.: Értekezés II. Fejezet 2. pont

²⁰¹ Ld.: Értekezés II. fejezet 8. pont

1.2.1. Éves adatszolgáltatás (I. Fejezet, II. és III. Függelék)

A részt vevő államok minden évben december 15-ig a következő év január elsejei hatálya alatt adatokat szolgáltatnak egymásnak a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések alkalmazási övezetében lévő haderejükről, beleértve a haderő szervezetét, létszámát és fő fegyver- és eszközrendszereit.²⁰² (Azonnal vegyük észre, hogy itt valóban csak éves statikus adatszolgáltatásról van szó, vagyis az év közben beállt változások követésére a Dokumentum előírásai szerint ez az adatszolgáltatás nem alkalmas!) A szárazföldi és légi harcoló magasabb egységekre/egységekre vonatkozó adatokat dandár/ezred, vagy annak megfelelő szintig kell lebontani, úgy, hogy tartalmazza

- annak megnevezését, alárendeltségét;
- jellegét (aktív vagy inaktív);
- parancsnokságának normál béke elhelyezési körlete megnevezését és 10 másodperces pontosságú földrajzi koordinátáit;
- békelétszámát;
- rendszeresített fegyverrendszereinek mennyiségét a harckocsik, helikopterek, páncélozott harcjárművek, páncélozott szállító harcjármű és gyalogsági harcjármű hasonlók, páncélozott járművekre szerelt páncéltörő-rakéta indítóállványok, önjáró vagy vontatott 100 mm vagy annál nagyobb űrméretű tüzérségi eszközök, valamint páncélozott hídvetők vonatkozásában, illetve a harci repülőgépek és helikopterek számát.

Jelenteni kell, ha egy aktív egység állományát 21 napnál hosszabb ideig ezer fővel, illetve egy aktív magasabbegységet háromezer fővel megnövelik, valamint azt, ha egy inaktív egységet vagy magasabbegységet ideiglenesen aktiválnak úgy, hogy 21 napnál tovább kétezer fővel megnövelik a személyi állomány létszámát. A részt vevő államok adatokat szolgáltatnak a főbb fegyverzetek paramétereiről, illetve bemutatják a rendszerbe állított új eszközöket, bejelentik, ha egy fegyverrendszert kivonnak a hadrendből.

1.2.2. Védelmi tervezés (II. Fejezet)

Önálló fejezet foglalkozik a védelmi tervezéssel. Itt nem pusztán a katonai költségvetés elfogadása után három hónapon belül leadott adatszolgáltatásról, de a kapott információk megvitatásáról, adott esetben a kétségek eloszlításáról is szó van.

²⁰² Az alkalmazási övezet definícióját az I. Függelék tartalmazza. Röviden: az alkalmazási övezet Európa teljes területe, beleértve a parti vizeket és a légteret is, illetve 1992-től a közép-ázsiai részt vevő államok területét is.

A részt vevő államok tájékoztatják egymást a haderő nagyságára, szervezésére, kiképzésére és fegyverzetére vonatkozó közép- és hosszú távú terveikről, valamint védelempolitikájukról, katonai doktrínájukról, a védelmi tervezés/haderőtervezés folyamatáról és a kapcsolódó katonai költségvetésről. Ez utóbbi kapcsán beszámolnak az előző év tényleges katonai kiadásairól, a tárgyévre, az azt követő két évre, valamint a következő öt év utolsó két évére vonatkozó tervekről. Ez, az első ránézésre bonyolultnak tűnő ötéves – az előző évi adatokkal hatéves – jelentési rendszer lehetővé teszi, hogy a részt vevő államok évről évre lássák a többiek gördülő költségvetését, és összevessék a teljesítésekkel. Az adatok által generált kérdések megválaszolására fel lehet használni a részt vevő államok kétoldalú kapcsolatait, valamint a XI. Fejezetben szereplő Végrehajtást Értékelő Éves Értekezletet is. (Erre a későbbiekben visszatérünk.) A részt vevő államok katonai doktrínájának jobb megértésére e fejezet arra bátorítja az államokat, hogy ötévente szervezzenek magas-szintű katonai doktrína szemináriumot²⁰³, illetve lehetőségeikhez mérten tegyék lehetővé katonai tervezési folyamataik tanulmányozhatóságát, beleértve a szakértők kölcsönös látogatásait.

1.2.3. Bizonyos katonai tevékenységek előzetes bejelentése és azok megfigyelése (V. és VI. Fejezet, IV. Függelék)

A fegyverzetellenőrzés, a biztonsági dilemmára adott egyik lehetséges válaszként (is) klasszikus érdemeket szerzett a hiányos és félreértelmezhető (és legtöbbször félre is értelmezett!) információk okozta feszültségek csökkentésében, azok megszüntetésében. Korábban elképzelhetetlen mértékű áltáthatóságot teremtett a Dokumentum azon előírás-csomagja, amely a katonai tevékenységek előzetes bejelentésével foglalkozik.

A részt vevő államok vállalják, hogy legalább 42 nappal korábban, írásban tájékoztatják egymást a szárazföldi haderő azon katonai tevékenységeiről, amelyekben legalább

- 9000 fő, beleértve a támogató állományt is, vagy
- 250 harckocsi, vagy
- 500 páncélozott harcjármű, vagy
- 250 önjáró vagy vontatott tüzérségi eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

vesz részt hadosztály, vagy legalább két dandár/ezred szervezetében. (Ez utóbbiak nem feltétlenül egy hadosztály alárendeltségéből!) Ha a légi erő – a helikopterek kivételével – kétszáz vagy annál több repülést hajt végre, akkor ezt is be kell jelenteni. Partraszállási, légideszant

²⁰³ Ld.: Értekezés II. Fejezet 9. pont

tevékenység esetén viszont már csak 3000 fő a bejelentési küszöb! A katonai tevékenység kezdetét jelentő csapatmozgások, vagy a gyülekezési körletbe való beérkezés a fenti küszöbértékek figyelembevételével szintén bejelentés-köteles, beleértve azt az esetet is, amikor az erők a Dokumentum alkalmazási övezetén kívülről érkeznek. A 42 napos határidőt csak akkor szabad figyelmen kívül hagyni, ha a csapatokat előzetes értesítés nélkül gyakoroltatják, ekkor elég a gyakorlat kezdetével egy időben tájékoztatni a részt vevő államokat. Fontos megjegyezni, hogy a bejelentést mindig annak a részt vevő államnak kell elsődlegesen megtennie, akinek a területén a tevékenység zajlik (vendéglátó állam, „host State”), még akkor is, ha a feladatban részt vevő saját ereje nem éri el a bejelentési küszöböt!

A bejelentésen túl részt vevő államonként legfeljebb két-két megfigyelőt is meg kell hívni, amennyiben a megadott erők a katonai tevékenység során egységes műveleti parancsnokság alatt tevékenykednek, beleértve, ha légi- vagy haditengerészeti komponens is szerepet kap, és a tevékenységben legalább

- 13 000 fő, vagy
- 300 harckocsi, vagy
- 500 páncélozott harcjármű, vagy
- 250 önjáró vagy vontatott tüzérségi eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

vesz részt, valamint ha a partraszállási, légideszant tevékenység esetén legalább 3500 fő tevékenykedik. A megfigyelés esetében a vendéglátó államnak jogában áll a meghívó fél kötelezettségeit más részt vevő államra delegálni, nyilvánvalóan olyan esetekben, amikor saját részt vevő hadereje minimális, vagy csak a területét bocsátja rendelkezésre. A megfigyelési kötelezettség a küszöbértékek meghaladásától addig a momentumig tart, amíg azok újra a szintek alá nem csökkennek. A vendéglátó állam minden lehetséges módon (legalább napi egy tájékoztató, térképek, találkozás a személyi állománnyal, megfigyelő repülés stb.) segíti a megfigyelők munkáját, akik az 1961. évi Bécsi Szerződés²⁰⁴ alapján diplomáciai mentességet élveznek feladatuk végrehajtása idején. A sajtó jelenlétének megengedése még inkább erősíti a nyitottságot. A megfigyelési kötelezettségtől el lehet tekinteni, ha a csapatokat előzetes értesítés nélkül gyakoroltatják, és a gyakorlat időtartama nem hosszabb, mint 72 óra.

²⁰⁴ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. – http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

1.2.4. Éves tervek és korlátozások (VII. és VIII. Fejezet)

A bizonyos katonai tevékenységek bejelentési és megfigyelési kötelezettségén túl a részt vevő államok minden év november 15-ig, írásban megosztják egymással a következő évre vonatkozó tervüket is. A tervben a bejelentési küszöböt elérő, vagy azt meghaladó gyakorlatokat kell szerepeltetni időrendi felsorolás formájában, minden fontos adatot megadva (tevékenység időtartama, típusa, színhelye, benne részt vevő erők és eszközök száma stb.). A terv esetleges módosulása esetén szintén tájékoztatják egymást.

Az átláthatóságon és nyitottságon túl a részt vevő államok készek arra is, hogy katonai tevékenységük számát is csökkentsék. Ennek megfelelően háromévente legfeljebb egy olyan tevékenységet hajtanak végre, amelyben legalább

- 40000 fő, vagy
- 900 harckocsi, vagy
- 2000 páncélozott harcjármű, vagy
- 900 önjáró vagy vontatott tűzérési eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

vesz részt. Azt is vállalják, hogy egy naptári évben legfeljebb hat olyan tevékenységet szerveznek, amelyben

- legalább 13000, de legfeljebb 40000 fő, vagy
- legalább 300, de legfeljebb 900 harckocsi, vagy
- legalább 500, de legfeljebb 2000 páncélozott harcjármű, vagy
- legalább 300, de legfeljebb 900 önjáró vagy vontatott tűzérési eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

vesz részt. Az előbbi hat gyakorlatból legfeljebb három olyat szerveznek, amelyben legalább

- 25000 fő, vagy
- 400 harckocsi, vagy
- 800 páncélozott harcjármű, vagy
- 400 önjáró vagy vontatott tűzérési eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

kap szerepet. A fentiekén túl arra is készek, hogy nem szerveznek egy időben háromnál több olyan tevékenységet, amelyben több mint

- 13 000 fő, vagy
- 300 harckocsi, vagy
- 500 páncélozott harcjármű, vagy

- 300 önjáró vagy vontatott tüzérségi eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

hajtana végre feladatokat.

További önként vállalt kötelezettség, hogy a részt vevő államok minden év november 15-ig bejelentik egymásnak, ha a következő évet követő évben olyan tevékenységet terveznek, amelyben több mint

- 40000 fő, vagy
- 900 harckocsi, vagy
- 2000 páncélozott harcjármű, vagy
- 900 önjáró vagy vontatott tüzérségi eszköz, aknavető vagy sorozatvető (legalább 100 mm űrméretű)

vesz részt. Ha ez a bejelentés elmaradna, akkor a részt vevő állam lemond e tevékenység végrehajtásáról.

1.3. Kockázatcsökkentés (III. Fejezet)

A katonai tevékenységek aprólékos szabályozása és korlátozása ellenére is felmerülhet az a helyzet, hogy a részt vevő államoknak konzultálniuk kell a számukra szokatlanak tűnő, vagy nem tervezett, katonai szempontból jelentősnek minősülő tevékenység(ek)ekel kapcsolatban. Ez azt jelenti, hogy a részt vevő államoknak joga van magyarázatot kérni az őket aggályosan érintő katonai tevékenységgel kapcsolatban. Erre a megkeresésre 48 órán belül választ kell kapni. A válasz értelmezése után találkozót lehet kérni a másik részt vevő állammal (részt vevő államokkal), amelyet 48 órán belül meg is kell tartani. A találkozón, amelyet az EBESZ Soros Elnök vezet, más érdekelt részt vevő államok is részt vehetnek. Az aggályokat felvető, vagy a kérdezett részt vevő állam kezdeményezheti az összes részt vevő állam meghívását egy olyan értekezletre, ahol ismertethetik álláspontjukat. Az EBESZ Állandó Tanácsa és a Biztonsági Együtműködési Fórum együttesen biztosítja az értekezlet kereteit, és együttesen is tesznek javaslatot a helyzet stabilizálására.

Az együtműködés körébe tartoznak a katonai jellegű veszélyes incidensek is. A cél itt is megegyezik a korábbiakkal: a félreértések elkerülése, illetve az incidens hatásainak minimalizálása.

A félreértések tisztázásának preferált módja az, ha a részt vevő államok megfigyelőket hívnak meg, és a helyszínen adnak magyarázatot a másik felet érdeklő kérdésekre.

1.4. Kapcsolatok (IV. Fejezet, IV. Függelék)

A Dokumentum természetesen nem csak az aggályosnak ítélt helyzetek kezelésére tesz kísérletet, hanem azok kialakulásának megakadályozását is megcélozza. A katonai kapcsolatok rendszere is ezt a célt szolgálja. A Dokumentum nem szűkíti be a részt vevő államok lehetőségeit, ellenkezőleg, olyan irányvonalakat ad, amelyek mentén kialakulhatnak és fejlődhetnek ezek a kapcsolatok.

1.4.1. Légibázis látogatás

Eddig az éves adatszolgáltatáson kívül viszonylag kevés szó esett a légierőről, jóllehet a részt vevő államok aggályait sokszor éppen a légierő tevékenysége, annak fejlesztése, alkalmazása okozza. Az orvoslás egyik lehetséges módszere, a „*Mutasd, mid van!*”. Adott esetben ez azt jelenti, hogy a részt vevő államok ötévente egyszer látogatást szerveznek a többiek részére az éves adatszolgáltatásban szerepeltetett harcoló repülőegységek állomáshelyeül szolgáló egyik légibázisra.²⁰⁵ Annak a részt vevő államnak, amely csak egy ilyen légibázissal rendelkezik, a következő ötéves periódusban nem kell feltétlenül ugyanott szervezni a látogatást, hanem lehetősége van egy támadó helikoptereket befogadó bázis bemutatására is. Ha a részt vevő állam nem rendelkezik harcoló repülőegységet befogadó légibázissal, akkor támadó helikopter bázist sem kell bemutatnia.

A legalább 24 óráig tartó látogatás célja a bázis tevékenységének megfigyelése úgy, hogy a látogatók képet alkothassanak a repülések típusáról és számáról. A rutintevékenység megfigyelése mellett a látogatók tájékoztatót kapnak a légierőről, magáról a légibázisról, kérdéseket tehetnek fel, megtekinthetik a repülőeszközöket, valamint találkozhatnak és beszélgethetnek a parancsnokokkal, a személyi állománnyal. Magyarország legutóbb 2009-ben rendezett ilyet.

1.4.2. A katonai kapcsolatok és együttműködés programja

A Dokumentum egy, minden részt vevő állam számára nyitott programot kínál. E program egyik eleme a katonai kapcsolatok fejlesztésére tett javaslatok. Ez a lista többek között a különböző vezetési szintek közötti látogatásokra, a katonai oktatási intézmények közötti kapcsolatfelvételre, a haditengerészeti és a légierő csapatok közötti látogatásokra bátorítja a részt vevő államokat. Kiemeli a közös nyelvképzés lehetőségét, a tudományos kutatások, rendezvények, sport és kulturális események közös szervezését.

²⁰⁵ A Dokumentumhoz csatolt „Elnöki Nyilatkozat” 2002. január elsejét jelöli meg, mint az ötéves periódusok kezdetét.

A program következő része a katonai együttműködés javítását szolgálja. Ennek lehetséges módja

- a közös kiképzés, vagy közös gyakorlatok szervezése,
- a légibázis látogatáshoz hasonlóan a katonai-létesítmény látogatás, vagy
- olyan gyakorlat megfigyelésére való meghívás, amely nem éri el a megfigyelési kötelezettség szintjét – az ilyen látogatást és/vagy gyakorlat-megfigyelést szintén ötvenként egyszer kell szervezni (mi utoljára 2009-ben tettük ezt),
- szakértők cseréje, egymás rendelkezésére bocsátása,
- a katonai együttműködéssel foglalkozó szemináriumok rendezése,
- a megkötött katonai együttműködési megállapodásokról szóló információ megosztása a többi részt vevő állammal.

Az átláthatóság elősegítése szempontjából (is) jól illeszkedik a bizalomerősítő intézkedések körébe az új fegyverzetek bemutatása. Ez azt jelenti, hogy az a részt vevő állam, amelyik az alkalmazási övezetben először állít hadrendbe egy adott új fegyverzet-típust, a hadrendbe állítástól számított egy éven belül bemutatja azt a részt vevő államoknak. Könnyítés, hogy amennyiben egyéb rendezvényt is szervez az adott részt vevő állam, akkor az új fegyverzet bemutatását összekapcsolhatja azokkal, még akkor is, ha a rendszert még nem állította hadrendbe.

A program-csomag utolsó eleme egy újabb adatszolgáltatási kötelezettség, amely azt tartalmazza, hogy a részt vevő államok az adott fejezetben említett eseményekről évente november 15-ig tájékoztatják a Konfliktus-megelőzési Központot, amely december elsejéig az összesített adatokat a részt vevő államok rendelkezésére bocsátja.

1.5. Verifikáció (IX. Fejezet)

A madridi mandátum alapján a bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseket megfelelő ellenőrzési lehetőségekkel kell párosítani. (Bizonyos értelemben ide sorolhatjuk a korábban már tárgyalt, a bizonyos katonai tevékenységek megfigyelésére vonatkozó VI. Fejezetet is.)

Mint korábban már elmondtuk, először az 1986-ban elfogadott Stockholmi Dokumentumban jelent meg a helyszíni ellenőrzés fogadásának kötelezettsége.²⁰⁶

Nehéz megítélni, és nem lehet egyértelműen kimondani, melyik a Dokumentum legfontosabb része a katonai biztonság szempontjából, de az biztos, hogy a helyszíni ellenőrzések lehetőségének „dobogós” helyen kell lennie. Miről is van itt szó?

²⁰⁶ Ld.: Értekezés II. Fejezet 2. pont

A Dokumentum a helyszíni verifikáció két módját alkalmazza. Az egyik az ún. ellenőrzés, a másik az ún. értékelő látogatás.

1.5.1. Az ellenőrzés

A fegyverzetellenőrök előszeretettel használják a „terület-ellenőrzés” megnevezést is, ezzel megkülönböztetve ezt a formát más rezsimek, pl. a CFE Szerződés ellenőrzéseitől. Az ellenőrzés azon a területen zajlik, ahol egy részt vevő állam bejelentés-köteles katonai tevékenységet hajt végre, vagy ott, ahol az azt kérő részt vevő állam azt hiszi, hogy a másik ilyen katonai tevékenységet folytat. Egy részt vevő állam évente legfeljebb három ellenőrzést kell, hogy fogadjon, de ugyanattól a részt vevő államtól csak évente egyet. Az ellenőrzést csak „*force majeure*” körülményre hivatkozva lehet visszautasítani.²⁰⁷ Az ellenőrzésre kijelölt terület nagysága nem haladhatja meg a hadsereg szintű tevékenységhez szükségeset.²⁰⁸ A legkorábban öt nappal, legkésőbb 36 órával korábban bejelentett, és legkésőbb 24 órán belül visszaigazolt ellenőrzést négy ellenőr hajthatja végre földi és légi megfigyelés útján, amire 48 órát kapnak. Ez idő alatt az ellenőrök tájékoztatót kérhetnek az ellenőrzött államtól, és a biztonsági rendszabályok betartásával, szabadon mozoghatnak a területen belül, felhasználhatnak minden egyeztetett és megengedett módszert arra, hogy meggyőződjenek

- a katonai tevékenység bejelentésében foglaltak valóságtartalmáról, ha volt ilyen bejelentés, illetve
- arról, hogy feltételezésük ellenére az ellenőrzött állam nem folytat bejelentés-köteles katonai tevékenységet a kijelölt területen.

Mivel ezen ellenőrzési forma kiváltó tényezője a bejelentett vagy feltételezett katonai tevékenység (pl. gyakorlat), amely gyakorlótereken, lötereken zajlik, az ellenőröket nem kell beengedni a kijelölt területen lévő katonai objektumokba. Az ellenőrzési gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a részt vevő államok többsége a bejelentés-köteles katonai tevékenység „hiányát” azzal is kész demonstrálni, hogy beengedi az ellenőröket a haderő béke-elhelyezési körletébe, meggyőzve ezzel őket a normál napi tevékenységről. (Ez a magyar gyakorlat is.) Az ellenőrzésről jelentés készül, amelyet minden részt vevő állam megkap.

²⁰⁷ „*force majeure*”: nagyobb, elháríthatatlan erő; akadály, kényszerhelyzet

²⁰⁸ Nincs egyértelmű meghatározás, amely kimondaná a terület nagyságát. A hadsereg szintű tevékenység értelmezése eltérő. Íratlan szabály szerint a fegyverzetellenőrök törekednek nem nagyobb, mint tízezer km² területet kijelölni.

1.5.2. Az értékelő látogatás

Az éves adatszolgáltatásban megadott információk helyszíni ellenőrzésére szolgál az értékelő látogatás. Az értékelő látogatások száma a nevezett adatcserében megadott alakulatok számától függ: minden hatvan alakulat után egy értékelő látogatást kell fogadni. Az ellenőrzéssel ellentétben, a legkorábban hét, legkésőbb öt nappal korábban megküldött bejelentés alapján a háromfős értékelő csoport egy magasabbegységet vagy egységet a béke elhelyezési körletében látogatja meg. A feladatra egy munkanapon 12 órát lehet fordítani úgy, hogy az értékelők nem zavarhatják az alakulat normál napi tevékenységét. Ezen idő alatt az értékelők tájékoztatót kapnak az alakulatról, megtekintik annak elhelyezési körletét, főbb fegyverzetét, találkozhatnak a személyi állománnyal. A feladat idején kérdéseket tehetnek fel, és a kísérőcsoporttal egyeztetve használhatják a magukkal hozott technikai eszközeiket. Az értékelés végén jelentés készül, amelyet a későbbiekben minden részt vevő állam megkap.

1.6. Regionális intézkedések (X. Fejezet)

Először az 1999. évi Dokumentumban jelent meg külön fejezetként a regionális együttműködés. Az ide vonatkozó intézkedések listája terjedelmes lehet, lényegük azonban egyszerű: a részt vevő államok önkéntes alapon két- vagy többoldalú regionális jellegű megállapodásokat köthetnek, az átláthatóság és a bizalom növelése érdekében.

A 2011. évi legfrissebb statisztika szerint összesen 26 regionális és kétoldalú megállapodás működik az EBESZ alkalmazási övezetében: tizenhét a katonai kapcsolatok és bizalom- és biztonságerosítás témakörében, három többoldalú politikai kezdeményezés és hat specifikus biztonsági témákkal foglalkozó.²⁰⁹ A regionális együttműködésnek, és a magyar vonatkozásoknak szenteltem a IV. Fejezetet.

1.7. Az EBESZ kommunikációs hálózat, a végrehajtás értékelése, a Dokumentum frissítése (XI. és XII. Fejezet)

A Dokumentum végrehajtásával kapcsolatos információáramlás céljából a részt vevő államok az EBESZ számítógépes kommunikációs hálózatát használják. A rendszer megbízhatósága a részt vevő államok közötti kommunikáció szempontjából kulcsfontosságú. Az információk átadására szabványosított ún. bejelentési formátumokat dolgoztak ki. A Dokumentum

²⁰⁹ Overview of Regional and Bilateral Agreements and Initiatives on Confidence- and Security-Building Measures and Other Specific Security Issues Related to the OSCE Area Update February 2011. - FSC.GAL/25/11 23 February 2011.

végrehajtására az „F XX” széria vonatkozik F00-tól F 50-ig, míg a X. Fejezet szerinti regionális intézkedésekhez az „F 1XX” széria tartozik az F 101-től F 107-ig.

A Dokumentumban szereplő kötelezettségek nem *l'art pour l'art* csomagot jelentenek, hanem olyan intézkedéseket, amelyek végrehajtása vagy nem-végrehajtása jelentős hatással van az európai biztonságra. A végrehajtás helyzetét értékelni hivatott és az év közben felmerülő problémák, új javaslatok megvitatására szolgál – a Biztonsági Együttműködési Fórum heti ülésein túl – a Végrehajtást Értékelő Éves Értekezlet. Ugyanitt lehetőséget kapnak a problémákkal küzdő részt vevő államok arra, hogy tájékoztassák a többieket a végrehajtás során tapasztalt nehézségekről, és adott esetben segítséget kérjenek.

Először a 2011. évi Dokumentumban jelent meg a frissítés, modernizáció, mint konkrét előírás.²¹⁰ Eszerint minden a Biztonsági Együttműködési Fórum ülésein született, ún. VD Plus döntés automatikusan felülírja a Dokumentum korábbi előírását, és döntés napján életbe is lép. Magát a Dokumentumot 2011-től kezdve legalább ötévente frissíteni kell.

1.8. Rövid statisztika

A Bécsi Dokumentum alkalmazhatóságának egyik látványos példája volt, amikor 1999-ben Macedónia²¹¹ és Albánia területén állomásoztatott NATO-erők kapcsán Oroszország és Belarusz aggályait fejezte ki Franciaország, Dánia, az Egyesült Királyság, az Amerikai Egyesült Államok, Olaszország, valamint Bosznia-Hercegovina felé. Erre válaszul Macedónia bejelentette a tevékenységet, amelyre megfigyelőket is meghívott. A két aggályokkal bíró állam ezt ki is használta, illetve még ellenőrzéseket is végrehajtottak.²¹²

Rendeljünk számadatokat a Dokumentum végrehajtásához. Illusztrációként vizsgáljuk meg a 2010-2011-re vonatkozó statisztikát a Biztonsági Együttműködési Fórum Elnöke jelentéséből, amelyből kiderül, hogy a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések végrehajtási szintje viszonylag stabil és magas.²¹³ 55 részt vevő állam szolgáltatott adatokat mindkét évben az éves adatsere során. A „Védelmi tervezés” adatszolgáltatást 2010-ben 45, 2011-ben 42 részt vevő állam hajtott végre. Egyébként öt részt vevő állam az elmúlt öt évben, magyarázat nélkül, nem adott információt ebben a témakörben.

2010-ben 97 ellenőrzést és 48 értékelő látogatást végeztek a részt vevő államok. 2011-ben ez a szám 94, illetve 39 volt, értelemszerűen. 2011-ben 51 részt vevő állam kapcsolódott

²¹⁰ Ld.: Értekezés II. Fejezet 9. pont

²¹¹ Macedón Köztársaság (EBESZ-, ENSZ-, ET-, EU- és NATO-fórumokon használatos neve: FYROM)

²¹² Forrás: Operational Aspects of Arms Control at SHAPE. – 07 February 2012

²¹³ FSC Chairperson's Progress Report to the Eighteenth Meeting of the Ministerial Council. – December 2011, Vilnius. – MC.GAL/5/11 pp.-2-3. - <http://www.osce.org/mc/85918>

az EBESZ hálózhoz. A kommunikációs hálózat Bécsben lévő szervere 99,9%-os megbízhatósággal működött, ami nagyon magasnak minősíthető. A végfelhasználók állomásainak több mint fele 99%-ban folyamatosan kapcsolódott, míg a teljes átlag meghaladta a 97 %-ot.

1.9. A frissítés/modernizáció problémái

Mint korábban már megállapítottuk, a Biztonsági Együtműködési Fórum alaprendel-tetéséből eredően folyamatosan nyomon követi a Dokumentum végrehajtását, amely összeségében megfelelő, de válságok esetén hiányosságok mutatkoznak (Grúzia, Koszovó). Mivel a Dokumentum korábbi verziója tizenkét éves volt, a megváltozott környezet – technikai és doktrinális fejlődés – miatt is elkerülhetetlen a felülvizsgálat, amelynek eredménye a modernizáció kellett, hogy legyen.

Az előzőekben már elmondtuk, hogy érezhető lökést adott a témának a 2009 nyarán indult korfui folyamat, amely az EBESZ első dimenziójában is megpróbálta aktivizálni a forrásokat. A 2009. évi athéni Miniszteri Tanács azon döntése, amely a Biztonsági Együtműködési Fórumban tárgyalt témákkal foglalkozik – hosszas csatározások után először – tartalmazta „az 1999. évi Bécsi Dokumentum megerősítése” megfogalmazást is.²¹⁴

Problémás terület a Dokumentum konfliktus-megelőző és -kezelő mechanizmusainak működtetése.²¹⁵ 2008 augusztusa (oroszigrúz háború) óta a lehangosabban Moszkva hangoztatja, hogy ezek a rendszabályok megbuktak, és a Dokumentum nagy része „egyáltalán nem, vagy csak papíron működik”. Az adatszolgáltatási fegyelmet alacsonynak, a határidők betartását problémásnak, a beadott anyagok tartalmát gyengének ítélik. Ezzel a véleménnyel a résztvevő államok csak részben értenek egyet. Az orosz hozzáállás sokáig azt a törekvést tükrözte, hogy a „haldokló” CFE Szerződés helyett erősíteni kell a Dokumentumot, bizonyos elemeket átvéve a CFE-ből. Ezt a hangsúlyeltolódást a NATO-tagállamok úgy értékelték, hogy Moszkva már nem érdekelt a CFE-rezsim fenntartásában.

A Dokumentum modernizációjára vonatkozó javaslatokat a delegációk először óvatosan fogadták, de nem zárkóztak el a „lépésről lépésre” (step-by-step) megközelítéstől. Így a Biztonsági Együtműködési Fórumban 2010-ben két, a témát konkrétan érintő döntés is született. Az egyik, a magyar elnökség alatt elfogadott VD Plus döntés²¹⁶, a modernizáció technikai

²¹⁴ Decision No. 16/09, Issues relevant to the Forum for Security Co-operation: „Explore ways in which to strengthen the OSCE’s politico-military toolbox, with particular attention to strengthening current arms control and CSBM instruments, including strengthening the Vienna Document 1999”. <http://www.osce.org/cio/40698>

²¹⁵ Dokumentum III. fejezet: „Kockázat-csökkentés”

²¹⁶ FSC.DEC/1/10, 2010. május 19.

kivitelezésével foglalkozik, a másik a Dokumentum V. és IX. fejezetének modernizációját szabja feladatul.²¹⁷

Az amerikai delegáció Athénig kategorikusan visszautasította a felülvizsgálat lehetőségét, de álláspontjukat megváltoztatva, 2010 júliusa, az almati informális Miniszteri Értekezlet óta támogatják, sőt ösztönzik a folyamatot. Ez alapvetően új helyzetet teremtett. Oroszország álláspontja is változott: látva Washington törekvéseit, ők kezdték vádolni az Egyesült Államokat a CFE Szerződés irányában mutatott érdektelenséggel.

A Nyugat és Oroszország ugyanakkor alapvetően más filozófiával tekint a Dokumentum modernizációjára. A Nyugat ún. vertikális változásokat szeretne a Dokumentumban, azaz a már meglévő intézkedéseket szeretné mélyíteni, azokat életképesebbé tenni (pl.: bejelentési küszöbök csökkentése). Moszkva ezzel ellentétben az ún. horizontális modernizációt támogatja, amely új intézkedések kidolgozásával szeretné fenntartani és megerősíteni a Dokumentum jelentőségét (pl.: haditengerészeti erők, tranzitálásra és gyors reagálású erőkre vonatkozó adatszolgáltatás).

A tárgyalóasztalon egyre több – főleg a vertikális modernizációnak megfelelő – javaslat jelent meg. Ezek jó része a IX. fejezetre vonatkozik, de vannak olyanok is, amelyek pl. a kockázat-csökkentés témáját érintik. Ezek azonban – amennyiben egyáltalán sikerül megállapodni róluk – nem igazán sarkalatosak, inkább apróbb, technikai jellegűek (pl. az ünnepnapok figyelembe vétele az ellenőrzések tervezésekor).

A modernizáció kapcsán felmerült a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések „exportálhatóságának” lehetősége is. Több részt vevő állam, többek között az Amerikai Egyesült Államok, az „*influencing the periphery*” elvet követve, szeretnék a Dokumentumban megfogalmazott intézkedéseket – egyelőre nem tisztázott módon – kiterjeszteni az EBESZ alkalmazási övezet határai mentén lévő államokra. Ebből a szempontból (is) nagyon érdekes a Biztonsági Együttműködési Fórum 2012. február 15-ei ülésén elhangzott mongol felszólalás, amelyben – hivatkozva a 2011 októberében hivatalosan is bejelentett csatlakozási kérelmükre – kijelentették, hogy a Helsinkai Záródokumentum és a Párizsi Charta elveinek betartásán túl, készek a Bécsi Dokumentum előírásait is betartani!²¹⁸ Ezzel új helyzetet teremtettek, amelyben valós esélyei lehetnek a korábban említett „*influencing the periphery*” elvnek.

²¹⁷ FSC.DEC/7/10, 2010. szeptember 29., V. fejezet: „Bizonyos katonai tevékenységek előzetes bejelentése”, IX. fejezet: „Kötelezettségek betartása és verifikáció”

²¹⁸ Brief statement by Amb. J. Enkhsaikhan of Mongolia at the plenary meeting of FSC
<http://www.embassyon.at/download/Statement%20at%20FSC%20on%2015%20February%202012.pdf>

1.9.1. Magyar érdekek és részvétel a modernizációban

A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések végrehajtása bizonyítottan elősegítette hazánk stabil biztonsági környezetének kialakulását. Kifejezetten fontosak a kétoldalú megállapodások, amelyek az 1994. évi, majd 1999. évi Dokumentum alapján kötöttek. A már lezárt román, szlovák, és a még hatályban lévő ukrán és szerb viszonylatban tető alá hozott dokumentumok maximálisan megfeleltek (az utóbbi kettő esetében még ma is) a hozzájuk fűzött reményeknek. A Dokumentum regionális együttműködéssel foglalkozó X. fejezete, amely a 1999. évi verzióban jelent meg, egyelőre még ki sem használt lehetőségeket teremt a két- és többoldalú regionális kapcsolattrendszerek építésében. Magyarország 1994 óta a kötelezettségekből adódó egy értékelési kvótán felül még négy önkéntes kvótát is felajánl minden évben a részt vevő államoknak. A bécsi Magyar EBESZ Misszió Katonai Képvisellete a kétoldalú magyar-ukrán megállapodás végrehajtása közben elfogadott döntések alapján gondolatébresztő anyagot készített. Az anyaghoz két döntés-tervezet is tartozott. Az egyik az ellenőrzés és az értékelő látogatás során adott tájékoztatók tartalmára vonatkozik, míg a másik az ellenőrzés kezdetének meghatározására. Ezek közül az elsőt a Biztonsági Együttműködési Fórum már el is fogadta, így az mára már része a 2011. évi Dokumentumnak. A másodiktól tovább folynak a tárgyalások.

Amennyiben a CFE Szerződés életben tartásával kapcsolatos tárgyalások sikertelenek lennének, jelentősen meginogna az európai biztonsági architektúra. Még akkor is, ha tárgyalások kezdődnének egy új biztonsági rendszerről, azok valószínűleg sokáig elhúzódnának. Ezen bizonytalanság miatt szükség van a Dokumentum megerősítésére, függetlenül az említett tárgyalások alakulásától, hiszen a Dokumentum – többek között – hozzájárulhatna ahhoz, hogy csökkenjen az esetleges „biztonsági vákuum”.

Mivel a Dokumentum működőképességének fenntartása ma egyenértékű annak modernizációjával, ebből az következik, hogy az eredménytelen felülvizsgálat elindítaná a leértékelődés folyamatát, amely akár a teljes értékvesztésig is elmehet. A felülvizsgálat módszereként támogatjuk a fejezetenkénti áttekintést, amelynek a felmerült javaslatok alapján kell megtörténnie. A fentiek alapján Magyarország célja elkerülni a Dokumentum devalvációjának, esetleges összeomlásának lehetőségét, erősíteni a Dokumentum szellemét – erősíteni az államok közötti bizalmat és biztonságot, s ezen keresztül támogatni a békés fejlődést.

Magyarország támogatta az 1999. évi Bécsi Dokumentum átfogó felülvizsgálatát, illetve most már a 2011. évi Dokumentum modernizálását, amelynek célja a Dokumentum életképességének megőrzése, relevanciájának megtartása kell. A Dokumentum nem a CFE Szerződés alternatívája. A Dokumentummal kapcsolatos NATO egyeztetések elsődleges szín-

helye Bécs. A tárgyalások eredményeképpen, figyelembe véve a biztonsági környezet változásait, támogatjuk a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések hatékonyságának növelését, szükség esetén újak kidolgozását. Elvárjuk a reciprocitás elvének megvalósulását.

Hazánk álláspontját a modernizáció különböző területein az alábbiakban foglalom össze:

- Adatszolgáltatások, küszöbértékek: támogatjuk az átláthatóság növelésére irányuló javaslatokat (éves adatcsere „mélységének” módosítása, bejelentés- és megfigyelés-köteles katonai tevékenységekre vonatkozó küszöbök csökkentése, a bejelentési küszöb alatti legnagyobb katonai tevékenység bejelentése, a „védelmi tervezés” dokumentum bővítése). Az új paraméterek kidolgozáskor azonban nem szabad szem elől téveszteni a katonai jelentőséget/értelmezhetőséget.
- Katonai kapcsolatok: támogatjuk az olyan javaslatokat, amelyek egyszerűsítik az előírások végrehajtását. Nem támogatjuk azokat, amelyek csökkentenék a fejezet jelentőségét.
- Kockázatsökkentés, verifikáció: egyetértünk azzal az alapelvvel, hogy erősíteni kell a mechanizmusok hatékonyságát a válságok idején. Ezért az EBESZ-nek rendelkeznie kellene egy olyan ellenőrzési/megfigyelési eszközzel, amelyet a Soros Elnök és/vagy az EBESZ főtitkár és/vagy a Konfliktus-megelőzési Központ (CPC) igazgatója tudna indokolt esetben, saját hatáskörében alkalmazni. A verifikáció „hagyományos” formáinak (ellenőrzés, értékelő látogatás) végrehajtási módozataira vonatkozó javaslatokat alapvetően támogatjuk. A konkrét felvetések értékelésekor előtérbe helyezzük a végrehajthatóságot, nagy figyelmet fordítunk a költségkihatásokra, a takarékosagra. Nem támogatjuk a verifikáció olyan módosításait, amelyek akadályoznák, vagy lehetetlenné tennék a szövetségeseinkkel való együttműködést.
- Regionális együttműködés: kifejezett érdekünk a regionális együttműködés további erősítése, ezért átadjuk tapasztalatainkat, támogatjuk az ide vonatkozó javaslatokat.

Magyarország, a fentieknek megfelelően aktív, kezdeményező szerepet játszott és játszik a Dokumentum felülvizsgálati folyamatában.

1.10. Részkövetkeztetések:

A Bécsi Dokumentum az operatív fegyverzetellenőrzési rezsimek klasszikus példája. Mint láttuk, alapcélja a bizalom- és biztonságerősítés; a benne lévő előírások, korlátozások nem a haderők mennyiségi mutatóira vonatkoznak, hanem azok tevékenységére. A Dokumen-

tumnak köszönhetően 1990 óta példátlan, korábban elképzelhetetlen nyitottság, átláthatóság és kiszámíthatóság jellemzi az európai katonai kapcsolatokat, ami egyértelműen csökkentette a fegyveres konfliktusok, háborúk kialakulásának valószínűségét: Európa ma alapvetően békében él. Ez az EBEÉ (EBESZ) működésének egyik legnagyobb, az európai biztonságot közvetlenül érintő, az európai polgárok által leginkább érzékelhető sikere.

Ugyanakkor mégsem sikerült teljes mértékben előre jelezni és megakadályozni a fegyveres összetűzéseket a kontinensen. Az a tény, hogy EBESZ részt vevő államok folytattak háborút egymás ellen még a legutóbbi évtizedben is, egyértelműen azt mutatja, hogy nem elég hatékonyak a meglévő intézkedések. 1999 után tizenegy év kellett ahhoz, hogy kiforráldjon az a politikai akarat a részt vevő államok között, amely segítségével elindulhatott a Dokumentum frissítése, modernizációja. Amilyen lassan született meg a politikai akarat, olyan lassan születnek meg a modernizáció eredményei is: a 2011. évi Bécsi Dokumentum 2011. december elsején lépett életbe és kilenc VD PLUS döntést foglal magában, amelyek egyébként már elfogadásukkal egy időben külön-külön is életbe léptek. A néhány delegáció szerint „történelmi léptékű” esemény azért kaphatta ezt a magasztos minősítést, mert 1999 óta először sikerült „hozzányúltni” a Dokumentumhoz, még ha több értékelés szerint is csak „ránccfelvarrásról” van szó. Valóban, a csatolt kilenc VD PLUS döntés leginkább technikai jellegű, az azonban vitathatatlan, hogy komoly tárgyalások eredményeként, hasznos módosításokat hoznak a szövegbe. A „nagy áttörés”, amelyet a delegációk különböző módon, ki-ki saját elképzelései szerint definiál, valóban elmaradt, de be kell látni, hogy 2011-ben ennyire volt elég a politikai akarat. Jegyezzük meg, hogy két éve még csak a modernizáció említése is tabu volt, például az amerikai elutasító álláspont miatt. Sajnálatos, hogy olyan javaslatok, mint például a bejelentési küszöbök csökkentése, vagy az év bejelentési küszöb alatti legnagyobb gyakorlatának bejelentése sem kap(hat)ott támogatást bizonyos államok (pl. Oroszország, Azerbajdzsán, Grúzia) egyértelmű politika céljai miatt még akkor sem, ha az előírások egy részét a részt vevő államok, saját döntésük alapján, már alkalmazzák. Magyar szempontból kiemelendő, hogy a kilenc döntés egyike, a tájékoztatók tartalmáról szóló, magyar-ukrán kezdeményezés és a később hozzánk társ-szerzőként csatlakozott másik hét állam kitartó munkájának, helyesen meghatározott és megvalósított tárgyalási taktikájának eredménye.

Jóllehet a 2011. évi Bécsi Dokumentum elfogadása önmagában komoly eredmény, azt azért látni kell, hogy ez a Dokumentum alig-alig tér el a korábbi verziótól. Az ezzel kapcsolatos elégedetlenségét ki is fejezte harminckilenc részt vevő állam – köztük hazánk is – a vilniu-

si Miniszteri Tanács 7. számú döntéséhez tett értelmező nyilatkozatában.²¹⁹ Jól mutatja ezt az 1. számú Melléklet 1. számú táblázata is, amelyből nyomon követhető a Bécsi Dokumentum evolúciója, és az is látszik, milyen kis változásokat hozott a 2011. évi Bécsi Dokumentum.

Tanulmányozzuk ezt a táblázatot!

Az éves információcsere tartalma folyamatosan bővült 1999-ig. Markáns változás volt az 1992. évi Dokumentumban megjelent kötelezettség az év közben 21 napnál hosszabb időre mozgósított erőkre vonatkozóan. Az 1994-ben megjelent védelmi tervezésre vonatkozó adatszolgáltatás szintén jelentős lépés volt a haderőkre vonatkozó átláthatóság erősítésében és az, hogy az 1999. évi Dokumentumban már külön fejezet rangjára emelkedett ez az intézkedés jól mutatja a részt vevő államok által elismert fontosságát. A 2011. évi Dokumentumban az alakulatok helyének pontosabb meghatározását megcélózó változtatás az előzőkhöz képest marginális változás.

A kockázatsökkentési intézkedések köre – lényegében – 1992 óta változatlan. A 2011. évi Dokumentum itt sem tudott előre lépni. Hasonlóan, a kapcsolatokkal foglalkozó fejezetben sem látunk igazán jelentős változásokat 1992 óta. Az a tény, hogy a 2011. évi Dokumentum lehetővé teszi a helikopter bázisok bemutatását is, megkönnyítheti a részt vevő államok tervezését. Hazánk esetében is megfontolandó lesz e változás alkalmazása a következő légitámasz látogatás szervezésekor.

A meghatározott katonai tevékenységek előzetes bejelentésére, valamint azok megfigyelésére vonatkozó előírások 1994-ben változtak utoljára. Az akkor bevezetett küszöbértékek – mint korábban már láthattuk – végérvényesen elévültek. A 2011. évi Dokumentum kidolgozása során megfeneklettek az erre vonatkozó tárgyalások.

Az éves naptári terveket bemutató adatszolgáltatások egyáltalán nem változtak 1990 óta!

A táblázat korlátozó rendszabályokat magában foglaló részében nyomon követhetjük azt a területet, ahol a legnagyobb változások történtek a Bécsi Dokumentum verzióiban, legutóbb az 1999. évben. Mint látjuk, a korlátozások jelentősen szigorodtak a gyakorlatok számának meghatározásában, a bennük részt vevő erők és eszközök mennyiségében. Az 1999-ben jelentősnek ítélt módosítások az idő múlásával, hasonlóan a bejelentésekhez és megfigyelésekhez, elvesztették korlátozó erejüket. A 2011. évi Dokumentum tárgyalása során fel sem merült e fejezet módosításának lehetősége!

²¹⁹ Interpretative Statement Under Paragraph IV.1(A)6 of the Rules of Procedure of the Organization for Security and Co-Operation in Europe MC.DEC/7/11/Corr.1. - 7 December 2011. - <http://www.osce.org/mc/86712>

A verifikációra vonatkozó fejezetben 1994-ben megváltozott az intézkedéseket kiváltók: addig a részt vevő államok kétségük (gyanújuk) eloszlatására alkalmazták a verifikáció eszközeit, és meg kellett magyarázniuk, mi váltotta ki ezt a gyanút. 1994-től viszont rutinszerű feladattá vált az ellenőrzések és értékelő látogatások végrehajtása. A 2011. évi Dokumentumban itt is csak kisebb, a lényegét nem igazán érintő változások történtek. Összegezve a táblázatban szereplő információkat mondjuk ki, hogy alapvetően az 1994. évi Bécsi Dokumentum alapján dolgozunk 2012-ben!

Hogyan tovább? A vertikális és a horizontális modernizációs törekvések sokszor ütközni fognak. A legnagyobb veszély az, ha a két irányvonal nem találna közös eredőt, és egymást kioltaná.

Most mindenképpen fő feladat, hogy a Dokumentum ne veszítse el relevanciáját, és továbbra is az európai biztonság meghatározó tényezője maradjon. Ehhez fenn kell tartani a jelenleg meglévő intézkedések életképességét, és ezzel párhuzamosan kell új irányokat találni a bizalom- és biztonságerősítésben.

2012 egyébként egy érdekes, a helyzetet csak bonyolító problémával kezdődött el: az Oroszországi Föderáció a 2011. évi Bécsi Dokumentummal kapcsolatos belső jogharmonizációs folyamatok befejezetlensége miatt, „*force majeure*”-ra hivatkozva, visszautasított egy spanyol és egy svéd értékelő-látogatás kérést, valamint ugyanebből az okból maga sem hajt végre ellenőrzési feladatokat más részt vevő államok területén. Nehéz megmondani, hogy valóban a bürokrácia nehézkessége miatt, vagy más politikai okokból, de lényegében virtuális felfüggesztés tanúi vagyunk. Ugyanakkor Mongólia bejelentette, hogy készek alkalmazni a Bécsi Dokumentum előírásait. Az csak az elkövetkező hónapokban derül ki, milyen irányba mozdulnak el a tárgyalások.

2. Az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés²²⁰

Az I. és II. Fejezetben már beszéltünk az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés (a továbbiakban: a Szerződés) kialakulásának körülményeiről. Vizsgálódásunkat kezdjük 1990. november 19-én Párizsban, amikor a Varsói Szerződés (a továbbiakban: a VSZ) és a NATO akkori tagállamai, összesen huszonkettő részes állam²²¹, aláírták a Szerződést. Emlékezzünk vissza, hogy 1990-ben EBEÉ csúcstalálkozó zajlott a francia fővárosban, ahol nem csak az 1990. évi Bécsi Dokumentumot írták alá az EBEÉ részt vevő államok, hanem az EBEÉ égisze alatt lefolytatott tárgyalások eredményeként megszületett a jelen pontban tárgyalt fegyverzetcsökkentési szerződés is.

A Szerződés a strukturális fegyverzetellenőrzés²²² klasszikus példája, és jogilag kötelező érvényű előírásokat tartalmaz. Mielőtt részletesebben tanulmányoznánk az előírásokat, mindenképpen álljunk meg egy pillanatra a Szerződés életbelépésénél, amely kiválóan tükrözi a kilencvenes évek elejét jellemző turbulenciát. A Szerződés előírásai szerint az életbelépés az utolsó ratifikációt követő 10. napon következik be.

A Szerződés két egymással farkasszemet néző katonai tömb, a VSZ és a NATO tagállamai között kötött, de már az 1990. november 19-i párizsi aláírás pillanatától kezdve problémák merültek fel. Alig egy hónappal a ceremónia előtt ugyanis – 1990. október harmadikán – megtörtént a Német Demokratikus Köztársaság parlamentjének utolsó ülése, melyen levonták az NDK zászlaját és létrejött az egységes Németország. Később – történetesen éppen Budapesten – döntöttek a VSZ katonai szervezetének 1991. április elsejei hatállyal történő megszüntetéséről. 1991. december 12-én szétesett a Szovjetunió, 1993. január elsején pedig két független államra bomlott Csehszlovákia.

Térjünk vissza az életbelépéshez. A Szerződéshez külön jegyzőkönyvet csatoltak, amely alapján az aláírás pillanatától kezdve, egyelőre tizenkét hónapra, életbe léptettek bizonyos előírásokat (pl.: adatszolgáltatás, Egyesített Konzultatív Csoport²²³ stb.). A korábban említett változások miatt a JCG Elnöke 1991. október 18-án jelezte, hogy Észtország, Lettország és Litvánia függetlenné válása miatt területük többé nem tartozik a Szerződés alkalmazási övezetébe, viszont a területükön lévő szovjet fegyverzetek továbbra is a szovjet készletek részét képezik. Az életbelépést csak nehezítették azok a viták, amelyek a Szovjetunió teljes szétesése után az alkalmazási övezeten belüli illetékességek tisztázására vonatkoztak. A szov-

²²⁰ Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, (CFE Treaty). - <http://www.osce.org/library/14087>

²²¹ Amerikai Egyesült Államok, Belgium, Bulgária, Csehszlovákia, Dánia, Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Görögország, Izland, Kanada, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Törökország, Szovjetunió

²²² Ld.: Értekezés I. Fejezet 3. pont

²²³ Joint Consultative Group, JCG

jet utódállamok taskenti megegyezése alapján²²⁴ 1992. június ötödikén a Szerződés Rendkívüli Konferenciáján Oslóban Záródokumentumot²²⁵ fogadtak el, amelyben immár a Szovjetunió szétesése utáni állapotoknak megfelelően rögzítették a részes államok listáját. Ekkor jelent meg Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, Kazahsztán, Moldova, Örményország, az Oroszországi Föderáció és Ukrajna a részes államok listáján. A huszonkilencek az előttük álló EBEÉ Csúcstalálkozót jelölték meg, mint a Szerződés életbeléptetésének határidejét. A helsinki csúcstalálkozó idejére összehívott CFE Rendkívüli Konferencián konstatálhatták, hogy huszonöt részes állam már ratifikálta a Szerződést.²²⁶ Ez jó alapot teremtett arra, hogy 1992. július 17-től kihirdessék a Szerződés ideiglenes alkalmazását, az ettől a naptól számított 120 napos időtartamra. Az ideiglenes alkalmazásra szabott időszak véget sem ért, amikor az utolsó két ratifikáció (Belarusz, Kazahsztán) beérkezését követő 10. napon, 1992. november kilencedikén a Szerződés jogilag is életbe lépett. Az életbelépés kapcsán összehívott bécsi Rendkívüli Konferencián a holland Letéteményes rögzítette a fenti dátumot, ugyanakkor megerősítették, hogy a szerződéses kötelezettségek végrehajtása szempontjából továbbra is 1992. július 17-et tartják a kiindulási pontnak.²²⁷

A teljesség kedvéért még egy későbbi fontos tényről is meg kell emlékeznünk: Cseh-szlovákia 1993. január elsején kettévált. A témánk szempontjából ez azért (is) fontos, mert – miután Csehország és Szlovákia megállapodott a Szerződés végrehajtásának elveiről²²⁸ – 1993. február ötödikén a Szerződés emiatt Bécsben összehívott Rendkívüli Konferenciáján a változást tükröztették, így alakult ki a máig is érvényes harminc részes államot tartalmazó lista.

A Szerződés előszóból (Preambulum), huszonhárom Cikkből és nyolc Jegyzőkönyvből áll. A fejezet elején tett feladatszabásunk alapján vizsgáljuk meg a kötelezettségvállalásokat, az adatszolgáltatás rendszerét, és a verifikáció lehetőségét.

Az előszóban a részes államok és a tárgyalási mandátumok felsorolása után a szerződő felek, hivatkozva a helsinki alapelvekre megerősítik, hogy tartózkodnak az erő használatától az egymás közötti kapcsolatokban, és tudatában vannak annak, hogy mindenféle katonai konf-

²²⁴ Agreement on the Principles and Procedures for the Implementation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. - Tashkent, 15 May 1992. - <http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/cfe/agreements/tashkent.htm>

²²⁵ Final Document of the Extraordinary Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe Oslo. - 5 June 1992. - http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/cfe/agreements/final_doc.htm

²²⁶ Helsinki, 1992. július 9-10.

²²⁷ Extraordinary Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe Vienna, 13 November 1992

²²⁸ Agreement Between the Government of the Czech Republic and the Government of the Slovak Republic on the Principles and Procedures for Implementing the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength of Conventional Armed Forces in Europe, Prague. -12 January 1993. - <http://www.bits.de/ac-archive/3ru/on/cfe/prague.htm>

likust meg kell akadályozni Európában. Előterbe helyezik a békés együttműködést, amellyel hozzájárulnak Európa megosztottságának leküzdéséhez. Kijelentik, hogy olyan biztonságos és stabil erőegyensúly kialakítására törekednek a kontinensen, amely kizárja a meglepetésszerű támadás és átfogó támadó műveletek indítását. Már itt köbe vésik a Szerződés alapszámait: az alkalmazási övezetben összesen legfeljebb

- 40 ezer harckocsi,
- 60 ezer páncélozott harcjármű,
- 40 ezer db 100 mm-nél nagyobb űrméretű tüzérségi eszköz,
- 13 600 harci repülőgép, és
- 4 ezer támadó helikopter maradhat.

2.1. Kötelezettségvállalások

A Szerződés az alkalmazási övezeten belül birtokolható fegyverzeteket²²⁹ egyenlő arányban elosztja a VSZ és a NATO között, és a szárazföldi eszközök tekintetében korlátozza az aktív egységekben tartható eszközök számát is. Egy-egy tömb így legfeljebb

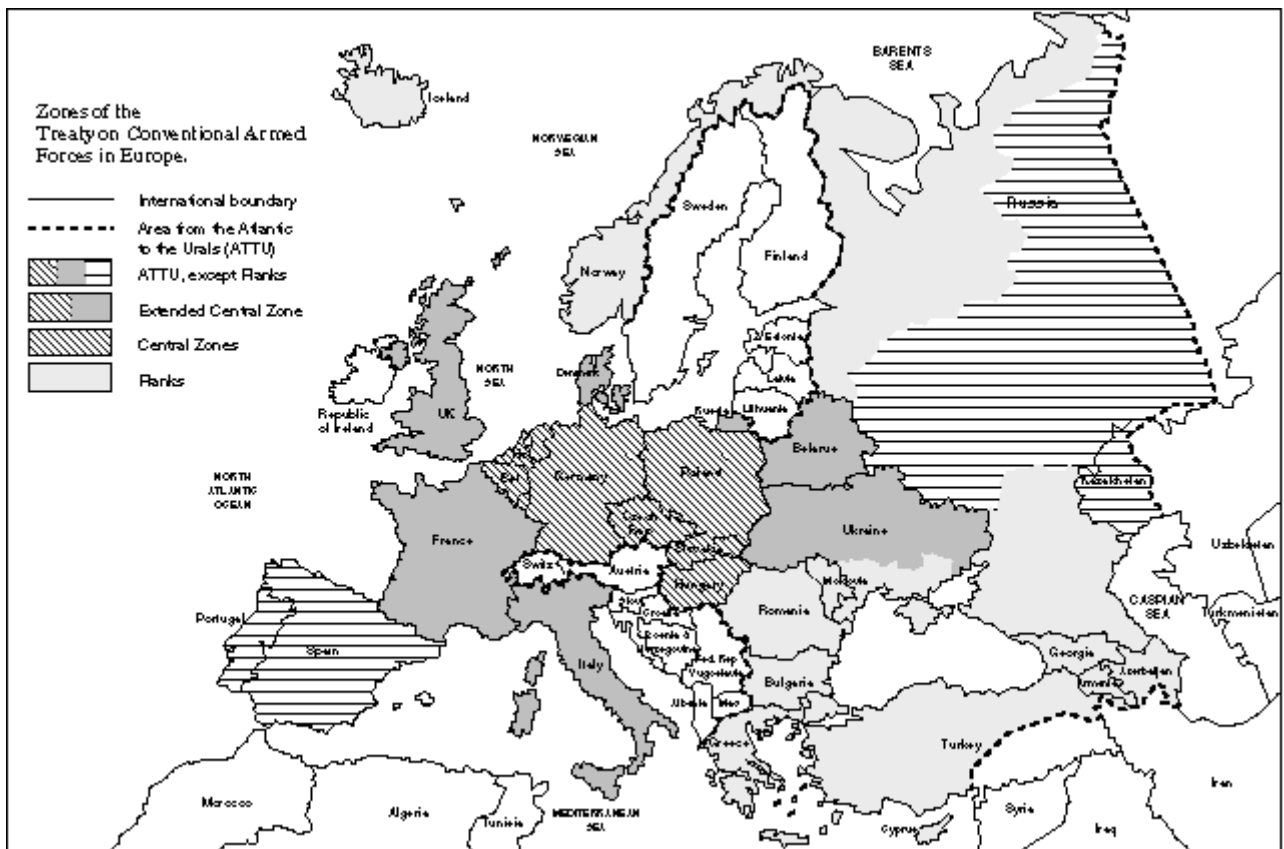
- 20 ezer harckocsival, (ebből legfeljebb 16 500 aktív egységekben),
- 30 ezer páncélozott harcjárművel, (ebből legfeljebb 27 300 aktív egységekben),
- 20 ezer db 100 mm-nél nagyobb űrméretű tüzérségi eszközzel, (ebből legfeljebb 17 ezer aktív egységekben),
- 6 800 harci repülőgéppel, és
- 2 ezer támadó helikopterrel rendelkezhet (IV. Cikk).

A páncélozott harcjárművek esetében további korlátozás, hogy a 30 ezer darabból nem lehet 18 ezernél több a gyalogsági harcjárművek száma, ez utóbbi 18 ezerből pedig nem lehet 1500-nál több nehézfegyverzetű harcjármű. (A Szerződés hatálya alá eső eszközök pontos definícióit a II. Cikk tartalmazza.) További mennyiségi korlátozás az ún. elegendőségi szabály (VI. Cikk). E szerint egyetlen részes állam sem birtokolhat egyedül több mint

- 13 300 harckocsit,
- 20 ezer páncélozott harcjárművet,
- 13 700 db 100 mm-nél nagyobb űrméretű tüzérségi eszközt,
- 5 150 harci repülőgépet, és
- 1 500 támadó helikoptert.

²²⁹ Azt, hogy pontosan milyen fegyverzetekről van szó a Szerződéshez csatolt, „Jegyzőkönyv a Hagyományos Fegyverzetek és Harci Technika Létező Típusairól” (a „Létező Típusok Jegyzőkönyve”) tartalmazza.

A meglepetésszerű támadás kizárásának másik módja a fegyverzetek területi elosztása. A Szerződés a volt belső német határtól, mint középponttól, koncentrikus területekre, „zónákra” osztja az alkalmazási övezetet úgy, hogy minden területre sajátos korlátozásokat ír elő (IV. Cikk), valamint elkülöníti az alkalmazási övezet „szárny-zónáit”(V. Cikk), amelyekre szintén önálló korlátozásokat szab. A „hagymahéj rendszerű tagolódás” alapján minden külső „héj” magában foglalja a belsőbbekben engedélyezett eszökmennyiségeket. A legbelső, ún. 4.4 zóna, a központi zóna („Central zone”). Ez a tömbök közötti ütközözóna, amelyhez Belgium, Luxembourg, Hollandia, Németország, Lengyelország, Magyarország, Csehország és Szlovákia tartozik. Erre a zónára különösen szigorú szabályok vonatkoznak: például a harcokcsik vonatkozásában a tömbnek engedélyezett 20 ezerből mindössze 7500-t szabad ott tartani. A területi zónákat az 1. számú ábra mutatja.

1. számú ábra: A CFE Szerződés területi zónái

Forrás: <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm/199900/cmselect/cmdfence/295/29504.htm>

Jelmagyarázat: International boundary – nemzetközi határok
 Area from the Atlantic to the Urals – Az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő terület (ATTU)
 ATTU, except Flanks – az ATTU a szárnyak kivételével
 Extended Central Zone – kiterjesztett Központi Zóna
 Central Zones – Központi Zóna
 Flanks – szárnyak

A tömbre előírt szinteket a tömbökön belül a részes államok tovább osztották, és így alakították ki a maximális (nemzeti) felső szinteket²³⁰ (1. számú Melléklet 2. számú táblázat). Ezekre a szintekre csökkentések útján kellett eljutni, amelyek végrehajtására negyven hónapot ad a Szerződés²³¹ olyan módon, hogy az életbelépés után nem később, mint

- 16 hónappal a csökkentési kötelezettség legalább 25%-át,
- 28 hónappal a csökkentési kötelezettség legalább 60%-át,
- 40 hónappal²³² pedig a csökkentési kötelezettség 100%-át kellett végrehajtani (VIII. Cikk).

A kiindulási adatokat ismerve ez a NATO számára összesen 15 135 db eszköz csökkentését, míg a VSZ számára 34 216 db csökkentést jelentett. (Jól látszik az aszimmetrikus csökkentés, amelyről a II. Fejezetben beszéltünk!²³³) A csökkentéseket csak a Szerződéshez csatolt jegyzőkönyvek²³⁴ és a későbbi különálló döntések alapján, ellenőrizhető módon, külön a csökkentés céljából kijelölt, ún. csökkentési helyen szabad végrehajtani (VIII. Cikk).

A nemzeti felső szinteket meg lehet változtatni, de kizárólag olyan módon, hogy a csoport-szint nem változhat, vagyis egy részes állam esetleges szint-növelését minden esetben a tömbön belüli szint-csökkentésnek/csökkentéseknek kell követnie (VII. Cikk).

Az aktív egységekre engedélyezett meghaladó eszközmennyiséget kizárólag kijelölt állandó raktárakban lehet tartani (X. Cikk), ahonnan csak szigorú szabályok betartásával, előzetes bejelentés után, korlátozott számú eszközt szabad ki- és visszamozgatni. Ez az eszköz-szám egy tömb esetében nem haladhatja meg az

- 550 harckocsit,
- 1 000 páncélozott harcjárművet,
- 300 db 100 mm-nél nagyobb űrméretű tüzérségi eszközt.

A támadó katonai műveletek szempontjából fontos a hídvető harckocsik alkalmazhatósága. A Szerződés ezen eszközökre is korlátozást ír elő: egy-egy tömb legfeljebb 740 ilyen eszközzel rendelkezhet, és az ezen felüli mennyiségeket kizárólag kijelölt állandó raktárakban

²³⁰ Maximum (National) Levels for Holdings (MNLH)

²³¹ Itt érdemes egy pillanatra visszatérni a Szerződés életbelépésének körülményeihez. A negyvenhónapos időszak a megállapodás szerint nem 1992. november kilencétől, a hivatalos életbelépéstől, hanem már az ideiglenestől, azaz 1992. július 17-től „ketyegett”, ezért a vége 1995. november 16!

²³² Az életbelépést követő negyven hónapot „csökkentési időszakként” nevezzük.

²³³ Ld.: Értekezés II. Fejezet 2. pont

²³⁴ The Protocol on Procedures Governing the Reduction of Conventional Armaments and Equipment Limited by the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (Protocol on Reduction);
The Protocol on Procedures Governing the Reclassification of Specific Models or Versions of Combat-Capable Trainer Aircraft Into Unarmed Trainer Aircraft (Protocol on Aircraft Reclassification);
The Protocol on Procedures Governing the Categorisation of Combat Helicopters and the Re-categorisation of Multi-Purpose Attack Helicopters (Protocol on Helicopter Re-categorisation);

szabad tárolni. Egy adott tömb egyszerre legfeljebb 50 hídvető harckocsit mozgathat ki a kijelölt állandó raktárból, természetesen a megfelelő bejelentés után.

A korlátozások szempontjából kivételt képeznek a belbiztonsági erők gyalogsági harcjárművei, amelyeket nem szerveztek a külső ellenség leküzdésére alkalmas struktúrába. Ha egy adott részes állam 1000 db-nál több ilyen eszközt birtokol, akkor az 1000 feletti mennyiséget be kell számítani a gyalogsági harcjármű szintjébe. Követve a korábbi területi logikát, egy részes állam sem tarthat 600-nál több ilyen belbiztonsági eszközt a „szárny-zónában” (XII. Cikk). Kivételt képeznek még a betegszállító páncélozott járművek is.

2.2. Adatszolgáltatások, bejelentések

A korlátozásokhoz adatszolgáltatási/bejelentési rendszer csatlakozik. Ez azt jelenti, hogy a részes államok minden év december 15-én adatcserét hajtanak végre (XIII. és XVII. Cikk, valamint Jegyzőkönyv a Bejelentésről és az Információcseréről.²³⁵) Az éves adatcserében információt kell adni:

- a részes állam szárazföldi, valamint légi- és légvédelmi repülő erőinek felépítéséről az alkalmazási területen belül;
- a Szerződés által korlátozott hagyományos fegyverzet és harci technika kategóriánkénti összmenyiségéről;
- a részes államok hagyományos fegyveres erőinél rendszerben lévő hagyományos fegyverzet és harci technika elhelyezkedéséről, mennyiségéről és típusairól;
- az alkalmazási területen belül lévő olyan harckocsik, páncélozott harcjárművek, tüzérségi eszközök, harci repülőgépek és támadó helikopterek elhelyezkedéséről és mennyiségéről, amelyek nincsenek rendszerben a hagyományos fegyveres erőknél;
- az ellenőrzési objektumokról és a bejelentett helyekről;
- azon helyek területi elhelyezkedéséről, ahonnan hagyományos fegyverzetet és harci technikát vontak ki;
- a részes állam hagyományos fegyveres erőiben rendszeresítésre vagy kivonásra kerülő, Szerződés által korlátozott hagyományos fegyverzetről és harci technikáról;
- a részes államok fegyveres erőiben rendszeresített, Szerződés által korlátozott hagyományos fegyverzetnek és harci technikának az alkalmazási területre történő be- és ki-lépéséről.

²³⁵ The Protocol on Notification and Exchange of Information (Protocol on Information Exchange)

A Szerződés adatszolgáltatási rendszere a szárazföldi csapatok esetében kiterjed az összes harcoló, harcbiztosító és harci támogató magasabbegységekre és egységekre egészen a dandár/ezred vagy ennek megfelelő szintig, valamint közvetlenül a dandár/ezred parancsnoksági szint alatt lévő önálló egységekre, amelyek a dandár/ezred szint feletti magasabbegységek közvetlen alárendeltségébe tartoznak (azaz önálló zászlóaljakra); a légi és légvédelmi repülőerők esetében a magasabbegységekre és egységekre egészen a wing/repülőezred vagy ennek megfelelő szintig, valamint a közvetlenül a wing/repülőezred parancsnoksági szint alatt lévő önálló egységekre, amelyek a wing/repülőezred szint feletti magasabbegységek közvetlen alárendeltségébe tartoznak (azaz önálló repülőszázadokra). Ez jelentős különbség a Bécsi Dokumentum adatszolgáltatásához viszonyítva.

Másik különbség, hogy a Szerződés adatszolgáltatási rendszere dinamikus elemeket is tartalmaz. Ez azt jelenti, hogy a részes államok év közben is kötelesek jelenteni a fegyverzetükre és harci-technikai eszközeikre vonatkozó alapvető változásokat, például a haderő bejelentett szervezeti felépítésében bekövetkezett bármely állandó jellegű változást, vagy a Szerződés által korlátozott hagyományos fegyverzet és harci technika bármelyik kategóriájának 10 százalékos vagy azt meghaladó mértékű változását a bejelentett alakulatoknál. Ennek köszönhetően folyamatosan követhetők a részes állam haderejében beállt változások.

Az adatszolgáltatási és bejelentési kötelezettségek végrehajtására a korábban már említett EBESZ kommunikációs hálózatát használják a részes államok. Az információk egy részét szabványosított bejelentési formátumokban juttatják el egymásnak a részes államok; az „F XX” széria F 00-tól F 43-ig tart. Ezen kívül még huszonnyolc olyan bejelentés-típus van, amelyre nem dolgoztak ki külön formátumot.

2.3. Verifikáció

A kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzésére robusztus verifikációs rendszer áll a Szerződés részes államai rendelkezésére (XIV. és XV. Cikk, valamint az Ellenőrzési Jegyzőkönyv.)²³⁶ Az ellenőrzéseket kizárólag „*force majeure*” esetében lehet késleltetni, vagy ha már kihasználták az adott részes állam összes éves ellenőrzési lehetőségét, visszautasítani. Ezek a helyszíni ellenőrzések nem csak az éves adatcserében vagy eseti bejelentésekben megadott információk valóságát hívatottak bizonyítani, hanem a csökkentések/átminősítések előírás szerinti végrehajtását is konfirmálják.

²³⁶ The Protocol on Inspection

2.3.1. Bejelentett hely ellenőrzés

Minden olyan alakulat, ahol a Szerződés által korlátozott fegyverzetek vannak, ellenőrizhető, és a definíció szerint „ellenőrzési objektumnak” minősül. A „bejelentett helyen” egy vagy több ellenőrzési objektum található, beleértve a hozzájuk tartozó lő- és gyakorlótereket, vasúti rakodóhelyeket, raktárakat, javítóműhelyeket, helikopter leszállóhelyeket.

Jelenleg az éves adattárban szereplő ellenőrzési objektumok számának 15%-t teszik ki a passzív ellenőrzési kvóták egy évben.²³⁷ A váratlan ellenőrzést legkésőbb 36 órával az országba érkezés előtt kell bejelenteni, és a kilencfős ellenőrcsoport 48 órát tölthet az országban, ha egy kvótát használ fel; minden követő kvóta 36 órával hosszabbítja meg ezt az időt, ami azonban összességében nem lehet tíz napnál hosszabb. Az ellenőrök az ellenőrzési objektumban tájékoztatót kapnak, majd minden egyes a Szerződés hatálya alá eső eszközt azonosítanak és megszámlálnak. Az eredményeket összevetik az ellenőrzött részes államtól kapott legfrissebb adatokkal, és még az objektum elhagyása előtt jelentést állítanak össze, amelyet az ellenőrzöttnek joga van kommentálni.

2.3.2. Soron kívüli ellenőrzés kijelölt területeken belül

A „kijelölt terület” egy olyan, legfeljebb 65 km² területű része az ellenőrzött részes államnak, amely bármely két pontja közötti távolság nem haladhatja meg a 16 km-t, és ahol az ellenőrző feltételezése szerint a Szerződés szerint korlátozás alá eső eszközöket tart az ellenőrzött részes állam. Ez az egyetlen ellenőrzési forma, amelyet vissza lehet utasítani, ugyanakkor minden lehetséges módot ki kell használni arra, hogy az ellenőrző meggyőződhessen arról, hogy a területen nincsenek korlátozás alá eső eszközök. Az ellenőrcsoport nagyságára és a tevékenység idejére alapvetően ugyanazok a szabályok érvényesek, mint a bejelentett hely ellenőrzésre.

Jelenleg a bejelentett hely ellenőrzési kvóták 23%-ának megfelelő mennyiségű soron kívüli ellenőrzést lehet kérni egy évben.²³⁸

A bejelentett hely ellenőrzés és a soron kívüli ellenőrzés vonatkozásában érvényes szabály, hogy egy adott állam területén egyszerre legfeljebb két ilyen ellenőrzés folytatható. Korlátozás, hogy egy adott részes állam egy másik részes állam passzív ellenőrzési kvótáinak

²³⁷ A Szerződés életbelépése utáni 120 nap alatt ez a szám az ellenőrzési objektumok 20%-a, a csökkentési időszak 40 hónapja alatt 10%-a, a csökkentési időszak utáni 120 napban újra 20%-a, majd az ezt követő minden évben 15%-a. Magyarország passzív ellenőrzési kvótáinak száma 2012-ben három.

²³⁸ A Szerződés életbelépése utáni 120 nap alatt, a csökkentési időszak 40 hónapja alatt, valamint a csökkentési időszak utáni 120 napban a bejelentett hely ellenőrzések számának 15%-át, ezt követően minden évben a 23 %-át lehet kérni.

legfeljebb 50%-át használhatja fel egy ellenőrzési évben.²³⁹ Az egyazon tömbhöz tartozó államok nem használhatják fel egymás iránti ellenőrzési lehetőségeiket arra a célra, hogy ezzel csökkentsék a másik államcsoport ellenőrzési lehetőségeit. Ezt azzal a szabállyal próbálták elérni, hogy egyetlen részes állam sem használhat fel ötnél több ellenőrzési kvótát egy másik, de ugyanahhoz az államcsoporthoz tartozó részes állam irányában. Egy adott államcsoporthoz tartozók egyébként megállapodhatnak – és meg is állapodtak – ellenőrzési lehetőségeik hatékony kihasználásáról.

2.3.3. Csökkentések és átminősítések ellenőrzése

A részes államoknak jogában áll általában ellenőrizni a végrehajtott csökkentési folyamatokat, valamint az átkategorizált többcélú támadó helikopterek és az átosztályozott harci-gyakorló repülőgépek átminősítését. Mivel a csökkentések és az átminősítések is tervezett munkálatok, és bejelentett ún. csökkentési periódusok alatt hajtják őket végre, ezeknél az ellenőrzési formáknál a váratlanság nem értelmezhető.

Az ellenőrök a helyszínen megvizsgálják a csökkentésre/átminősítésre kidolgozott technológiák betartását, rögzítik a csökkentésre/átminősítésre szánt eszközök egyedi azonosítóit, minden egyes eszközről megállapítják, hogy szabályosan hajtották-e végre rajta a munkaműveleteket, majd megfigyeléseiket jegyzőkönyvben rögzítik. Lényegében ez az aktus legitimizálja a részes állam csökkentési tevékenységét.

2.3.4. A Szerződés végrehajtása szempontjából fontos egyéb előírások

A Szerződés időben korlátlan hatályú, ugyanakkor lehetőség van arra, hogy egy részes állam, amennyiben úgy ítéli meg, hogy Szerződéssel összefüggésben nemzetbiztonságát érintő rendkívüli események történtek, akkor kiléphet belőle (XIX. Cikk).

A Szerződés működését először 46 hónappal az életbelépés, utána pedig ötévente értékelni kell, ún. felülvizsgálati konferenciákon. A Letéteményesnek rendkívüli konferenciát kell összehívnia, ha azt bármelyik részes állam igényli, ha módosításokat hajtanak végre a Szerződésben, vagy ha valaki a kilép a Szerződésből (XXI. Cikk).

²³⁹ Eddig nem tértünk ki konkrétan arra a különlegességre, hogy a Szerződés életbelépésének megállapodott dátuma (1992. július 17.) miatt a végrehajtási év nem esik egybe a naptári évekkal. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az ellenőrzési év március 16-án kezdődik.

A célok elérésére és az előírások végrehajtásának felügyeletére a részes államok megalkotották az Egyesített Konzultatív Csoportot (XVI. Cikk, valamint az Egyesített Konzultatív Csoportra vonatkozó Jegyzőkönyv).²⁴⁰ A JCG hetente ülészik Bécsben.

2.4. CFE-1A Megállapodás

Mielőtt továbbhaladnánk a Szerződés tanulmányozásában, álljunk meg egy pillanatra egy, a témához szorosan kapcsolódó másik megállapodásnál. A Szerződés előírja, hogy a részes államoknak, a korábbi mandátum alapján folytatniuk kell erőfeszítéseiket az európai biztonság és stabilitás további erősítése céljából. (XVII. Cikk). Ezt végrehajtva a részes államok tárgyalásokat folytattak a hagyományos fegyveres erők személyi állományáról, amelynek eredményeképpen született meg 1992. július 10-én az EBEÉ helsinki csúcstalálkozója alatt az Európai hagyományos fegyveres erők személyi állományáról folytatott tárgyalások Záródokumentuma, amelyet CFE-1A megállapodásnak is szoktak nevezni.²⁴¹ Ez a politikai kötelezettséget jelentő dokumentum a haderők személyi állományának létszámát korlátozza, kivéve a tengereken lévő haditengerészeti, belbiztonsági és az ENSZ parancsnokságok alatt szolgálókat. (1. számú Melléklet 2. számú táblázat.) A Megállapodás a Szerződéssel egy napon lépett életbe, és a létszámcsökkenéseket is – hasonlóan, mint a Szerződés csökkentési előírásait – negyven hónap alatt kellett végrehajtani.

2.5. Az I. Felülvizsgálati Konferencia

A XXI. Cikk alapján az első felülvizsgálati konferenciát 1996-ban tartották.²⁴² A konferencia Záródokumentumában²⁴³ a részes államok megnyugvással konstatálták, hogy a Szerződés betölti funkcióját, és érdemben hozzájárul az EBESZ alapcéljainak eléréséhez, nevezetesen a bizalom, a stabilitás és a biztonság erősítéséhez az egységes Európában. Ekkorra a volt Varsói Szerződés tagállamai 33 892 db, a NATO tagállamai pedig 16 534 db, azaz összesen 50 426 db nehézfegyverzetet semmisítettek meg, és beállt a paritás – legalábbis a fegyverzetek mennyiségét illetően – a két államcsoport között. Magyarország vonatkozásában ezt jelentette, hogy 510 db közepes harcokcsit, 212 db páncélozott harcjárművet, 207 db 100 mm űrméretnél nagyobb tüzérségi eszközt és 28 db harci repülőgépet, azaz összesen 957 db nehézfegyverzetet semmisítettünk meg 2006. január elsejéig.

²⁴⁰ The Protocol on the Joint Consultative Group (JCG)

²⁴¹ Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength of Conventional Armed Forces in Europe (CFE-1A Agreement). - <http://www.osce.org/library/14093>

²⁴² First Conference to Review the Operation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and the Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength Vienna, 15-31. May 1996

²⁴³ Final Document of the First Conference to Review the Operation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and the Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength Vienna, 15-31 May 1996

Ugyanakkor Oroszország már ekkor sérelmezte, hogy országa területén nem mozgathatja szabadon csapatait, mivel rá a szárny-zónákra vonatkozó külön intézkedések is érvényesek. Ez különösen az 1994-1996 között zajló első csecsen háború időszakában érintette érzékenyen az orosz haderőt. A részes államok az orosz igényeknek teret adva, késznek mutatkoztak arra, hogy felülvizsgálják a Szerződésben a szárny-zónákra vonatkozó előírásokat²⁴⁴, és bizonyos könnyítéseket tettek lehetővé a zóna területének módosításával, valamint az ott tartható erők nagyságának növelésével. Ennek az volt az ára, hogy Oroszország és a másik érintett állam, Ukrajna, kiegészítő adatszolgáltatást és kiegészítő ellenőrzési lehetőségeket biztosít. Ezt a Záródokumentumhoz csatolt külön dokumentumot később ratifikálták a részes államok, és a „Szárny-dokumentum” vagy „Szárny-megállapodás”²⁴⁵ néven említik a szakértők.

A részes államok a jövőről beszélve, figyelembe véve az életbelépés óta beállt változásokat, mandátumot adtak bécsi küldöttségeiknek arra, hogy a Szerződés életképességének és hatékonyságának javítása érdekében kezdjenek tárgyalásokat, amelyről már az EBESZ lisszaboni csúcstalálkozóján tájékoztatást kívántak adni. Így készült el és adták ki 1996. december elsején – a csúcstalálkozó előtt egy nappal – a Szerződés adaptációjára vonatkozó első dokumentumot, amelyben meghatározták az adaptáció kereteit és főbb mutatóit.²⁴⁶ A sikeres tárgyalásoknak köszönhetően a JCG 1997. július 23-án döntést hozott a Szerződés adaptációjának alapelemeiről.²⁴⁷ Ez a döntés tartalmazta mindazokat az alapvető változtatási igényeket, amelyek az adaptáció beindításához vezettek. Kitértek a célra: a részes államok megszüntetik a Szerződés katonai tömbökön alapuló rendszerét, és azt a korlátozás alá eső eszközök nemzeti és területi szintjeivel váltják fel.

2.6. A Módosító Dokumentum (az adaptált Szerződés)

A tárgyalások következő három évében komoly szakértői munka folyt, és lassan körvonalazódott a tömbszembenállást felváltó, a mandátumban foglaltaknak megfelelő korlátozási, adatszolgáltatási és verifikációs struktúra. Előfordultak megtorpanások, de az elért eredmények nem kerültek veszélybe. Az időnként beálló politikai patthelyzetek az alkufolyamat részét képezték. A folyamat elősegítésére a NATO még 1998 decemberében nyilatkozatban

²⁴⁴ Ld.: Jelen Fejezet 2.1. pont

²⁴⁵ Annex A: Document Agreed Among The States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe of November 19, 1990

²⁴⁶ Document Adopted by the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe on the Scope and Parameters of the Process Commissioned in Paragraph 19 of the Final Document of the First CFE Treaty Review Conference 1 December 1996. - <http://www.fas.org/nuke/control/osce/text/jcg96.htm>

²⁴⁷ Decision of the Joint Consultative Group Concerning Certain Basic Elements for Treaty Adaptation JCG.DEC/8/97 23 July 1997

garantálta, hogy Magyarország, Csehország és Lengyelország csatlakozásával sem változnak a feltételek és a három új tagállam is be fogja tartani a leendő előírásokat.²⁴⁸

Az adaptáció – a Szerződés kidolgozásának időszakához hasonlóan – előkelő helyet foglalt el a nemzetközi politikai napirenden, és a tárgyalások résztvevői úgy érezték, hogy fontos kérdésekre keresik a megoldást. Nemcsak keresték, hanem a legtöbb kérdésre meg is találták a reális kompromisszumot²⁴⁹, így a JCG 1999. március 30-án elfogadhatta azt a döntést²⁵⁰, amely az állam és kormányfők által az EBESZ csúcstalálkozóján²⁵¹ 1999. november 19-én Isztambulban aláírt Módosító Dokumentum (Adaptációs Megállapodás)²⁵² alapját képezte. Ugyanekkor a csúcstalálkozó alatt zajló Részleges Államok konferenciáján született Záródokumentumban²⁵³ a részleges államok további, politikai kötelezettségvállalásokat is tettek. Ha az isztambuli „adaptációs csomagról” beszélünk, a fenti két elemet együtt kell értenünk.

A Módosító Dokumentum legfontosabb aspektusai:

- „Megnyitás”: Törölték az ún. tömb-szemléletet, az európai államok csatlakozhatnak a Szerződéshez.
- Nemzeti szintek: Minden részleges államra specifikus korlátozások vonatkoznak az általa az alkalmazási övezetben birtokolt öt fegyverzet-kategóriában. (1. számú Melléklet 2. számú táblázat)
- Területi szintek: Minden részleges államra specifikus korlátozások vonatkoznak a területén lévő három szárazföldi fegyverzet kategóriában, beleértve más részleges államok állomásoztatott erőit is. (1. számú Melléklet 2. számú táblázat) (Oroszország mind az öt kategóriára ki akarta terjeszteni ezeket a korlátozásokat, de a NATO ezt megakadályozta. A legtöbb részleges állam a nemzeti és a területi szintjeit egyenlővé tette, ebből az következik, hogy csak akkor tud befogadni más államoktól eszközöket, ha saját meglévő eszközei alacsonyabb szinten vannak. Az állomásoztatáshoz mindenképpen szükséges a befogadó állam explicit módon kifejezett hozzájárulása. Oroszország és Ukrajna vonatkozásá-

²⁴⁸ Ministerial Meeting of the North Atlantic Council with the Three Invited Countries held in Brussels - Statement On CFE: Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE): Restraint And Flexibility. - <http://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-141e.htm>

²⁴⁹ Dr. Osvát Szabolcs: Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés fénykora. - Nemzet és Biztonság. - 2011. november. - p. 52-64. - http://neb.kezek.hu/aktualis_szam.php?id=1

²⁵⁰ Decision No. 3/99 JCG.DEC/3/99/Corr. 30 March 1999

²⁵¹ Ld.: Értekezés II. Fejezet 6. pont

²⁵² Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. - CFE.DOC/1/99. - 19 November 1999. - <http://www.osce.org/library/14108>. Sűrűn használjuk az „Adaptációs Megállapodás” elnevezést is. Az értekezésben a 2324/1999. (XII. 7.) Korm. határozatban használt „Módosító Dokumentum” megnevezést követem.

²⁵³ Final Act of the Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. - CFE.DOC/2/99. - 19 November 1999. - <http://www.osce.org/library/14114>

ban olyan területi alszinteket vezetnek be, amelyek korlátozásokat jelentenek az adott országok területén belül.)

- Ideiglenes telepítés: egy részes állam területi szintjét katonai gyakorlat, vagy ideiglenes telepítés céljából túl lehet lépni 153 közepes harckocsival, 241 páncélozott harcjárművel és 140 db 100 mm űrméret feletti tüzérségi eszközzel (BTD).²⁵⁴ Rendkívüli esetekben, a korábbi szárny-zónán kívüli államokban ideiglenesen a területi szintet túlléphetik 459 közepes harckocsival, 723 páncélozott harcjárművel és 420 db 100 mm űrméret feletti tüzérségi eszközzel (ETD).²⁵⁵ Ez utóbbi jelentős, három megerősített dandár, vagy másképen két megerősített hadosztálynak megfelelő erő, amely lehetőséget adhat az Európán belüli hatékony válságkezelésre. Főleg a későbbi történések szempontjából fontos elem az, hogy ezekhez a telepítésekhez a fogadó részes állam kifejezett hozzájárulása szükséges, ami világossá tette a volt Szovjetunió utáni államok válságövezeteiben állomásozó orosz erők státuszát.
- Átláthatóság, verifikáció: a részes államok ellenőrzési objektumai számának 20%-ának megfelelő helyszíni ellenőrzést tesznek lehetővé, beleértve egy új ellenőrzési formát is. Éves és negyedéves jelentési kötelezettségeket vezetnek be.

A Záródokumentumban az adaptációs folyamat tágabb értelemben vett politikai környezetét tükröztetik. A politikai érvényű dokumentum első felében az adaptációs tárgyalások főbb állomásait idézték fel. A második részben a bizonyos részes államok által egyoldalúan vállalt kötelezettségek szerepelnek, amelyek a tárgyalások szakaszaiban sokszor a továbblépéshez szükséges kompromisszumot jelentették. Ennek szükségessége akkor állt elő, amikor a NATO ideiglenes telepítésre vonatkozó javaslata orosz falakba ütközött, Moszkva ugyanis attól tartott, hogy a NATO, élve az ezen ideiglenes telepítések adta flexibilitással, jelentős erőket fog a korábbi 4.4 zóna országaiba küldeni. A cseh, magyar, szlovák és lengyel egyoldalú kötelezettségvállalás, az ún. közép-európai csomag – amely szerint 2002 végéig átlagosan 10%-al csökkentették szárazföldi eszközeikre vonatkozó szintjeinket, valamint az, hogy nem fogják növelni területi szintjeiket – jelentette azt a megoldást, amely után Moszkva el tudta fogadni az ideiglenes telepítési koncepciót. (Ez utóbbi kötelezettségvállalást Belarusz, Németország és Ukrajna is bejelentette.) A politikai keret részeként sikerült elfogadható megoldást találni a Grúziában és Moldovában állomásoztatott erők kivonására, illetve csökkentett

²⁵⁴ Basic temporary deployment, BTB

²⁵⁵ Extraordinary temporary deployment, ETD

jelenlétüknek az adaptált Szerződéssel való összhangba hozására. Ki kell tehát emelni az orosz-grúz közös nyilatkozatot, amely szerint Moszkva 2000. december 31-ig kivonja összes korlátozás alá eső eszközét a Grúziában lévő vaziani és gudautai bázisról, amelyeket ezután 2001. július elsejéig be is zár, valamint az isztambuli EBESZ Csúcstalálkozó Nyilatkozatának²⁵⁶ azt a részét is, amelyben Oroszország megerősítette, hogy 2002 végéig kivonja csapatait Moldovából.

2.7. Úton a 2007. évi Rendkívüli konferencia felé

Az 1999-es „eufórikus” hangulatban senki sem gondolta volna, hogy az adaptált Szerződés még az aláírás után tizenhárom évvel, 2012-ben sem lesz hatályban.

Az adaptációs folyamatra azonban több komoly probléma is árnyékot vet. Az isztambuli EBESZ-csúcstalálkozón a résztvevők – mint azt korábban már említettük – több egyoldalú politikai kötelezettségvállalást tettek, amelyekkel tovább lendítették az adaptációs tárgyalásokat, s amelyek a feltételrendszer részeiként később a ratifikációs folyamat megindításának feltételeivé váltak. Egyik jelentőségét sem alábecsülve, a – jelen összefüggésben – legfontosabbaknak az Oroszországi Föderáció vállalásait kell tekinteni. Moszkva ígéretet tett arra, hogy teljes egészében kivonja csapatait Moldovából és Grúziából, valamint arra, hogy helyreállítja országa déli területein a csecsenföldi háború miatt túllépett fegyverzeti szintjeit.

A politikai Záródokumentum közvetlen kapcsolatot, feltételeességet teremtett a nemzeti ratifikációs eljárások és a csomagban szereplő orosz vállalások között.

A NATO az első pillanattól kezdve következetesen összekötötte az adaptációs folyamat – vagyis a nemzeti törvénykezésekben való megtárgyalás és ratifikálás – megindítását az isztambuli kötelezettségek maradéktalan végrehajtásával. Oroszország véleménye szerint mindez már megtörtént. A NATO tagállamainak álláspontja szerint viszont az orosz fél nem teljesítette a politikai csomagban Grúzia és Moldova vonatkozásában vállalt kötelezettségeit. Ezt először a prágai NATO Csúcstalálkozó Nyilatkozatában mondták ki a Szövetségesek: *„Sürgetjük a még visszamaradt isztambuli kötelezettségvállalások gyors végrehajtását, amely meg fogja teremteni a Szövetségesek és más részes államok számára a ratifikáció irányába való elmozdulást.”*²⁵⁷ Moszkva ezzel szemben évek óta az isztambuli vállalások teljes végrehajtásáról beszél, az érintett válságövezetek szakadár törekvésekkel összefüggő rendezetlen

²⁵⁶Istanbul Summit Declaration. - <http://www.osce.org/mc/39569>

²⁵⁷ Prague Summit Declaration. - Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. (saját fordítás) - <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>

kérdéseit a Szerződés rendszerén kívül álló politikai problémának tekinti. Az isztambuli vállalások teljesítéséről folyó értelmezési vita hátrányos következménye, hogy az egykori szovjet térség akut válságövezeteinek politikai rendezéséhez köti az adaptált Szerződés ügyét.

A Módosító Dokumentum aláírása óta az orosz fél a részes államok által is elismert, jelentős eredményeket ért el Csecsenföldön, a fegyverzeti szintek visszaállítása terén, valamint Grúziában és Moldovában. 2006-ban kétoldalú szerződéseket kötött Grúziával, melyek az ottani helyzet teljes rendezését vetítették előre, de az abháziai Gudauta katonai bázisát végül mégsem adták át hivatalosan Tbiliszinek. Hasonló a jelentős mennyiségű hadianyagot tároló kolbasznai bázis helyzete Moldova Dnyeszteren-túli területén. További vitatott kérdés mindkét országban az orosz (FÁK) békefenntartó erők tevékenysége, mely végső soron orosz katonai jelenlétet valósít meg, jóllehet közvetlenül nem köthető a Szerződéshez.

A szövetségesek álláspontja szerint, még ha a három problematikus kérdés egyikét, nevezetesen a fegyverzeti szintek visszaállításának tényét el is fogadjuk, még mindig marad kettő, hiszen a moldovai és a grúziai kivonások helyzete az említett eredmények ellenére sem megnyugtató. Hiába hát az Oroszországi Föderáció, Belarusz, Kazahsztán és Ukrajna bejelentése, miszerint ők már ratifikálták a Módosító Dokumentumot, a NATO-tagállamok el sem kezdték ezt a folyamatot.

2004-ben és 2009-ben kilenc újabb állam vált a NATO tagjává, amelyek közül van, amelyik részes állama a Szerződésnek (Bulgária, Románia, Szlovákia), és van, amelyik nem (a balti államok, Albánia, Horvátország, Szlovénia). Ez a tény tovább nehezíti a helyzetet. Nemzetközi jogilag továbbra is az 1990-ben aláírt Szerződés van életben, annak minden értelmezési gondjával.

Akármilyen furcsa is, a felszínen zajló viták nem zavarták meg az adatszolgáltatás és a helyszíni ellenőrzések rendszerét. A részes államok továbbra is betartották az előírásokat, amit a katonai ellenőrök rendszeresen meg is erősítenek. Az ellenőrzési objektumokban lefolytatott „leltározások” ideje alatt elkerülhetetlenül lehetőség van egymás jobb megismerésére, ami azt jelenti, hogy a szigorú fegyverzetcsökkentési szerződés néha átlépi saját határait, és áttéved a bizalom- és biztonsággerősítés területére.

2006-tól a nemzetközi politikai színtéren magára találó Oroszországi Föderáció elérkezettnek látta az időt, hogy a NATO fokozatos európai terjeszkedése miatti aggodalmára hivatkozva magas szintre emelje az adaptált Szerződés ügyét, sürgetve az életbelépést, mivel csak akkor látja garantálva határai biztonságát, ha az újonnan a NATO-hoz csatlakozott balti államok is mihamarabb a Szerződés részes államaivá válnak és így a korlátozások hatálya alá kerülnek, így a NATO nem telepíthet saját belátása szerinti nagyságú erőket és eszközöket a

három balti állam területére az Oroszországi Föderáció határai mentén. Ennek megfelelően Moszkva üres szócsépléssel vádolta a NATO-t, amely a maga részéről kiállt az adaptáció fontossága mellett, de talán még erősebben ragaszkodott az isztambuli kötelezettségvállalások maradéktalan végrehajtásához. Ezen aggodalmak kimondására használta fel Oroszország a Szerződés III. Felülvizsgálati Konferenciáját 2006. május 26. – június 2. között. (A II. Felülvizsgálati Konferenciát 2001 júniusában szervezték. Isztambul időbeni közelsége miatt akkor még nem látszott az adaptáció elhúzódása, az elfogadott Formális-következtetésekben bizakodó volt a hangulat.²⁵⁸)

A III. Felülvizsgálati Konferencián a fenti két megközelítés élesen egymásnak feszült. Az orosz fél által kidolgozott záródokumentum-tervezet az adaptációs folyamat beindítását és az életbelépést helyezte az előtérbe, menetrendet vázolt fel – 2006 októberétől ideiglenes alkalmazás, majd 2007 végétől életbelépés –, míg a NATO kizárólag a végrehajtási kérdésekkel kívánt foglalkozni, jóllehet már ekkor mindenki számára világos volt: az adaptációs folyamat hét éves húzódása háttérbe fog szorítani minden egyéb problémát. A szövetségesek attól is elzárkóztak, hogy érdemi módon megvitassák a „jelentős katonai erő” fogalmát, amelyet az ideiglenes telepítéssel kapcsolatos „önmérséklet” kapcsán használtak. E fogalmat egyébként azóta sem sikerült meghatározni. A fentiekből egyértelműen következett a fiaskó: a felek „elbeszéltek egymás mellett” és nem tudtak megállapodni a Záródokumentumról. (A konferencia-diplomáciában ez az egyik legnagyobb kudarc.) A ténszerűség kedvéért meg kell állapítani, hogy Oroszország komoly lépéseket tett 2006-ban kötelezettségvállalásai teljesítésére, például azzal, hogy Grúziával egyezsége jutottak arról a menetrendről, amely alapján kivonták volna csapataikat az országból. Valószínűleg ez a rendkívüli konferencia volt az egyik utolsó esély arra, hogy a részes államok fenntartsák Moszkva érdekltségét a CFE Szerződésben. Az orosz csalódottságot hivatalosan úgy fogalmazták meg, hogy a CFE Szerződés alapvetően a kibővült NATO érdekeit szolgálja, és át fogják tekinteni szerepüket a Szerződésben. 2007 eseményei pontosan ezt igazolták.

2007. április 26-án Vlagyimir Putyin orosz elnök évértékelő beszédet tartott az Oroszországi Föderáció Szövetségi Gyűlésén²⁵⁹ megjelent képviselők előtt. A beszéd túlnyomó többsége – jellegénél fogva – az orosz belpolitikával foglalkozott. Ugyanakkor sikerült ebben a milióban is „bombát robbantani”: az elnök, miután a hadsereg szerepét méltatta, és 2007

²⁵⁸ Formal Conclusions of the Second Conference to Review the Operation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and the Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength. –

<http://www.osce.org/library/14121>

²⁵⁹ A Szövetségi Gyűlés az Oroszországi Föderáció legfelsőbb képviseleti és törvényhozó szerve, amely két házból áll: a Föderáció Tanácsából és az Állami Dumából.

decemberéig, valamint 2008 szeptemberéig 15-15%-os illetményemelést, valamint 2012-ig a teljes szolgálati-lakás rendszer megvalósítását ígérte, rövid átvezetéssel célkeresztbe vette a Szerződést. Kijelentette, hogy *”[...] célszerűnek tartom moratórium kihirdetését e Szerződés Oroszország általi végrehajtására”*. Hozzátette még: *”...Javaslom, hogy vitassuk meg ezt a problémát a NATO-Oroszország Tanácsban, és – ha nem sikerül előrelépést elérni – vizsgáljuk meg annak a lehetőségét, hogy befejezzük a CFE Szerződésből eredő kötelezettségek betartását.”*²⁶⁰

Lavrov orosz külügyminiszter 2007. május 23-án az EBESZ-ben egy rendkívüli CFE-konferencia lehetőségéről beszélt²⁶¹, és 2007. május 28-án az orosz fél már kezdeményezte is a Rendkívüli Konferencia összehívását a holland letéteményesnél.²⁶² A konferenciát a JCG döntése alapján 2007. június 12-15. között Bécsben rendezték.²⁶³

2.8. Az orosz aggályok és a Szövetség válaszai

Az összehívásra vonatkozó szóbeli jegyzékben hat megvitandó témát jelölt meg az orosz fél. A témák mind a mai napig aktuálisak, ezért egyesével vizsgáljuk meg őket. A felvetésekkel szembeni cáfolatok a magyar diplomácia szövetségeseikkel egyeztetett álláspontját tükrözik.

1. *„Bulgária, Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Csehország a NATO-hoz való csatlakozásuk óta elmulasztotta a változások Szerződés szerinti formálissá tételét.”*

Válasz: A Szerződés nem korlátozza a részes államokat, és nem is ír elő kötelezettséget arra az esetre, ha egy részes állam megváltoztatja államcsoporthoz tartozását. A formálissá tételt *kezdeményezheti* az adott részes állam, de ha nem teszi meg, akkor – a Szerződés szempontjából – semmi sem történik. A nevezett országok a NATO tagállamai lettek, a CFE rendszerében pedig a keleti csoport (tömb) tagjai maradtak az adaptált Szerződés hatálybalépéséig tartó átmeneti időszakra. Az adaptációs tárgyalásokon bizonyítottuk, hogy jelentős áldozatokra is készek vagyunk annak érdekében, hogy a Szerződés összhangba kerüljön az európai biztonságpolitikai realitásokkal.

²⁶⁰ Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 26 апреля 2007 года

http://archive.kremlin.ru/appears/2007/04/26/1156_type63372type63374type82634_125339.shtml

²⁶¹ Address by the Minister for Foreign Affairs of the Russian Federation, H.E. Mr. Sergey Lavrov. - 28th (Special) Joint Meeting of the Forum for Security Co-Operation and the Permanent Council. - <http://www.osce.org/fsc/25389>

²⁶² JCG.DEL/9/07. - 30 May 2007.

²⁶³ Decision No. 2/07 Work Plan of the Extraordinary Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. - JCG.DEC/2/07. - 5 June 2007.

2. *„A NATO államcsoport a bővítések hatása miatt túllépi a csoportra engedélyezett fegyverzeti szinteket.”*

Válasz: Az előző válaszból következik: mivel a NATO-hoz csatlakozott részes államok nem változtatták meg a Szerződés szerint államcsoporthoz tartozásukat, így a NATO államcsoport sem lépte át az engedélyezett fegyverzeti szintjeit.

3. *„Az Amerikai Egyesült Államok Bulgáriában és Romániában tervezett hagyományos fegyverzet telepítési tervei negatívan hatnak a Szerződés csoportra engedélyezett fegyverzeti szintjeire.”*

Válasz: Bulgária és Románia a Szerződés szempontjából továbbra is a VSZ csoporthoz tartozik, tehát a telepítések legfeljebb a VSZ szintjeire hathatnak. A valóságban pedig a tervek szerinti kis létszámú amerikai erőket a nevezett országok a saját fegyverzeti szintjeik alacsony volta miatt mindenféle túllépés nélkül be tudják fogadni, vagyis nem lépik túl maximális nemzeti felső szintjeiket.

4. *„Több részes állam sikertelensége azon isztambuli kötelezettségvállalás terén, miszerint gyorsan ratifikálják a Módosító Dokumentumot”*

Válasz: Abszolút költői felvetés: ha minden feltétel adott lett volna, már régen lezárult volna az adaptációs folyamat. Elsősorban az Oroszországi Föderáció tehet arról, hogy a feltételek még nem adóttak.

5. *„Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia nem tartja be a területi szintekre vonatkozó isztambuli kötelezettség vállalását.”*

Válasz: Mindegyik ország a Módosító Dokumentum aláírásakor valóban a leendő területi szintekre állította be maximális nemzeti felső szintjeit.

Mindegyikük végrehajtotta azokat a csökkentéseket, amelyekre ígéretet tettek, sőt azóta lényegesen az engedélyezett alatti mennyiségekkel rendelkeznek. A Magyar Köztársaság például 710 db helyett 159 db közepes harckocsival, 1560 db helyett 1139 db páncélozott harcjárművel, 750 db helyett 600 db 100 mm űrméretet meghaladó tüzérségi eszközzel rendelkezett a konferencia időpontjában.

Fontos megjegyezni, hogy minden egyes nyilatkozat tartalmazza azt a kitétel, miszerint a csökkentett nemzeti és területi szintek csak az adaptációs folyamat sikeres és kielégítő befejeződésekor lépnek hatályba.

6. *„Lettország, Litvánia és Észtország Szerződésen kívül maradásának negatív hatása.”*

Válasz: Az adaptált Szerződés életbelépése előtt nincs is mihez csatlakozni, hiszen annak hatályba lépéséig olyan zárt rendszerről van szó, amelyhez új államok nem csatlakozhat-

nak!!! A három ország NATO-ba lépésekor kijelentették, hogy az első adandó alkalommal csatlakoznak a Szerződéshez.

A vádakból érezhető volt Moszkva azon szándéka, hogy mind a külvilág, mind saját polgárai előtt igazolja saját leendő lépéseit, amelyek ekkorra már nyilvánvalóan körvonalazódtak a politikai döntéshozók fejében, és az általunk adott válaszok szinte nem is érdekelték az orosz felet. Az értekezés szerzőjének alkalma volt nem hivatalos beszélgetéseket folytatnia magas rangú, a témáért felelős orosz szakértőkkel, akik megerősítették, hogy tudatában vannak vádjaik jogi értelemben vett abszurditásával, de „*nem mindenki szakértője a kérdésnek, főleg Oroszországban*”. A későbbi orosz lépések ezt bizonyították.

2.8.1. Az orosz Záródokumentum-tervezet

A fentiek logikus folytatása az orosz fél által 2007. június elsején benyújtott javaslat a Rendkívüli Konferencia záródokumentumára. Az anyag tételesen tükrözte a korábbi aggályokat, és megpróbált mindegyikre – természetesen orosz szemszögből – megoldást találni.

A tervezet fő elemei a következők voltak:

- A korábban a VSZ-hez tartozó (és a Szerződést ilyen minőségükben aláíró) NATO tagországok váltsanak csoportot, és nemzeti szintjeik a nyugati csoport szintjeihez számíthatódnak.
- A Szerződésben nem részes balti országok részvételét a nyugati csoportban „formalizálni” kell. Ennek az a módja, hogy a balti országokat meg kell hívni a szerződésbe, 2008. március elseje előtt.
- Az így kibővülő nyugati (NATO) csoport eszközeit a szerződésben rögzített szintre kell csökkenteni.
- Magyarország, Csehország, Lengyelország és Szlovákia területi szintjei ne lépjenek túl az Módosító Dokumentumban vállalt szinteket.
- A részes államok kezdjenek konzultációkat a „jelentős erők” („*substantial forces*”) fogalmának meghatározásáról, a megállapodásig tartózkodjanak olyan erők telepítéséről, melyet bármelyik fél „jelentősnek” ítélhet.
- Azok a részes államok, amelyek még nem ratifikálták a Módosító Dokumentumot, 2007. október elsejéig kezdjék meg a ratifikációs eljárást, melynek 2008. június 15-ig be kell fejeződnie. Amennyiben 2008. június 25-ig az adaptált Szerződés nem lépne életbe, a felek megegyeznek, hogy annak rendelkezéseit 2008. július elsejétől alkalmazzák.

A záródokumentum-tervezet megismételte a rendkívüli konferencia összehívását kérő orosz *note verbale*-ban megfogalmazott orosz aggályokat. A tervezet elemei, ill. az azokban rejlő orosz követelések a Szerződés és annak – még életbe nem lépett – Módosító Dokumentuma rendelkezései tükrében, a nemzetközi szerződések joga szempontjából gyakorlatilag értelmezhetetlenek.

Mint azt már korábban leszögeztük, a Szerződés preambuluma világosan meghatározza a szerződés részes államait, a II. cikk 1. pont (A) bekezdésében pedig a két (keleti és nyugati) csoporthoz tartozó államok körét. A Szerződés módosítása nélkül e csoportok összetételének megváltoztatása nem lehetséges. A Szerződés nem rendelkezik arról az esetről, ha egy ország szövetségi rendszert vált.

A Szerződés zárt, az aláírókon kívül más államok ahhoz nem csatlakozhatnak. A balti államok az adaptált Szerződéshez csatlakozhatnak, annak ratifikálása, pontosabban életbelépése után.

A záródokumentum-tervezet zavaró módon keverte az eredeti Szerződésben rögzített zóna szinteket és a szerződés Módosító Dokumentumában vállalt nemzeti és területi szinteket. A nemzeti szinteket nem lehet a zóna szintekhez számítani, ill. a zóna szintek nem csökkenthetők, „illeszthetők” a nemzeti szintekhez.

A záródokumentum-tervezet kitért arra, hogy Magyarország, Csehország, Lengyelország és Szlovákia területi szintjei „ne lépjék túl” az Módosító Dokumentum függelékében részletezett paramétereket. Az előzőekben már levezettük, hogy mind a négy, nevesített ország az előírt időre (Magyarország 2002. december 31-ig) teljesítette vállalását, melyről a következő évi esedékes adatszerében az összes részes államot (így Oroszországot is) értesítette.

Amennyiben elfogadtuk volna az orosz érvelést, és az egyes nemzeti szinteket összeadnánk, az így kialakuló eszközmennyiség még így is alig több mint a fele lenne a megengedett területi szintnek. A tervezet tehát olyan csökkentést irányzott elő, ami végrehajthatatlan, hiszen már évekkel ezelőtt végre lett hajtva. (Magyarország minden vonatkozásban jóval a maximális nemzeti szint alatt van.)

A fentiekből érezhető volt, hogy az orosz fél által javasoltak alapján szinte esély sem volt a megegyezésre, így a Rendkívüli Konferencia végül is nem oldotta meg a felek problémáit. Annak ellenére, hogy a NATO-tagállam részes államok ismét hitet tettek a Szerződés fontossága mellett és a párbeszéd folytatását sürgették, nem sikerült záródokumentumot elfogadni, ami a diplomácia nyelvén egyenértékű a kudarccal. A NATO nevében felszólaló olasz delegáció a következőképpen foglalta össze a Szövetség álláspontját:

[...] sajnálják, hogy az erőfeszítések ellenére sem volt mód megállapodásra jutni a Záródokumentumról és remélik, hogy az összes részes államot magában foglaló párbeszéd hamarosan újraindul. [...] készek arra, hogy a kapcsolódó témákat más formátumban is megvitassák mind az Oroszországi Föderációval, mind a többi részes állammal. [...] elvárják, hogy minden részes állam teljes mértékben folytassa a Szerződésből eredő kötelezettségei végrehajtását, és örömmel várják a párbeszéd újraindulását, amely biztosítja ezen iránymutató szerződés folytatólagos életképességét, beleértve a szárnyakra vonatkozó előírásokat. A NATO szövetségesek továbbra is az európai biztonság és stabilitás sarokkövének tekintik a Szerződést.”²⁶⁴

2.9. Napjainkig

Érdeemes kitérni arra a „furcsa” egybeesésre, hogy a Rendkívüli Konferenciától kezdve – nyilvánvalóan nem véletlenül – az Oroszországi Föderáció, tőle független, ún. „*force majeure*” okokra hivatkozva, késleltette az ellenőrcsoportoknak az országba való beutazását. Ugyanakkor 2007. június 28-án – orosz közlés szerint – megszűntek a késleltetés okai, így a korábban „várakozó pályára” tett csoportok – többek között egy magyar ellenőrcsoport is – végrehajthatták a tervezett helyszíni ellenőrzéseket. (E naptól egyébként a Szerződés végrehajtása egy ideig még minden tekintetben zavartalan volt!)

A reménykeltő újraindulás után 2007. július 13-án napvilágot látott Putyin orosz elnök rendelete a Szerződésre vonatkozó moratóriumról.²⁶⁵ A NATO a 2007. július 16-án kiadott sajtóközleményben mély csalódottságról beszélt, ugyanakkor reményét fejezte ki, hogy az Oroszországi Föderáció ismét csatlakozni fog ahhoz a konstruktív párbeszédhez, amely biztosítja a Szerződés folytatólagos működését és életképességét.²⁶⁶ A szövetségesek ismét megerősítették saját elkötelezettségüket, és hangot adtak elvárásuknak, miszerint minden részes államnak be kell tartania a Szerződés előírásait. A szakértők lázasan dolgoztak a helyzet megoldásán; keresték azokat a kapcsolódási pontokat, amelyekből kiindulva kölcsönösen előnyös és elfogadható lépéseket lehetett volna tenni. Az ősz folyamán több olyan rendezvényre is sor került, ahol a diplomaták és a katonai szakértők megvitatták a problémákat, kifejtették álláspontjukat. (Például, Németországban 2007. szeptember 30. és október 02. között magas szintű informális konzultációt szerveztek, az ún. „Berlin-szemináriumok.)

²⁶⁴ Statement by Italian Delegation at CFE Extraordinary Conference June 15, 2007.- CFE-EC.DEL/35/07. - 15 June 2007. - saját fordítás

²⁶⁵ Указ Президента Российской Федерации от 13 июля 2007 г. N 872 "О приостановлении Российской Федерацией действия Договора об обычных вооруженных силах в Европе и связанных с ним международных договоров ." - <http://www.rg.ru/2007/07/17/dovse-dok.html>

²⁶⁶ NATO response to Russian announcement of intent to suspend obligations under the CFE Treaty. - 16 July 2007. - <http://www.nato.int/docu/pr/2007/p07-085e.html>

A moratóriumról szóló hírt többen, hibásan, úgy értelmezték, hogy Oroszország „kilépett” a Szerződésből, vagy – ami egy kicsit közelebb van az igazsághoz – azonnali hatállyal „befagyasztotta” annak végrehajtását. A valós helyzet azonban más volt: jöllehet az elnöki rendelet az aláírás napján hatályba lépett, ugyanakkor annak szövege azt írta elő, hogy maga a moratórium csak 150 nappal később – 2007. december 12-én – lép majd életbe. Ez meg is történt. A moratórium persze nem egyenlő a szerződésből való kilépéssel, de nem lehetnek illúzióink: az orosz fél ettől a naptól kezdve egyoldalúan nem tartja magára nézve kötelezőnek a korlátozásokat, nem szolgáltat adatokat a haderejéről és nem engedi be a külföldi ellenőröket, és ezzel olyan helyzetbe taszította a Szerződést, ahonnan vagy lehetetlen, vagy csak maradandó, de legalábbis nehezen gyógyuló károsodásokkal lehet visszahozni azt.

A NATO-tagállam részes államok továbbra is a ratifikáció feltételeként jelölik meg, hogy az orosz fél maradéktalanul hajtsa végre a korábban már áttekintett isztambuli kötelezettségvállalásokat. Oroszország továbbra is azzal vádolja a NATO-t, hogy a korábbi VSZ országok csatlakozásával lényegesen meghaladja a tömb számára engedélyezett fegyverzeti szinteket. Emellett – az orosz megítélés szerint – Észtország, Lettország és Litvánia NATO csatlakozásával a Szövetség közvetlenül az országhatárig nyomult úgy, hogy a három ország nem részes állam, így haderejükre nem vonatkoz(hat)nak az előírások, területükön pedig tetszőleges NATO erők állomásozhatnak. Félelmüket nem csökkenti az, hogy a Szövetség a három ország csatlakozásakor nyilatkozott arról, hogy nem fog jelentős katonai erőt állomásoztatni, és a nevezett államok pedig csatlakozni fognak az adaptált Szerződéshez. Komoly orosz aggály még az is, hogy az ún. szárny-szabály miatt nem mozgathatják szabadon csapataikat országuk területén. Ezeken túl van még egy nagyon komoly szempont, amelyet az orosz álláspont vizsgálatokor figyelembe kell venni: orosz vélemény szerint a NATO 3:1 erőfölénnyel rendelkezik Oroszországgal szemben. Az orosz diplomácia az elnöki körökből olyan utasítást kapott, hogy minden lehetséges eszközzel próbálják megváltoztatni ezt a számukra kedvezőtlen arányt.²⁶⁷ Mindezek alapján az orosz politikusok és katonák több fórumon kijelentették, hogy a Szerződés jelenlegi formájában nem szolgálja biztonsági érdekeiket.

Az orosz moratóriumra válaszul a NATO, amerikai kezdeményezésre „Parallel Action Plan” néven 2008-ban egy új, a korábbinál rugalmasabb álláspontot alakított ki. Eszerint a szövetségesek lépcsőzetesen beindították volna a ratifikációs eljárást, amennyiben Oroszország ezzel egyidejűleg megkezdi isztambuli kötelezettségvállalásainak teljesítését,

²⁶⁷ Ez az információ nem hivatalos forrásból származik.

azaz felszámolja, illetve a nemzetközi normákkal összhangba hozza katonai jelenlétét Grúziában és Moldvában.

Az Obama adminisztráció Oroszország-politikája kedvező légkört teremtett a kialakult patthelyzet megoldására. A START tárgyalások sikeres lezárását követően amerikai részről is prioritásként kezelték az európai fegyveres erők ellenőrzésének és korlátozásának kérdését, amit egyértelműen jelzett az is, hogy elnöki különmegbízottat neveztek ki, Victoria Nuland, korábbi NATO-nagykövet személyében. Ennek eredményeként a NATO 2010-ben tárgyalássorozatot kezdeményezett, melyen részt vettek azok a NATO országok is melyek nem tagjai a CFE Szerződésnek („36-os kör”). A folyamat célja az volt, hogy kialakuljon egy olyan keret-megállapodás, amely alapján megindulhatnak a tárgyalások a CFE Szerződés modernizálására, vagy akár egy azt felváltó új biztonsági szerződés kidolgozására. A tárgyalás-sorozat nem vezetett eredményre. Egyrészt Oroszország nem hajlandó olyan elemeket (pl. befogadó nemzeti hozzájárulás /„host nation consent”/, illetve nagyobb átláthatóság biztosítása) beemlíteni a keret-megállapodásba, ami a NATO számára alapfeltétel lenne, másrészt a befagyott konfliktusokban (Grúzia, Moldova, Hegyi-Karabah) „érdekelte” országok a konfliktusok megoldására is fel szerették volna használni a CFE modernizációjára vonatkozó törekvéseket.

2011 szeptemberében úgy zajlott le a Szerződés előírásai szerinti negyedik felülvizsgálati konferencia Bécsben, hogy annak szinte nyoma sem maradt. Ezt a felek tudatosan, a későbbi megállapodás reményében tették így. Összegezve megállapítható, hogy az intenzív és hatékony diplomáciai előkészítésnek köszönhetően sikerült elkerülni a kölcsönös vádaskodást, és a kialakult helyzet „túlpolitizálását”. Amellett, hogy a felek teljesen egyértelműen ismertették álláspontjukat, az „ajtó nyitva maradt” a további tárgyalások előtt. Megállapítható ugyanakkor, hogy bár sikerült elérni a konferencia vonatkozásában kitűzött célokat („low-key”, „very technical”), egyetlen konkrét lépés sem történt a problémák megoldása irányában.

Válaszul az orosz felfüggesztésre a NATO-tagállamok 2011. december 15-én nem hajtották végre adatszolgáltatási kötelezettségüket Moszkva felé. Ez a jelenlegi állapot.

2.10. Részkövetkeztetések

A Szerződés kimagasló eredményeket hozott az európai biztonság alakításában. A korábban sosem látott mértékben végrehajtott fegyverzetcsökkentések, a részletes adatszolgáltatás és a folyamatos helyszíni ellenőrzések eredményeként, gyakorlatilag megszűnt a hagyo-

mányos fegyveres erőkre épülő, meglepetésszerű, átfogó támadások lehetősége kontinensünkön. A Szerződésben rögzítették a két tömb országai által az alkalmazási övezeten belül birtokolható, támadó hadműveletekre alkalmas hagyományos fegyverzet mennyiségét öt fegyverzeti kategóriában (harckocsik, páncélozott harcjárművek, tüzérségi eszközök, harci repülőgépek és támadó helikopterek), és ezeket a szinteket a részes államok abszolút többsége el is érte 1995. november 16-ig.

Sikertörténetként tekinthetünk vissza az 1995-ig tartó csökkentési időszakra, aminek a végére a részes államok elérték a számukra engedélyezett, úgynevezett nemzeti felső szinteket a fenti öt kategóriában. Nemkülönbön sikertörténetnek számít az ezt követő, és a mai napig tartó időszak is, ami alatt több mint hetvenkétezer darab nagy pusztító erejű fegyver-rendszert semmisítettek meg. Mivel az aktuális CFE-adatok a részes államokon kívül korlátozott minősítésűek, maradunk csak az illusztratív statisztikánál. Jelenleg, az összes részes állam az előírt összes szint 52,6%-át tölti ki. A harckocsik esetében ez 51%, a páncélozott harcjárműveknél 63%, a 100 mm ürméret feletti tüzérségi eszközöknél 63%, a harci repülőgépeknél 44%, a támadó helikoptereknél 42%. Az engedélyezett személyi állomány összlétszámának csak 36%-ával rendelkeznek a részes államok. Természetesen be kell látni, hogy ez a hatalmas csökkentés nem csak a CFE-rezsim eredménye, hanem a részes államok egyéb politikai és gazdasági megfontolásait is tükrözi, de a CFE Szerződés és az egyéb fegyverzetellenőrzési megállapodások teremtette biztonság nélkül az államok nem merték volna csökkenteni haderejüket.

Folytatva a sikerek felsorolását, ellenőrcsoportok tucatjai járták be az Atlanti-óceántól az Urál hegységig terjedő területet, és jutottak be olyan alakulatokhoz is, amelyeknek korábban még a nevét is tilos volt kiejteni. Az eltelt időben több százezer bejelentést küldtek egymásnak a részes államok és több mint ötezer ilyen helyszíni ellenőrzést hajtottak végre.

A kilencvenes években a részes államok prioritásként kezelték a Szerződés rendszerének létét, és sikeres működtetése érdekében eltekintettek idejétmúlt korlátozási szerkezetétől és a végrehajtása során felmerült problémák – a volt szovjet térség katonai feszültségei és fegyveres konfliktusai – kiélézésétől. A Szerződés részes államai egy idő után azonban már nem folytathatták azt a „szemérmes” politikát, amely látszólag észre sem vette az Európát alapjaiban megmozgató változásokat.

A jelenleg kialakult probléma a részletekben rejlik, amelyek egy részéről már a Szerződés életbelépése kapcsán is beszéltünk, és amelyek az alapokat érintik. A Szerződés két katonai tömb, a VSZ és a NATO tagállamai között kötött, ugyanakkor a VSZ eltűnése miatt értelmezhetetlenné vált a tömb (blokk) megnevezés. Egészen 1999. március 12-ig, Magyaror-

szág, Csehország és Lengyelország NATO-csatlakozásáig nem merült fel igazi jogi vita az úgynevezett tömb-szemlélettel kapcsolatban.

Az alaprobléma világos volt: a tömbszemléletű korlátozási és ellenőrzési struktúrát nemzeti kötelezettségekkel kellett felváltani. A három évig húzódó tárgyalások eredményeként aláírt megállapodás feloldotta a NATO bővítése és a korszerűtlen korlátozási rendszer közti ellentmondást, lehetővé tette a NATO megfelelő működését a kibővített szövetség teljes területén, illetve a szövetség további bővítését. Biztató kísérletet tett a Szerződés korlátozási rendszerének az európai térségben, főleg a perifériákon felmerülő válságkezelési szükségletekkel történő összhangba hozására. Megerősítette az egykori szovjet válságövezetekre vonatkozó, nemzetközi joggal összhangban álló rendezési elveket. Lehetővé tette új területek bevonását egy hatékonyan működő európai fegyverzetellenőrzési rendszerbe. A Módosító Dokumentumhoz átfogó politikai csomag kapcsolódott. Ennek Közép-Európára vonatkozó részeként Magyarország – a visegrádi országokhoz hasonlóan – politikai kötelezettséget vállalt, nevezetesen, hogy 2002 végéig átlagosan 10%-kal csökkenti adaptált szintjét a szárazföldi eszközkategóriákban. Ugyancsak a politikai keret részeként sikerült elfogadható megoldást találni a Grúziában és Moldovában állomásoztatott orosz erők kivonására, illetve csökkentett jelenlétüknek az adaptált Szerződéssel való összhangba hozására. Jelenleg csak az Oroszországi Föderáció, Belarusz, Kazahsztán és Ukrajna ratifikálta a Módosító Dokumentumot.

Az Oroszországi Föderáció 2007. december 12-én egyoldalúan felfüggesztette a Szerződés végrehajtását („moratóriumot” vezetett be), a NATO-tagállamok 2011. december 15-én nem szolgáltatott adatokat az orosz félnek. A Szerződés jövőjét továbbra is a szélesebb összefüggések (az „Európai Biztonság Szerződésre” irányuló orosz javaslat, a NATO további bővítése, a rakétavédelem, a befagyott konfliktusok stb.) fogják meghatározni, melyekre meghatározó befolyással lesz az amerikai-orosz kapcsolatok fejlődése.

Dr. Osvát Szabolcs, akivel több éven át együtt képviseltük hazánk álláspontját a bécsi fegyverzetellenőrzési tárgyalási fórumokon, az alábbi módon jellemzi az adaptációs folyamatot: *„...Többször fordult a kocka, mindkét főszereplő előtt adódtak lehetőségek, de egyikük sem élt velük. Mindig hiányzott valami a sikerhez a politikai játszmában. Az adaptációs-ratifikációs játszma tizenkét éve húzódik, ezért nem nevezhetjük egyszerűen a tévedések vígjátékának. Ahhoz, hogy a főszereplők ilyen hosszú időn keresztül soha ne kerüljenek azonos hullámhosszra, arra is szükség volt, hogy ne is igazán akarjanak egy hullámhosszra kerülni. Egyiküknek se fűződtek elemi érdekei az adaptált szerződés végrehajtásához. A NATO szívesen békíti meg az oroszokat, csak ne kívánjanak tőle túl sokat. Szívesen alkalmazza a szerződést is, csak ne rójon rá túl sok kellemetlenséget. Ha viszont az egész csak bosszantás, akkor*

*mindent meg lehet csinálni oroszok és CFE Szerződés nélkül is. Moszkva leginkább a bővülő NATO-nak akart kellemetlenkedni. Ha a szerződés erre nem használható, akkor bizony nehéz indokot találni a fenntartására. A legfontosabb orosz katonai érdekek a déli szárnyon, leginkább a kaukázusi területen azonosíthatók. Az adaptációs csomag emelte volna az orosz területi alszintet. Szerződés nélkül azonban se szintek, se alszintek nem léteznek, és szükség esetén szabad a vásár.*²⁶⁸

Teljesen egyértelmű, hogy ma már nincs visszaút az 1990-es CFE Szerződéshez, de annak adaptált formája sem elégíti ki a mai igényeket. Folytatni kell hát az útkeresést, de úgy, hogy közben ne alakulhasson ki biztonsági vákuum.

Hozzáteve, hogy ma már nem annyira a CFE Szerződésről, mint inkább a CFE-rezsimről beszélünk, szintén osztom és a fejezet zárszavaként idézem Dr. Dunay Pál és Wolfgang Zellner véleményét, akik a CFE Szerződés fontosságáról a következőket írják:

*„A CFE Szerződés nem csak az európai fegyverzetellenőrzés szíve, amely e szerződés nélkül csak torzó lenne, hanem a Nyugati Szövetség, Oroszország, Ukrajna és más államok közötti biztonsági együttműködés alapvető támasza. Például a NATO-Oroszország Alapító Okiratban vizionált kapcsolatok minősége a CFE Szerződés, mint alap nélkül, eléggé elképzelhetetlennek tűnik.*²⁶⁹

²⁶⁸ Osvát Szabolcs: Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés alkonya. – Nemzet és Biztonság. – 2011. december. p. 53. – <http://neb.kezek.hu/letoltes.php?letolt=494>

²⁶⁹ Dunay Pál – Zellner, Wolfgang: The Adaptation of the CFE Treaty - Between Creeping Marginalization and a New Conceptual Definition of European Arms Control. - In: OSCE Yearbook 1999. - Centre for OSCE Research (CORE). saját fordítás - p. 363
http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/99/OSCE_Yearbook_1999.pdf

3. A Nyitott Égbolt Szerződés (OS-szerződés)

A Nyitott Égbolt Szerződést (rövidítéseiben: az OS-szerződés²⁷⁰) korábban csak említettük, foglaljuk hát össze röviden a történetét.

3.1. Az OS-szerződés rövid története

A repülőeszközök, az emberi repülés megjelenésével egyidejű az a törekvés, hogy a legfrissebb információk megszerzésében használják a légi felderítést, légi megfigyelést. Minél fejlettebb lett a technika, annál inkább előtérbe került a repülőeszközök ilyen célra történő felhasználása, és nyilvánvalóan annál fejlettebbek lettek az ezt megakadályozni akaró eszközök és rendszabályok. Emlékezzünk csak vissza, hogy egy U-2 típusú amerikai felderítő repülőgép lelövése annak idején milyen nagy port kavart a világ keleti és nyugati felén egyaránt, és az 1960. május 16-ra tervezett szovjet-amerikai csúcstalálkozó elmaradásához vezetett.²⁷¹ A felderítő-repülések, amelyeket a sajtó előszeretettel nevez(ett) „kémrepüléseknek”, mindennapos gyakorlattá váltak, és csak a műholdas megfigyelő eszközök megjelenése után kezdtek veszteni jelentőségükből.

Érdekes, hogy a szabályozott, kölcsönös megfigyelő repülések ötlete már öt évvel az „U-2 eset” előtt, az 1955-ben Genfben tartott amerikai-orosz-brit-francia csúcstalálkozón is felmerült.²⁷² Ekkor terjesztette be Eisenhower amerikai elnök az ún. „Nyitott Égbolt a Békéért” javaslatát az ott megjelent Bulganyinnak, a Szovjet Minisztertanács elnökének. E szerint, annak érdekében, hogy meggyőződhesse az egyik fél sem tervez támadást a másik ellen, egyeztetett keretek között megfigyelő repüléseket engedélyeznének egymás területe felett. A műszaki lehetőségeket az amerikaiak 1955-ben Japánban próbálták ki, a Japán Véderő Légierőjével közösen végrehajtott megfigyelő repülés során.²⁷³ A szovjet vezetés azonban a javaslatot elutasította.

34 évvel később, 1989-ben George H.W. Bush amerikai elnök ismét felvetette a megfigyelő repülések ötletét.²⁷⁴ A javaslat egyik, mind a mai napig érvényes kulcseleme szerint, az USA és a Szovjetunió alapvetően a műholdas rendszerek segítségével is képes volt megfelelő mennyiségű és minőségű felvételt készíteni egymás területéről, ugyanakkor egy nemzet-

²⁷⁰ Treaty on Open Skies

²⁷¹ 1960. május 1. A pilóta Francis Gary Powers volt, akit 1960 augusztusában el is ítélték a Szovjetunióban.

²⁷² Genf, 1955. július 18.

²⁷³ Dokumentumfilm: http://www.youtube.com/watch?v=HjY3ELs_4ZI

<http://williamlambert.com/2011/08/28/open-skies-for-peace-in-the-age-of-nuclear-weapons/>

²⁷⁴ 1989. május 13.: Commencement speech at Texas A&M University. -

http://www.chron.com/CDA/archives/archive.mpl/1989_622907/bush-urges-open-skies-surveillance-pact-with-sovie.html

<http://www.youtube.com/watch?v=aEUw9HvPEL0&feature=related>

közi megállapodás lehetővé tenné az ilyen eszközökkel nem rendelkező államoknak is, hogy légi megfigyelést hajtsanak végre a partnerek felett, amely korábban sosem látott nyitottsághoz vezetne. Másik fontos tényező, hogy a műholdas eszközök útvonala kiismerhető, míg a megfigyelő repüléseké nem.

A Gorbacsov vezette Szovjetunió késznek mutatkozott a tárgyalásokra. Mire a tárgyalások formálisan is megkezdődtek Ottawában, 1990 februárjában, majd folytatódtak Budapesten április-májusban, az európai biztonsági rendszer alapvetően megváltozott és a korábban tömörszemléletű tárgyalások jellege is átalakult. A tárgyalások ezért, annak ellenére, hogy eredetileg a Bush-beszéd után egy évvel már alá is akarták írni az új szerződést, még két évig húzódtak. A legnagyobb vita a szenzorok típusairól, az adatok megosztásáról, az alkalmazási övezetről, és a repülések számáról (kvóták) zajlott.²⁷⁵ A vita mellett az is felmerült, hogy a Nyitott Égbolt intézkedéseket „Légi-ellenőrzési jegyzőkönyv” formájában integrálni kellene a CFE Szerződésbe. A CFE Szerződés aláírása után viszont nyilvánvalóvá vált, hogy nem sikerült a légi-ellenőrzési módozat beépítése, így a figyelem ismét a Nyitott Égbolt, mint önálló szerződés felé irányult. Az 1991 szeptemberében és novemberében Bécsben zajló tárgyalásokon a felek sokkal nagyobb rugalmasságot mutattak, és sikerült a szerződést olyan formába hozni, hogy azt 1992. március 24-én az EBEÉ helsinki Miniszteri Értekezletén alá lehetett írni.

Magyarország az első pillanattól fontos szerepet töltött be az OS-szerződés tető alá hozásában. Azon kívül, hogy helyet adtunk a tárgyalások második fordulójának Budapesten, majd a szerződés egyik letéteményese lettünk (!), részt vettünk a technikai feltételek kidolgozásában is.

A Nyitott Égbolt rezsim már a kidolgozás szakaszában korábban sosem tapasztalt operatív kérdéseket is felvetett. Ilyen volt például, hogy hogyan tudja kezelni egy-egy állam légi irányítási rendszere az elfogadott légi folyosókon kívül közlekedő megfigyelő repülőgépeket, ráadásul úgy, hogy a konkrét repülési útvonalakat csak néhány órával a felszállás előtt közlik a megfigyeléssel? Vagy az, hogy mennyi ideig tart és hogyan kell a repülőgépet ellenőrizni, van-e rajta tiltott megfigyelő eszköz? Hogyan lehet kizárni annak a lehetőségét, hogy már az érkezési pontra repülés során, még ellenőrizhetetlenül felvételeket készítsenek? Ezen és más kérdések megválaszolására 1990. január hatodikán, egy hónappal a tárgyalások megkezdése

²⁷⁵ Ann M. Florini: The Open Skies Negotiations, 2007. szeptember 20. - http://www.portalus.ru/modules/english_russia/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1190296469&archive=&start_from=&ucat=20&http://www.portalus.ru/modules/english_russia/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1190296469&archive=&start_from=&ucat=20&

előtt, történelmi pillanat következett, amikor Kanada háromórás megfigyelő repülést hajtott végre Magyarország felett! A kanadai légierő C-130 típusú repülőgépe három légifolyosót keresztezve, magyar és szovjet katonai alakulatok felett repült, jóllehet képrögzítő eszközök nélkül. A gépen – többek között – ott volt Schmidt István vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg repülőfőnöke. A repülés bebizonyította, hogy a rövid határidők ellenére biztonságosan végre lehet hajtani a tervezett feladatokat.²⁷⁶

„A repülés feladatát a kanadaiak (NATO) adták meg, méghozzá olyan hozzáértéssel és alapossággal, hogy a repülés útvonala minden hazai magyar és akkor még szovjet katonai repülőteret útba ejtett, pl. Pápát, Veszprémet, Tapolcát, Sármelléket, Taszárt, Székesfehérvárt a Dunántúlon, Tökölt, Mezőkövesdet, Nyíregyházát, Debrecent, Kunmadarast, Szolnokot, Kecskemétet az Alföldön. A feladat alapján elkészítettem a személyzet számára az operatív repülési tervet és az irányításnak az ICAO repülési tervet. A repülés levegőben töltött idejét 2 óra 53 percre számítottam, és nagyon büszke voltam, hogy mindössze 4 percet tévedtem, mert 2 óra 49 perc alatt hajtottuk végre. [...] A kijelölt magasság változó volt, de a jó láthatóság érdekében viszonylag alacsonyan, többnyire 6000 m alatt repültünk.” – írja visszaemlékezésében Gálik Lóránt, a repülés résztvevője.²⁷⁷

A további tesztelés és természetesen a reciprocitás elvének betartása érdekében Magyarország 1992 januárjában repülést végzett Kanada felett.

A hosszan elhúzódó ratifikálási folyamat miatt az OS-szerződés csak az aláírás után tíz évvel, 2002. január elsején lépett életbe. (Jegyezzük már itt meg, hogy az 1992-ben aláírt magyar-román Nyitott Égbolt Megállapodás az OS-szerződés életbelépéséig – „világújdonságként” – zavartalanul működött, és fényesen bizonyította a rendszer működőképességét.)

3.2 Az OS-szerződés felépítése, legfontosabb előírásai

Az OS-szerződést, amely nemzetközi jogi kötelezettségeket tartalmaz, huszonöt állam írta alá: a NATO akkori tizenhat tagállama, a VSZ volt öt tagállama²⁷⁸ és négy volt szovjet köztársaság.²⁷⁹ Kirgizisztán 1993-ban aláírta a szerződést, de azóta sem ratifikálta. Csehszlovákia szétválása után mindkét állam önállóan csatlakozott a szerződéshez. Az életbelépés óta nyolc ország csatlakozott, így ma 34 részes államról beszélhetünk.²⁸⁰ (Ciprus csatlakozási

²⁷⁶ First Open Skies Flight (CA-HU 1990) – Canadian Forces Joint Imagery Centre (CFJIC) – saját archívum

²⁷⁷ Gálik Lóránt: Az első "Nyitott Égbolt" repülés története. – Magyar Szárnyak, 1997. évi 25. számában. - pp. 59–61. - http://magyarszarnyak.uw.hu/katrep_45/galik_nyitott_egbolt.html

²⁷⁸ Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia

²⁷⁹ Belarusz, Grúzia, Oroszország és Ukrajna

²⁸⁰ Bosznia-Hercegovina, Észtország, Finnország, Horvátország, Lettország, Litvánia, Szlovénia és Svédország

kérelme 2002 óta az asztalon van, de Törökország mindaddig megakadályozta. Erre később még visszatérünk.)

Az OS-szerződés klasszikus bizalom- és biztonságerősítő szerződés. Eltérése az előzőekben tanulmányozottakhoz viszonyítva az, hogy itt nem a korábban megadott információk visszaellenőrzéséről van szó, hanem maga az információszerzés, illetve annak lehetővé tétele, megengedése a cél.

Az OS-szerződés 19 Cikkből, és A-L. Függelékéből áll. Ez utóbbiak szerepe hasonló a CFE Szerződés Jegyzőkönyveinek szerepéhez. A repülések bonyolultsága, veszélyessége és költségei miatt az OS-szerződés nagyságrendekkel több technikai részlettel kell, hogy foglalkozzon, mint például a korábban tanulmányozott Bécsi Dokumentum, vagy akár a CFE Szerződés. Az értekezés szempontjából fontosabb megértenünk az általános összefüggéseket, ezért a korábbiaktól eltérve most nem beszélek külön-külön minden Cikkről.

Az alapkötelezettség: minden részes államnak joga van a másik felett megfigyelő repülést végrehajtani, ugyanakkor minden részes állam köteles a saját területe felett megfigyelő repülést fogadni. Egy adott részes állam esetében az általa végrehajtható repülések száma (aktív kvóta) sosem haladhatja meg a területe felett fogadni köteles repülések számát (passzív kvóta). A passzív kvóták számát rögzíti az OS-szerződés és felhasználásukról évente döntenek a részes államok. A legnagyobb kötelezettséggel az Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció rendelkezik: évente 42-42 repülést kötelesek fogadni. Tizenkét repülést kell fogadnia az Egyesült Királyságnak, Franciaországnak, Kanadának, Németországnak, Olaszországnak, Törökországnak, és Ukrajnának. A többi részes államnak tíznél kisebb a passzív kvótája. Hazánk Bulgária, Görögország, Izland és Spanyolország mellett négy passzív kvótával rendelkezik.

Az OS-szerződés egészében lefedi a részes államok teljes területét, vagyis az államok teljes szárazföldi területét, szigeteit, területi vizeit, Vancouvertól Vlagyivosztokig. Jegyezzük meg, hogy a repülés biztonsága érdekében, valamint a megfigyelt állam érdekeinek védelmében bizonyos korlátozásokat ismer az OS-szerződés:

- minden repülést az elfogadott repülési tervnek megfelelően kell végrehajtani, vagyis a megfigyeltnek joga van megtiltani a szerződés céljaival össze nem egyeztethető repülést,
- a repülési útvonal ugyanazt a pontot csak egyszer érintheti,
- a megfigyelő repülőgép nem körözhet egy pont felett,

- a repülési magasság betartásával biztosítani kell, hogy ne lehessen a megengedtnél nagyobb felbontást elérni (értsd: jobb minőségű felvételeket készíteni) a megfigyelő repülőgép eszközeivel.

A repülés alatt gyűjtött adatokat kizárólag az OS-szerződés céljaira szabad felhasználni, de az adatokat – kérésre – meg kell osztani a többi részes állammal is.

Az OS-szerződés végrehajtását a használható szenzorok és a kvóták kihasználhatósága alapján fázisokra osztották. A szenzorok alapján:

- az életbelépés évét követő harmadik év december 31-ig (2005. december 31-ig) az infravörös szenzorok használata tiltva volt, ezután
- minden meghatározott szenzortípus alkalmazása engedélyezett.

A kvóták szempontjából:

- az életbelépéstől az első teljes végrehajtási év végéig egy részes állam passzív kvótájának száma nem lehet nagyobb, mint a megállapított 75%-a,
- ezt követően a teljes végrehajtás idejéig a passzív kvóták száma egyenlő a megállapított kvóták 75%-ával, majd
- az életbelépés évét követő harmadik év december 31-e után a teljes passzív kvótaszám kihasználható.

A repülések alatt az alábbi megfigyelő eszközök használhatóak:

- panoráma kamerák
- videó kamerák
- infravörös kamerák
- szintetikus apertúrájú rádiólokátorok.

Az optikai szenzorok felbontóképességét 30 cm-ben, az infra-kamerákét 50 cm-ben, míg a szintetikus apertúrájú radarokét három méterben határozták meg. A szenzorok felbontóképességének korlátozását a hozzájuk rendelt minimális repülési magassággal érik el. Ez, illetve a megfigyelő rendszer többi paramétere is ellenőrzött hitelesítésen kell, hogy áteszen, amelyet a részes államok önállóan, vagy közösen is megszervezhetnek. (Mielőtt a viszonylag gyenge felbontás miatt kételyeink támadnának az OS-szerződés értelmével kapcsolatban, tisztázzuk a szerződés létrehozóinak alapkritériumát a felbontás vonatkozásában: az elkészített légi fényképnek olyan felbontást kell biztosítania, hogy teljes bizonyossággal megkülönböztethető legyen egymástól egy menetoszlopban haladó harckocsi és egy teherautó.) Az OS-szerződés végrehajtása során készült légi fényképek példáit a 3. számú Mellékletben mutatom be.

Az OS-szerződés működésének felügyeletét a Bécsben havonta üléselő Nyitott Égbolt Konzultatív Bizottság (OSCC)²⁸¹ végzi. Az OSCC huszonkettő ún. alaplöntést hozott még az életbelépés előtt, majd azt követően további 135-öt. Ezek szerves módon egészítik ki a szerződést, és lehetővé teszik annak gyakorlati végrehajtását. Ilyen például az 1. számú döntés a repülésekkel kapcsolatos költségekről²⁸², vagy a minimális repülési magasság meghatározásáról szóló 3. számú döntés.²⁸³ Ezek „élő” döntések, amelyeket a különféle tényezők – technikai fejlődés, gazdasági/pénzügyi változások – alapján az OSCC többször módosított.

Jelenleg hét részes állam önállóan²⁸⁴, egy államcsoport önállóan²⁸⁵ és kilenc részes állam²⁸⁶ közösen rendelkezik Nyitott Égbolt megfigyelő rendszerrel, a rájuk vonatkozó adatokat a 2. számú táblázatban foglaltam össze:

1. számú táblázat: A Nyitott Égbolt megfigyelő rendszerek

Megfigyelő rendszer

<u>Részes Állam</u>	<u>Repülőgép</u>	<u>Hatótávolság</u>	<u>Megjegyzés</u>
➤ Amerikai Egyesült Áll.	2 x OC-135B	6,500 km	
➤ Oroszországi Föderáció	TU-154M	3,000 km	TU-214 üzembe állásáig
	3 x AN-30	1,700 km	kivonás: 2015
	TU-214		2013?
➤ Románia	AN-30	1,700 km	
➤ Bulgária	AN-30	1,700 km	Depot 2011
➤ Ukrajna	AN-30	1,700 km	
➤ Magyarország	AN-26	1,400 km	kivonás: 2016
➤ Svédország	Saab 340 (OS-100)	1,400 km	2030
➤ Törökország	Casa CN-235	2,000 km	
➤ Pod-csoport*	C-130 H/E/J	2,800 km	2017?

*(Benelux, IT, CA, FR, GR, NO, PT, SP)

Látszik, milyen kevés hitelesített eszközzel rendelkeznek a részes államok, fontos hát az OS-szerződés azon kitétele, amely lehetővé teszi az ún. taxi option-t, vagyis a megfigyelő

²⁸¹ Open Skies Consultative Commission, OSCC

²⁸² Decision Number One to the Treaty on Open Skies - Distribution of Costs Arising Under the Treaty on Open Skies

²⁸³ Decision Number Three to the Treaty on Open Skies Methodology for Calculating the Minimum Height Above Ground Level at Which Each Optical Camera Installed on an Observation Aircraft May Be Operated During an Observation Flight

²⁸⁴ az Amerikai Egyesült Államok, Bulgária, Magyarország, Románia, Svédország, Törökország, Ukrajna,

²⁸⁵ Belarusz – Oroszországi Föderáció államcsoport

²⁸⁶ a POD-csoport: BENELUX-államcsoport, Olaszország, Spanyolország, Kanada, Görögország, Franciaország, Norvégia

rendszer használatra bocsáthatóságát. Ez azt jelenti, hogy például egy Oroszország feletti megfigyelő repülés végrehajtására igénybe lehet venni az orosz megfigyelő rendszert. Így a szerényebb pénzügyi lehetőségekkel és/vagy alacsonyabb ambíciókkal rendelkező részes államok is hajthatnak végre repüléseket. A repülésekkel kapcsolatos költségek megosztása miatt a részes államok gyakorlatává vált a repülési kvóták ún. osztott-kvóta formájában való felhasználása. Ez azt jelenti, hogy két vagy több részes állam egy megfigyelő rendszert használ, és az előtte megkötött külön megállapodás szerint osztják el a repülés terheit.

3.3. Az OS-szerződés végrehajtása

Az életbelépést követően a részes államok megkezdték a szerződés végrehajtását, 2006-ban pedig egy görög-BENELUX-spanyol repüléssel Grúzia felett a közösség már az ötszázadik repülést ünnepelte.²⁸⁷

Az OS-szerződés előírásai alapján az életbelépés után először három év múlva, majd ezt követően ötévente felülvizsgálati konferenciát kell összehívni. Az elsőt 2005-ben tartották Bécsben. A másodikat 2010-ben szervezték, szintén Bécsben. Lényegében mindkét konferencián a részes államok megelégedésüket fejezték ki a szerződés végrehajtásával kapcsolatban. 2010-ben, amikor már a 673. repülésen is túl volt a rendszer²⁸⁸, a konferencia Záródokumentuma²⁸⁹ kitért az eredményekre, a kihívásokra, és meghatározta a további sikeres végrehajtás érdekében teendő lépéseket. Említsük itt meg azt a rendkívül fontos tényt, hogy az orosz-grúz háború után sem szakadt meg az orosz-grúz nyitott égbolt együttműködés! Mint egyetlen bizalom- és biztonságerősítő intézkedés a két állam között, 2009-2010-ben mindkét ország részt vett a másik feletti osztott kvótás megfigyelő repülésen.²⁹⁰

A kihívások között első helyen szerepelnek a gazdasági problémák, amelyek mellett a digitális technika felé való elmozdulás is sok feladatot jelent. Nem elhanyagolható a Nyitott Égbolt „flotta” előregedése, a modernizáció szükségessége. A hagyományosnak nevezhető témákon kívül (szenzorok, végrehajtás, bővítés) közös gondolkodásba kezdtek azzal kapcsolatban, hogyan lehetne kiterjeszteni a megfigyelő rendszerek alkalmazhatóságát egyéb területeken, mint például a nemzeteken átívelő biztonsági problémák megoldásában. Ilyenek lehet-

²⁸⁷ <http://www.osce.org/fsc/50010>

²⁸⁸ Open Skies Treaty Observation Flights Since Entry-Into-Force OSCC.RC/15/10 4 June 2010
<http://www.osce.org/secretariat/68315>

²⁸⁹ Final Document of the Second Review Conference on the Implementation of the Treaty on Open Skies. - Vienna, 9 June 2010 OSCC.RC/39/10

<http://www.osce.org/secretariat/68703>

²⁹⁰ 2009. augusztus 31.: brit-grúz osztott kvótás repülés svéd repülőgéppel Oroszország felett
2009. szeptember 28.: brit-orosz osztott kvótás repülés ukrán repülőgéppel Grúzia felett
2010. szeptember 6.: brit-orosz osztott kvótás repülés román repülőgéppel Grúzia felett
2010. szeptember 27.: brit-grúz osztott kvótás repülés svéd repülőgéppel Oroszország felett

nek a környezetvédelmi repülések, vagy a katasztrófák okozta károk felmérésére szolgáló megfigyelések. Egyik példaként az Amerikai Egyesült Államok a földrengést követően Haiti felett végrehajtott repülését lehetne említeni.²⁹¹ Felmerült az EBESZ Mediterrán Partnerek feletti gyakorló repülések lehetősége is.

A Záródokumentum tartalmazott még egy kijelentést, amelynek később nagyon komoly következményei lettek: „A részes államok bátorítják és üdvözlik több EBESZ részt vevő állam csatlakozását a Szerződéshez, ezzel kapcsolatban, megjegyzik, hogy egy csatlakozási kérelem van a Nyitott Égbolt Konzultatív Csoport napirendjén.”²⁹² Ez a megfogalmazás egy olyan kompromisszum eredménye, amely nélkül kérdéses volt a Záródokumentum elfogadása. Előzetesen ugyanis a részes államok meg akarták nevezni Ciprust, ezt azonban hevesen ellenezte Törökország, és minden, a fentitől eltérő megfogalmazást elutasított. Törökország már ekkor komoly kritikát kapott, amely csak kiteljesedett 2010 novemberében, amikor az OSCC soros elnöke, Dánia, összeállította az asztanai csúcstalálkozóra készülő Elnöki Levelét, amelyben tájékoztatni kívánta a csúcstalálkozó elnökét az OSCC-ben elért eredményekről. Ebben megerősítette, hogy Ciprus csatlakozási kérelme továbbra is az OSCC napirendjén marad. Törökország blokkolta a levelet, ismét kiváltva ezzel a részes államok jogos kritikáját. Erre válaszul a török küldöttség 2011-ben megtámadta az OSCC 2002 óta változatlan napirendjét, és követelte Ciprus csatlakozási kérelmének törlését belőle. Miután ezzel heves ellenállásba ütközött, Ankara úgy döntött, követelésük kielégítésig az OSCC plenáris üléseit „*null and void*”, azaz érvénytelennek minősítik. Az értekezéshez szükséges adatgyűjtés végéig nem sikerült megoldani a problémát, és konstatálni kell, hogy 2011-ben az OSCC egyetlen érvényes ülést tudott tartani. Egyetlen pozitívum, hogy ezen az ülésen sikerült a szerződés működése szempontjából legfontosabb és legsürgetőbb döntéseket meghozni, és az OS-szerződés tovább tud működni.

Annak ellenére, hogy az orosz-grúz háború után, mint korábban kimutattuk, az OS-szerződés tovább működik a két érintett vonatkozásában is, a háború miatt kialakult *status quo* végrehajtási problémákat is eredményezetett. Először 2010. május 17-én számolt be Románia arról, hogy egy Oroszország feletti román-amerikai megfigyelés során csak a nem-részes államokra vonatkozó szabályok²⁹³ szerint közelíthették meg Grúzia – konkrétan Abházia – határát. Ez a probléma azóta többször is megismétlődött, beleértve Dél-Oszétiát is.

²⁹¹ <http://www.youtube.com/watch?v=qrNiOf9FtKg&feature=related>
<http://www.youtube.com/watch?v=ey3XHXPkBU4&feature=related>

²⁹² saját fordítás

²⁹³ OS-szerződés VI. Cikk, II. Fejezet 2. pont: nem-részes állam határát legfeljebb 10 km-re szabad megközelíteni

3.4. Részkövetkeztetések

A Nyitott Égbolt Szerződés fegyvertelen, önkéntes, kölcsönös és ellenőrzött megfigyelő repüléseket tesz lehetővé a részes államok területén. Az életbelépés óta végrehajtott 836 megfigyelő repülés²⁹⁴ során előfordultak értelmezési problémák, volt példa repülés törlésére is, ugyanakkor azt kell mondani, hogy a megfigyelő repülések alapvetően rendben zajlanak és a rendszer igazolta létét: a haderőknek a hadviselés szempontjából egyik legfontosabb eleme, a légierő bevonásával korábban sosem látott együttműködési forma alakult ki, amely még a grúz-orosz háború után is alkalmazható volt.

4. A Katonai Információk Globális Cseréje (GEMI)

Az előző három pontban a fegyverzetellenőrzési megállapodások három legismertebb képviselőjét ismertettem, ugyanakkor nem szabad elfelejteni, vagy jelentőségében alábecsülni „*A fegyverzetellenőrzés keretei*” dokumentumban, a fegyverzetellenőrzés szerves részeként nevesített többi kötelezettségvállalás-csomagot sem.²⁹⁵ Ezek közül az értekezésemben még egy, a köztudatban kevésbé ismert anyagot mutatok be, nevezetesen a Katonai Információk Globális Cseréjét (Global Exchange of Military Information, GEMI).

A GEMI kidolgozására a részt vevő államok az 1992. évi helsinki EBEÉ Csúcstalálkozó Záródokumentumában, az azonnali akcióprogram egyik elemeként adtak mandátumot.²⁹⁶ A GEMI-t a részt vevő államok 1994. december harmadikán, Budapesten fogadták el, és az első adatszolgáltatást 1995. július elsején hajtották végre.

A politikai kötelezettséget tartalmazó dokumentum különlegessége abban áll, hogy a részt vevő államok adatokat szolgáltatnak haderejükéről, bárhol is tartózkodnak azok. Az adatszolgáltatás hatálya alá eső eszközök listája meghaladja a Bécsi Dokumentum, vagy a CFE Szerződés hatálya alá esőket, és kiterjed a haditengerészeti erőkre is! Ezek a kategóriák a következők:

- a. harckocsik;
- b. páncélozott harcjárművek:
 - i. páncélozott szállító harcjárművek;
 - ii. gyalogsági harcjárművek;
 - iii. nehézfegyverzetű páncélozott harcjárművek.
- c. hídvető harckocsik;

²⁹⁴ 2011. december 31-ei adat

²⁹⁵ Ld.: Értekezés II. Fejezet 5. pont

²⁹⁶ Ld.: Értekezés II. Fejezet 3. pont

- d. irányított páncéltörő rakéta indító-állványok, amelyek integrált részei a páncé-
lozott harcjárműnek;
- e. önjáró vagy vontatott tüzérségi eszközök:
 - i. ágyúk, tarackok és egyéb, az ágyúk és tarackok jellemzőit kombináló
tüzérségi eszközök 100 mm űrmérettel, vagy a felett;
 - ii. aknavetők 100 mm űrmérettel, vagy a felett;
 - iii. rakéta sorozatvetők 100 mm űrmérettel, vagy a felett.
- f. repülőgépek:
 - i. harci repülőgépek, külön megadva azok számát, amelyek képesek repü-
lőgép-hordozóról is üzemelni;
 - ii. katonai szállító repülőgépek;
 - iii. elsődlegesen kiképző repülőgépek.
- g. helikopterek:
 - i. támadó helikopterek;
 - ii. harci támogató helikopterek;
 - iii. katonai szállító helikopterek.
- h. 400 tonnánál nagyobb vízkiszorítású hadihajók,
 - i. 50 tonnánál nagyobb vízkiszorítású tengeralattjárók

Az adatok megadásakor külön kell bontani az adatokat szolgáltató részt vevő állam terü-
letén lévő saját, a más részt vevő állam(ok) által állomásoztatott, illetve az adatokat szolgál-
tató részt vevő állam saját, de területén kívül állomásozó – például békefenntartó – erőket. A
szervezeti felépítésre vonatkozó adatokat a szárazföldi erők esetében hadosztály, vagy annak
megfelelő, minden más haderőnemenél hadsereg, vagy annak megfelelő szintig kell megadni.
A személyi állomány vonatkozásában a rendfokozatonkénti megosztást is ki kell mutatni,
kibővítve a tartalékos állományra vonatkozó adatokkal is.

A GEMI adatokhoz tartozik még egy egyszeri fényképes adattár-csere is, amelyben a
részt vevő állam bemutatja mindazon eszközeit, amelyek az adatcsere hatálya alá esnek. Eze-
ket csak változáskor kell módosítani, illetve akkor, ha új fegyverrendszert állít hadrendbe.

A GEMI nem csak átfogó jellegével „lóg ki” az eddig taglalt megállapodások közül,
de azzal is, hogy nem tartalmaz verifikációs intézkedéseket. A GEMI végrehajtását minden
évben áttekinti a Biztonsági Együttműködési Fórum Végrehajtást Értékelő Éves Értekezlete.
Ha valamely részt vevő állam úgy ítéli meg, hogy az ott kapott információk, válaszok nem
oszlatták el kételyeit, lehetőség van további adatok bekérésére a másik részt vevő államtól.

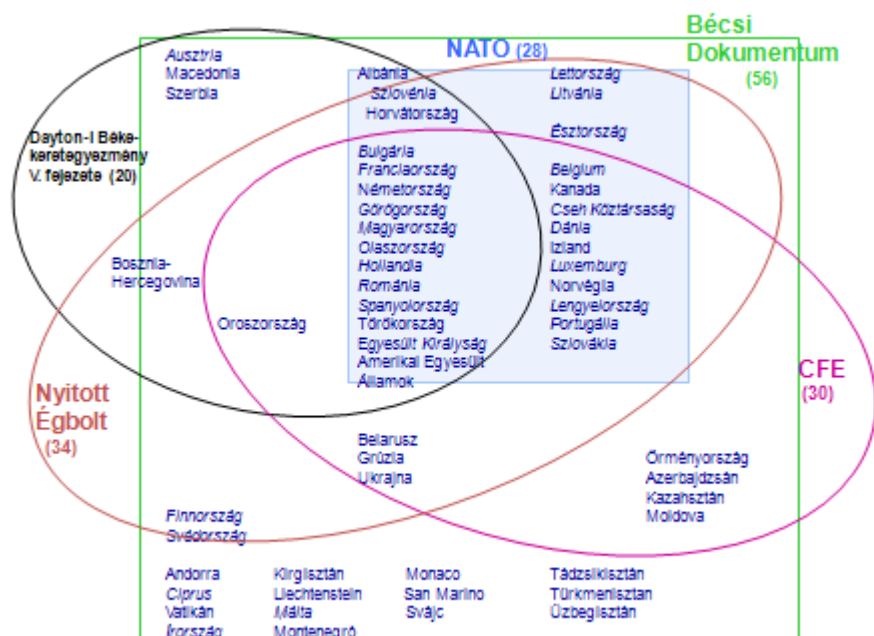
A 2011. évi statisztika szerint Türkmenisztán és Üzbegisztán kivételével minden EBESZ részt vevő állam végrehajtotta adatszolgáltatási kötelezettségét! Sőt, annak ellenére, hogy az adatszolgáltatás határideje évente április 30, a 2012. évre vonatkozó adatok átadását az értekezés zárásakor már tizenkilenc részt vevő állam megvalósította.

4.1. Részkövetkeztetés:

A GEMI egy olyan, mindentől eltérő, átfogó adatszolgáltatás, amelyet a részt vevő államok abszolút többsége következetesen végrehajt. Különleges jelentősége például abban (is) megnyilvánul, hogy az orosz CFE-felfüggesztés óta – a Bécsi Dokumentum által előírt adatszolgáltatáson kívül – legalább még egy forrásból tájékoztató adatokhoz lehet jutni az orosz haderőre vonatkozóan.

3. Következtetések:

Miután tanulmányoztuk az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés három alapdokumentumát, valamint a GEMI-t, láthatjuk, hogy a robusztus fegyverzetellenőrzési rezsimeknek köszönhetően az európai haderők átláthatóvá, kiszámíthatóvá váltak, több tízezer nehéz-fegyverzetet semmisített meg, lényegében nullára csökkentve ezzel a meglepetésszerű tömeges támadás lehetőségét. A fegyverzetellenőrzési megállapodások tagságát a 2. számú ábrán mutatom be:

2. számú ábra: A fegyverzetellenőrzési megállapodások tagságának áttekintése

Készítette: a szerző

(Dőlt betűvel: az Európai Unió tagállamai)

Az ábrán jól látható, hogy a fegyverzetellenőrzési megállapodások rendszere az összes európai államra, illetve több közép-ázsiai államra is kiterjed. Azt is észre kell vennünk, hogy a fegyverzetellenőrzési megállapodások hálózata egymást kiegészíti, a részt vevő államok nagy részét többszörösen „lefedti”.

A megállapodások hatékony választ adnak a biztonsági dilemmára, és oroszánrészt vállaltak a biztonság stabilizálásában, ami hozzájárult a haderők szerepének áttekintéséhez, új katonai gondolkodás kialakulásához. Jó példa erre az Amerikai Egyesült Államok új, 2012. január harmadikán publikált védelmi stratégiája²⁹⁷, amely folyományaként Leon Panetta amerikai védelmi miniszter bejelentette, hogy a négy Európában lévő harcoló dandárból kettőt kivonnak (hétezer fő).²⁹⁸ Ez a kivonás – többek között – arra a feltételezésre (is) épül, hogy az európai biztonsági architektúra elemei működőképesek, és garantálják a békét. A haderők fegyverzetének és személyi állományának csökkentése jelentős anyagi forrásokat hagy a nemzeti költségvetésekben, természetesen nem csak az amerikaiban.

Bemutattam azonban, milyen akut problémát jelent a tanulmányozott megállapodások modernizációja. A CFE Szerződés modernizációjára vonatkozó tárgyalások zsákutcába jutottak, jóllehet maga a Szerződés egyelőre működik, leszámítva az orosz felfüggesztést, majd az erre tett, részben hasonló NATO lépést. A Bécsi Dokumentum „ránccfelvarráson” esett át, de friss ötletek, új rendszabályok nélkül nehezen tudja megőrizni stabil helyzetét. Az OS-szerződés végrehajtásában is mutatkoznak problémák, és alig-alig történt valami a modernizáció irányában. Az OSCC-ben a Ciprus csatlakozási kérelme miatti török-görög vita körül kialakult teljes tanácstalanság a végrehajtás szempontjából is káros lehet.

²⁹⁷ Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century Defence. January 2012. - http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf

²⁹⁸ Army to Replace 2 Brigades in Europe With Rotating Units. American Forces Press Service 12 January 2012. - <http://www.defense.gov//News/NewsArticle.aspx?ID=66780>
<http://www.defense.gov//News/NewsArticle.aspx?ID=66781>

IV. A KÉTOLDALÚ BIZALOM- ÉS BIZTONSÁGERŐSÍTŐ MEGÁLLAPODÁSOK: BIZALOM ÉS BIZTONSÁG – JÓ SZOMSZÉDOK KÖZÖTT.

„Rossz szomszédság – török átok”, tartja a mondás. De mit mondjunk a jó szomszédságról? Furcsa, hogy erre nincs igazán jó és frappáns szállóigénk. Pedig kellene egy, hiszen sokan és hatékonyan dolgoznak azon, hogy hazánk és a bennünket körülvevő államok között tartós és kiszámítható alapokon nyugvó jó szomszédság alakuljon ki.

A 2011. évi Bécsi Dokumentum (a továbbiakban, mint korábban: a Dokumentum) részletes tanulmányozásakor már említést tettem a regionális együttműködésről, annak is magyar vonatkozásairól.²⁹⁹ Szenteljük ezt a fejezetet ennek a témának.

A 2011. évi legfrissebb statisztika szerint összesen 26 regionális és kétoldalú megállapodás működik az EBESZ alkalmazási övezetében³⁰⁰, amelyeket három nagy csoportba oszthatunk:

- 17 regionális/kétoldalú megállapodás a katonai kapcsolatok javítása, valamint a bizalom- és biztonságerősítés érdekében,
- három többoldalú politikai megállapodás és kezdeményezés, és
- hat, a biztonság specifikus témáira vonatkozó megállapodás.

1. Regionális/kétoldalú megállapodások a katonai kapcsolatok javítása, valamint a bizalom- és biztonságerősítés érdekében

A részt vevő államok bizonyossága és eltökéltsége vezetett oda, hogy 1991-ben megszületett az első olyan kétoldalú megállapodás, amely – bár a bizalom- és biztonságerősítés igen speciális formájára, nevezetesen az egymás területe feletti megfigyelő repülésekre vonatkozott, mégis – precedenst teremtett. Büszkék lehetünk arra, hogy hazánk úttörő szerepet vállalt ebben, hiszen Magyarország és Románia kötötte meg a két ország közötti Nyitott Égbolt Megállapodást³⁰¹, amely a Nyitott Égbolt Szerződés életbelépéséig az egyetlen ilyen típusú, működő megállapodás volt nem csak Európában, de az egész világon.

Az EBEÉ (EBESZ) részt vevő államok felismerték a Bécsi Dokumentum kínálta lehetőségeket, és igen nagy lelkesedéssel kezdték el tető alá hozni a további kétoldalú bizalom- és

²⁹⁹ Ld.: Értekezés III. Fejezet. 1.6.

³⁰⁰ Overview of Regional and Bilateral Agreements and Initiatives on Confidence- and Security-Building Measures and Other Specific Security Issues Related to the OSCE Area Update February 2011. - FSC.GAL/25/11. - 23 February 2011.

³⁰¹ Agreement Between the Government of the Republic of Hungary and the Government of Romania on the Establishment of an Open Skies Regime, 15 May 1991

biztonságerősítő megállapodásokat. A Bécsi Dokumentum jelentőségét mutatja, hogy keretként és a végrehajtási szabályok vonatkozásában mindvégig hivatkozási alap maradt, a megállapodó feleknek „csak” a kiegészítő intézkedésekről kellett megállapodniuk. Ennek eredményeként az 1999. évi Bécsi Dokumentum, alkalmazkodva a kor igényeihez, immár egy egészen új fejezetben foglalkozik a regionális együttműködéssel, és üdvözli a kétoldalú megállapodások megkötését. Az EBESZ Biztonsági Együttműködési Fórum tárgyalásai során több delegáció kifejtette, hogy az EBESZ céljainak elérésében kiemelten nagy jelentőséget kapnak a jövőben az alkalmazási övezetet „behálózó” kétoldalú megállapodások.

Az ehhez a kategóriához tartozó megállapodásokban a felek növelik az értékelő látogatások, ellenőrzések számát, és függetlenítik azokat a Dokumentumban általánosan előírt kvóták számától. A partnerek szélesítik az adatszolgáltatást, és esetenként alacsonyabb bejelentési küszöbököt alkalmaznak egymás irányában. Ide tartoznak az olyan megállapodások is, mint amelyet például Bulgária és Törökország kötött még Bulgária NATO-csatlakozása előtt a gyalogsági aknák használatának kölcsönös lemondásáról egymással szemben.³⁰² De, hogy ne csak a régiókból hozunk példát, meg kell említeni a Svédország és Finnország között kötött megállapodást a Balti-tenger Kooperatív Biztonságáról³⁰³, amelyet később megnyitottak Németország, Dánia, Észtország, Lettország, Litvánia, Norvégia és az Oroszországi Föderáció előtt is.

Hazánk vonatkozásában a következő lépés 1996-ban a Magyar-román Kétoldalú Bizalom- és Biztonságerősítő Megállapodás volt³⁰⁴, amelyet később, 1998-ban hasonló tartalmú megállapodások követtek előbb Szlovákiával³⁰⁵, majd Ukrajnával.³⁰⁶ A sorban a legutóbbi a 2005-ben aláírt Magyar- Szerb-montenegrói Kétoldalú Bizalom- és Biztonságerősítő Megállapodás.³⁰⁷

³⁰² Agreement between the government of the Republic of Bulgaria and the Government of the Republic of Turkey on non-use of anti-personnel mines and their removal from or destruction in the areas adjacent to their common border, 21 March 1999

³⁰³ Cooperative Security for the Baltic Sea Region, 22 April 1998

³⁰⁴ Agreement on confidence- and security-building measures complementing the OSCE Vienna Document of 1994 and on the development of military relations between the Government of the Republic of Hungary and the Government of Romania, 6 September 1996

³⁰⁵ Agreement on Confidence and Security-Building Measures complementing the OSCE Vienna Document 1994 and on the Development of Military Relations, 4 February 1998

³⁰⁶ Agreement Between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Hungary on Confidence- and Security-Building Measures and on the Development of Bilateral Military Relations. - 27 October 1998

³⁰⁷ Agreement on Confidence and Security Building Measures Complementing the Vienna Document 1999 and on the Development of Military Relations Between the Government of the Republic of Hungary and the Council of Ministers of Serbia and Montenegro 24 March 2005

2. Többoldalú politikai megállapodások és kezdeményezések

Ebbe a csoportba a tágabb értelemben vett biztonságerősítő kezdeményezések tartoznak. A politikai, biztonsági, gazdasági és emberi dimenzióban való együttműködés bővítését tűzte ki célul az Albánia, Bulgária, Görögország, Macedónia, Románia és Törökország között megkötött, a délkelet-európai jószomszédi viszonyról, biztonságról és együttműködésről szóló Charta.³⁰⁸ Másik klasszikus példa az ún. BLACKSEEFOR Megállapodás³⁰⁹, amely a fekete-tengeri államok biztonságának erősítésére született.

3. A biztonság specifikus aspektusaira vonatkozó megállapodások

Az idetartozó jelenlegi hat megállapodás közül négyben hazánk is érdekelt.³¹⁰ A felelősségteljes fegyverkereskedelem, a végfelhasználói engedélyek problémája, a kézi- és könnyűfegyverek illegális továbbadásának megakadályozása, vagy a határokon átnyúló bűnözés olyan témák, amelyek közvetlenül is befolyásolhatják a régió biztonságát. Ki kell emelni a fekete-tengeri együttműködés egyik újabb formáját: Törökország, Ukrajna és az Oroszországi Föderáció a „Fekete-tengeri harmónia”³¹¹ elnevezéssel közös tengeri jelenlétet teremtett a hajózási útvonalakon, és rendszeresen ellenőrzik a kereskedelmi hajókat a terrorizmus támogatásával, illetve a tömegpusztító fegyverek vagy azok alkotórészeinek illegális kereskedelmével kapcsolatban.

Az áttekintés után térjünk át két konkrét példára: a magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodásra.

4. A magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodás

A „*Megállapodás Ukrajna Minisztertanácsa és a Magyar Köztársaság Kormánya között a kiegészítő bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekről és a kétoldalú katonai kapcsolatok fejlesztéséről*” megnevezésű dokumentumot Budapesten írták alá 1998. október 27-én, és

³⁰⁸ Charter on Good-Neighbourly Relations, Stability, Security and Co-operation in South-Eastern Europe, 12 February 2000

³⁰⁹ BLACKSEEFOR Agreement 2 April 2001

³¹⁰ Joint Declaration on Responsible Arms Transfers (Regional Conference on Export Controls), Sofia, 14/15 Dec 1999

Statement on Harmonization of End-Use/End-User Certificates. (Regional Conference on Export Controls), Sofia, 14/15 Dec 1999

Declaration on Small Arms and Light Weapons. (Stability Pact, Working Table III on Security Issues) 18 Nov 1999

Agreement on Co-operation to Prevent and Combat Trans-Border Crime (SECI). Bucharest, 26 May 1999

³¹¹ Operation Black Sea Harmony. The Russian Federation joined on 27 December 2006, and Ukraine on 17 January 2007.

2002-ben lépett életbe. A „*Megállapodás Szerbia és Montenegró Minisztertanácsa és a Magyar Köztársaság Kormánya között a kiegészítő bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekről és a kétoldalú katonai kapcsolatok fejlesztéséről*” megnevezésű dokumentumot Budapesten írták alá 2005. március 24-én és 2006-ban lépett életbe.³¹² (A megállapodások teljes szövegét a 2. számú Melléklet tartalmazza.) Az előző rendezőelvek alapján mindkét Megállapodást az első csoportba sorolhatjuk, amelyek alapját az 1994. évi, illetve az 1999. évi Bécsi Dokumentum képezte.³¹³

Vizsgáljuk meg figyelmesebben az anyagokat. Mielőtt elmélyednénk a részletekben, egy dolgot azonnal hangsúlyozzunk: mindkét Megállapodás, mint az már az előzőkből kitűnt, az éppen aktuális Bécsi Dokumentum alapján készült. A kiegészítő jelleg taglalása előtt világosan ki kell mondanunk, hogy a megállapodó felek egyike sem vonta ki magát a Bécsi Dokumentum végrehajtása alól, vagyis minden ott előírt kötelezettséget továbbra is szigorúan betartanak egymás és minden más részt vevő állam vonatkozásában. Továbbra is készek alkalmazni a Bécsben született eljárási szabályokat, beleértve a már jól bevált eszköztárat, ugyanakkor önként és kölcsönösen, kisebb létszámhoz és alacsonyabb fegyverzeti szintekhez kapcsolják azok végrehajtását.

Az ukrán-magyar Megállapodás alkalmazási övezete a közös határ mindkét oldalától mért 125 km-es zóna. Nagy eltérést mutat ezzel szemben a magyar-szerb, ahol mindkét ország teljes területe képezi az alkalmazási övezetet. A felek 42 nappal korábban értesítik egymást, és megfigyelőket hívnak meg, amennyiben olyan katonai tevékenységet terveznek, amelyben bizonyos létszámot meghaladó erők, vagy darabszámot meghaladó eszközök vesznek részt. (Emlékezzünk vissza: a Dokumentum különbséget tesz a „csak” bejelentés-köteles és a már megfigyelők meghívására is kötelező – az előzőnél magasabb – számok között. Az előírások szerint a kötelezettség életbelépéséhez elégséges egy kategóriában a túllépés.)

Tanulmányozzuk a következő táblázatot!

³¹² Montenegró függetlenné válása után, a magyar és a szerb fél megegyezett, hogy a Megállapodásban szereplő felek megnevezését az alábbiak szerint módosítják: „*Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és Szerbia Kormánya között...*”. Az értekezésben a „magyar-szerb Megállapodás” megnevezést használom a továbbiakban.

³¹³ Ukrán–magyar viszonylatban a végrehajtást értékelő éves találkozón 2004-ben a felek megállapodtak, hogy az 1999. évi Dokumentumot tekintik a feladatok végrehajtása alapjának, a magyar–szerb-montenegróinál már az 1999. évi volt a kiindulási alap.

2. számú táblázat: A magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú megállapodásban rögzített bejelentési és megfigyelési küszöbök

Kategória	A 2011. évi Bécsi Dokumentum szerint bejelentés-köteles (legalább)	A 2011. évi Bécsi Dokumentum szerint megfigyelés-köteles (legalább)	Magyar-ukrán megállapodás szerint bejelentés- és megfigyelés-köteles (legalább)	A 2011. évi Bécsi Dokumentum százalékában (bejelentés-köteles/megfigyelés-köteles)	Magyar-szerb megállapodás szerint bejelentés- és megfigyelés-köteles (legalább)	A 2011. évi Bécsi Dokumentum százalékában (bejelentés-köteles/megfigyelés-köteles)
élő erő (fő)	9000	13000	6000	66% / 46%	6000	66% / 46%
harckocsi (db)	250	300	100	40% / 33%	100	40% / 33%
páncélozott harcjármű (db)	500	500	150	30% / 30%	150	30% / 30%
100 mm űrméret feletti tüzérségi eszköz (db)	250	250	75	30% / 30%	75	30% / 30%
repülőgép bevetés	200	200	50	25% / 25%	100	50%/50%

Készítette: a szerző

A táblázatból jól látszik, hogy a Magyar Köztársaság, Ukrajna és Szerbia mellett, hogy összevonta a bejelentési és a megfigyelő-meghívási kötelezettséget, már lényegesen alacsonyabb értékeknél életbe is lépteti azokat. A bejelentési kötelezettség átlagosan 38%-a, míg a megfigyelők meghívására vonatkozó kötelezettség átlagosan 33%-a a Bécsi Dokumentumban lévő értékeknek.

A megállapodások szerint minden évben 5-5 megfigyelő kap meghívást egy zászlóalj, vagy magasabb szintű gyakorlatra, ugyanakkor ilyen gyakorlatot egyik fél sem tervez a közös határvonal 20-20 km-es sávján belül a magyar-ukrán, és 30-30 km-es sávján belül a magyar-szerb Megállapodás alapján.

De ezzel még nem ért véget a kölcsönös gesztusok sora. Az egyeztetett intézkedéseket a partnerek kiegészítő ellenőrzési lehetőségekkel is alátámasztják. A Bécsi Dokumentumban megfogalmazott előírások szerint egy adott részt vevő államnak évente három ellenőrzést és – 60 alakulatonként – egy értékelő látogatást kell fogadnia. (Ez utóbbi mindhárom ország tekintetében egy-egy látogatást jelent.) A „szomszédok”, demonstrálva nyitottságukat és átlátható-

ságukat, úgy döntöttek, hogy az alkalmazási övezeten belül, kölcsönösen, még két-két értékelő látogatást és egy-egy ellenőrzést engedélyeznek a másoknak.

A magyar-ukrán Megállapodás 2002-ben lépett életbe. Az eltelt tíz év alatt sok minden történt. 2003 óta a magyar és az ukrán szakértők – a Megállapodás vonatkozó pontja alapján – minden évben találkozót szerveznek, amelyeken értékelik a Megállapodás végrehajtását, és javaslatokat tesznek annak további fejlesztésére. Ezek a javaslatok, és a bázisukon elfogadott döntések a maguk módján egyedülállóak, többször a Dokumentumban nem tárgyalt, vagy nem kellően szabályozott kérdésekben adnak útmutatást, és ezzel további lendületet adnak a Dokumentum modernizációjával kapcsolatos tárgyalásoknak. A felek, például, megállapodtak abban, hogy

- az ellenőrzési kérést tartalmazó bejelentési formátumot legkésőbb 72 órával, legkorábban öt munkanappal a fogadó állam területére való érkezés előtt kell megküldeni³¹⁴;
- a kijelölt terület nagysága nem nagyobb, mint 10 ezer km²³¹⁵;
- lehetőséget biztosítanak az ellenőrzés során a kijelölt területen lévő katonai alakulatok béke elhelyezési körletébe való belépésre³¹⁶;
- a bejelentési formátumban megjelölik az első tájékoztató helyét és idejét³¹⁷;
- az ellenőrök számára engedélyezett a digitális fényképezőgépek és videokamerák használata³¹⁸;
- milyen szerkezetű és milyen tartalmú legyen az ellenőrzés vagy az értékelő látogatás előtt tartandó parancsnoki tájékoztató³¹⁹;
- ha a kijelölt terület légi megfigyeléséhez nem áll a feleknek módjában helikoptert biztosítani, akkor az ellenőrző részt vevő államnak automatikusan jogában áll 24 órával meghosszabbítani az ellenőrzés időtartamát³²⁰;
- már a zászlóalj-szintű gyakorlatokról is kicserélik éves tervüket³²¹;
- lehetőséget adnak egymásnak a Dokumentum szerinti gyakorló értékelő látogatásra, valamint a CFE Szerződés szerinti gyakorló bejelentett hely ellenőrzésre a Megállapodás alkalmazási övezetén kívül is³²²;

³¹⁴ A Dokumentumban: legkésőbb 36 órával, legkorábban öt nappal a fogadó országba való érkezés előtt kell megküldeni a bejelentési formátumot

³¹⁵ A Dokumentumban nincs pontos meghatározás

³¹⁶ A Dokumentum külön kitér arra, hogy nem kell beengedni az ellenőröket a kijelölt területen lévő alakulatokhoz.

³¹⁷ A Dokumentumban csak a hely szerepel

³¹⁸ A Dokumentumban nem engedélyezett

³¹⁹ A 2011. évi Dokumentumban jelent meg, magyar-ukrán kezdeményezésre

³²⁰ A Dokumentumban ilyen szabály nem létezik

³²¹ Egy szinttel alacsonyabbra tették a bejelentési kötelezettséget.

- felajánlanak egymásnak két-két kiegészítő értékelő látogatást az alkalmazási övezeten kívül, harmadik ország képviselőjének meghívási lehetőségével.

A fenti kiegészítő intézkedések, beleértve az éppen csak tárgyalt újdonságokat is, nem maradtak csak a papíron, és mindkét fél a pénzügyi lehetőségek függvényében végrehajtja azokat. A következő táblázatokban ez látható:

3. számú táblázat: A kétoldalú magyar-ukrán megállapodás alapján, Ukrajna területén végrehajtott feladatok

Feladat	Feladatok száma egy évben	Év										Összesen
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Értékelő látogatás	2	1	2	2	1	1	1	-	2	2	-	12
Kijelölt terület ellenőrzése	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10
Értékelő látogatás az alkalmazási övezeten kívül	2						1	2	-	-	-	3
Gyakorló tevékenység	1					1	1	1	-	-	-	3
Katonai tevékenység megfigyelése	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	7	2	3	3	2	3	4	4	3	3	1	28

Készítette: a szerző, forrás: MH Vezetési és Doktrinális Központ, Fegyverzetellenőrzési osztály, 2011

³²² Abszolút egyedülálló kezdeményezés!

4. számú táblázat: A kétoldalú magyar-ukrán megállapodás alapján, Magyarország területén végrehajtott feladatok

Feladat	Feladatok száma egy évben	Év										Összesen
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Értékelő látogatás	2	1	1	1	2	1	-	1	-	1	1	9
Kijelölt terület ellenőrzése	1	-	1	1	1	1	1	1	-	1	1	8
Értékelő látogatás az alkalmazási övezeten kívül	2											
Gyakorló tevékenység	1					-	-	1	-	-	-	1
Katonai tevékenység megfigyelése	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Összesen	7	1	3	2	3	2	1	3		2	2	19

Készítette: a szerző, forrás: MH Vezetési és Doktrinális Központ Fegyverzetellenőrzési osztály, 2011

A táblázatokból jól látszik, hogy a magyar-ukrán Megállapodás életbelépése utáni kilenc év alatt 47 kiegészítő feladatot hajtottunk végre egymás területén. Számunkra nagyon fontos volt, hogy az alkalmazási övezeten kívül is kaphassunk verifikációs lehetőséget, amivel 2007-ben és 2008-ban élni is tudtunk. Az is látszik ugyanakkor, hogy elsősorban a pénzügyi források szűkössége miatt, 2009 óta csökkent az évente elvégzett feladatok száma. Az ellenőrzésekről és értékelő látogatásokról készült jelentések alapján – ezeket szintén minden EBESZ részt vevő állam megkapja! – egyértelműen meg lehet állapítani, hogy az elmúlt évek alatt egyszer sem merült fel olyan kérdés, amelyet ne tudtak volna a szakemberek a helyszínen azonnal megoldani, és a felek törekedtek a maximális átláthatóságra. Nem kevésbé érdeme ez annak a személyi állománynak mindkét oldalról, akik tapasztalt ellenőrök, több nyelven beszélnek és így megtalálják a „közös nyelvet”!

A magyar-szerb Megállapodás végrehajtását a következő táblázatokban szemléltetem:

5. számú táblázat: A kétoldalú magyar-szerb megállapodás alapján, Szerbia területén végrehajtott feladatok

Feladat	Feladatok száma egy évben	Év						Összesen
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Értékelő látogatás	2	1	2	2	1	1	-	7
Kijelölt terület ellenőrzése	1	1	1	1	1	1	1	6
Összesen	3	2	3	3	2	2	1	13

Készítette: a szerző, forrás: MH Vezetési és Doktrinális Központ, Fegyverzetellenőrzési osztály, 2011

6. számú táblázat: A kétoldalú magyar-szerb megállapodás alapján, Magyarország területén végrehajtott feladatok

Feladat	Feladatok száma egy évben	Év						Összesen
		2006	2007	2008	2009	2010	2011	
Értékelő látogatás	2	-	-	-	-	-	-	-
Kijelölt terület ellenőrzése	1	1	1	1	1	1	1	6
Összesen	3	1	1	1	1	1	1	6

Készítette: a szerző, forrás: MH Vezetési és Doktrinális Központ, Fegyverzetellenőrzési osztály, 2011

A magyar-szerb Megállapodás életbelépése óta tizenkilenc feladatot hajtottunk végre a két ország területén. Sajnos, itt is igaz az a megállapítás, amit a magyar-ukrán Megállapodás esetében tettünk: az anyagi források szűkössége miatt csökken a missziók száma, és például 2011-ben először, nem hajtottunk végre értékelő látogatást Szerbiában.

Hagyománnyá vált, hogy a felek – ismét csak a Megállapodás alapján – évente tájékoztatják az EBESZ Biztonsági Együttműködési Fórumot eredményeikről, és nagy örömmel adják át a kétoldalú megállapodás végrehajtása során szerzett tapasztalataikat az érdeklődő részt vevő államoknak.

A korábbiakban már utaltunk rá, hogy a Magyarország Állandó EBESZ Képviselői Katonai Képviselői Bécsemben az ukrán-magyar Megállapodás végrehajtása közben elfogadott döntések alapján gondolatébresztő anyagot készített. Az anyaghoz tartozó két döntés-tervezet közül az egyik az ellenőrzés és az értékelő látogatás során adott tájékoztatók tartalmára vonatkozik, míg a másik az ellenőrzés kezdetének meghatározására. Az elsőt a Biztonsági Együttműködési Fórum már el is fogadta, így az mára már része a 2011. évi Dokumentumnak. A másodiktól tovább folynak a tárgyalások.

Mint a delegációktól kapott visszajelzések mutatják, a részt vevő államok nagyra értékelik a magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú megállapodás végrehajtása során mutatott aktivitásunkat, és közös lépéseinket a jószomszédi katonai kapcsolatok példájaként kezelik.

5. Egyéb kétoldalú fegyverzetellenőrzési megállapodásaink, kapcsolataink

A bizalom- és biztonságerősítés területén kötött megállapodások szerkezete, tartalma, végrehajtási rendje nagyon hasonlít egymásra.

Korábban már utaltam a magyar-román kétoldalú nyitott égbolt megállapodásra, valamint a magyar-román és magyar-szlovák kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodásokra. Ezek eredményei és hatásuk a nevezett szomszédokkal való stabil katonai kapcsolatok kiépítésére vitathatatlanok, ugyanakkor Románia és Szlovákia NATO-csatlakozása után a szövetségi szintre emelt kapcsolatunknak köszönhetően a megállapodások értelmüket veszítették. Egyedül a Nyitott Égbolt Megállapodást működtettük tovább, egészen addig, amíg román partnerünk nem szerzett be a Nyitott Égbolt Szerződés előírásainak megfelelő megfigyelő rendszert (2008).

A kétoldalú megállapodások sora – ha nem is kormány szinten – 2008-ban kiegészült a magyar és a montenegrói, 2009-ben pedig a magyar és a ciprusi fegyverzetellenőrzési központ között kötöttekkel.

Annak jeleként, hogy a szomszéd államokkal és a régió államaival való kapcsolatainkat prioritásként kezeljük a katonai-politikai vonatkozásokban is, a fegyverzetellenőrzéssel foglalkozó szervezetünk szoros együttműködést folytat Ausztria, Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina hasonló szervezeteivel is, valamint aktív részt vállal a RACVIAC – Biztonsági

Együttműködési Központ³²³ működésének támogatásában. Itt mindenképpen el kell mondani, hogy a magyar fél a RACVIAC támogatása során komoly anyagi áldozatot is vállal, amikor költségtérítés nélkül rendelkezésre bocsátja a magyar Nyitott Égbolt megfigyelő rendszert (AN-26 repülőgép a fedélzeti műszerekkel + a végrehajtói szakállomány).

6. Következtetések:

A regionális együttműködés fontos eleme az EBESZ katonai-politikai dimenziójának. A részt vevő államok „testre szabott” intézkedés csomagokat dolgoznak ki és hajtanak végre, élvezve a regionális megközelítés minden előnyét. Ezek a megállapodások könnyen népszerűsíthetők az adott társadalmakban, hiszen a mindennapi kapcsolatok szintjén maradnak, legtöbbször a „szomszédokkal” egyszerűbb megtalálni azt, ami összeköt, így könnyebben leküzdhető az, ami elválaszt.

A Magyar Köztársaság Kormánya – élve az 1994. és az 1999. évi Bécsi Dokumentum adta lehetőségekkel – kétoldalú megállapodást kötött Románia (1996), Szlovákia (1998), Ukrajna (1998) és Szerbia és Montenegró (2005) kormányával a Bécsi Dokumentumot kiegészítő bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekről. A Megállapodások a Bécsi Dokumentum biztosította lehetőségeken túl további kapcsolattartási, együttműködési formákra adtak lehetőséget, a fegyveres erők, de különös tekintettel a határ menti alakulatok között. A szándék tükröződött a megállapodások alkalmazási övezeteinek meghatározásában is, például a magyar-román megállapodást a határ menti övezet 80 kilométeres, a magyar-ukrán megállapodást a határmenti övezet 125 kilométeres sávjára dolgoztuk ki. A magyar-román, és a magyar-szlovák megállapodás Románia és Szlovákia NATO csatlakozását követően 2004 novemberében hatályát veszítette, a magyar-ukrán és a magyar-szerb megállapodás jelenleg is aktív. Kétoldalú együttműködési megállapodást kötöttünk a montenegrói és a ciprusi fegyverzetellenőrzési központtal.

Az EBESZ teremtette meg azt az együttműködési keretet, amelyre építve a regionális fegyverzetellenőrzési kapcsolatok tovább fejlődhetnek, és elválaszthatatlan részét képezik az egységes európai biztonsági rendszernek. A kétoldalú megállapodások hazánk számára rendkívül komoly biztonsági értéket képviseltek és képviselnek. A katonai bizalom- és biztonságerősítés akkor is hatékonyan működött, amikor – időszakonként - feszültségektől terhes viszonyunk volt több szomszédos állammal. A kétoldalú megállapodások előírásainak végrehajtása minden partner számára előnyös, hiszen olyan együttműködési formát teremt, amely semmi mással sem helyettesíthető.

³²³ RACVIAC – Regional Arms Control and Verification Implementation Centre - Centre for Security Cooperation

„A CFE Szerződés válsága és az utóbbi évek konfliktusai az EBESZ régióban ráirányították a figyelmet a megoldatlan kérdésekre, és bizonyos értelemben megkérdőjelezték a fegyverzetellenőrzési [...] intézkedések alkalmazhatóságát. Hiszem azt, hogy az említett problémákat az EBESZ részt vevő államai meg tudják oldani. Ebben a folyamatban a Magyar Köztársaság erre hivatott szervezetei, diplomatái, katonái már most is részt vesznek, és a jövőben is mindent meg fognak tenni annak érdekében, hogy az európai biztonság olyan alap-elemei, mint a fegyverzetellenőrzési rendszerek, tovább fejlődjenek. A bizalom újra megteremthető, és ameddig a tárgyalások folynak, addig is elemi érdekünk a hitelesség, az átláthatóság és a kiszámíthatóság folyamatosságának biztosítása. Ezt a munkát (is) végzik fegyverzetellenőreink,...” – Bali József³²⁴

V. A MAGYAR FEGYVERZETELLENŐRZÉS

A I. fejezetben definiáltuk a fegyverzetellenőrzést. Teljesen egyértelmű, hogy a fegyverzetellenőrzés kül-/biztonság-/védelempolitikai kérdés, amely ugyanakkor szorosan kapcsolódik a haderőkhöz, hiszen a katonai-politikai dimenzió elemeként éppen a katonai biztonság megteremtését tűzi ki célul. Nem vitatva a külpolitika elsődlegességét, az EBEÉ (EBESZ) államok mindegyikében az illetékes külügyminisztériumi elemek után először a haderő állományában hozták létre a fegyverzetellenőrzésért felelős szervezetet, és a fegyverzetellenőröket is túlnyomó többségében a katonák közül válogatták ki. (A Függelékben kitérek a kiválasztás és a felkészítés elemeire is.)

A Stockholmi Dokumentum 1987-ben történt életbelépése után eltelt időszak bizonyította, hogy az aláíró országok kormányai messzemenően támogatják a kölcsönös bizalomra épülő, egymás biztonságát erősítő intézkedések gyakorlati végrehajtását. A hadgyakorlatok előrejelzése, a katonai megfigyelők kölcsönös küldése, a váratlan katonai ellenőrzések kérése és fogadása, valamint az így szerzett tapasztalatok és információk kicserélése, továbbá a hadseregek vezetése közötti rendszeres érintkezés bővítése nagymértékben elősegítette a bizalmatlanság eloszlását, fokozta az érintett európai országok biztonságérzetét.

Ennek szellemében történt Magyarországon a BARÁTSÁG-88 gyakorlat nemzetközi bejelentése és külföldi megfigyelők fogadása. A gyakorlaton, amelyet 1988. január 29. és február ötödike között a szovjet és a csehszlovák fegyveres erők kijelölt csapatainak közreműködésével tartották meg, négy főből álló amerikai megfigyelő csoport hajtott végre megfigyelést földön és levegőből.

A megfigyelőket főként a VK 2. Csoportfőnökség megfelelő szakmai és angol nyelvi képzettséggel rendelkező tisztjei kísérték, akik az elvárt nyíltság, valamint a bizalom- és biztonságerősítés szellemében ügyeltek arra, hogy a megfigyelés során ne sérülhessenek a Magyar Népköztársaság biztonságpolitikai érdekei.

³²⁴ Bali József, HM védelempolitikai szakállamtitkár, 2010.

Már a gyakorlat értékelését követően felmerült az a gondolat, hogy a későbbi tárgyalások eredményeképpen a Magyarországra háruló nemzetközi ellenőrzésekkel kapcsolatos feladatok teljes körű végrehajtására egy önálló, kellő képességekkel és jogosítványokkal rendelkező szervezetet kell felállítani.

Mint minden új feladatban az első időszak alapvetően meghatározó jelentőségű, ezért különösen izgalmas az első évek története. Foglalkozzunk hát a magyar hagyományos fegyverzetellenőrzés rendkívül mozgalmas első éveivel egy kicsit részletesebben!

1. Az MH Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ (HIEK) létrehozása és feladatai (1990-1991)³²⁵

A magyar hagyományos fegyverzetellenőrzés kezdetét 1990-re kell tennünk. A Bécsben zajló leszerelési tárgyalásokon³²⁶ Magyarország felvállalta, hogy egy olyan technikai bemutatót szervez, ahol – a CFE Szerződés Létező Típusok Jegyzőkönyvével kapcsolatos tárgyalások elősegítéseként – kiállítják a Varsói Szerződés tagállamainak fegyverzetében lévő páncélozott szállító harcjárműveket és harci helikoptereket. A bemutatót 1990. szeptember 12-én tartották Szombathelyen, és komoly elismerést váltott ki a Bécsből érkezett delegációk körében. Ezen a rendezvényen már többen részt vettek a honvédelmi miniszter T-132/2/1990, és T-133/4/1990. számú Elgondolása, majd ezt követően a Vezérkari főnök (VKF) 1990. február 23-án kiadott Intézkedése alapján, a Vezérkar Hadművelési Főcsoportfőnökség közvetlen alárendeltjeként létrehozott Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ (a továbbiakban: az MH HIEK) állományából. Az MH HIEK alaprendeltetése a CFE Szerződésből, az 1990. évi Bécsi Dokumentumból, valamint a fegyveres erőket érintő további tárgyalásokból a Magyar Köztársaságra, ezen belül a Magyar Honvédségre háruló feladatok koordinálása és végrehajtása volt. A szervezetet 1990. március elsején állították fel; a VKF az MH HIEK működőképességének elérésére 1990. október elsejét határozta meg.

Az MN(MH)³²⁷ HIEK létrehozására a VKF az MNVK Hadművelési Főcsoportfőnökség Nemzetközi Biztonságpolitikai Munkacsoportja koordinálásával operatív („megalakító”) csoportot állított fel, amelybe az alábbi szervezetek állományából jelöltek ki felelősöket:

- MN Személyügyi Főnökség,
- MN Szervezési és Hadkiegészítési Csoportfőnökség,

³²⁵ Az adott pontban szereplő adatokat a Kabai Domokos mk. ezredes által szerkesztett, „*A Honvédelmi Minisztérium Fegyverzetellenőrzési Hivatalának Története 1990-2002- Csapattörténeti Könyv*” feldolgozása, illetve saját archívumom alapján építettem be az értekezésbe.

³²⁶ Ld.: Értekezés II. Fejezet 2. pont

³²⁷ A Magyar Néphadsereg 1990. március 15-től a Magyar Honvédség nevet kapta. Az anyagban ezért szerepel váltakozva az MN vagy MH rövidítés.

- MNVK 2. Csoportfőnökség,
- MN Híradó és Automatizálási Csoportfőnökség,
- MN Elektronikai és Automatizálási Szolgálat Főnökség,
- MN Posta Katonai Szolgálat,
- MN Páncélos és Gépjármű-technikai Szolgálat Főnökség,
- MN Ruházati Szolgálat Főnökség,
- MN Építési és Elhelyezési Főnökség,
- MN Közgazdasági és Pénzügyi Főnökség,
- Zrínyi Miklós Katonai Akadémia.

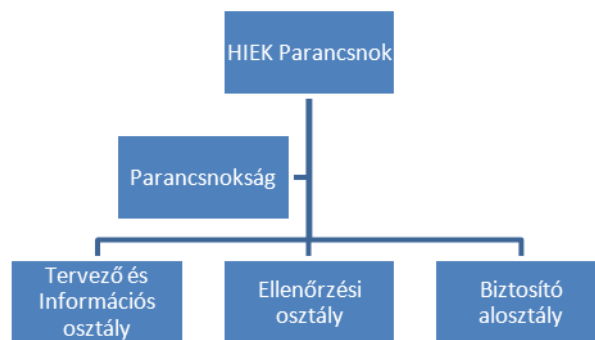
A VKF intézkedése szerint a MNVK hadműveleti főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségében, a Nemzetközi Biztonságpolitikai Munkacsoport szakmai irányításával a Szerződésből és a Dokumentumból fakadó feladatok maradéktalan végrehajtására kellően felkészített, személyi, tárgyi, anyagi feltételekkel nemzetközi szinten is helytálló, önálló katonai szervezetet kellett létre hozni.

A VKF intézkedése az MH HIEK részére a következő alapfeladatokat határozta meg:

- tervezze, szervezze és hajtsa végre a Szerződésben és a Dokumentumban rögzített helyszíni ellenőrzéseket, illetve megfigyeléseket;
- szervezze, koordinálja és hajtsa végre a Magyarország területére érkező külföldi katonai ellenőrök és megfigyelők fogadását, kísérését és tevékenységük mindenoldalú biztosítását;
- gyűjtse, tartsa nyilván, dolgozza fel és értékelje a saját és a részt vevő és részes államok fegyveres erőire, fegyverzetére vonatkozó információkat, biztosítsa azok naprakészségét, rendszeres, illetve szükség szerinti szolgáltatását;
- szakmai és információs bázisával támogassa a folyamatban lévő, valamint az újonnan kezdeményezett leszerelési, biztonságpolitikai, katonapolitikai és katonadiplomáciai tárgyalásokat;
- tervezze, szervezze, koordinálja és hajtsa végre az ellenőrök és megfigyelők kiválasztását, valamint feladat-orientált felkészítését;
- szervezze meg és hajtsa végre a magyar ellenőri és megfigyelői csoportok ellátását, kiszolgáltatását a célszágok „belépési pontjáig”, illetve a „kilépési pont” elhagyása után;
- éves ellenőrzési és megfigyelési terv összeállításával biztosítsa a Szerződésben és a Dokumentumban meghatározott feladatok időben történő végrehajtását;

- vegyen részt – igény szerint – az ENSZ Békefenntartó Erőinek kötelékében feladatok végrehajtásában;
- készüljön fel, és igény szerint vegyen részt a „Nyitott Égbolt” Szerződésben foglalt feladatok végrehajtásában;
- tervezze, szervezze és hajtsa végre a vezénnyelssel biztosított ellenőrtiszti állomány rendszeres, időszakos szakmai és nyelvi felkészítését, ellenőrzési, illetve kíséresi igénybevételét.

Az MH HIEK megalakító csoportja, Forgács László mk. ezredes vezetésével, a HM-I B-épületében kezdte meg a működését, majd rövidesen átköltöztek a HM-III objektumba, ahol megkezdődött az ellenőrjelöltek kiválogatása a pályázatra jelentkezők közül. A csoport első feladata volt a HIEK előírt határidőre, 1990. október elsejére történő felállítása és a személyi állomány kiválogatása. A központ a következő szervezeti felépítéssel kezdte meg munkáját:

3. számú ábra: Az MH HIEK első szervezete

Készítette: a szerző

Az MH HIEK rendszeresített létszáma 52 fő (35 tiszt, 5 tiszthelyettes és 12 polgári alkalmazott) volt.

A fenti szervezeti felépítés alapvetően biztosította a meghatározott feladatok végrehajtását. Az ellenőrzési és kíséresi feladatokra az MH HIEK állományán felül 40 fő kiképzett ellenőrtiszt, az ún. bevonható állomány, is rendelkezésre állt.

Érdekes az ebből az évből származó statisztika:

- Az ellenőri, valamint kíséresi feladatok végrehajtására kiírt pályázatra 221 fő jelentkezett, amelyből a kijelölt bizottság 37 fő pályázatát fogadta el.
- Az MH HIEK hivatásos állományának átlag életkora 42 év volt, a beosztások ellátásához szükséges végzettséggel (zömében katonai akadémia) mindenki rendelkezett.

- Az állomány fegyvernemi, illetve szakma szerinti megoszlása, elméleti és gyakorlati felkészültsége alapvetően biztosította az MH HIEK előtt álló feladatok eredményes végrehajtását.
- Az MH HIEK állandó állományában szolgálatot teljesítők közül heten angol, tizenegyen orosz, ketten német, egy fő spanyol és egy fő francia felsőfokú, ketten angol, hárman német, ketten orosz, egy fő arab és egy fő olasz középfokú nyelvvizsgával rendelkezett. A központ keretein belül a nyelvtudás fejlesztése, illetve szinten tartása érdekében angol és német nyelvoktatás folyt. A központ keretein kívül egy fő francia és egy fő spanyol nyelvtanfolyamon vett részt.
- A bevonható állomány többségénél az EBEÉ hat hivatalos nyelve – angol, francia, német, olasz, orosz, spanyol – közül legalább egyből mindenki felsőfokú és egy má-sikból is érvényes nyelvvizsgával rendelkezett.

Az MH HIEK állandó állománya és a behívható ellenőrtisztek felkészítését a központ két ütemben hajtotta végre: 1990. szeptember harmadika és október ötödike között, valamint 1991. május 13-24. között. A felkészítés során a résztvevők részletesen elsajátították a Szerződés és a Dokumentum legfontosabb és rájuk vonatkozó fejezeteit és pontjait, felelevenítették az MH és a többi részes állam katonai szervezeteiben előforduló, a megállapodások hatálya alá eső technikai eszközök legfontosabb ismérveit, megismerték az ellenőrzések során használható adatrögzítő technikai eszközöket és azok használatát, valamint elsajátították és begyakorolták az ellenőr- és kísérőtisztekre háruló feladatokat.

1990. október elejétől az MH HIEK állandó és a bevonható ellenőri állománya gyakorló ellenőrzéseket hajtott végre a Magyar Köztársaság bejelentett helyein, illetve ellenőrzési objektumaiban. A felkészülési időszakban összesen 51 objektumban (ez a Magyar Köztársaság akkori ellenőrzési objektumainak 88%-a) tartottak gyakorló ellenőrzést!

1991. május 23-24-én az ellenőri állomány a Külügyminisztérium és az MH HIEK parancsnokságából létrehozott bizottság előtt tett vizsgát felkészültségéből, feladatai ismeretéből.

A megállapodások életbelépése után sürgősséggel kidolgozták az MH HIEK működéséhez, valamint a Szerződésből és a Dokumentumból a Magyar Honvédségre háruló feladatok végrehajtásához szükséges szabályozó okmányokat.

A Szerződés alapján 1990 novemberében elkészítették és átadták a részes államoknak, majd a Szerződés értelmében időszakosan (1991 februárjában) pontosították a Magyar Köztársaság Fegyveres Erői hagyományos fegyverzetének és felszerelésének adattárát. A korláto-

zás alá eső technikai eszközökről a Szerződés előírásai szerint fényképeket készítettek, és azokat 1990 novemberében minden részes állam részére megküldték.

Beszerezték mindazon technikai eszközöket (adatrögzítő technikai berendezések, megfigyelő műszerek), amelyek az ellenőrzések, a megfigyelések végrehajtásához és a részes államok ellenőrcsoportjainak fogadásához elengedhetetlenül szükségesek voltak. Ellenőr- és kísérőcsoport egyidejű kiküldésére 2-2 ellenőri-kísérői készlettel rendelkeztek. Ruházatuk és felszerelésük egységes volt. Az előírt megkülönböztető jelzéseket kialakították, azokkal a szükséges mennyiségben mindenki rendelkezett.

Az Információs alosztály folyamatosan végezte a részes és részt vevő államokra vonatkozó adatok elemzését, értékelését és azok számítógépes feldolgozását.

A bejelentett ellenőrzési objektumok száma és a Szerződés Ellenőrzési Jegyzőkönyvében rögzített elvek alapján az MH HIEK felkészült arra, hogy a Magyar Köztársaságnak az alapadat-hitelesítési időszakban (a Szerződés ratifikálása utáni első 120 nap) 12 bejelentett hely ellenőrzést és maximum kettő, soron kívüli ellenőrzést kell fogadnia kijelölt területen belül (passzív ellenőrzési kvóta).

A „Hatok” (Varsói Szerződés, VSZ) közös megegyezése alapján a Magyar Köztársaság az alapadat-hitelesítési időszakban 24 objektumot ellenőrizhetett a „Tizenhatok” (NATO-tagországok) területén (aktív ellenőrzési kvóta). Ezen felül a Magyar Köztársaság jogosult volt maximum öt alkalommal a volt VSZ-tagállamok területén ellenőrzést végrehajtani, de mindegyik állam területén csak egy alkalommal.

A Magyar Köztársaság területén a részes államok által végrehajtott ellenőrzések légi szállításának biztosítására Mi-8 helikopterek álltak a rendelkezésükre, a helikopter leszállóhelyek előkészítése és kialakítása befejeződött.

Az MH HIEK vezetői részt vettek a Németország és Csehszlovákia területén szervezett négyoldalú (csehszlovák, magyar, német és amerikai) bemutató ellenőrzés előkészítésében, részt vettek annak főpróbáján és a bemutató végrehajtásában. A bemutató alatt német, amerikai és csehszlovák ellenőrzési objektumokat ellenőrizték. Az MH HIEK áprilisban részt vett a négyoldalú bemutató ellenőrzés budapesti záró-konferenciájának előkészítésében és levezetésében.

Az MH HIEK áprilisban a brit Összhaderőnemi Fegyverzetellenőrzési Csoporttal (JACIG), és a francia hadsereg hasonló szervezetével vette fel a kapcsolatot. A JACIG javaslata és igénye alapján május és június hónapban 2x2 hetes időtartamban az ellenőrtisztek nyelvi képzését tervezték be. Az első két hét Budapesten volt, ahol az ellenőrtisztek angol katonai szaknyelvet tanultak, a következő két hét pedig az Egyesült Királyságban az orosz

katonai szaknyelv oktatásával telt el. Az év további részében Belgium, az Egyesült Királyság, Kanada, Németország és Franciaország gyakorló ellenőrzést hajtott végre Magyarország területén. A magyar fél a reciprocitás elvén szintén gyakorló ellenőrzéseket végzett a nálunk ellenőrző államok területén.

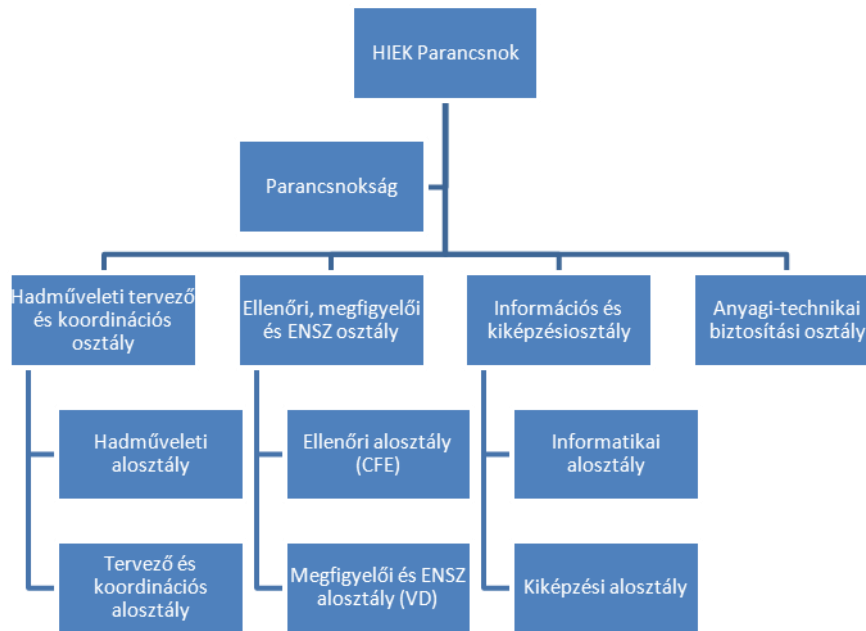
Összességében megállapítható volt, hogy az MH HIEK a megalakítását követő egy év alatt megtette mindazon előkészületeket, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy a Magyar Köztársaság teljesítse az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés terén vállalt kötelezettségeit.

2. A fegyverzetellenőrzés: államérdek

Mint korábban megállapítottuk, a fegyverzetellenőrzés államok közötti intézkedések összessége, amelyek tárgyát a haderők képezik. Ennek megfelelően a Kormány 1991. március negyedikén kiadta a „Szerződés a Hagyományos Fegyveres Erőkről Európában, valamint a bizalom- és biztonságerősítő intézkedésekről elfogadott dokumentum végrehajtását koordináló tárcaközi koordinációs bizottság (TKB) felállításáról” szülő 3092/1991. (III. 4.) számú kormányhatározatát, valamint ugyanekkor az „Európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződés ellenőrzésével kapcsolatos költségek fedezéséről” szülő 3105/1991. (III.4.) számú kormányhatározatot. A TKB lett az a legfelső irányító és döntéshozó testület, amely politikailag meghatározta a fegyverzetellenőrzési súlypontokat, de döntött a konkrét éves feladattervekről is.

A politikai és katonai vezetés nagy figyelemmel kísérte az MH HIEK tevékenységét és elismerték az elért eredményeket. A munkafeltételek további javítása, a hazai és a külföldi kapcsolattartás egyszerűsítése, valamint a feladatkör kiszélesítése érdekében a honvédelmi miniszter döntése értelmében az MH HIEK a Magyar Honvédség szervezetéből kikerülve – a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeként – a HM Védelempolitikai Főosztály közvetlen alárendeltségébe került 1992. február elsejétől, kettős állománytáblával – HM HIEK (HM Védelempolitikai Főosztály) és a HM HIEK közvetlen szervei (MH Pság. Ellátó Igazgatóság) – Honvédelmi Minisztérium Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ (HM HIEK) néven. A szervezet közvetlen állománytáblájában 28 fő, míg a HM HIEK közvetlen szerveként az MH Pság. Ellátó Igazgatóság állományában létrehozott szervezet állománytáblájában 20 fő kapott beosztást.

Az új szervezet felépítése:

4. számú ábra: A HM HIEK szervezete

Készítette: a szerző

A struktúrából jól látszik, hogy a szervezet felelősségi köre kibővült, és mint a HM háttérintézménye immár az ENSZ-szel kapcsolatos tárcaszintű feladatokkal is foglalkozott. A szervezet átadása a HM-nek 1992. március elsején megtörtént, és ennek megfelelően új állománytábla lépett életbe.

A Honvédelmi Miniszter 1992. július elsején kiadta a 95/1992. (HK 19.) HM utasítását „A Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedésekkel foglalkozó Tárgyalások Bécsi Dokumentuma, az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés és a Nyitott Égbolt Megállapodás a Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget érintő feladatainak végrehajtásáról”. Ebben megerősíti, hogy a feladatok végrehajtásának szakmai irányítását a Magyar Köztársaság Kormánya 3092/1991. (III. 4.) számú határozatával létrehozott Tárcaközi Koordinációs Bizottság (TKB) végzi, amelynek társelnökei a HM és a KÜM helyettes államtitkárai. A feladatok gyakorlati végrehajtását a HM Védelempolitikai Főosztály irányítása és felügyelete alatt álló HM Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ végzi.

A szervezetet érintő következő döntés 1993-ban született, amikor a HM Közigazgatási államtitkár 014/1993. számú intézkedése alapján 1994. január elsejei hatállyal az MHP Ellátó Igazgatóság, HM HIEK közvetlen szervei állományába áthelyezett Információs és Kiképzési, valamint a Támogatóosztály visszakerült a HM HIEK állományába.

Ahhoz, hogy elképzelésünk legyen, milyen teher nehezedett a végrehajtói állományra, és megérezzük az események dinamikáját, vizsgáljunk meg egy évet. Legyen ez például 1993. Az ide vonatkozó táblázatokat az 1. számú Mellékletben helyeztem el. (1. számú Melléklet 3 – 10. táblázat.)

Ez az év a CFE Szerződés első csökkentési szakaszának a 120 napos alapadat-érvényesítési időszakát követő évét jelenti, amelynek végére a teljes csökkentési kötelezettségnek legalább 25 %-át végre kellett hajtani. Hatályba lépett az 1992. évi Bécsi Dokumentum, zajlott a kétoldalú magyar-román Nyitott Égbolt megállapodás végrehajtása, valamint a felkészülés a Nyitott Égbolt Szerződés életbelépése utáni feladatok végzésére. Az év során 95 fontos feladatot hajtott végre a HM HIEK! A 12 aktív és hat passzív CFE ellenőrzési kvótán, valamint a vendégellenőri feladatokon kívül négy csökkentési helyen (Szabadszállás, Hadháztéglás, Gödöllő és Tápiószecső) gőzerővel zajlott a szintek feletti harci technikai eszközök megsemmisítése.³²⁸ Ez a számok nyelvén azt jelentette, hogy 139 db harcokocsi, 86 db páncélozott harcjárművet és 56 db 100 mm űrméret feletti tüzérségi eszközt semmisítettek meg. Mind a tíz bejelentett csökkentési periódus elejét és végét³²⁹ is ellenőrizték a NATO-tagállamok ellenőrcsoportjai.³³⁰ A magyar ellenőrök, beszámítva a vendégellenőri meghívásokat is, 19 alkalommal vettek részt csökkentés-ellenőrzésben.³³¹ A Dokumentum szerint hét légibázis látogatáson³³², egy gyakorlat-megfigyelésen voltak jelen (Dánia), és egy értékelő látogatást hajtottak végre (Franciaország), egy értékelő látogatást (brit) kísérték hazánk területén; ezeken kívül négy „Nyitott Égbolt” gyakorló-megfigyelő repülési feladatot hajtottak végre.³³³ A vezetői szinten hét találkozót szerveztek.

A szervezet munkáját jelentősen befolyásoló tényezővé vált a Magyar Honvédség parancsnokának 51/1995. (HK 25.) számú intézkedése „az Európai Bizalom- és Biztonságerősítő Intézkedések Bécsi Dokumentuma, valamint az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés Magyar Honvédséget érintő feladatainak végrehajtásáról”, amely egyik legfontosabb pontja az volt, hogy az MH-t érintő feladatok fő koordináló szerve a HVK Nemzetközi Kapcsolatok Csoportfőnöksége (HVK NKCsfőség). Az intézkedés jelentősen elősegítette a fegyverzetellenőrzési feladatokra vonatkozó szervezőmunkát, ugyanakkor párhuzamosságot

³²⁸ 1. számú Melléklet 3., 4. és 5. számú táblázat

³²⁹ Csak az érdekesség kedvéért: az értekezés szerzőjének megadatott 1992 szilveszterét egy amerikai ellenőrcsoporttal az egyik csökkentési helyen töltenie.

³³⁰ 1. számú Melléklet 6. számú táblázat

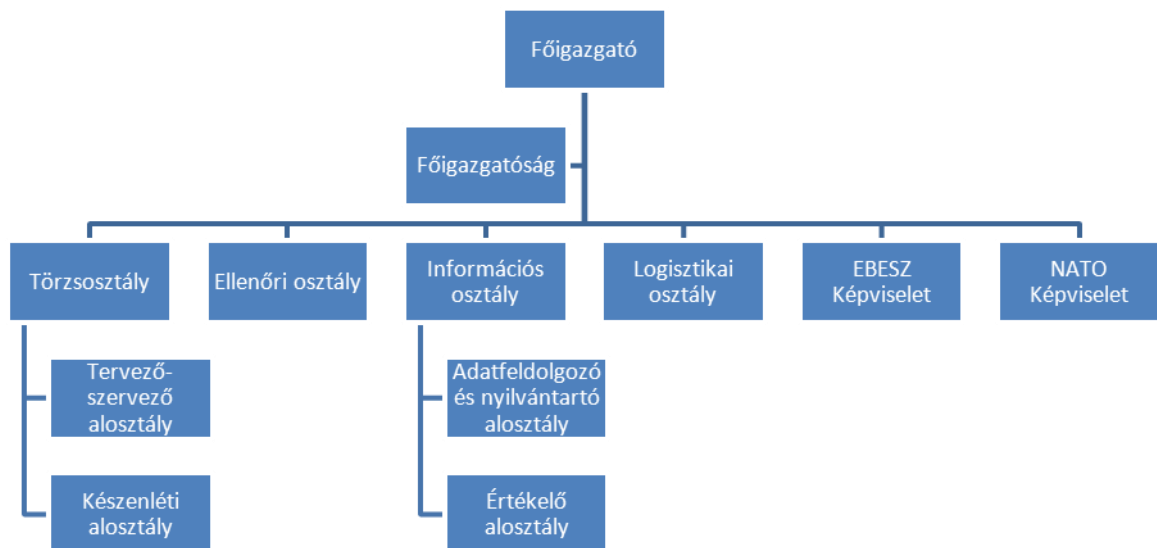
³³¹ 1. számú Melléklet 7. és 8. számú táblázat

³³² 1. számú Melléklet 9. számú táblázat

³³³ 1. számú Melléklet 10. számú táblázat

teremtett a HM HIEK és a HVK NKCSfség feladatkörében, amivel hosszú éveken át tartó rivalizáció kezdődött a két szervezet között.

A HM HIEK életében a következő nagy változás 1997. január 21-én következett be, amikor a honvédelmi miniszter kiadta a 3/1997. (HK 4.) határozatát „Költségvetési szerv alapításáról”. Az Alapító Okirat szerint megalakult a Honvédelmi Minisztérium Fegyverzet-ellenőrzési Hivatal, amely felügyeleti szerve a honvédelmi miniszter, aki felügyeleti jogkörét a HM helyettes államtitkár útján gyakorolta. Ezt a Határozatot támogatta a honvédelmi miniszter 1997. április elsején kiadott, 67/1997. (HK 23.) számú Utasítása „Az európai fegyverzet-korlátozási, leszerelési, valamint a nemzetközi biztonságpolitikai szerződések, megállapodások és egyéb dokumentumok Honvédelmi Minisztériumot és a Magyar Honvédséget érintő feladatainak végrehajtására”. Ebben pontosították, hogy a HM FEH a HM helyettes államtitkár felügyelete alatt, a HM NATO és Multilaterális Együttműködési Főosztály irányításával, az MH PK által kijelölt szervekkel és személyekkel együttműködve végzi feladatait. A Hivatal hatáskörének növekedését jelentette, hogy a korábban önálló alapító okiratokban létrehozott HM-MH EBESZ Katonai Képviselőt, valamint HM-MH NATO Katonai Képviselőt is integrálták a HM FEH-be. Ez utóbbiból később csak a Magyar Köztársaság NATO-képviselője keretében működő Védelempolitikai Részleg ellátása maradt a Hivatal feladata.³³⁴

5. számú ábra: A HM FEH szervezete

Készítette: a szerző

³³⁴ 6/1998. (HK 2.) HM határozat „Költségvetési szerv alapító határozatának módosításáról”, amely a HM FEH 3/1997. (HK 4.) számú alapító határozatát módosította.

2.1. Az EBESZ Katonai Képviselő

Először említettük az EBESZ Katonai Képviselőt, álljunk meg hát egy rövid időre és beszéljünk azokról a katonákról, akik a kezdetek kezdetétől szaktudásukkal, tapasztalataikkal segítették a magyar diplomaták munkáját a fegyverzetellenőrzési tárgyalásokon.³³⁵

A bécsi magyar EBEÉ Misszióhoz rendelt Katonai Szakértői Csoportot a HVK döntése alapján, 1989 tavaszán állították fel, egy tábornokkal és négy főtitzzel állományában. A kiküldő az alábbi fő tevékenységi irányokat határozta meg:

- A CFE Szerződés kidolgozása során katonai-szakmai tanácsadói és szakértői feladatok ellátása a mindenkori küldöttségvezető és hivatásos diplomaták mellett a különböző tárgyalási fórumokon, valamint a szakmai munkacsoportokban. A Szerződés ideiglenes alkalmazásának időszakában, majd az életbelépést követően a JCG tárgyalásain való részvétel, a végrehajtás hazai gyakorlatának figyelemmel kísérése és segítése.
- Az 1990. évi Bécsi Dokumentum kidolgozásában való részvétel, az 1986. évi Stockholmi Dokumentum előírásainak bővítése, korszerűsítése és adaptációja az új biztonsági környezethez. Az életbelépés után a Dokumentum előírásainak továbbfejlesztése és új bizalomépítési területek kimunkálása az 1992. évi Bécsi Dokumentumhoz, majd annak elfogadását követően, az alkalmazás tapasztalatainak felhasználásával és új kezdeményezések alapján az 1994. évi Bécsi Dokumentumhoz.
- Részvétel a Nyitott Égbolt Szerződés kidolgozásában, az aláíráshoz való előkészítésében, majd az aláírást követően a szerződés technikai továbbfejlesztésében.

Specifikus helyzetet jelentett az a körülmény, hogy a tárgyalások kezdetén, illetve a két alapidokumentum elfogadásakor Magyarország még VSZ tag volt, és szövetségi egyeztetési kötelezettség mellett tárgyalt, majd az alkalmazás kezdeti időszakában már szövetségen kívüli, szuverén államként szerepelt a tárgyalási fórumokon.

Fontos feladatot jelentett az 1992. évi Helsinkii Utótárgyalásra kidolgozott és a Csúcsértekezleten elfogadott dokumentumokkal kapcsolatos tárgyalások támogatása. Ezt a szakmai munkát, a magyar delegáció tagjaként, a katonai szakértői csoport vezetője végezte 1992 márciusától - júliusig.

1993 őszén állt fel a Katonai Szakértői Csoport bázisán a magyar EBEÉ Misszió mellé rendelt Katonai Képviselő.

³³⁵ Az EBESZ Katonai Képviselő 1989 és 1995 közötti történetére vonatkozó adatokat Dr. Teller Tamás ny. ezredes, az EBESZ Katonai Képviselő volt vezetője, személyes archívumából bocsátotta rendelkezésemre.

1995-ben a korábbi tárgyalások főirányaihoz új terület került: a Dayton-i Béke Keret-megállapodás alapján a délszláv regionális fegyverzetellenőrzési, valamint bizalom- és biztonság-erősítési megállapodásokról szóló tárgyalásokon való részvétel. Ugyanebben az évben két főtisztre csökkentették a személyi állományt. Jelenleg két főtiszt és egy zászlós végzi a feladatokat.

A Katonai Képviselőteljesen lefedi az EBESZ katonai-politikai dimenzióját, beleértve a fegyverzetellenőrzést is, és aktív szerepet vállalt, és vállal mind a mai napig a megállapodások felügyeletével foglalkozó üléseken, a kapcsolódó tárgyalásokon. A szakemberek részt vettek az EBEÉ (EBESZ) keretein belül elfogadott összes fegyverzetellenőrzési megállapodás, beleértve Bécsi Dokumentum összes verzióját, a CFE Szerződés Módosító Dokumentumot, kidolgozásában. Képviselik, ha szükséges védelmezik, a honvédelmi tárca érdekeit, folyamatosan tájékoztatják az előjárókat az eseményekről, részt vállalnak a magyar fegyverzetellenőrzési stratégia kidolgozásában.

Aktuális alapító okiratát a honvédelmi miniszter 2011. december 23-án adta ki 144-59/2011. számon. A szervezet megnevezése: Magyarország Állandó EBESZ Képviselőteljesen, Katonai Képviselőteljesen. A Katonai Képviselőteljesen munkájának elismeréseként értékelhető, hogy a Biztonsági Együttműködési Fórum elnöke 2010-ben a Képviselőteljesen munkatársát kérte fel a hagyományos lőszerkészletekkel foglalkozó EBESZ projektek koordinátorának, majd 2011-től az előző pozíció megtartása mellett felkérte a kézi- és könnyűfegyverekkel kapcsolatos projektek koordinálására is.

3. A kiteljesedés évei (1997-2002)

Térjünk vissza a fegyverzetellenőrzési szervezethez.

1997-re kialakult az európai hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszer, ezért ennek tükröztetésére átalakult a legfelsőbb irányító testület, a TKB is. A Kormány 1997. február 12-én kiadta a 2036/1997. (II. 12.) határozatát „Az európai fegyverzet-korlátozási, leszerelési, valamint a nemzetközi biztonságpolitikai szerződések, megállapodások és egyéb dokumentumok végrehajtását tervező és koordináló tárcaközi bizottságról.” A Határozatban rögzítették, hogy a Tárcaközi Bizottság (TB) a CFE Szerződés, a Bécsi Dokumentum, a Nyitott Égbolt Szerződés és Megállapodás, valamint az EBESZ keretében, illetve azon kívül megkötött megállapodások és dokumentumok végrehajtásának tervezését és koordinálását végzi és évente legalább három ülést tart. Meghatározó jelentőségű döntés volt, hogy a TB működésének

pénzügyi forrása ettől az időponttól kezdve a HM költségvetési fejezetén belül elkülönített célelőirányzatként szerepel.³³⁶

A honvédelmi minisztérium szerkezeti átalakítása 1999. október elsején hozta a következő változást a Hivatal életében, amikor HM közigazgatási államtitkár T-6/82/1999. HM KÁT számú intézkedésében megszüntette a HM Integrációs és Multilaterális Együttműködési Főosztályt, ezzel együtt a Főosztály fegyverzetkorlátozással kapcsolatos koordinációs feladatait is a HM FEH vette át, immár módosult állománytáblával. (Az Ellenőri Osztály megszűnt, helyette felállt a Fegyverzet-korlátozási Osztály és az Európai Biztonsági Együttműködési Osztály.)

A Hivatal munkatársainak hosszú évek alatt végzett hozzáértő munkája nagy elismerést váltott ki az európai fegyverzetellenőrzéssel foglalkozó szervezetek között. Nem véletlen hát, hogy 2000-ben megszervezhették Magyarországon az első angol nyelvű, később pedig az első orosz nyelvű ellenőri tanfolyamot. Ez utóbbi igazi hiánypótló tanfolyam volt, és a NATO-tagállamok szinte „kikövetelték” hogy a következő években is (2001, 2003 és 2004) szervezze meg Magyarország. Szintén hiányt pótoltak azok a lőszerfelismerő tanfolyamok (2004, 2005), amelyeket a Szövetségeseknek szervezett a Hivatal és amelyek során a volt Varsói Szerződés lőszereit tanulmányozhatták raktári körülmények között a hallgatók.

A Hivatal 2002-ben érte el hatáskörének teljes kiteljesedését, amikor a HM helyettes államtitkára a 29/11/2002. HM FEH számú intézkedésében a Hivatalt jelölte ki a non-proliférációs szerződésekkel kapcsolatos HM szintű koordinációs tevékenység végzésére.

4. Harc az életben maradásért – az ambíciószint csökkentése

Talán a sors fintora, hogy minél jobban dolgoztak a fegyverzetellenőrök, és minél stabilabbá vált a béke állapota Európában, annál kevesebb figyelem jutott maguknak az ezzel foglalkozó szervezeteknek. Az időszak azonban egyéb jelentős változásokat is hozott. Köszönhetően többek között a jól funkcionáló és eredményes fegyverzetcsökkentési, bizalom- és biztonsággerősítő intézkedéseknek, az egyezmények alkalmazási területén jelentős mértékű csökkentések zajlottak, tízezres nagyságrendben csökkent a haditechnikai eszközök száma, százezres nagyságrendben a haderők létszáma és katonai objektumok százait számolták fel. A jelentősebb katonai gyakorlatok szinte megszűntek, az ellenőrzési kvóták száma csökkent, az adatszolgáltatás feladata egyszerűbbé vált, a magyar NATO csatlakozást a NATO további bővítése követte. Egy európai fegyveres konfliktus kialakulásának lehetősége minimálissá

³³⁶ Ez alatt többen – hibásan - kizárólag a TB működési költségeit („az ülések költségeit”) értették. A valóságban a HM költségvetésébe került a magyar fegyverzetellenőrzésre szánt teljes pénzügyi forrás.

vált, a nemzeti haderők szerepvállalásának súlypontja az Európán kívüli területekre (hadszínterekre) helyeződött. Az európai biztonsági helyzet pozitív változása kihatással volt a fegyverzetellenőrzéssel foglalkozó szervezetekre is, így a HM FEH-re is, amely 2005. április elsején, mint önálló szervezet megszűnt. Tekintettel azonban arra, hogy az egyezmények továbbra is hatályban maradtak, a 2005. január 24-én megjelent 6/2005. HM utasítás³³⁷ módosítására egy nappal később, 2005. január 25-én kiadott 7/2005. HM utasítás értelmében:

2. § „(6) A HM Fegyverzet-ellenőrzési Hivatal – mint önálló szervezet – megszűnik és részeivel beépítésre kerül az újjóval kialakításra kerülő HM HVK Műveleti Főcsoportfőnökségbe (HVK MFCsfség), illetve a HM Nemzetközi Rendezvényszervező Hivatalba.”,

vagyis a HM FEH szakmai feladatrendszerét, csökkentett létszámmal és hatáskörrel a HM HVK egyik szervezeti eleme vette át. A döntés alapján, a 2003-ban még 35 fős állománytáblából kilenc fő került át a HM HVK Műveleti Főcsoportfőnökség állományába, egy fő pedig a HM Védelempolitikai Főosztály Stratégiai Elemző és Tervező osztályon³³⁸ kapott helyet és töltötte be a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos teljes HM koordinációt. A HM FEH állományában szereplő, külszolgálaton lévő öt fő a HM Védelmi Hivatal állományában kapott beosztást. A szakmát elhagyni kényszerülve nyolcan beosztást kaptak a HM Nemzetközi Rendezvényszervező Hivatal, a HM HVK Katonai Tervező Főcsoportfőnökség, az MH Támogató ezred, valamint az MH Civil-Katonai Együttműködési és Lélektani Műveleti Központ, valamint az MH Katonai Igazgatási és Adatfeldolgozó Központ állományában. Tizen, a korukból (is) adódóan tapasztalt fegyverzetellenőrök közül, a szolgálati nyugállományt választották.

Nehezítette a váltást, hogy az átalakítás nem csak a HM FEH-t érintette. A Honvédelmi Minisztérium, majd a Magyar Honvédség vezetési struktúrája is átalakult, így a korábban kialakult stabil kapcsolati rendszert újra kellett építeni, az együttműködés rendjét újra kellett szabályozni.

A megváltozott körülmények között továbbra is biztosítani kellett a Magyar Köztársaság által a fegyverzetellenőrzés területén vállalt nemzetközi kötelezettségek végrehajtását. Az átszervezés során a fegyverzetellenőrzés nem állt le, a HVK MFCsfség Fegyverzetellenőrzési és Katasztrófavédelmi osztály szakembereinek továbbra is zökkenőmentesen fenn kellett tartaniuk a készséget a Magyar Köztársaság területére érkező külföldi ellenőr- és megfigyelő csoportok kísérésére, és nem lehetett fennakadás az információszolgáltatás rendszerében sem.

³³⁷ Érdekes, hogy a 2005. január 24-én kiadott 6/2005. HM utasítás „a 2329/2004. (XII/1) Korm. határozatban meghatározott szervezeti korszerűsítéssel és létszámcsökkentéssel összefüggő feladatokról” a HM FEH-et még az MH Szárazföldi Parancsnokság alárendeltségébe helyezte!

³³⁸ Jelenleg a HM Védelempolitikai Főosztály Védelempolitikai osztály.

Az új szervezeti struktúrában, a jelentős mértékben csökkentett létszám miatt újra kellett gondolni a szervezet feladatrendszerét. Felül kellett vizsgálni a korábban nemzetközi elismertséggel végzett tanfolyamaink megszervezésének lehetőségeit, új, kisebb létszámot, rövidebb időtartamot feltételező együttműködési formák felé kellett fordulni. A rendelkezésre álló létszám az egyezmények szakmai-gyakorlati feladatainak végrehajtását (ellenőrzések, információ-szolgáltatás) biztosította ugyan, de az ellenőrzések logisztikai támogatása, az anyagi-technikai ellátás és egyéb nem szakmai jellegű feladatok más szervezetek hatáskörébe kerültek. Az együttműködés a Fegyverzetellenőrzési és Katasztrófavédelmi osztály, a HM Védelempolitikai Főosztály és az EBESZ Katonai Képviselőlet között intenzívebbé vált, és szinte napi szinten jelentkezett. A szervezet a fegyverzetellenőrzési és non-proliférációs megállapodások közül a CFE Szerződés, a Bécsi Dokumentum és a Dokumentum alapján kötött kétoldalú megállapodások, valamint a Nyitott Égbolt Szerződés gyakorlati, operatív tervezési és végrehajtási feladatait végezte, az elvi-politikai irányítás, a döntéshozatal továbbra is a HM-KÜM Tárcaközi Bizottság hatáskörében maradt.³³⁹

Az átszervezést követően a legfontosabb és legjelentősebb lépés a tevékenységi rendszer részletes újra szabályozása volt. 2007-ben lépett életbe a kapcsolati rendszert és a rendszer elemeinek együttműködését szabályozó HM utasítás, melyet a részletes előírásokat tartalmazó szakállamtitkári szakutasítás követett 2008-ban. A kidolgozó munkát befolyásolta a Magyar Honvédség jelentős méretű átszervezése 2007-ben és immár az MH Műveleti Központ állományában tevékenykedő Fegyverzetellenőrzési Osztály szervezeti kereteinek korrekciója 2006 augusztusában és 2007 januárjában.

Továbbra is az volt a törekvés, hogy a hagyományos és bevált két blokk – az információszolgáltatás és a verifikáció – köré kell csoportosítani az osztály személyi állományát, azonban az engedélyezett létszám nem tette lehetővé stabil állandó feladatrendszerrel és állandó állománnyal alosztályok létrehozását, ezért feladatrendszerüket a már említett feladatcsoportokra bontva szabályozták, átjárási lehetőséget biztosítva a feladatcsoportok között. Az osztályhoz kerülő állomány minden esetben az információszolgáltatási rendszer megismerésével kezdte fegyverzetellenőri pályafutását és csak bizonyos ismeretszint elsajátítását követően került végleges beosztásába. Szakterület referenseket jelöltek ki, akik felelősek voltak területük alapos ismeretért, ugyanakkor képesek voltak ellátni más szakterülethez tartozó feladatokat is, például a Nyitott Égbolt Szerződéssel foglalkozó állománynak képesnek kellett lennie akár csoportparancsnok-helyettesként is, a CFE Szerződésből és a Bécsi Dokumentum-

³³⁹ Bognár Zoltán ezredes (szerk.): A magyar nemzeti fegyverzetellenőrzés 20 éve. A Magyar Honvédség Műveleti Központ kiadványa. – Budapest, 2010. - p. 34.

ból eredő feladatok végrehajtására és kísérésére. A szakmai képzésen túl továbbra is kiemelt figyelmet fordítottak az állomány nyelvi felkészítésére és informatikai továbbképzésére is.

Az átszervezésnek nem csak hátrányai voltak. Előnyként lehet elkönyvelni, hogy a korábbi, esetenként működési zavart és fennakadást is okozó rivalizáció megszűnt, a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség szervezetei között megosztott feladatrendszer egy szervezethez került.

Az átszervezés következményeként új elemként jelentkezett, hogy az osztály teljes személyi állománya, a fegyverzetellenőrzési feladatokon túl részt vett az árvízi-védekezési feladatokban, bevonták a Magyar Honvédség Katasztrófavédelmi Operatív Bizottságának munkájába, és szinte mindenkinek lehetősége volt, hogy részt vegyen a Magyar Honvédség missziós szerepvállalásában is. A fegyverzetellenőrök megfordultak az iraki és az afganisztáni hadszíntereken, szolgáltak a Balkánon, Grúziában, Cipruson, a Sínai-félszigeten, egyéb NATO, EU, ENSZ és EBESZ missziókban.³⁴⁰

Újabb és igen jelentős hatást gyakorolt a szervezet tevékenységére a CFE Szerződés orosz felfüggesztése 2007-ben. Az esemény nem bénította meg a rendszer működését, azonban jelentős változásokat hozott. Az Oroszországi Föderáció a Szerződés végrehajtásának felfüggesztését követően ellenőrzéseket nem fogad és nem hajt végre, az előírt adatszolgáltatási kötelezettségeket nem teljesíti. Kedvezőtlen hatást gyakorolt és gyakorol a szervezet életére és tevékenységére a 2009-ben kezdődött gazdasági/pénzügyi válság is, melynek eredményeként – gazdasági okok miatt – a kétoldalú megállapodások szerinti aktivitások száma csökkent, a külföldi partnerekkel tervezett gyakorló feladatokat törölni kellett, és az állomány továbbképzésére szolgáló lehetőségek is beszűkültek.

Mindezek a tevékenység jellegének ismételt átértékelését igényelték. A magyar fegyverzetellenőrzési szervezet az aktivitások számának csökkenése és a gazdasági lehetőségek behatároltsága ellenére is aktív maradt. A korábban sikeres tanfolyamok helyett előadók, szakértők biztosításával járult hozzá az új fegyverzetellenőri állomány képzéséhez. A magyar fegyverzetellenőrök jelenleg is elismert előadói a NATO oberammergaui iskolája szaktanfolyamainak. 2006-ban és 2009-ben a Magyarországon megrendezett repülőbázis- és katonai létesítmény-látogatás során helyszínt adtak és programot biztosítottak a zágrábi RACVIAC Biztonsági Együttműködési Központ Bécsi Dokumentum tanfolyamainak és a magyar Nyitott Égbolt megfigyelő rendszer alkalmazásával a Nyitott Égbolt tanfolyamnak is. A Nyitott Égbolt Szerződéshez csatlakozni kívánó országok felkészülését – az érintett országok politikai és

³⁴⁰ Bognár Zoltán ezredes (szerk.): A magyar nemzeti fegyverzetellenőrzés 20 éve. A Magyar Honvédség Műveleti Központ kiadványa. – Budapest, 2010. - p. 38.

katonai felső vezetői részére megrendezett – bemutató-gyakorló repülések végrehajtásával támogatták. Továbbra is kiemelt figyelmet fordítottak és fordítanak a rendszerből kikerülő, a CFE Szerződés hatálya alá eső technikai eszközök csökkentésének felügyeletére, amelyre a folyamat nemzeti szabályozásának sajátosságai miatt, továbbra is fokozott igény mutatkozik.³⁴¹

5. A legutóbbi évek

Az államigazgatás átszervezése és a Honvédelmi Minisztérium szervezeti korszerűsítése, irányítási és vezetési rendjének kialakítása 2010-ben és 2011-ben is érintette a fegyverzetellenőrzést.

Megváltozott a fegyverzetellenőrzés irányítása. A Kormány 1119/2010 (V. 13.) számú határozata megszüntette a tárcaközi bizottságok rendszerét, így a Fegyverzetellenőrzési Tárcaközi Bizottságot is. Helyét a KÜM-HM Fegyverzetellenőrzési Munkacsoport vette át. A megváltozott szervezeti kereteket tükrözi a honvédelmi miniszter 64/2011. (VI. 10.) számú Utasítása. E szerint az európai fegyverzetkorlátozási, leszerelési, valamint nemzetközi biztonságpolitikai egyezményekben előírt kötelezettségekből adódó feladatok szakmai irányítását a HM védelempolitikáért és védelmi tervezésért felelős helyettes államtitkára (HM VPVT HÁT) végzi, míg a koordinálás feladatait a HM Védelempolitikai Főosztály (HM VPF) kapta.

Az utasítás szerint a HM VPF a KÜM Biztonságpolitikai és Non-prolifерációs Főosztály és a HM NEFEH (ld. lent) javaslatait bekérve március 31-ig kidolgozza a fegyverzetellenőrzésre vonatkozó tervezési irányelveket. Az anyagot a HM VPF a HM Jogi Főosztállyal egyeztetve, a Honvéd Vezérkar főnöke útján terjeszti fel a honvédelmi miniszternek. A HM NEFEH az irányelvek alapján május 30-ig elkészíti és felterjeszti a HM VPVT HÁT-nak a tárgyévet követő év fegyverzetellenőrzési feladatai végrehajtásának részletes tervét.

2010-ben a honvédelmi miniszter törölte az MH Műveleti Központ feladatrendszeréből a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos feladatokat. A 82/2010. (VIII.27.) számú HM utasítás 2010. október elsejei hatállyal a HM VPVT HÁT közvetlen irányítása alatt – a korábbi HM Nemzetközi Együttműködési Főosztályból és az MH Műveleti Központ Fegyverzetellenőrzési osztályból – megalakította a HM Nemzetközi Együttműködési és Fegyverzetellenőrzési Hivatalt (HM NEFEH). Alig állt be az új rend, amikor a költségvetési forrásokkal történő takarékosabb gazdálkodás megvalósítása érdekében, a Honvédelmi Minisztérium,

³⁴¹ Bognár Zoltán ezredes (szerk.): A magyar nemzeti fegyverzetellenőrzés 20 éve. A Magyar Honvédség Műveleti Központ kiadványa. – Budapest, 2010. - p. 40.

valamint az irányítása alá tartozó egyes szervezetek szervezeti és létszám-racionalizálásának céljából a honvédelmi miniszter a 103/2011. (IX. 23.) HM utasítással megszüntette a HM NEFEH-et, és visszaállította a HM Nemzetközi Együtműködési Főosztályt. Az MH Vezetési és Doktrinális Központ (MH VDK) átvette a HM NEFEH-től a fegyverzetellenőrzéssel kapcsolatos feladatokat és az azok ellátásához szükséges személyi állományt. A korábbi HM háttérintézményhez viszonyítva jelentősen visszaestek az osztály jogosítványai, nehézkes hierarchiában, a „sor végéről” kell megkísérelnie a rá rótt országos szintű feladatok végrehajtását.

Az MH VDK Fegyverzetellenőrzési osztályán (MH VDK FEO) az értekezés zárásakor az állománytábla szerint 9 fő teljesít szolgálatot. Ez a létszám, és ne feledjük megemlíteni a radikálisan csökkentett költségvetést sem, azt indokolná, hogy radikálisan csökkenjen a végrehajtott feladatok száma. Ez azonban nem így történt! A HM NEFEH FEO/MH VDK FEO 2011-ben 43 feladatot hajtott végre a fegyverzetellenőrzési megállapodások alapján, 27 alkalommal vettek részt NATO vagy EBESZ értekezleteken, tárgyalásokon. Ez összesen 70 feladat!³⁴² (Jusson eszünkbe 1993, amikor 48 fő 95 feladatban vett részt!) Ez az eredmény kizárólag a személyi állomány elkötelezettsége, túlterheltsége és az ügy iránt bizonyított hite segítségével volt elérhető. A hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek jellegéből adódóan a 2012. évi terv nem publikus, de azt el lehet mondani, hogy az MH VDK FEO-nak nem lesz egyszerű éve.

6. Rövid kitekintés a fegyverzetellenőrzési szervezetekre³⁴³

Az összehasonlítás kedvéért – a teljesség igénye nélkül – vizsgáljunk meg néhány verifikációs szervezetet.

A Szerb Verifikációs Központban nyolc fő teljesít szolgálatot. A központ a Védelmi Minisztérium szervezetében a Nemzetközi Katonai Együtműködési Főosztály alárendeltségében működik, és a 2011. évi Bécsi Dokumentum, a Dayton-i Béke Keret-megállapodás, a Katonai Információk Globális Cseréje és az EBESZ Magatartási Kódex mellett kezelik még az Ottawai-egyezmény, a Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény, a Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezmény, az ENSZ BT határozatai, valamint a kézi- és könnyűfegyver dokumentumokból eredő feladatokat.

³⁴² Nem beszéltem azokról a feladatokról, amelyekre készen kellett állni – ami szintén jelentős erőket és eszközöket igényel –, ugyanakkor a fegyverzetellenőrzési specifikumok miatt, végrehajtásukra nem volt szükség, vagy elmaradtak. Pl.: két CFE-feladat, 11 készenlét más államok nyitott égbolt repülőgépeinek átrepülése idején.

³⁴³ Az ebben a pontban feltüntetett adatokhoz a központokkal történt közvetlen, vagy a bécsi katonai tanácsadókön keresztüli közvetett kapcsolatfelvétel útján jutottam.

A román Verifikációs Igazgatóság az Állami Források és Speciális Problémák Nemzeti Hivatala Speciális Problémák Főigazgatóság³⁴⁴ állományában kapott helyet. Tevékenységük a CFE Szerződés, a 2011. évi Bécsi Dokumentum és a Nyitott Égbolt Szerződés mellett kiterjed az Ottawai-egyezménnyel, a Vegyifegyver Tilalmi Egyezményel, a Dayton-i Béke Keret-megállapodással, valamint a kézi- és könnyűfegyverekkel kapcsolatos feladatok végzésére.

A lengyel verifikációs tevékenységet a Védelmi Minisztérium Nemzetközi Katonai Kapcsolatok Főosztály Fegyverzetellenőrzési osztálya végzi, ahol tizenhárom fő teljesít szolgálatot, ami éppen a fele az 1992-ben létrehozott osztály akkori állományának. Fő profiljuk a Bécsi Dokumentum, a CFE Szerződés és a Nyitott Égbolt Szerződés, valamint a Dayton-i Béke Keret-megállapodás. Ki kell emelni, hogy a rendszerben száz ún. bevonható ellenőr is szerepel, akik alatt a csapatoknál, intézményekben szolgálatot teljesítő, kiképzett fegyverzetellenőröket kell értenünk, és akiket rendkívül aktívan be is vonnak a munkába.

A Francia Verifikációs Központban 64 fő dolgozik. A központ az Egyesített Vezérkar Fegyverzetellenőrzési osztály alárendeltségében működik, és a CFE Szerződésen, Bécsi Dokumentumon, Nyitott Égbolt Szerződésen és a Dayton-i Béke Keret-megállapodáson kívül a Vegyifegyver Tilalmi Egyezményel és az Átfogó Atomcsend Szerződéssel kapcsolatos verifikációs feladatokat végzi.

A Török Verifikációs Központ helyzete egészen különleges: a Török Vezérkar Hír-szerzési osztály közvetlen alárendeltségében működnek! Az állománytáblában lévő 22 fő a Bécsi Dokumentum, a CFE Szerződés és a Nyitott Égbolt Szerződés területén felmerülő ellenőrzési és kíséresi feladatokért felel.

Ukrajnában a vezérkari főnök közvetlen alárendeltségében működik a Verifikációs Csoportfőnökség. A szervezet meg sem jelenik a vezérkar szervezetében; ezzel sikerült 2011-ben elérni azt, hogy a vezérkarra előírt létszámcsökkentések ne érintsék a fegyverzetellenőröket! A központi állományban 42 fő teljesít szolgálatot, de rendelkeznek két regionális központtal és egy végrehajtó csoporttal is. Így összesen, megközelítőleg 80 fő dolgozik a területen. Impresszív adat: az 1992-ben megalakított szervezetben először 502 fő szolgált. A csoportfőnökség a CFE Szerződésen, a Bécsi Dokumentumon és a Nyitott Égbolt Szerződés túl, a Vegyifegyver Tilalmi Egyezményel, valamint a közép- és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról szóló (INF) Szerződés és a START Szerződés(ek) végrehajtásával kapcsolatos feladatokat is végzi.

³⁴⁴ Administrația Națională a Rezervelor de Stat și Probleme Speciale, Direcția Generală Rezervă de Stat și Direcția Generală Probleme Speciale

Az osztrák Verifikációs Központ a vezérkar alárendeltségében, a Védelmi Minisztérium Biztonságpolitikai Főosztály irányításával működik. (2006-ig a Nemzetközi Műveletek Parancsnoksága egyik osztálya volt, az akkori tizenkettő közül.) Fő feladata a Bécsi Dokumentumból és a Dayton-i Béke Keret-megállapodásból eredő feladatok végzése. Ezt tizenegy fő hajtja végre.

Csehországban a vezérkar főnök első helyettesének közvetlen alárendeltségében működik a Fegyverzetellenőrzési osztály. A 17 főt számláló szervezeti egység a CFE Szerződés, a Bécsi Dokumentum és a Nyitott Égbolt Szerződés mellett a gyalogsági aknákkal, a Vegyifegyver Tilalmi Egyezményrel és a Dayton-i Béke Keret-megállapodással kapcsolatos feladatokat végzi.

A Szlovák Verifikációs Központ a Védelmi Minisztérium Védelempolitikai, Nemzetközi Kapcsolatok és Jogi Főosztály szervezetében működik, 14 fővel. (Az eredetileg 51 fős állománytáblából 2009-ben már csak hét fő maradt, ezt duplázták meg 2011-ben.) A hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodásokkal együtt tizenhárom nemzetközi megállapodást (fegyverzetellenőrzési és non-proliferációs) hajtanak végre.

A brit központ állományát (JACIG) az elmúlt években 70%-kal, költségvetését 80%-kal, feladataik számát viszont csak 26%-kal csökkentették. A 2010. évi Védelmi és Biztonsági Felülvizsgálat során megerősítették a JACIG szükségességét, és a központot kiemelt fontosságúnak minősítették a haderő struktúrájában („Front Line Force Element”). Tevékenységük, amelyet a Védelmi Minisztérium Fegyverzetellenőrzési és Non-proliferációs osztálya irányításával végeznek, kizárólag a CFE Szerződésre, a 2011. évi Bécsi Dokumentumra és az OS-szerződésre korlátozódik. A központban lévő 21 fő minden típusú feladat ellátásra kész.

A német Verifikációs Központ a Védelmi Minisztérium közvetlen irányítása alatt működik, állományában 201 fővel. A létszám a tervek szerint 2014-ben 155 fő lesz. A központ a hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodásokon kívül felelős Németország non-proliferációs tevékenységéért is, beleértve az export-ellenőrzés bizonyos aspektusait is.

Az amerikai rendszerben sajátos helyet foglal el a verifikációs szervezet. A Védelmi Fenyegtettséget Csökkentő Ügynökség a beszerzési, technológiai és logisztikai védelmi miniszterhelyettes irányítása alatt működik. Az ügynökség Helyszíni-ellenőrzési Igazgatóságát feleltethetjük meg az európai verifikációs szervezeteknek. Az igazgatóságon 500 fő dolgozik, és a hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodásokon túl lefedik a teljes nukleáris leszerelési és a non-proliferációs palettát is. A Szovjetunió utódállamaiban hat kihelyezett irodát működtetnek, amelyek közvetlenül támogatják a verifikációs tevékenységet. A hagyományos

fegyverzetellenőrzésre szánt költségvetés „tabu”, a megszorítások ellenére nem vontak el forrásokat.

Végül, de – természetesen – nem utolsó sorban beszéljünk az orosz szervezetről, amely a feladatrendszerében nagy hasonlóságot mutat az amerikaival. (Ez persze nem meglepetés, hiszen egyszerre és azonos céllal alakultak 1987-ben.) Az orosz Nemzeti Nukleárisveszély Csökkentési Központ a védelmi minisztérium Nemzetközi Katonai Együttműködési Főcsoportfőnök közvetlen alárendeltje. Egyedi esetekben közvetlenül kapnak feladatokat a védelmi minisztertől, a miniszterelnöktől, vagy az elnöktől.

7. Következtetések:

A röviden bemutatott tizenhárom verifikációs központ alapján természetesen nem lehet statisztikai értelemben korrekt képet alkotni, ugyanakkor a kapott információk alapján következtetéseket lehet levonni a jelennel és a tendenciákkal kapcsolatban:

- a szervezetekben szolgálatot teljesítő fegyverzetellenőrök száma folyamatosan csökkent, de a legtöbb államban meghatározták azokat a határokat, amelyek alatt már működésképtelenek lennének, ha kellett, növelték (a szlovákok megduplázták) a fegyverzetellenőrök létszámát;
- van ahol a bevonható ellenőri állomány növelésével kísérik meg a túlélést;
- jellemző módon a verifikációs szervezetek a részes államok katonai hierarchiájában működnek, több helyen a vezérkar közvetlen irányítása alatt, de legalább ilyen gyakran a védelmi minisztériumok illetékes főosztályai állományában, vagy közvetlen irányításuk alatt; van, ahol a verifikációs szervezetet kiemelték a katonai hierarchiából (pl. Románia), és olyan is, ahol a hírszerzést erősítik a fegyverzetellenőrök (Törökország). A törekvés azonban világos: megfelelő (országos és nemzetközi) hatáskörrel és jogosítványokkal kell rendelkeznie a szervezetnek ahhoz, hogy elláthassa feladatait.
- az alárendeltség és a létszámviszonyok megszabta képességek alapján a verifikációs központok feladatai széles skálán mozognak: van, ahol a teljes fegyverzetellenőrzési spektrumot lefedik, és „policy” szintű feladatokat is végrehajtanak (pl. Ukrajna) és van, ahol kizárólag gyakorlati feladatokat hajtanak végre (pl. Ausztria).

A magyar fegyverzetellenőrzési rendszer 22 év óta biztosítja hazánk kötelezettségeinek feszes betartását, a magyar fegyverzetellenőrzési jogok következetes kihasználását. Az évek alatt – főleg adattárak és bejelentési formátumok alakjában átadott és megkapott – in-

formációk tízezrei készültek és/vagy futottak át a mindenkori szervezet rendszerén. Több mint másfélezer ellenőrzési feladatot (külföldi ellenőrzést, hazai kísérést) hajtottak végre és lényegi kritika soha nem érte a magyar fegyverzetellenőrzést, ha nem tekintjük a CFE Szerződéssel kapcsolatos orosz politikai vádakot, amelyekről tudjuk, hogy csak mondva csináltak.³⁴⁵ A magyar fegyverzetellenőrzés 2002-2003-ban érte el csúcspontját. Ekkorra Magyarországot valószínűsítő „fegyverzetellenőrzési nagyhatalomnak” ismerték el Európában. Azóta a szervezetek állományát gazdasági és szervezési érvekkel folyamatosan csökkentették, amelyet csak elmaradva kísért az ambíciószint csökkentése. A jelenlegi szervezet, az MH VDK Fegyverzetellenőrzési osztály képességei határain van, így kísérli meg a fegyverzetellenőrzési tervek megvalósítását; mind a szervezet helye a hierarchiában, azaz a jogosítványok és a hatáskörök, mind a személyi állomány létszáma behatárolja a lehetőségeket, és egyértelműen a teljes leépülés felé tart.

Jóllehet a magyar hagyományos fegyverzetellenőrzésre szánt költségvetés adatai nem publikusak, el lehet mondani, hogy a rezsimek végrehajtása során kapott kiegészítő biztonság eszmei értéke, biztonsági hozadéka sokkal nagyobb, mint a feladatokra fordított anyagi és pénzügyi eszközök. A honvédelmi költségvetés kialakítása, pontosabban a szűkös anyagi források felhasználása során ezen is el kell gondolkodni. Megjegyzem, a fegyverzetellenőrzés nem a honvédelmi tárca belügye: a fegyverzetellenőrök Magyarországot, a magyar kül-, biztonság- és védelempolitikai érdekeket képviselik, bárhol is jelenjenek meg!

Magyarország 2012-ben megjelent Nemzeti Biztonsági Stratégiája szerint „... *Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján a világban a hagyományos fenyegetések, az államok közötti nagyméretű katonai összecsapások veszélye és súlya csökkent. Annak valószínűsége, hogy Magyarországot, vagy szövetségeseit a belátható jövőben hagyományos fegyverekkel végrehajtott katonai támadás érje, jelenleg elenyésző mértékű. Ugyanakkor szélesebb környezetünkben a hagyományos konfliktusok lehetősége továbbra is fennáll, sőt egyes régiókban nőhet is, amelynek hatása közvetve Magyarországot is érintheti. A kedvező politikai folyamatok ellenére továbbra is fennáll a veszélye az etnikai, vallási, vagy más feszültségből adódó helyi konfliktusok váratlan kirobbanásának.*” A stratégia megállapítja, hogy „*A biztonság együttműködésen keresztül történő megerősítésében különösen fontos a hagyományos fegyverzetellenőrzési, valamint bizalom- és biztonságerősítő rendszerek hatékony működése.*”³⁴⁶ Ezt legnagyobb részben pillanatnyilag az az egy tucatnál is kevesebb fegyverzetellenőr bizto-

³⁴⁵ Ld.: Értekezés III. Fejezet 2.8. pont

³⁴⁶ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. – III.26.d) pont – p. 10.

sítja, akik még a rendszerben vannak. Ők jelentik a magyar fegyverzetellenőrzés továbbvite-
lét; további csökkentést, eszközvonást csak azzal a biztos tudattal szabad végrehajtani, hogy
teljesen ellehetetlenül a terület, és képtelenség lesz végrehajtani Magyarország politikai vagy
nemzetközi jogi kötelezettségvállalásait, illetve képtelen leszünk a Szövetség hagyományos
fegyverzetellenőrzési tevékenységében való részvételre.

*Az a növekvő gyanú, hogy a naprendszernek ez az egyetlen helye,
ahol az élet csodálatos kalandjára lehetőség nyílt, a felé az
elkeserítő következtetés felé vonzol minket irgalmatlanul,
hogy a fegyverkezés szembemegy az értelemmel. – Gabriel García Márquez³⁴⁷*

VI. ZÁRÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK, AJÁNLÁS

1. Záró megállapítások, összegzett következtetések

a.) A fegyverzetellenőrzést több aspektusból is tanulmányoztuk. Adjuk hát meg az I. fejezetben feltett kérdésre a választ: Hogyan orvosolja a fegyverzetellenőrzés a biztonsági dilemmát?

- ✓ A nemzetközi rendszerben az államok saját érdekszférával rendelkeznek és érdekeiket minden eszközzel meg akarják védeni, lehetőségeik szerint katonai hegemóniára törekednek. A fegyverzetellenőrzés alternatív utat kínál az érdekek védelmére: a katonai-politika együttműködést, és a tárgyalásokat. A rendszerben részt vevők számára jogi vagy politikai kötelezettségeket ír elő, és azok betartásának ellenőrzésére mechanizmusokat működtet, mindezek segítségével törekszik megszüntetni a katonai hegemóniát.
- ✓ Az államok bizalmatlanok egymással szemben. A fegyverzetellenőrzés ezzel szemben két- és többoldalú, átfogó és regionális együttműködési lehetőséget kínál, amivel bizalmat teremt, és a későbbiekben erősíti azt.
- ✓ Az államok kevés információval rendelkeznek egymásról, és azt is szinte törvényszerűen félreértelmezik, azonnal és automatikusan ellenséges szándékot tételeznek fel. A fegyverzetellenőrzés korábban sosem látott és tapasztalt nyitottságot, átláthatóságot, kiszámíthatóságot biztosít, nem csak a konkrét katonai tevékenységekkel kapcsolatban, de a védelmi tervezésről is.
- ✓ Tévesen értelmezett biztonsági érdekeik miatt az államok fegyverkezési versenyt folytatnak. A fegyverzetellenőrzés megállítja a fegyverkezési versenyt, egyensúlyt teremt, kölcsönös fegyverzeti szinteket állapít meg, ha szükséges csökkentéseket ír elő, és verifikációs rendszabályokat vezet be.
- ✓ Az államok között folyamatos a feszültség, amely szinte bármelyik pillanatban, akár egy véletlen, akaratlan esemény miatt is fegyveres konfliktussá, háborúvá alakulhat át. A fegyverzetellenőrzés először csökkenti, majd megszünteti a váratlan,

³⁴⁷ Márquez, Gabriel Garcia, Nobel-díjas kolumbiai író, politikai aktivista 1928. március 6. -

meglepetésszerű támadás lehetőségét. A bizonyos kritériumoknak megfelelő katonai tevékenységek előzetes bejelentésével, azok számának korlátozásával csökkenti a feszültséget, és a „véletlen” szerepét, valamint a kapcsolatok olyan rendszerét építi ki, olyan mechanizmusokat működtet, amelyek célja a kockázatcsökkentés, és amelyek képesek oldani a feszültséget, azonnal reagálni a felmerült gyanúra, amivel elősegíti a katonai stabilitást.

- ✓ Az előzőekből jól látszik, hogy a fegyverzetellenőrzés csökkenti, enyhíti, vagy megszünteti a biztonsági dilemma kiváltó okait és tevőlegesen hozzájárul a biztonság és a stabilitás erősítéséhez.

b.) A hagyományos fegyverzetellenőrzés 1986 (1975) óta hol láthatóbb, hol kevésbé látható módon része mindennapjainknak. Az EBEÉ (EBESZ) folyamatban a fegyverzetellenőrzés folyamatosan nyomon követhető; a szervezet legnagyobb, és az európai biztonság szempontjából legkézzelfoghatóbb eredménye a hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek hatékony rendszerének kiépítése és működtetése, így az EBESZ a biztonság politikai-katonai aspektusaival foglalkozó első dimenzióban érte el a legnagyobb sikereket. Magyarország jól felfogott biztonsági érdeke, hogy az EBESZ, mint minden európai állam számára egyenlő jogokat biztosító tárgyalási fórum, vezető szerepe megmaradjon.

c.) A robusztus hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimeknek köszönhetően az európai haderők átláthatóvá, kiszámíthatóvá váltak, több tízezer nehézfegyverzetet semmisítettek meg, lényegében nullára csökkentve ezzel a meglepetésszerű átfogó támadás lehetőségét. (Csak illusztrációként álljon itt: az emberiség történetének legnagyobb páncélos ütköztetésében, a kurszki csatában, 1943. július 4-13. között a német és a szovjet oldalon összesen 51 ezer darab nehézfegyverzet és harci repülőgép nézett farkasszemet, amelyből megközelítőleg 8800 darab semmisült meg.³⁴⁸ A CFE Szerződésben előírt csökkentési kötelezettségek, és a későbbi önkéntes csökkentések végrehajtása során, békeidőben, ellenőrzött és hitelesített körülmények között több mint hetvenkétezer darab nehézfegyverzet semmisült meg!) A helyszíni ellenőrzések minden fajtáját figyelembe véve a katonák között tízezres nagyságrendű kapcsolatfelvételre került sor, bizonyos esetekben korábbi háborús ellenségek között is (pl.: Dayton-i Béke-Keret-megállapodás, vagy a brit-orosz-

³⁴⁸ Frieser, Karl-Heinz – Schmider, Klaus – Schönherr, Klaus: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Band 8: „Die Ostfront 1943/44 - Der Krieg im Osten und an den Nebenfronten.“ Hsrg.: Militärgeschichtliches Forschungsamt, DVA 2007, ISBN 978-3-421-06235-2.

grúz OS-repülések). A hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszer működésének köszönhetően korábban sosem látott átláthatóság alakult ki, amely mára beépült a részt vevő államok politikai és katonai vezetőinek, tervezőinek gondolkodásába. Az intézkedések érdemben hozzájárultak ahhoz, hogy csökkenteni lehessen a haderőket, vagyis jelentősen csökkent a haderőkre fordított költségvetés. Az így felszabadult forrásokat a nemzetgazdaságok más területeire lehetett átcsoportosítani.

- d.) A hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszerek az európai biztonsági architektúra átfehdéssel egymásra rakott építőköveivé váltak. Ez azt is jelenti, hogy bármelyik rendszerben lépnek fel problémák, előbb-utóbb megbillenhet a többi is, és végeredményben meginoghat a teljes biztonsági szerkezet. Ebből az következik, hogy a rendszerek minden elemének modernizációjára figyelni kell, ugyanakkor minden eszközzel el kell kerülni azt, hogy bármelyik is a másik túszává váljon. Konkrétan ez például azt is jelenti, hogy a Bécsi Dokumentum további modernizációját nem szabad összekötni a CFE Szerződés sorsával.
- e.) Az EBESZ, amely megszervezte és „leveleznyelte” a Dayton-i Béke Keret-megállapodás politikai-katonai dimenziójára vonatkozó tárgyalásokat, működésbe hozta és felügyelte (felügyeli) a bizalom- és biztonsággerősítő, valamint a fegyverzetcsökkentési megállapodást, ezzel egyik legnagyobb sikerét aratta, és soha el nem évülő érdemeket szerzett a balkáni rendezésben.
- f.) A hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszerek bizalom- és biztonsággerősítő elemei közül a Bécsi Dokumentum és a Nyitott Égbolt Szerződés viszonylag stabil végrehajtási mutatókkal rendelkezik. Az utóbbi évtizedben megfigyelhető politikai, gazdasági változások, a technológiai fejlődés miatt ez a helyzet azonban nem lesz sokáig fenntartható, ha nem történik meg érdemi modernizációjuk (adaptációjuk). A Bécsi Dokumentum legújabb, 2011. évi verziója, hiába a hangzatos lózungok, igazából csak „ránctelvarrásnak” tekinthető, az 1999. évi Dokumentummal összevetve. Ha az 1999. évi verziót alaposabban megnézzük, még egy lépést kell tennünk: a mai rendszer alapvetéseit az 1994. évi Dokumentumban találjuk! Sem a jelenleg meglévő intézkedések hatékonyságának lényeges javítását, sem új intézkedések kidolgozását nem sikerült elérni. Egymásnak feszül a vertikális, illetve a horizontális modernizáció igénye, amely komoly probléma elé állítja a részt vevő államokat. Továbbra is Damoklész kardjaként lebegnek felettünk az ún. befa-gyott konfliktusok, amelyek időről időre arra emlékeztetnek, hogy Európa biztonságában

területi eltérések vannak, nem sikerült megvalósítani az „oszthatatlan biztonság” elvét az európai kontinensen. Vannak olyan régiók, ahol az ott lévő EBESZ részt vevő államok biztonsága „alacsonyabb”, mint a nyugat-európai államoké, „szürke zónák” alakultak ki. A befagyott konfliktusok miatt ezen államok kiábrándultak a fegyverzetellenőrzésből, és ezt a véleményüket nem is rejtik véka alá, „valami újat” követelnek. Legutóbb 2008-ban zajlott háború két EBESZ részt vevő állam között, amelyet nem tudott megakadályozni a fegyverzetellenőrzési megállapodások rendszere. Abházia és Dél-Oszétia egyoldalú orosz elismerése komplikációkhoz vezetett több Nyitott Égbolt repülés végrehajtásakor, nem is beszélve a török-görög-ciprusi vitáról, amelynek megoldása távolról sem az OS-szerződés hatásköre, viszont egy teljes évet sikerült „elvesztegetni” a probléma kapcsán kialakult vita miatt, amelynek egyébként még nem is látszik a vége! A fentiekből több dolog következik:

- ✓ a hagyományos fegyverzetellenőrzés modernizációjának nincs alternatívája; csak idő kérdése mikor válnak a megállapodások elavulttá, ha nem lépünk időben biztonsági vákuum alakulhat ki, amelynek nehéz megjósolni a következményeit,
- ✓ erősíteni kell a megállapodások „kedvezőtlen időjárási körülmények közötti” alkalmazhatóságát,
- ✓ meg kell akadályozni a megállapodások „túlpolitizálódását”,
- ✓ el kell gondolkodni a hagyományos fegyverzetellenőrzés új alapokra helyezéséről.

g.) Az európai hagyományos fegyverzetellenőrzés válaszút előtt áll: három, az 1990-es évek realitását tükröző legmeghatározóbb pillére – az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés, a Bizalom és Biztonságerősítés Bécsi Dokumentuma és a Nyitott Égbolt Szerződés – részben elavult, mind a politikai változások, mind a technikai/technológiai haladás szempontjából. Egyáltalán nem, vagy csak részben történt meg modernizációjuk, így életképességük komoly kivetnivalót hagy maga mögött. Ebben az elmaradt vagy csak részleges modernizációban látnunk kell az európai államok, valamint Kanada és az Amerikai Egyesült Államok politikai akaratának lényeges csökkenését. A hagyományos fegyverzetellenőrzési megállapodások a megkérdőjelezhetetlen sikerek ellenére több aspektusból „zavaró”, de legalábbis „nehezítő tényezővé” váltak bizonyos államok számára nemzeti biztonsági érdekeik megvalósításában. Esetenként egyenesen ellenérdekeltséget kell felfedezni, mint például a CFE Szerződés orosz kezelésében. Tulajdonképpen a NATO tevékenysége sem mutat a „minden áron” való megmentés irányába. A Szövetség a jelenleg meglévő, és nagy részben feltöltetlen fegyverzeti szintekkel is ké-

pes végrehajtani feladatait, és nem feltétlenül érdekelt újabb korlátozások bevezetésében, nem is beszélve arról, hogy újabb komponensek (pl. légi mozgékonyaságú csapatok, haditengerészet) esetleges bekapcsolása a rendszerbe, kihatással lehet a Szövetség mozgásterére.

- h.) A CFE Szerződés jelenlegi formájában megmenthetetlen, és Oroszország nélkül értelmetlen. Ugyanez érvényes az adaptált CFE Szerződésre is. Az orosz felfüggesztés, a megfeneklett tárgyalások, majd a NATO-tagállamok adatszolgáltatási kötelezettségének felfüggesztése Oroszország irányában egyértelművé tette, hogy csak idő kérdése, meddig tartható még életben a szerződés.
- i.) Medvedyev orosz elnök 2009-ben javaslatot tett az „Európai Biztonsági Szerződésre”, amelyet a NATO államok nem hajlandóak komolyan tárgyalni. Ennek ellenére elképzelhető, hogy mégiscsak egy új hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszer irányában kezdődnek majd tárgyalások, még ha a konkrét orosz megnevezést nem is vesszük át. (Oroszországban ismét Vlagyimir Putyin lesz az elnök, míg az Amerikai Egyesült Államokban is elnökválasztást tartanak. A tárgyalások szempontjából valószínűsíthető, hogy 2012 vége/2013 tavasza előtt érdemi változások nem történnek.)
- j.) Egy esetleges új hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszer kidolgozásakor a hagyományos fegyverzetellenőrzés operatív és strukturális vonala egyformán fontos, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy az operatív fegyverzetellenőrzés előtérbe fog kerülni. Megfontolandó az export-ellenőrzési rendszerek (pl. Wassenaar-i Megállapodás) bizonyos eredményeinek integrálása.
- k.) A fegyverzetekre vonatkozó korlátozásokat fenn kell tartani, de modernizálni kell azokat. Az esetleges liberalizáció nem jelentheti az ellenőrizetlen fegyverkezés lehetőségét, sőt, ha lehet, csökkenteni kell az Európában lévő fegyverzetek mennyiségét. Ehhez továbbra is szükség lesz a hatékony verifikációra. A fegyverzeti kategóriákat át kell tekinteni, tükröztetni kell a technológiai haladást, minőségi paramétereket kell bevezetni. Ehhez alapul lehet venni a Bécsi Dokumentum adatszolgáltatási rendszerét, és kibővíteni azt, például a kézi- és könnyűfegyverekkel, különös tekintettel a vállról indítható légvédelmi rakétákkal.

- l.) A leendő hagyományos fegyverzetellenőrzési rendszer kidolgozásának legalkalmasabb fóruma az EBESZ. A szervezet nagy tapasztalatokkal, és széles tagsággal rendelkezik ahhoz, hogy megindulhassanak a tárgyalások.
- m.) Elhúzódó, több évig tartó tárgyalásokra kell számítani. A tárgyalások idejére biztosítani kell, hogy nem alakul ki biztonsági vákuum, azaz a meglévő rendszer végrehajtja feladatait. Ezt vagy azzal lehet elérni, hogy a részt vevő államok a tárgyalások idején továbbra is betartják a létező megállapodásokat, vagy olyan új, átmeneti intézkedéseket vezetnek be, amelyek az éppen elégséges szinten tartják a végrehajtást: kizárják a nagymértékű, ellenőrizetlen fegyverkezést, megőrzik a szükséges átláthatóságot.
- n.) Az adatszolgáltatás rendszerét fenn kell tartani, ugyanakkor a tartalmát modernizálni kell. A jelenlegi hadviselési elveknek megfelelően alacsonyabb szervezeti szintre kell vinni a bejelentési kötelezettségeket és a statikus adatszolgáltatások mellett erősíteni kell a dinamikus adatszolgáltatásokat. Át kell tekinteni az EBESZ adatszolgáltatási rendszerét, és meg kell kísérelni egy átfogó, minden igényt kielégítő, és jól működtethető rendszert kiépíteni.
- o.) A helyszíni ellenőrzéseknek nincs alternatívája. Lehet tárgyalni, vitázni a költségekről, az ellenőrzési módokról, az időtartamáról, a kvótákról, az ellenőrcsoportok létszámáról stb. de azt az információt, amelyet a fegyverzetellenőr a helyszínen szerez, semmi sem helyettesítheti, pótolhatja. Ugyanez igaz a helyszíni ellenőrzések bizalomépítő és bizalomerősítő jellegére. Fokozni kell az ellenőrzések nemzetközi jellegét.
- p.) Az új fegyverzetellenőrzési rendszernek nyitva kell állnia az összes európai állam valamint Kanada és az Amerikai Egyesült Államok előtt. Arra kell törekedni, hogy ezzel a lehetőséggel éljenek is az államok. Különösen érdekeltek vagyunk déli szomszédaink bevonásában. Mentésíteni kell az új fegyverzetellenőrzési rendszert az aktuális politikai csatározásoktól, mert csak így biztosítható a rendszer stabil működése. A pozitív tapasztalatok alapján, elképzelhető a regionális megközelítés a fegyverzet-csökkenés területén is. Az új fegyverzetellenőrzési rendszer sem lehet alkalmas arra, hogy megoldja az államok közötti vitás politikai kérdéseket, ugyanakkor meg kell kísérelni a „szürke zónák” felszámolását.

- q.) A hagyományos fegyverzetellenőrzés beépült Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájába, mint a biztonság együttműködésen keresztül történő megerősítésében különösen fontos szerepet betöltő eszköz.
- r.) A hagyományos fegyverzetellenőrzés érdemileg hozzájárult a biztonsági dilemma enyhítéséhez Európa egészében, és konkrétan Magyarország és szomszédjai esetében. A rezsimek előírásainak végrehajtása kapcsán minden európai állammal, természetesen beleértve minden szomszédunkat és a régiónk többi országát is, új típusú katonai kapcsolatokat építettünk ki. Információt cseréltünk a haderőkről, fejlesztési tervekről, költségvetésekről, és kihasználva jogainkat meg is győződünk ezen információk helytállóságáról, megfigyelő repüléseket hajtottunk végre a bennünket különféle okokból érdeklő területek felett. A helyszíni ellenőrzések és megfigyelő repülések során szerzett információk semmivel sem helyettesíthetők. Fenn kell tartani és továbbra is tartalommal kell megtölteni kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodásunkat Ukrajnával és Szerbiával, együttműködésünket Montenegróval és Ciprussal, keresni kell az új együttműködési lehetőségeket, ha mód van rá más államokkal is.
- s.) A hagyományos fegyverzetellenőrzési jogaink érvényesítése és kötelezettségeink végrehajtása során szerzett tapasztalatok elősegítették NATO-csatlakozásunkat. Magyarországot, mint kötelezettségeit pontosan, kompromisszumok nélkül, következetesen végrehajtó államot „fegyverzetellenőrzési nagyhatalomnak” tartották – nem csak a Szövetségesek. A magyar fegyverzetellenőrzés – az együttműködés vonatkozásában – donorrá vált: hiánypótló tanfolyamok szervezésével, „vendégellenőrök” rendelkezésre bocsátásával megsokszoroztuk lehetőségeinket. Ez a státuszunk és képességünk mára lényegében megszűnt.
- t.) Az EBESZ részt vevő államok többségében a verifikációs feladatokat katonai szervezetek látják el. A megszorítások ellenére az államok igyekeznek megtartani és a lehetőségek függvényében fejleszteni verifikációs képességeiket. Az adott ország nevében tevékenykedő szervezetek szempontjából elengedhetetlen, hogy megfelelő helyen legyenek a hierarchiában és rendelkezzenek a megfelelő jogosítványokkal az országon belül és a nemzetközi szinten egyaránt.
- u.) A NATO új stratégiai koncepciója három fő feladatot nevesít a biztonság megőrzése érdekében: kollektív védelem, válságkezelés, kooperatív biztonság. Ez utóbbi megvalósítási

eszközöként kezeli – többek között – a fegyverzetellenőrzést, a non-proliférációt és a leszerelést.³⁴⁹ A Szövetség az ezen területeken való aktív szerepvállalás mellett tesz hitet. Később a következőket olvashatjuk: „*A NATO a biztonságát az erők lehető legalacsonyabb szintjén keresi. A fegyverzetellenőrzés, a leszerelés és a non-proliféráció hozzájárul a békéhez, biztonsághoz, a stabilitáshoz és a Szövetség minden tagjának töretlen biztonságát kell, hogy biztosítsa. Továbbra is betöltjük szerepünket a fegyverzetellenőrzés erősítésében, a leszerelés előmozdításában mind a hagyományos, mind a nukleáris fegyverek vonatkozásában, valamint a non-proliférációs erőfeszítések támogatásában.*”³⁵⁰ Ez a szövetségi együttműködés egyik olyan formája, amelyben viszonylag szerény anyag- és eszközfelhasználással nagyon komoly eredményeket lehet felmutatni, számos területen „ki lehet tűzni a magyar zászlót”. Amennyiben részt akarunk vállalni a Szövetség erőfeszítéseiben, akkor fegyverzetellenőrzési képességeinket – a források hiányára hivatkozva – nem szabad tovább csökkenteni, hiszen ezzel egy olyan területet szüntetne meg a döntéshozó, amelynek visszaállítása több évet venne igénybe. A fegyverzetellenőrzési szervezetnek a feladatok szintjének (országos szintű feladatok, nemzetközi kapcsolatok) megfelelő helyet kell találni, biztosítani kell működésének feltételeit. Meg kell tartani a fegyverzetellenőri állományt, lehetőség szerint növelni kell a kiképzett fegyverzetellenőrök számát.

2. Új tudományos eredmények

1. Bizonyítottam, hogy a fegyverzetellenőrzés a maga komplex értelmezésében választ ad a biztonsági dilemmára. A hagyományos fegyverzetellenőrzés az EBESZ siker-története, következésképpen az EBESZ megoldást kínál a biztonsági dilemmára.

2. Kidolgoztam a fegyverzetellenőrzés saját definícióját, amelyben egységes rendszerbe foglaltam a fegyverzetellenőrzés összetevőit, elkülönítettem a hagyományos fegyverzetellenőrzést.

3. Bizonyítottam, hogy a hagyományos fegyverzetellenőrzés lehetőségei kimerülőben vannak, elkerülhetetlen a modernizáció (adaptáció, kiigazítás stb.), amelynek elmaradása biztonsági kockázatot (biztonsági vákuumot) jelenthet Európában.

³⁴⁹ Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation. – 4.c. pont – <http://www.nato.int/lisbon2010/strategic-concept-2010-eng.pdf>

³⁵⁰ Ugyanott: 26. pont

4. A magyar szakirodalomban elsőként, a magyar-ukrán és a magyar-szerb kétoldalú bizalom- és biztonságerősítő megállapodás alapján bizonyítottam a hasonló jellegű megállapodások kivételes jelentőségét hazánk biztonságának garantálása szempontjából.

5. A magyar szakirodalomban fellelhető korábbi munkákat összegezve, kiegészítve, egységes szerkezetben, napjainkig feldolgoztam a magyar fegyverzetellenőrzés történetét, rámutattam a magyar fegyverzetellenőrzési képességek megtartásának fontosságára jövőjével kapcsolatban.

3. Ajánlás

Munkámat ajánlom a kül-, biztonság- és védelempolitikával, valamint nemzetközi tanulmányokkal foglalkozóknak. Az értekezés, átfogó jellegéből adódóan, segítheti a biztonság- és védelempolitika területén dolgozó szakértők és döntéshozók felkészülését; bízva abban, hogy következtetéseimet elfogadják, javaslom megállapításaim figyelembevételét a magyar fegyverzetellenőrzésre vonatkozó döntések meghozatalakor, a magyar tárgyalási pozíciók kidolgozásakor.

Javaslom továbbá a disszertáció felhasználását a témához kapcsolódó tárgyak oktatásában, különleges figyelemmel a leendő fegyverzetellenőrök kiképzésére.

A hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek kutatása, mint ahogy az összességében elmondható a nemzetközi biztonsági rezsimekről és a nemzetközi rezsimekről is, további aktuális feladatként van jelen a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó tudományterület napi-rendjén. A fegyverzetellenőrzés evolúciója folyamat, amelynek sikere vagy sikertelensége közvetlen kihatással lesz mindennapjainkra. Ajánlom a téma napirenden tartását, további kutatását.

A nemzetközi fegyverzetellenőrzési rezsimek működése, azon belül is a hagyományos fegyverzetellenőrzési rezsimek eredményei és problémái aktuális téma, így az értekezés számot tarthat a szélesebb olvasóközönség figyelmére is.

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

1. számú táblázat: A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések körének bővülése 1986 és 2011 között

Intézkedések	1986. évi Stockholmi Dokumentum	1990. évi Bécsi Dokumentum	1992. évi Bécsi Dokumentum	1994. évi Bécsi Dokumentum	1999. évi Bécsi Dokumentum	2011. évi Bécsi Dokumentum
Az éves információcsere tartalma	-	- fegyv. erők szerv. és fegyv. mennyisége - fő fegyverzetek rendsz. tervei - katonai költségvetés	- fegyv. erők szerv. és fegyv. mennyisége - aktív eg-ek 1.500 főnél, maeg-ek 5.000 főnél, nem aktív eg-ek, maeg-ek 2.000 főnél nagyobb mértékű, 21 napot meghaladó feltöltése, mozgósítása - fő fegyverzetek és felsz. techn. adatai - fő fegyverzetek rendsz. tervei - katonai költségvetés	- fegyv. erők szerv. és fegyv. mennyisége - aktív eg-ek 1.500 főnél, maeg-ek 5.000 főnél, nem aktív eg-ek, maeg-ek 2.000 főnél nagyobb mértékű, 21 napot meghaladó feltöltése, mozgósítása - fő fegyverzetek és felsz. techn. adatai - fő fegyverzetek rendsz. tervei - katonai költségvetés - védelmi tervezés. (véd.pol., doktrína, haderőtervezés, hadi kiadások)	- fegyv. erők szerv. és fegyv. mennyisége - aktív eg-ek 1.000 főnél, maeg-ek 3.000 főnél, nem aktív eg-ek, maeg-ek 2.000 főnél nagyobb mértékű, 21 napot meghaladó feltöltése, mozgósítása - fő fegyverzetek és felsz. techn. adatai - fő fegyverzetek rendsz. tervei - katonai költségvetés - Külön fejezetként: védelmi tervezés. (véd. pol., doktrína, haderőtervezés, hadi kiadások)	- az alakulatok elhelyezkedésének koordinátái 10 mp-es pontosságú megadása
Kockázatsökkentési intézkedések	-	- konzultációs és emü. mechanizmus szokatlan katonai tevékenységek esetén - emü. katonai jellegű veszélyes incidensek esetén	- konzultációs és emü. mechanizmus szokatlan katonai tevékenységek esetén - emü. katonai jellegű veszélyes incidensek esetén - látogatások önkéntes fogadása katonai tevékenységek eloszlására	- konzultációs és emü. mechanizmus szokatlan katonai tevékenységek esetén - emü. katonai jellegű veszélyes incidensek esetén - látogatások önkéntes fogadása katonai tevékenységek eloszlására	- konzultációs és emü. mechanizmus szokatlan katonai tevékenységek esetén - emü. katonai jellegű veszélyes incidensek esetén - látogatások önkéntes fogadása katonai tevékenységek eloszlására	- nincs változás
Kapcsolatok	-	- légitámaszpont látogatások - katonai kapcsolatok	- légitámaszpont látogatások - katonai kapcsolatok - új fegyverzet és felsz. típusok bemutatása	- légitámaszpont látogatások - katonai kapcsolatok és emü. programja: - kat. kapcs. formái - kat. emü. módjai - új fegyverzet és felsz. típusok bemutatása	- légitámaszpont látogatások - katonai kapcsolatok és emü. programja: - kat. kapcs. formái - kat. emü. módjai - új fegyverzet és felsz. típusok bemutatása	- lehetőség van helikopterbázis bemutatására is
Meghatározott katonai tevékenységek előzetes bejelentése	1. kat. tevékenységek: - min. 13.000 fő - min. 300 hk. - 200 vagy több repülőgép bevetés - 3.000 fő feletti légi vagy teng. desz. 2. átcso. alk. övezetn kívülről - min. 13.000 fő - min. 300 hk.	1. gyakorlatok: - min. 13.000 fő - min. 300 hk. - 200 vagy több repülőgép bevetés - 3.000 fő feletti légi vagy teng. desz. 2. átcso. alk. övezetn kívülről - min. 13.000 fő - min. 300 hk.	1. gyakorlatok: - min. 9.000 fő - min. 250 hk. - 200 vagy több repülőgép bevetés - 3.000 fő feletti légi vagy teng. desz. 2. átcso. alk. övezetn kívülről - min. 9.000 fő - min. 250 hk.	1. gyakorlatok: - min. 9.000 fő - min. 250 hk. - min. 500 pc. hjmű - min. 250 tü. eszk - 200 vagy több repülőgép bevetés - 3.000 fő feletti légi vagy teng. desz. 2. átcso. alk. övezetn kívülről - min. 9.000 fő - min. 250 hk.	1. gyakorlatok: - min. 9.000 fő - min. 250 hk. - min. 500 pc. hjmű - min. 250 tü. eszk - 200 vagy több repülőgép bevetés - 3.000 fő feletti légi vagy teng. desz. 2. átcso. alk. övezetn kívülről - min. 9.000 fő - min. 250 hk.	- nincs változás

					– min. 500 pc. hjmű – min. 250 tü. eszk	
Meghatározott katonai tevékenységek megfigyelése	– 17.000 fő felett – 5.000 fő desz. felett	– 17.000 fő felett – 5.000 fő desz. felett	– 13.000 fő felett – 300 hk. felett – 3.500 fő desz. felett	– 13.000 fő felett – 300 hk. felett – min. 500 pc. hjmű – min. 250 tü. eszk – 3.500 fő desz. felett	– 13.000 fő felett – 300 hk. felett – min. 500 pc. hjmű – min. 250 tü. eszk – 3.500 fő desz. felett	– nincs változás
Éves naptári tervek cseréje	A következő év bejelentés-köteles tevékenységeiről	A következő év bejelentés-köteles tevékenységeiről	A következő év bejelentés-köteles tevékenységeiről	A következő év bejelentés-köteles tevékenységeiről	A következő év bejelentés-köteles tevékenységeiről	– nincs változás
Korlátozó rendszabályok	– 40.000 fő feletti kat. tevek 2 évvel korábbi bejelentése – 75.000 fő feletti kat. tevek bejelentés nélküli végrehajtásának tilalma – 40.000 fő feletti kat. tevek tilalma, ha nem jelentették nov. 15-ig az előző naptári tervben	– 40.000 fő feletti kat. tevek 2 évvel korábbi bejelentése – 40.000 fő feletti kat. tevek bejelentés nélküli végrehajtásának tilalma – 40.000 fő feletti kat. tevek tilalma, ha nem jelentették nov. 15-ig az előző naptári tervben	– két évben max. 1 kat. tev. 40.000 főnél több, vagy 900-nál több hk.-val – évente max 6 kat. tev. 13.000-40.000 fő között, vagy 300-900 hk. között – a fenti 6-ból max. 3 kat. tev. 25.000-nél több fővel, vagy 300-nál több hk.-val – 40.000 fő feletti kat. tevek 2 évvel korábbi bejelentése – 40.000 fő feletti kat. tevek tilalma, ha nem jelentették nov. 15-ig az előző naptári tervben	– két évben max. 1 kat. tev. 40.000 főnél több, vagy 900-nál több hk.-val – évente max 6 kat. tev. 13.000-40.000 fő között, vagy 300-900 hk. között – a fenti 6-ból max. 3 kat. tev. 25.000-nél több fővel, vagy 400-nál több hk.-val – egyidejűleg max. 3 kat. tev. 13.000 főnél és 300-nál több hk.-val – 40.000 fő és 900 hk. feletti kat. tev-ek 2 évvel korábbi bejelentése – 40.000 fő és 900 hk. feletti kat. tev-ek tilalma, ha nem jelentették nov. 15-ig az előző naptári tervben	– három évben max. 1 kat. tev. 40.000 főnél több, vagy 900-nál több hk.-val, 2.000-nél több pc. hjmű-vel, 900-nál több tü. eszk.-zel – évente max 6 kat. tev. 13.000-40.000 fő között, vagy 300-900 hk., 500-2.000 pc. hjmű, 300-900 tü. eszk. – a fenti 6-ból max. 3 kat. tev. 25.000-nél több fővel, vagy 400-nál több hk.-val, 800-nál több pc. hjmű-vel, 400-nál több tü. eszk.-zel – egyidejűleg max. 3 kat. tev. 13.000 főnél és 300-nál több hk.-val, 500-nál több pc. hjmű.-vel, 300-nál több tü. eszk.-zel – 40.000 fő és 900 hk., 2.000 pc. hjmű. vagy 900 tü. eszk. feletti kat. tev-ek 2 évvel korábbi bejelentése – 40.000 fő és 900 hk., 2.000 pc. hjmű. vagy 900 tü. eszk. feletti kat. tev-ek tilalma, ha nem jelentették nov. 15-ig az előző naptári tervben	– nincs változás
Verifikáció	ellenőrzés	Az előírások betartásának kétsége esetén	Az előírások betartásának kétsége esetén	Az előírások betartásának kétsége esetén	Rutinszerű megkeresésként	Rutinszerű megkeresésként
	értékelő látogatás	-	A fe. erők és a rendsz. fe. adatainak ellenőrzése	A fe. erők és a rendsz. fe. adatainak ellenőrzése	A fe. erők és a rendsz. fe. adatainak ellenőrzése	A fe. erők és a rendsz. fe. adatainak ellenőrzése

Forrás: Dr. Teller Tamás: A bizalom- és biztonságerősítő, valamint a fegyverzetellenőrzési intézkedések hatása hazánk katonai biztonságára. Jegyzet. - Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Doktori Iskola. – Budapest, 2000. – kiegészítette, frissítette: a szerző, 2012

2. számú táblázat: A CFE Szerződés szerinti nemzeti felső szintek, az Adaptált CFE Szerződésben rögzített nemzeti és területi szintek, valamint a CFE-1A szerinti személyi-állomány szintek

	Részes Állam	CFE Szerződés							Adaptált CFE Szerződés									Személyi állomány CFE-1A	
		Hk.	PHJ			Tüz.	Tám. helo.	Harci rep.	Nemzeti szintek					Területi szintek					
			Össz.	ebből GYHJ+NPHJ	ebből NPHJ				Hk.	Össz.	ebből GYHJ+NPHJ	ebből NPHJ	Tüz.	Tám. helo.	Harci rep.	Hk.	PHJ.		Tüz.
1.	Örményország	220	220	135	11	285	50	100	220	220	135	11	285	50	100	220	220	285	60000
2.	Azerbajdzsán	220	220	135	11	285	50	100	220	220	135	11	285	50	100	220	220	285	70000
3.	Belarusz	1800	2600	1590	130	1615	80	294	1800	2600	1590	130	1615	80	294	1800	2600	1615	100000
4.	Bulgária	1475	2000	1100	100	1750	67	235	1475	2000	1100	100	1750	67	235	1475	2000	1750	104000
5.	Grúzia	220	220	135	11	285	50	100	220	220	135	11	285	50	100	220	220	285	40000
6.	Magyarország	835	1700	1020	85	840	108	180	835	1700	1020	85	840	108	180	835	1700	840	100000
7.	Kazahsztán	0	0	0	0	0	0	0	50	200	0	0	100	20	15	50	200	100	0
8.	Moldova	210	210	130	10	250	50	50	210	210	130	10	250	50	50	210	210	250	20000
9.	Lengyelország	1730	2150	1700	107	1610	130	460	1730	2150	1700	107	1610	130	460	1730 ³⁵¹	2150 ³⁵¹	1610 ³⁵¹	234000
10.	Románia	1375	2100	500	105	1475	120	430	1375	2100	552	72	1475	120	430	1375	2100	1475	230000
11.	Oroszországi Föderáció	6400	11480	7030	574	6415	890	3416	6350	11280	7030	574	6315	855	3416	6350 ³⁵²	11280 ³⁵²	6315 ³⁵²	1450000
12.	Szlovákia	478	683	476	34	383	25	115	478	683	476	34	383	40	100	478 ³⁵¹	683 ³⁵¹	383 ³⁵¹	46667
13.	Csehország	957	1367	954	69	767	50	230	957	1367	954	69	767	50	230	957 ³⁵¹	1367 ³⁵¹	767 ³⁵¹	93333
14.	Ukrajna	4080	5050	3095	253	4040	330	1090	4080	5050	3095	253	4040	330	1090	4080 ³⁵³	5050 ³⁵³	4040 ³⁵³	450000
15.	Németország	4166	3446	3217	135	2705	306	900	3444	3281	3281	80	2255	280	765	4704	6772	3407	345000
16.	Amerikai Egyesült Államok	4006	5372	2272	0	2492	431	784	1812	3037	2372	0	1553	396	784	-	-	-	250000
17.	Belgium	334	1099	731	133	320	46	232	300	989	600	237	288	46	209	544	1505	497	70000
18.	Kanada	77	277	0	0	38	0	90	77	263	263	0	32	13	90	-	-	-	10660
19.	Dánia	353	316	210	0	553	12	106	335	336	210	17	446	18	82	335	336	446	39000
20.	Spanyolország	794	1588	1033	117	1310	90	310	750	1588	1228	191	1276	80	310	891	2047	1370	300000
21.	Franciaország	1306	3820	1835	535	1292	396	800	1226	3700	1983	535	1192	374	800	1306	3820	1292	325000
22.	Egyesült Királyság	1015	3176	1335	335	636	371	900	843	3017	1335	200	583	350	855	843	3029	583	260000
23.	Görögország	1735	2534	1719	75	1878	30	650	1735	2498	1599	70	1920	65	650	1735	2498	1920	158621
24.	Izland	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
25.	Olaszország	1348	3339	2220	0	1955	139	650	1267	3172	1970	0	1818	142	618	1642	3805	2062	315000
26.	Luxemburg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	143	174	47	900
27.	Norvégia	170	225	153	0	527	0	100	170	275	181	0	491	24	100	170	282	557	32000
28.	Hollandia	743	1080	718	0	607	50	230	520	864	718	0	485	50	230	809	1220	651	80000
29.	Portugália	300	430	267	77	450	26	160	300	430	267	77	450	26	160	300	430	450	75000
30.	Törökország	2795	3120	2121	0	3523	103	750	2795	3120	1993	93	3523	130	750	2795	3120	3523	530000

Készítette: a szerző

Hk.: harckocsi, PHJ: páncélozott harcjármű, GYHJ: gyalogsági harcjármű, NPHJ: nehézfegyverzetű páncélozott harcjármű, Tüz.: 100 mm űrméret feletti tüzérségi eszköz, Tám. helo.: támadó helikopter, Harci rep.: harci repülőgép

³⁵¹ A CFE Módosító Dokumentum aláírásakor tett magyar, cseh, szlovák és lengyel egyoldalú kötelezettségvállalás alapján, 2002. december 31-től érvényes területi szintek

³⁵² Orosz „szárnyon”

³⁵³ Ukrán „szárnyon”

A Haderőcsökkentési Információs és Ellenőrző Központ egy éve

(1993, illusztráció)

(Készítette: a szerző, forrás: Kabai Domokos mk. ezredes (szerk.): „A Honvédelmi Minisztérium Fegyverzetellenőrzési Hivatalának Története 1990-2002 - Csapattörténeti Könyv” – HM FEH, 2005)

3. számú táblázat: Magyar CFE ellenőrzések Részes Államok területén

Fsz.	Ellenőrzött ország	Ellenőrző ország	Végrehajtotta
1.	Moldova	HU	8 fő
2.	Szlovákia	HU	9 fő
3.	USA	HU	7 fő
4.	Németország	HU	6 fő
5.	Olaszország	HU	7 fő
6.	Olaszország	HU	7 fő
7.	Franciaország	HU	6 fő
8.	Románia	HU	9 fő
9.	Egyesült Királyság	HU	8 fő
10.	Szlovákia	HU	4 fő
11.	Németország	HU	7 fő

4. számú táblázat: Részvétel más országok ellenőrzésein

Fsz.	Ellenőrzött ország	Ellenőrző ország	Végrehajtotta
1.	Németország	Lengyelország	1 fő
2.	Románia	Olaszország	1 fő
3.	Belarusz	Lengyelország	1 fő
4.	Szlovákia	Németország	1 fő
5.	Oroszország	Lengyelország	1 fő
6.	Németország	Szlovákia	1 fő
7.	USA	Csehország	1 fő
8.	Románia	Egyesült Királyság	1 fő
9.	USA	Lengyelország	1 fő
10.	Németország	Csehország	1 fő
11.	Ukrajna	Lengyelország	1 fő
12.	Ukrajna	Egyesült Királyság	1 fő
13.	Ukrajna	Norvégia	1 fő
14.	Egyesült Királyság	Szlovákia	1 fő
15.	Bulgária	Németország	1 fő
16.	Dánia	Csehország	1 fő

5. számú táblázat: CFE ellenőrzések Magyarországon

Fsz.	Ellenőrzött ország	Ellenőrző ország	Végrehajtotta
1.	HU	Németország	8 fő
2.	HU	Franciaország	8 fő
3.	HU	Egyesült Királyság	9 fő
4.	HU	Románia	7 fő
5.	HU	USA	6 fő
6.	HU	Szlovákia	4 fő
7.	HU	Románia	7 fő

6. számú táblázat: CFE csökkentés-ellenőrzések Magyarországon

Fsz.	Ellenőrzött ország	Ellenőrző ország	Végrehajtotta
1.	HU	Spanyolország	7 fő
2.	HU	Németország	8 fő
3.	HU	USA	5 fő
4.	HU	USA	8 fő
5.	HU	Csehország	5 fő
6.	HU	Belgium	6 fő
7.	HU	USA	6 fő
8.	HU	Hollandia	7 fő
9.	HU	Egyesült Királyság	6 fő
10.	HU	Németország	5 fő
11.	HU	Románia	3 fő
12.	HU	Norvégia	6 fő
13.	HU	Norvégia	6 fő
14.	HU	Olaszország	6 fő
15.	HU	Németország	6 fő
16.	HU	Belgium	6 fő
17.	HU	USA	6 fő
18.	HU	Belgium	6 fő
19.	HU	Németország	6 fő
20.	HU	Kanada	6 fő

7. számú táblázat: Magyar CFE ellenőrzések a Részes Államok területén

Fsz.	Ellenőrzött ország	Ellenőrző ország	Végrehajtotta
1.	Csehország	HU	5 fő
2.	Csehország	HU	5 fő
3.	USA	HU	6 fő
4.	Németország	HU	5 fő
5.	Románia	HU	9 fő
6.	Ukrajna	HU	8 fő
7.	Belgium	HU	5 fő
8.	Hollandia	HU	5 fő
9.	USA	HU	9 fő
10.	Szlovákia	HU	6 fő

8. számú táblázat: Részvétel más országok ellenőrzésén

Fsz.	Ellenőrzött ország	Ellenőrző ország	Végrehajtotta
1.	Németország	Csehország	1 fő
2.	Ukrajna	Kanada	1 fő
3.	Németország	Csehország	1 fő
4.	Ukrajna	Lengyelország	1 fő
5.	Oroszország	Kanada	1 fő
6.	Oroszország	Spanyolország	1 fő
7.	Csehország	Hollandia	1 fő
8.	Románia	Kanada	1 fő
9.	Csehország	USA	1 fő

9. számú táblázat: Légibázis látogatások

Fsz.	A látogatást szervező ország	Helyszín
1.	Belgium	Offenberg
2.	USA (Németország)	Bitburg
3.	Dánia	Aalborg
4.	Nagy-Britannia	Norwich
5.	Oroszország	Szentpétervár
6.	Ukrajna	Kiev
7.	Svájc	Payerne

10. számú táblázat: A „Nyitott Égbolt” Szerződésből eredő feladatok

1.	Román-magyar megfigyelő repülés
2.	Román-magyar megfigyelő repülés
3.	Amerikai-magyar gyakorló repülés
4.	Román-magyar megfigyelő repülés

2. SZÁMÚ MELLÉKLET

**AGREEMENT
BETWEEN THE CABINET OF MINISTERS OF UKRAINE
AND THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF HUNGARY
ON CONFIDENCE- AND SECURITY-BUILDING MEASURES AND
ON THE DEVELOPMENT OF BILATERAL MILITARY RELATIONS**

(Copy, identical text of the Agreement)

The Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Hungary (hereinafter referred to as "the Parties"):

Recalling their commitments undertaken within the framework of the conference and Organisation on Security and Co-operation in Europe;

Aiming at undertake further commitments based on bilateral co-operation with a view to enhance transparency and confidence;

Being convinced that expansion of bilateral military co-operation and the implementation of the existing bilateral agreements shall contribute to further development of the confidence and good neighbourliness between the Parties and strengthening security in the region of Central and Eastern Europe and Europe as a whole;

Having decided to further develop the bilateral military co-operation based on dialogue and aimed at increased confidence and security as well as and military transparency;

In accordance with recommendation contained in paragraph 136. of the Vienna Document 1994, in addition to already existing agreements between the two States on military cooperation measures have agreed as follows:

Article I

Expansion of the scope of military information exchange and further development of the existing confidence and security-building measures

1. a) The zone of application of the measures extend in both countries to the areas adjacent to the Ukrainian-Hungarian state border within the depth of 125 *km*.

b) Military activities conducted by the formations, units and subunits of the Armed Forces of Ukraine and the Hungarian Defence Forces, as well as by the formations, units, and subunits of the internal security forces and boarder guard of the Republic of Ukraine and Hungary shall be subject to notification and observation.

2. The Parties not less than 42 days or more in advance shall inform each other of the military activities of land forces in the zone of application as defined in paragraph 3 of Article I of this Agreement. If the activity is conducted without the advance notice to the troops involved, the Parties shall notify each other upon the beginning of the activity.

3. A military activity shall be subject to notification and invitation of up to five observers whenever it involves any time:

- at least 6000 troops, including support troops, or
- at least 100 battle tanks, or
- at least 150 armoured combat vehicles, or
- at least 75 artillery pieces of with a calibre of 100 mm or above.

The Parties shall not be obliged to invite observers to the notifiable activities which are to be carried out without the advance notice of the troops involved unless these notifiable activities have the duration of more than 48 hours.

4. The notification and mutual invitation of observers shall include the participation of air forces of the Parties if during the military activity, 'at least 50 or more combat aircraft sorties are to be carried out, including combat (specialised attack, multi-purpose attack, combat-support) helicopters.

5. Each Party, in addition to the provisions contained in paragraph 3 of Article 1. of this Agreement shall annually invite up to five observers of the other Party to a military exercise carried out at the battalion (mechanised or tank battalion) level or above.

6. Neither Party shall conduct military exercises at the battalion or above in the areas adjacent to Ukrainian-Hungarian state border within depth of less than 20 km.

Article II

Further developing of the military co-operation

1. With the purpose of further strengthening bilateral relation the Parties shall develop and expand their military contacts in accordance with the recommendations of the Vienna Document, 1994, the provision of the Agreement between the Ministry of Defence of Ukraine and the Ministry of Defence of Republic of Hungary, signed in 1992, and the Protocol on Development of Co-operation between the Ministry of Defence of Ukraine and the Ministry of Defence of Republic of Hungary, signed in December 1995.

2. The Parties shall annually conduct, on the mutual basis, one subunit training and exercise on the territory of the other Party. Their detailed parameters shall be included into the annual co-operation plans.

3. The Parties, within the framework of the development of military relation and confidence-building, rely on the direct, continuously working communication line between the Ministries of Defence.

The Parties define through diplomatic channels the contact points for sending and receiving the notifications on the activities mentioned in this Agreement.

Article III

Increasing the number of evaluation visits and inspections

1. Each Party has the right to annually conduct, in addition to the provisions of the OSCE Vienna Document of 1994 and to the voluntarily taken quotas, up to two evaluation visits on the territory of the other Party.

2. Each Party shall have the right to conduct one more additional inspection on the territory of the other Party in zone specified in paragraph 1 of Article I in addition to the provisions of paragraph 74 and 75 of the Vienna Document 1994.

3. The Parties may additionally invite, to take part in the evaluation visits and inspections up to 3 members of their National Assemblies and journalists.

4. Each party shall have the right to accept an evaluation visit or an inspection by the other Party, or suggest its postpone it if such activities are being conducted on its territory by the third State.

Article IV General definitions

1. The form and content of the notifications as well as the way of conducting additional inspections and evaluation visits should correspond the provisions of the Vienna Document 1994.

2. Any information concerning the implementation of the provisions to this Agreement shall be submitted by the Parties to each other in the form defined by the Vienna Document 1994 in one of the OSCE languages through diplomatic channels.

Article V Final Clauses

1. Representatives of the two Parties shall hold annually – alternately in Ukraine and in the Republic of Hungary – assessment meetings with the aim of analysing the implementation of the measures specified in this Agreement and elaborating proposals for the development of co-operation within the framework of this Agreement. The Parties shall jointly inform on the regular basis the OSCE Forum for Security Cooperation on the implementation of this Agreement.

2. Any disputes arising in course of implementation of the provisions of this Agreement, shall be solved through bilateral consultations and negotiations.

3. This Agreement enters into force 60 days after the receipt of the last written notification on completion by the Parties of all necessary legal procedures required by their national legislation..

4. This Agreement may be changed or amended on mutual written consent of the Parties.

5. The validity of the Agreement shall be of unlimited duration. However, this Agreement may be terminated by either Party trough notification on its intention to terminate the effect of the Agreement. It shall cease to be in force six months after the receipt of the notification of termination.

Done in Budapest 27th October 1998, in two originals, in Ukrainian, Hungarian and English, all the texts being equally authentic. In case of discrepancies of interpretation of this Agreement the preference shall be given to the English variant.

**For the Cabinet of
Ministers of Ukraine**

**For the Government of
the Republic of Hungary**

**AGREEMENT
ON
CONFIDENCE AND SECURITY BUILDING MEASURES
COMPLEMENTING THE VIENNA DOCUMENT 1999
AND ON THE DEVELOPMENT OF MILITARY RELATIONS
BETWEEN
THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF HUNGARY
AND
THE COUNCIL OF MINISTERS OF SERBIA AND MONTENEGRO**

The Government of the Republic of Hungary and the Council of ministers of Serbia and Montenegro (hereinafter referred to as "the Parties"),

Recalling their commitments undertaken within the frame of the Organization for Security and Co-operation in Europe,

Aiming at undertaking further commitments based on bilateral co-operation with the view to enhance transparency and confidence,

Being convinced that the strengthening of bilateral military co-operation and the implementation of existing bilateral agreements will contribute to the further development of the confidence and security-building and military transparency,

Agree, in accordance with the recommendation contained in paragraph 138-144 of the OSCE Vienna Document 1999, and as a complement to the agreements already existing between the two States, on the following military co-operation measures:

ARTICLE I

To expand the scope of military information exchange and enhance the existing confidence and security building measures

(1) The subjects of application of the measures will be:

- a) the territory of the Republic of Hungary; and the territory of Serbia and Montenegro
- b) units of the Armed Forces of the Republic of Hungary and Serbia and Montenegro

(2) The Parties will notify each other in writing 42 days in advance of military activities of land forces within their territory, according to paragraph 3 of this Article. If the activity is conducted without advance notice to the troops involved, the Parties will immediately notify each other upon initiation of the activity.

(3) A military activity will be subject to notification and invitation of observers whenever it involves at any time during the activity:

- a) at least 6000 troops, including support troops, or
- b) at least 100 battle tanks, or
- c) at least 150 armoured combat vehicles, or
- d) at least 75 artillery pieces of 100 mm caliber or above or
- e) 100 or more sorties out with the participation of air forces, including sorties of combat helicopters.

(4) The Parties, in addition to the provisions of paragraph 3 of this Article, will annual invite observers from each other to a military exercise carried out at the level of battalion (mechanized infantry or tank battalion) task group or above.

(5) Neither Party shall conduct military exercises above the level of battalion task group in areas adjacent to their common border of a depth of 30km.

ARTICLE II

To further develop the military co-operation

(1) As a contribution to furthering their bilateral relations, the Parties will develop military contacts in the spirit of and in accordance with the recommendation of the OSCE Vienna Document 1999 and the Protocol between the Ministry of Defence of the Republic of Hungary and the Ministry of Defence of the Federal Republic of Yugoslavia on the Military Co-operation, signed on 29 October 1996.

(2) The Parties, in addition to visits, stipulated in the OSCE Vienna Document 1999, to air bases and military facilities, will annually and alternately organize a visit to a military facility (barracks) for a five-member delegation of the other Party, in order, to get acquainted with military life and training in the military facility.

ARTICLE III

The increase the number of evaluation visits and inspections

(1) Each Party has the right to conduct annually, in addition to the provisions of the OSCE Vienna Document 1999 and to the voluntary quotas:

- one further inspection on the territory of the other Party;
- and up to two evaluation visits on the territory of the other Party.

(2) The Parties may invite representatives of third States to take part in the evaluation visits of inspections.

(3) The Parties accept the primacy of the activities carried out in accordance with the provisions of the OSCE Vienna Document 1999. In the case of any coincidence the receiving Party has the right to accept or suggest postponements of the requested activity based on this Agreement.

ARTICLE IV

General definitions

(1) Notifications, observation, as well as evaluations visits and inspections shall be carried out in accordance with the relevant provisions of the OSCE Vienna Document 1999.

(2) The messages related to this Agreement will be transmitted in the OSCE Vienna Document 1999 formats in the English language, using the OSCE communications network, or through diplomatic channels.

(3) The official language used during activities is English.

ARTICLE V

Final clauses

- (1) Representatives of the two Parties will hold annually- alternately in the Republic of Hungary and in Serbia and Montenegro assessment meetings to analyze the implementation of the measures agreed in this Agreement and to elaborate proposals for their improvement.
- (2) In case of any question arising from the implementation of this Agreement, the Parties will seek to come to a solution through diplomatic channels.
- (3) This Agreement enters into force 60 days after the receipt of the last written notification on completion by the Parties of all necessary legal procedures required by their national legislation.
- (4) This Agreement may be changed or amended by mutual consent of the Parties. The amendment should be in writing form sent through diplomatic channels and those will enter into force in accordance with the paragraph 3 of this Article.
- (5) This Agreement shall remain in force for an unlimited period of time. However, this Agreement may be terminated by either Party by written notification to the other Party. It will cease to be in force six months after the receipt of the notification of termination unless otherwise agreed.
- (6) Done in Budapest, this 24th of March 2005, in two original copies in Hungarian, Serbian and English languages, all three texts being equally authentic. In case of differences in interpretation the English version shall prevail.

3. SZÁMÚ MELLÉKLET

Illusztrációk a Nyitott Égbolt Szerződés végrehajtása során készült légi fényképekre

Wright-Patterson Air Force Base
United States

Bomber Aircraft
United States

Bomber Aircraft
Russia

German Mission 2002

Naval Vessels
United States

Russian Mission 2008

Forrás: Marvin, Diana S. (US Department of State, Bureau of Arms Control, Verification and Compliance): “Open Skies Treaty – Confidence-Building from Vancouver to Vladivostok” – NATO Arms Control Implementation Orientation Course M5-62-A-12. – February 10, 2012

1. SZÁMÚ FÜGGELÉK

„Competence, fairness, responsibility.”
„Hozzáértés, méltányosság, felelősség.”³⁵⁴

A FEGYVERZETELLENŐRÖK KIVÁLASZTÁSÁNAK ALAPELVEI ÉS FELKÉSZÍTÉSÜK FŐBB TÉMAKÖREI

A fegyverzetellenőrök a „*Bízz, de ellenőrizz!*”³⁵⁵ jelszó égisze alatt érvényt szereztek (és szereznek ma is) a fegyverzetellenőrzési megállapodásokban foglaltaknak. De kik is ők? Katonák? Diplomáták? Katonadiplomáták? A fegyverzetellenőrök katonadiplomáták, akik itthon és külföldön egyaránt összetett feladatokat látnak el. Alaprendeltetésük a külföldi helyszíni ellenőrzések során meggyőződni arról, hogy egy másik állam betartja-e azokat a kötelezettségeket, amelyeket a fegyverzetellenőrzési dokumentumok tartalmaznak. A hazai kísérések során elősegítik a hozzánk érkezett ellenőrök munkáját, mindent megtesznek azért, hogy ne sérülhessenek hazánk biztonságpolitikai érdekei. Későbbi sikeres tevékenységük záloga a helyes kiválasztás és a mindenre kiterjedő felkészítés. De mi szerint válasszuk ki a leendő fegyverzetellenőröket, és mely alapelvek szerint készítjük őket fel? Mivel a szakirodalom ezzel a témával még nem foglalkozott saját tapasztalataim alapján válaszolok a feltett kérdésekre és felvázolom a fegyverzetellenőrök kéthetes alapkiképzésének egy lehetséges módozatát.

1. A fegyverzetellenőrök feladatai

A fegyverzetellenőrzés három alappillére a szerződéses kötelezettségek pontos betartása (betartatása), az adatszolgáltatás és a verifikációs rendszer. A fegyverzetellenőrnek munkája során mindhárom területtel foglalkoznia kell, de – természetesen a feladatokat végző szervezet személyi állománya létszámától függően –, módja van specializálódni egy-egy részterületre, vagy akár azon belül is egy-egy konkrét témára. A szakembernek egyszerre kell ismerni a vonatkozó szerződéseket, az előírások bonyolult rendszerét, értékelni, és munkája során felhasználni az adatcserékből kinyerhető információkat, valamint a helyszíni ellenőrzések során „szemtől szemben” külföldi partnerével, idegen nyelvi közegben, szokatlan, sokszor mostoha időjárási viszonyok és munkakörülmények között, feszes időnormák betartása mellett meggyőződni az információk valóságtartalmáról.

³⁵⁴ A magyar fegyverzetellenőrök HM Fegyverzetellenőrzési Hivatalban bevezetett jelszavai.

³⁵⁵ Az orosz „*Доверяй, но проверяй!*” mondat angol fordítása („*Trust, but verify!*”). Ronald Reagan amerikai elnök előszeretettel használt orosz eredetű mondásokat, többek között ezt is. Tőle vették át a fegyverzetellenőrök.

2. A fegyverzetellenőrök kiválasztásának alapelvei

Elterjedt nézet, hogy a fegyverzetellenőrzés alapvetően nem katonai feladat, de csak a katonák tudják igazán jól elvégezni. Vegyük alapul ezt a tézist, és fogalmazzuk meg azokat az alapelveket, amelyeket a fegyveres erő állományában szolgálatot teljesítő tisztek és tiszttheyettesek adott feladatra történő kiválasztásakor fogunk alkalmazni.

Vizsgáljuk először meg az alapképzettséget. A feladatok szerteágazó volta miatt, alapvetően minden fegyvernem képviselője alkalmas lehet az ellenőri feladatok ellátására. Természetesen a későbbiekben befolyásolja az alkalmazhatóságot az előképzettség, hiszen nyilvánvalóan másképp értékeli például egy gépesített lövészdandár harci technikai eszközeinek állapotát egy gépesített lövész tiszt, vagy egy harci repülőgép vezető. A kiválasztásra kerülő állomány összetételével azonban most ne foglalkozzunk, maradjunk az egyén alkalmasságának vizsgálatánál. Fontos tehát, hogy a jelölt a saját szakterületén megfelelő és alkalmazható, biztos tudással rendelkezzen. Elengedhetetlen, hogy a tudáshoz kellő mértékű tapasztalat párosuljon, aminek legkézenfekvőbb megszerzési módja a csapatgyakorlat. Nem feltétel az évtizedes csapatszolgálat, de legalább három-négy év összegyűjtött ismereteire szükség van.

Az előző kritériummal azonos szinten szerepel a jelölt nyelvtudása. Az angol nyelv legalább középfokú ismerete alapfeltétel, mivel a fegyverzetellenőrzési dokumentumokat legtöbbször ezen a nyelven kell használnunk.³⁵⁶ Fontos, hogy az ellenőrcsoportok nagy része ma már többnemzetiségű, ami miatt a felkészülés, és a csoporton belüli kommunikáció nyelve is az angol. Idővel, figyelembe véve az esetleges csoportparancsnoki beosztást is, szükségessé válik az angol nyelv felsőfokú ismerete.³⁵⁷ A kiválasztásnál előnyt élvez az a jelölt, akinek mind szóbeli, mind írásbeli, azaz „C” típusú, állami nyelvvizsga szintű ismeretei vannak. Ez azért fontos, mert – ha visszaemlékezünk a három fő feladatkörre – az ellenőrnek képesnek kell lennie szóban és írásban is a megfelelő kommunikációra, beleértve az írott adattárak gond nélküli olvasását, értékelését is.

Az angol nyelv ismerete, mint megállapítottuk feltétlenül szükséges, de nem elégséges a jelölt kiválasztásához, hiszen NATO-tagállamként helyszíni ellenőrzéseink nagy részét orosz nyelvterületen végezzük. Az orosz nyelv tekintetében megegyeznek a feltételek. Itt azonban meg kell állni egy pillanatra, hiszen nem lenne ésszerű elrugaszkodni a realitásoktól. A valóság azt mutatja, hogy az orosz nyelvet ma már csak nagyon kevesen beszélik, ezért

³⁵⁶ A pontosság kedvéért tisztázzuk, hogy jóllehet a fegyverzetellenőrzési dokumentumok kidolgozása alapvetően angol nyelven történik, a későbbiekben a már elfogadott anyagok több nyelven is autentikusak. Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet égisze alatt született megállapodások például hat hivatalos nyelven jelennek meg, és jogilag egymással teljesen egyenértékűnek minősülnek.

³⁵⁷ Természetesen nem csak a csoportparancsnoknak kell tárgyalóképesnek lennie, de alapvetően ő az a személy, akinek a tárgyalásokat le kell tudni vezetni.

legtöbbször már azzal is meg lehetne elégedni, ha a jelölt legalább alapfokon kommunikálni tudna ezen a nyelven. Sajnos nem ez a tapasztalat.

Fontos a jelölt számítógép kezelői ismereteinek megléte. Jelen pillanatban elégségesek az alapszintű ismeretek, de a jövőben felmerülhet az ECDL előírása is.

A képzettségen túl komoly figyelmet kell szentelni a jelölt egyéb képességei, adottságai értékelésének. A fizikai állóképesség, a szélsőséges körülmények közötti munkavégzés, a pszichikai terhelhetőség, stressz-tűrés, vagy a memória tesztelése szakszerű vizsgálatokat követel. Értékelni kell a jelölt kommunikációs és problémamegoldó készségét is.

Az a személy, aki a fenti vizsgálatok során bizonyítani tudta alkalmasságát, minden bizonnyal képes lesz arra is, hogy előképzettsége és adottságai kihasználásával sikeresen elsajátítsa a szakismereteket, és a későbbiekben eredményesen fel is használja azokat.

3. A fegyverzetellenőrök felkészítésének főbb témakörei

A fejezet elején egy kérdést már megválaszoltunk: ki is a fegyverzetellenőr? A fegyverzetellenőr: katonadiplomata. Sok esetben jelenlétének pusztán ténye egy adott országban szimbolikus jelentőségű. Nem szabad szégyenlősnek lenni, amikor kimondjuk, hogy az ellenőr egész országát képviseli a feladat-végrehajtás első pillanatától az utolsóig. Szakmai hozzáértése, viselkedése nem csak az adott tevékenység sikerének záloga, hanem akarva-akaratlanul minősíti is azt a közösséget, adott esetben azt az államot, azt a haderőt, amelyik ezzel a feladattal megbízta őt. Mindezek figyelembevételével érthető mekkora jelentősége van a szakszerű és mindenre kiterjedő kiképzésnek, mekkora felelősség hárul a kiképzőkre.

A képzés alapját a megállapodások ismerete jelenti. Csak akkor lehet továbblépni a felkészítésben, ha a hallgató alaposan megismerte a dokumentumok szövegét, megértette az előírásokat és látja a szövegen belüli összefüggéseket, hivatkozásokat. Ne feledjük, hogy az alapidokumentumok megismerése az első igazi kihívás a kiválasztás óta, hiszen az idegen nyelven íródott, katonai szakzsargonral megtűzdelt, száraz jogi szövegek megértése próbára teszi a még oly magas szintű nyelvtudással rendelkező hallgatót is.

Az előírások ismerete önmagában semmit sem ér, ha nem tanítjuk meg biztosan felismerni azokat a harci technikai eszközöket, amelyek a szerződések, megállapodások tárgyát képezik. Ha komplex módon közelítjük meg a kérdést – márpedig senki se mentett fel bennünket, hogy ne ezt tegyük –, meg is rettenhetünk a volt Varsói Szerződés teljes fegyvertárát és a NATO tagállamok fegyverzetét, valamint a korábbi két tömbön kívüli államok több száz eszközét magában foglaló listáktól. Ezek az alapismeretek elengedhetetlenek lesznek ahhoz, hogy a későbbiekben, amikor egy-egy konkrét feladatra készül fel az ellenőrcsoport, elég le-

gyen csak az adott országra vonatkozó adatokat felfrissíteni és csak az adott alakulatra fókuszálni.

A jelöltnek „meg kell mártóznia” az adatszolgáltatások bonyolult világában is. Ez azt jelenti, hogy meg kell tanulni az ún. adattárak pontos értelmezését, a keresés módját. Nagy biztonsággal kell az adattárak fejezetei között mozogni, és felfedni azokat az összefüggéseket, amelyekre különösen nagy hangsúlyt kell majd a helyszíni ellenőrzés során fektetni. Ismerni kell az ún. bejelentési formátumok³⁵⁸ tartalmát: hozzánk érkező ellenőrzés esetén meg kell érteni a bennük lévő feladatokat, a magyar ellenőrzés előkészítése során pedig képesnek kell lennie a bejelentési formátum összeállítására. Sokszor „létfontosságú” a rövidítések ismerete, persze lehetetlen lenne elvárni minden egyes betűszó azonnali felismerését, de meg kell tanulni, hol lehet megtalálni azok értelmezését.

Megkerülhetetlen az országismeret is, de ennek a témakörnek az oktatása az alapfelkészítés során viszonylag kisebb óraszámot igényel, hiszen a későbbiekben, minden egyes feladat előtt rendkívül alaposan fel fogják dolgozni az ellenőrzés célországára vonatkozó információkat.

A fenti elvi alapok után el kell mélyülni az ellenőrzések gyakorlatában. Az „ellenőrzések” – gyűjtőfogalom, ami alá az összes helyszíni tevékenységet be lehet sorolni. Minden egyes fegyverzetellenőrzési megállapodás tartalmazza a saját szempontjából elvégezhető ellenőrzési formákat, amelyek sok tekintetben hasonlítanak egymásra, de legalább olyan sok tekintetben el is térnek egymástól. A fegyverzetellenőrnek magáévá kell tenni a tevékenység mögött rejlő filozófiát, hiszen ez az, amit munkája minden pillanatában szem előtt kell tartania. Meg kell értenie, és be kell gyakorolnia saját helyét, szerepét az ellenőrcsoportban. A korábbi generációk „szerencsésebbek” voltak, hiszen a gyakorlatot a „táskahordozótól” a csoportparancsnokig ún. éles feladatokon szerezhették meg. Ma mind a hazánk területén fogadott, mind az általunk külföldön végrehajtott ellenőrzések száma jelentősen csökkent, ezért előtérbe kerülnek az ún. gyakorló ellenőrzések, amelyeket vagy hazai alakulatoknál, vagy ha mód van rá, akkor külföldön hajthatunk végre.³⁵⁹ Ezek során a résztvevők a valóhoz maximálisan közelítő módon, idegen nyelvi közegben munkálkodnak, oldják meg az oktatók által szándékosan beépített problémás helyzeteket, beleértve az ellenőr- és kísércsoport közötti lehetséges konfliktusok kezelését is.

³⁵⁸ A fegyverzetellenőrzési rezsimek információ-áramlását lehetővé tevő előre meghatározott formájú és tartalmú bejelentések, amelyek használata kötelező érvényű.

³⁵⁹ 2006-ban a Magyar-ukrán Kétoldalú Bizalom- és Biztonságerősítő Megállapodás keretein belül, a frissen vizsgát tett ellenőreink gyakorló ellenőrzéseket hajthattak végre Ukrajnában.

Maradva a gyakorlati felkészítésnél: a fegyverzetellenőrnek meg kell tanulnia saját technikai eszközei használatát. A műholdas helyzet-meghatározó (GPS) alkalmazása könnyen elsajátítható, de mindenképpen időbe kerül. Nem beszélve a diktafon, a fényképezőgép (vaku!, polaroid!), távcső, de akár az egyszerű zseblámpa vagy mérőszalag (!) kézbeviteléről, hiszen mindegyiknek vannak olyan apró trükkjei, amelyeket ha nem ismer az ellenőr, akár az egész feladat sikerét kockáztathatja. Az ellenőrzéseken a kísérőcsoportok által rendelkezésre bocsátott híradóeszközök alkalmazása – általában – egyszerű, de magát a forgalmazást, főleg idegen nyelven még hazai körülmények között gyakorolni kell.

A fegyverzetellenőr nem hírszerző, munkája során ügyelnie kell arra, hogy ne is tűnjön annak! Ugyanakkor katonákról van szó, akiknek nem csak *nézni*, de *látniuk* is kell. Meg kell tanítani az ellenőröket az információk gyors értékelésére, osztályozására és használható rögzítésére. Ez a tevékenység sok gyakorlást igényel, hiszen nem csak a szóban elhangzott adatokat kell idesorolni, de össze kell azokat kapcsolni a környezetben látottakkal. A gyakorlás megmutatja, hogy például egy telephely bejárása után, a tapasztalattal nem rendelkező ellenőr néha a legegyszerűbb kérdésekre sem tud választ adni, vagy egyszerűen elvész jegyzetei között.

A munkavédelmi és biztonsági előírások betartásának fontossága a fegyverzetellenőrzésben is kimagaslóan fontos. Az ellenőröket az első pillanattól kezdve rá kell kényszeríteni ezen szempontok figyelembevételére, ami nem is olyan egyszerű, főleg akkor, ha egy idegen hadsereg alakulatánál, vagy gyakorlóterén kell dolgozni. Ki kell térni a személyi biztonság és az adatbiztonság kérdéseire is.

Az ellenőröket fel kell készíteni a sajtóval való találkozásra. Az előírások szerint kizárólag a csoportparancsnok jogosult nyilatkozni, de – amennyiben egy más állam által vezetett ellenőrcsoportban tevékenykedik egyedüli magyar ellenőr – mint külföldi „vendéget” megszólíthatják őt is. Itt már nem elég csak a helyes nyelvhasználat, sokkal többről van szó: minden egyes szót meg kell fontolni, tárgyilagosnak kell maradni, és – akármennyire is csábító a „média-sztárság” – sohasem szabad túllépni a konkrét feladat keretein.

A protokoll szabályoknak csak egy részét alkalmazzuk mindennapi életünkben. Ha elfogadtuk azt a megállapítást, hogy a fegyverzetellenőr katonadiplomata, akkor bizony erre a területre is komolyan ki kell térni: nem is annyira egyértelmű kinek, hogyan kell bemutatkozni, hogyan kell egy asztalhoz leülni, hogyan kell a halkéssel bánni, stb. Érdemes szakértőket is bevonni, akik segítenek ezen kérdések megvilágításában.

Ha már az étkezésnél járunk: számba kell venni azokat az általános szabályokat, amelyek az étkezésre, alkoholfogyasztásra, dohányzásra vonatkoznak. Az ellenőrnek úgy kell

összeállítania felszerelését, hogy számára biztosítva legyen az ivóvíz, szükség esetén az alapvető gyógyszerek. Az országokhoz kapcsolódó sajátosságokat közvetlenül a feladatra való felkészülés során kapják meg a végrehajtók.

Ezek voltak tehát azok a legfontosabb témakörök, amiket el kell sajátítani a kiképzés során. Természetesen az állomány előképzettsége megmutatja, milyen arányban és milyen hangsúllyal kezeljük egy-egy kérdést, de az előző sorok használhatók a tanterv összeállításához is.

4. Az ellenőrök kéthetes alapkiképzésének elméleti része (első hét)

Mint a tapasztalat mutatja, a fenti, szerteágazó területek összetett ismereteinek átadására csak kevés idő áll rendelkezésünkre. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy két hét alatt meg kell teremteni azt az alapot, amire építve a fegyverzetellenőr már képes megkezdeni munkáját, természetesen először még csak korlátozott keretek között, beosztottként. A két hétből is csak az első tudjuk az elméleti felkészítésnek szentelni, ugyanis a második héten már gyakorló feladatokat hajtunk végre.³⁶⁰ A teoretikusnak tehát vissza kell térnie a realitások közé, nem tervezhet több hetes felkészítést, meg kell próbálni a korábban ismertetett témákat gyorsan és hatékonyan feldolgozni. A tervezésnél fontos figyelembe venni azt a már többször is említett tényt, hogy a csoportok minden egyes konkrét feladat előtt felkészítést kapnak, amelyek során ki lehet, és ki kell térni azokra a területekre, amelyekre az alapkiképzés alatt csak kevés idő jut.

A gyakorlati hét tervének kidolgozását csak akkor tudjuk elvégezni, ha világos, mely alakulatoknál fogunk tevékenykedni, ezért ezzel most nem tudunk foglalkozni. Maradjunk az elméleti hét kidolgozásánál és a számvetés alapjaként induljunk ki abból, hogy egy kiképzési napon 6-6,5 tanórát tartunk, és 2 tanóra időt önképzésre, konzultációra használunk. Ez alól csak a pénteki nap a kivétel, amikor 4,5 tanórát tervezünk. Ezeket az adatokat figyelembe véve 30 tanórát lehet megtartani, valamint 8 tanóra önképzést biztosítani. A gyakorló ellenőrzések hetére a feladatokat – lehetőleg – 07.00-tól 22.00-ig tervezzük.³⁶¹ Az elméleti hét óraelosztásának egy lehetséges verzióját az 6. számú táblázat mutatja be.

³⁶⁰ Alapesetben egy Magyarországon végrehajtott Bécsi Dokumentum szerinti gyakorló értékelő látogatásról, és egy CFE gyakorló bejelentett hely ellenőrzésről beszélünk.

³⁶¹ Természetesen valós feladaton az ellenőr 24 órát „dolgozik”: van, amikor pihenőidejét autóbuszon tölti két ellenőrzési hely között.

1. számú táblázat: Kimutatás a fegyverzetellenőri tanfolyam elméleti hetének óraszámairól

Napok/tárgy	H	K	SZ	CS	P	Σ	Σ arányában
tanóra	6	6,5	6,5	6,5	4,5	30	100 %
általános ismeretek	1		2	2	3,5	8,5	≈ 28 %
CFE	4	5,5	3,5	2,5		16	≈ 53 %
VD 11	1	1	1	2		5	≈ 16 %
csoportos foglalkozás					1	1	≈ 3 %
önképzés, konzultáció	2	2	2	2		8	

Készítette: a szerző

Mint jól látszik az adatokból, a CFE Szerződés és az 2011. évi Bécsi Dokumentum ismertetésére fordított idő megközelítőleg 3:1 arányban oszlik meg, amit a lehetséges feladatok száma indokol. Az „általános ismeretek” tanórákon gondolatébresztő előadásokra kerül sor; az elhangzottakat mélyebben az önképzés, vagy a csoportos foglalkozás alatt lehet megvitatni. A hét lehetséges óratervét mutató 2. számú táblázatból jól látszik, hogy a gyakorlati kérdések megvitatására – sajnos – nincs idő, így ezeket teljes egészében a második héten, a feladatok végajtása során kell betervezni.

2. számú táblázat: A fegyverzetellenőri tanfolyam elméleti hetének órarendje

Órák	Hétfő	Kedd	Szerda	Csütörtök	Péntek
08.30-09.00	Beérkezés, adminisztráció		Kísérési feladat előkészítése, végrehajtása, időgrafikon.	A VD szerinti I.-II.-III. látogatások, bemutatók. Katonai tevékenységek megfigyelése.	Általános ismeretek (Balesetvédelem, személyi biztonság, sajtó, protokoll)
09.00-09.20	Magyarország hagyományos fegyverzetellenőrzési politikája				
09.30-09.50	A verifikációs szervezet bemutatása, rövid történelmi visszatekintés	Információcsere, formátumok, táblázatok, éves adattárak (6. Jk.)	Katonai szervezetek felkészítése, általános hibák, bejelentett hely vázlatok. Előkészítő csoport feladatai.	VD Kétoldalú megállapodások (HU-UA; HU-RS)	
10.00-10.20	A CFE Szerződés létrejötte, háttere, általános felépítése, szárnyzónák kérdése.				
10.30-10.50		A hagyományos fegyverzet és harci technika létező típusai (2. Jk.).	INSPECTION REPORT elkészítése.	Ellenőrök (CFE, VD) jogai, kötelezettségei, kiváltságai. Transitálás. Orosz eszköz kivonás Moldovából. Ellenőrzés előkészítése.	
11.00-11.50	A CFE Szerződés alapfogalmai (1. Jk.)				Felkészülés a gyakorlati hétre
12.00-12.50	Ebéd	Ebéd	Ebéd	Ebéd	Ebéd
13.00-13.50	A Bécsi Dokumentum (VD) létrejötte, háttere, általános felépítése, alapfogalmai	A VII –VIII. fejezet szerinti objektum illetve terület-ellenőrzés végrehajtása. Alapfogalmak. Ellenőri eszközök, felszerelés.	VD szerinti értékelő látogatás végrehajtása	Az orosz, ukrán és belarusz fegyveres erők felépítése, szervezete, diszlokációja. Várható átszervezések, fejlesztések.	Csoportos foglalkozás
14.00-14.50					
15.00-15.50	Csökkentési időszak, csökkentési eljárások, okmányok (4-5. Jk.)	A VD szerinti terület-ellenőrzés végrehajtása	A CFE Szerződés aláírását követő egyéb megállapodások, felülvizsgálati konferenciák. Fegyverzetellenőrzéshez kapcsolódó egyéb megállapodások. (CCW, CWC, SALW, Wassenaar stb.)	Az ellenőrcsoport tagjainak speciális feladatai, kötetmek.	A résztvevők elbocsátása
16.00-18.00	önképzés, konzultáció	önképzés, konzultáció	önképzés, konzultáció	önképzés, konzultáció	

Készítette: a szerző

Fontos, hogy az előadók felé pontosan fogalmazzuk meg elvárásainkat, és az előadások, éppen a rövid rendelkezésre álló idő miatt, lényegre törőek legyenek. Az elmúlt időszakban, a haderő átszervezése kapcsán több, nagy tapasztalattal rendelkező, a „szakma” minden apró trükkjét ismerő kolléga hagyta el a hadsereget: mérlegelni kell, melyek azok a témák, amelyek oktatására érdemes őket vendégelőadóként meghívni.

A kidolgozott óraszám-elosztás és órarend – természetesen – csak egy a sok lehetséges verzió közül; minden évben az éppen aktuális „Fegyverzetellenőrzési irányelvek” alapján változhatnak a prioritások, és ennek megfelelően kell meghatároznunk a szükséges óraszámokat. A CFE Szerződés további stagnálása esetén például elképzelhető, hogy több időt kell fordítani a Bécsi Dokumentum tanulmányozására. (Az órarendet tanfolyamparancsnokként lehetőségem volt a gyakorlatban is megvalósítani, és az eredmények megfelelőek voltak.)

5. Következtetések

A fegyverzetellenőrzés nem vesztett aktualitásából. Európa biztonsága szilárd, és ebben nagy szerepe volt és van azoknak a szakembereknek, akik rendelkezve a szükséges felkészítéssel, képesek folyamatosan érvényt szerezni a különféle előírásoknak. Ahhoz, hogy az ellenőrök sikeresek legyenek, és öregbítsék hazánk hírnevét az kell, hogy kiválasztásuk helyes legyen és kiképzésük során a lehető legnagyobb alaposággal felkészítsük őket. Jelen munkában ezekre a kérdésekre kerestem a választ abban a reményben, hogy sikerült támpontokat adni a területen dolgozó szakembereknek. A függelék gyakorlati alkalmazást is kínál: felhasználásával útmutató dolgozható ki a humán feladatokat ellátóknak, valamint segítséget nyújt a kiképzési terv kidolgozásához.

TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG JEGYZÉKE

Publikációk

1. „A Magyar Honvédség részvétele a fegyverzetellenőrzésben” (cikk könyv-fejezetben) – In: Dr. Fapál László (szerk.): A honvédelem négy éve 2002-2006. – HM Zrínyi Kht., Budapest 2006. – ISBN 963 327 408 7 – p. 132.
2. „Részvétel a NATO non-prolifercációs tevékenységében” (könyv-fejezet) – In: Szenes Zoltán – Tálás Péter (szerk.): Tíz éve a NATO-ban. – Zrínyi Kiadó, Budapest 2009. – ISBN 978 963 327 427 9 – pp. 101-105.
3. „Bizalom és biztonság – jó szomszédok között” – In: Új Honvédségi Szemle, LX. évf. 2006/7 szám. – ISBN 1216-7436 – pp. 117-122.
4. „A fegyverzetellenőrök kiválasztásának alapelvei és felkészítésük főbb témakörei” – In: Új Honvédségi Szemle, LXI. évf. 2007/7 szám. – ISBN 1216-7436 – pp. 37-43.
5. „A CFE Szerződés (az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről szóló Szerződés) helyzetének értékelése” – In: Új Honvédségi Szemle, LXI. évf. 2007/11 szám. – ISBN 1216-7436 – pp. 43-56.
6. „A „néma halál” elleni egyezmény tíz éve” – In: Nemzet és Biztonság, I. évf. 3. szám, 2008. március – HU ISSN 1789-5286 – pp. 56-64.
7. „A NATO-Oroszország Tanács” – In: Hadtudomány, 2008. elektronikus szám – ISSN 1215-4121
http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/index.html
http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/2008_elektronikus/2008_e_11.pdf
8. „Az orosz békefenntartás és az Oroszországi Föderáció katonai jelenléte külföldön” – In: Felderítő Szemle, VII. évf. 4. szám, 2008. december – ISSN 1588-242X – pp. 123-137.

Idegen nyelvű publikáció

1. „Doverije i bezopasnoszty – puty k dobroszoszedsztvu (Довіра та безпека – шлях до добросусідства)” – In: Nauka i oborona, 2009. 2. szám – Ministerstvo Oboroni Ukraini, 2009 – pp. 20-23.
<http://www.nio.mil.gov.ua/pdf/2009-2.pdf>

Cikk

1. „CFE Szerződés – itt a vége?” – In: Magyar Honvéd, XVIII. évf. 33. szám 2007. augusztus 17. – ISSN 0865-6932 – p. 13.

2. „Bízz, de ellenőrizz! – Néhány gondolat a fegyverzetellenőrzésről” – In: Magyar Honvéd, XVII. évf. 1-2. szám, 2006. január 13. – ISSN 1586-5266 – pp. 32-33.
3. „CFE-felülvizsgálat – 2006” – In: Magyar Honvéd, XVII. évf. 27. szám, 2006. július 7. – ISSN 0865-6932 – pp. 14-15.
4. „A bizalom jegyében” – In: Magyar Honvéd XVII. évf. 30. szám, 2006. július 28. – ISSN 0865 6932 – p. 6.
5. „EBESZ Csúcs – Csúcson az EBESZ?” – honvedelem.hu, 2011. január 6.

<http://www.honvedelem.hu/cikk/23676/ebesz-csucs-%C3%A2%20%20-csucson-az-ebesz>

Konferencia, tanfolyam előadás

1. Dr. Osvát Szabolcs – Szatmári László (50-50%): „CFE Final Act Commitments (Istanbul, 1999)” – Joint Consultative Group Meeting, Vienna, December 4th, 2007 – https://delweb.osce.org/docin/llisapi.dll/fetch/2000/107257/177303/1186195/1202409/5105546/JCG.DEL_0042_07_-_Presentation_by_the_Delegation_of_Hungary.pdf?nodeid=5216497&vernum=1
2. „OSCE Commitments and Best Practices on Small Arms and Light Weapons and Stockpiles of Conventional Ammunition.” – NATO School Oberammergau, 2012. február 8.
3. „Bilateral Agreements Supplementing the Vienna Document” – NATO 16th Conventional Arms Control Implementation Seminar, 04-05 October 2007, Brussels – Az előadást tartalmazó CD kiadása: 2008. január
4. „CBRN Defence Concepts and Capabilities of the Hungarian Defence Forces” – NATO DGP-Ukraine Workshop on CBRN Defence Policy. Az előadást tartalmazó CD kiadása: 2008. április
5. “CBRN Training Experiences of Allies who have contributed to the CBRN Task Force” – NATO DGP-Ukraine Workshop on CBRN Defence Policy. 2009. február 11.
6. ”Withdrawal of Military Property from Moldova” – Róma, Fegyverzetellenőri Tanfolyam az olasz verifikációs szervezetnél. 2005. március 18.
7. „Inspection of Reduction” – Róma, Fegyverzetellenőri Tanfolyam az olasz verifikációs szervezetnél. 2005. március 18.
8. „The Wassenaar Arrangements Lists” – Bécs, Wassenaar-i Megállapodás - Kínai Népköztársaság találkozó. 2004. április 29-30.
9. „Introduction to the WA control lists” – Bécs, Wassenaar-i Megállapodás - Izrael találkozó. 2006. szeptember 15.

10. "What the Experts Group has achieved so far" – Bécs, Wassenaar-i Megállapodás - Izrael találkozók. 2006. szeptember 15.
11. „OSCE Best Practices on Control of SALW Exports - Combating Illicit Trafficking Of Small Arms And Light Weapons In Central Asia” – Regional Follow-Up Conference Almaty, 16 September 2010
12. „Lessons learnt from OSCE assistance projects on SALW and conventional ammunition” – Regional Follow-Up Conference Almaty, 17 September 2010
13. „ОБСЕ лучшие практики в области обычных боеприпасов и механизм оказания помощи” – Региональный Семинар, Бишкек, 22-23 ноября 2011 г.
14. „Введение в Венский документ 1999 года в контексте договоров и соглашений по контролю над вооружениями” – Алматы, 27 октября 2008 г.
15. „Az EBESZ katonai-politikai dimenziója Korfu és Athén után” – Budapest, MHTT Biztonságpolitikai Szakosztály, Biztonságpolitikai Szakkollégium és Nemzetbiztonsági Szakosztály. 2010. március 25.
16. „The Permanent Mission of the Republic of Hungary to the OSCE” – Budapest, 4 April 2011. RACVIAC Vienna Document 1999 Course
17. „Challenges of VD ‘99 & VD PLUS (Hungarian approach)” – Budapest, 4 April 2011. RACVIAC Vienna Document 1999 Course
18. „Background of CSBMs in Europe and their contribution to the international Stability and Peace” – Budapest, 4 April 2011 RACVIAC Vienna Document 1999 Course
19. „A Bécsi Dokumentum létrejötte, háttere, általános felépítése” – Budapest, 2011. január 31. HM NEFEH
20. „A CFE Szerződés létrejötte, háttere, általános felépítése, a szárnyzónák kérdése” – Budapest, 2011. január 31. HM NEFEH
21. „A Bécsi Dokumentum és a CFE Szerződés” – Budapest, 2012. február 6. MH VDK FEO

Egyéb

1. Diplomamunka-bírálat (Szamosy Csaba „Az orosz-grúz háború” című diplomamunkájáról) – 2009
2. Tóth László mk. ezredes – Szatmári László mk. alezredes (50-50%): „Letter to the Editor: Hungarian Missiles Set for Reduction” – In: Arms Control Today, 2006. január-februári szám, p. 44. – http://www.armscontrol.org/act/2006_01-02/LetterstotheEditor

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Bencze Balázs - Hegedüs Zoltán- Kolossa Sándor - Padányi József - Praveczi Zoltán - Szternák György: A válságreakáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században – Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. – Budapest, 2004. – Lektor: Padányi József mk. ezredes

http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,17704,34_170620,34_112973,34_112969&_dad=portal&_schema=PORTAL (letöltés ideje: 2011. február 2.)

Békés Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban 1945–1962. – Magyar Tudomány – 2008. 3. szám <http://www.matud.iif.hu/08mar/06.html>

http://odur.let.rug.nl/~usa/H/1994/ch11_p2.htm (letöltés ideje: 2011. október 13.)

Bibó István: A nemzetközi államközösség bénultsága és annak orvosságai. Önrendelkezés, nagyhatalmi egyetértés, politikai döntőbíráskodás. – Válogatott tanulmányok. Negyedik kötet (1935-1979). – Bibó István örökösei, 1990. <http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/592.html> (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Blahó András - Prandler Árpád: Nemzetközi szervezetek és intézmények, 2. átdolgozott kiadás. – Aula Kiadó, Budapest, 2005. In: Biztonságpolitikai Corvinák. Az EBESZ szervezete. – Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület. – Budapest, 2010

http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=131#A (letöltés ideje: 2011. február 10.)

Bognár Zoltán ezredes (szerk.): A magyar nemzeti fegyverzetellenőrzés 20 éve. A Magyar Honvédség Műveleti Központ kiadványa. – Budapest, 2010.

Bull, Hedley: The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. – The MacMillan Press, Ltd. London, 1977. – In: Matus Matus János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. – Pesti Csoport Kft. – Budapest, 2005.

Darilek, Richard E.: Rüstungskontrolle für Europa. – SIPRI-Jahrbuch 7. Chancen für Abrüstung. Dossier: Der Krieg am Golf. – Deutsche Erstausgabe.– Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg. – 1987.

Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. In: Hadtudomány. 2005. március XV. évfolyam 1. szám.

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/1/2005_1_3.html (letöltés ideje: 2011. január 21.)

Dunay Pál: A fegyverzetkorlátozás végnapjai Európában / (2003) Külügyi Szemle 2003. 2. évf. 3. sz.

Dunay Pál - Zellner, Wolfgang: The Adaptation of the CFE Treaty - Between Creeping Marginalization and a New Conceptual Definition of European Arms Control. – In: OSCE Yearbook 1999. – Centre for OSCE Research (CORE).

http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/99/OSCE_Yearbook_1999.pdf (letöltés ideje: 2010. január 14.)

Florini, Ann M.: The Open Skies Negotiations, 2007. szeptember 20. – http://www.portalus.ru/modules/english_russia/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1190296469&archive=&start_from=&ucat=20&http://www.portalus.ru/modules/english_russia/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1190296469&archive=&start_from=&ucat=20& (letöltés ideje: 2011. augusztus 30.)

Galtung, Johan: Friedensforschung. In: Krippendorf (Hrsg.), Friedensforschung. Köln 1968.

Gálik Lóránt: Az első "Nyitott Égbolt" repülés története. – Magyar Szárnyak, 1997. évi 25. szám http://magyarszarnyak.uw.hu/katrep_45/galik_nyitott_egbolt.html (letöltés ideje: 2011. december 14.)

Gazdag Ferenc: Az európai biztonsági és együttműködési konferencia (1973-1975). In: Szerk.: Dunay Pál - Gazdag Ferenc: A helsinki folyamat: Az első húsz év. — SVKI, Magyar Külügyi Intézet. – Zrínyi Kiadó, Budapest. 1995.

Gärtner, Heinz: Nemzetközi biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig. – a magyar kiadást szerk. Gazdag Ferenc, Tóth Péter – Budapest, Zrínyi Kiadó, 2007 – ISBN 9789633274439

Goldblat, Jozef: Arms control: the new guide to negotiations and agreements: fully revised and updated second edition with new CD-ROM documentation supplement / Josef Goldblat; [publ. by Stockholm International Peace Research Institute and International Peace Research Institut]. - 2nd ed. (2002)– ISBN 0 7619 4016 2 (pbk)

Guy B. Roberts, Deputy Assistant Secretary General for WMD Policy at NATO The Continuing Relevance of NATO's Nuclear Deterrence Strategy in an Uncertain World. - 08 décembre 2008 http://www.csotan.org/textes/doc.php?type=documents&art_id=441 (letöltés ideje: 2011. január 16.)

Gyarmati István - Nagy Zoltán: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet. In: Európai politikai évkönyv 1995-1996.

Hadtudományi Lexikon. (Főszerk.: Szabó József). – Magyar Honvédség és Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest 1995. – ISBN 963 04 5226 x

Herz, John H.: Idealist Internationalism and the Security Dilemma. – World Politics, Vol. 2 (1950). ; *International Politics in the Atomic Age*. – Columbia University Press, 1959

Holsti, K. J.: International politics : a framework for analysis. – Prentice Hall, 1992. – ISBN 0 134 73208 1

Huth, P. K.: "Deterrence and International Conflict: Empirical Findings and Theoretical Debate". – Annual Review of Political Science 2. – 1999.

Jervis, Robert: Cooperation under the Security Dilemma. World Politics 1978, 30 – pp. 167-214

Jervis, Robert: Perception and misperception in international politics. Princeton University Press, 1976. – ISBN 0-691-05656-0

Jervis, Robert: The logic of images in international relations. Columbia University, 1988 – ISBN 0-231-06933-2

Jervis, Robert: Security regimes. In Stephen Krasner (ed.) *International regimes*. Ithaca: Cornell University Press. 1983

Jervis, Robert: Security regimes. – Journal International Organization Vol. 36, No. 2, International Regimes (Spring, 1982) – Published by: The MIT Press – pp. 357-378

Kabai Domokos mk. ezredes (szerk.): „A Honvédelmi Minisztérium Fegyverzetellenőrzési Hivatalának Története 1990-2002 - Csapattörténeti Könyv” – HM FEH, 2005

Kant, Immanuel: Az örök béke. Fordította: Babits Mihály. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985. <http://philosophiebuch.de/ewfried.htm> (letöltés ideje: 2011. január 20.)

Krasner, Stephen (szerk.): International Regimes – Cornell University Press, 1983. (Első megjelenés: Journal International Organization Vol. 36 No. 2 és Vol. 35 No. 4, 1983) – ISBN 0-8014-9250-5

Matus János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. – Pesti Csoport Kft., Budapest, 2005. – ISBN 963 219 971 5.

Matus János: A biztonság és a védelem problémái a változó nemzetközi rendszerben. – Hadtudomány. A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata. 2005. december, XV. évfolyam 4. szám http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_24.html (letöltés ideje: 2011. január 15.)

Mingst, Karen: Essentials of International Relations. – W.W. Norton and Company. – New York 1990. – In: Matus János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. – Pesti Csoport Kft. – Budapest, 2005. – ISBN 963 219 971 5.

Molnár Gergely: Franciaország Oroszország-politikája Nicolas Sarkozy elnökségének első három évében. – GROTIUS E-KÖNYVTÁR 2011. http://www.grotius.hu/doc/pub/UPGQDQ/2011_173_molnar_gergely_franciaorszag_oroszorszag-politikaja.pdf (letöltés ideje: 2011. október 7.)

Nagy László - Siklósi Péter: A CFE Szerződés végrehajtásának áttekintése (1995). – Új Honvédségi szemle: a Magyar Honvédség központi folyóirata (1991-2007) XLIX. évfolyam 1995. 2. szám. (1995-02-23)

Osvát Szabolcs: Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés fénykora. – Nemzet és Biztonság. – 2011. november. pp. 52-64. – http://neb.kezek.hu/aktualis_szam.php?id=1 (letöltés ideje: 2011. december 17.)

Osvát Szabolcs: Az európai hagyományos fegyverzet-ellenőrzés alkonya. – Nemzet és Biztonság. – 2011. december. pp. 39-55. – <http://neb.kezek.hu/letoltes.php?letolt=494> (letöltés ideje: 2012. január 31.)

Pöllinger, Sigrid: Zur Situationsanalyse der Friedensforschung in Europa. Schriftenreihe des Universitätszentrums für Friedensforschung.– Bd. II – Wien, 1986.

Pöllinger, Sigrid: Der KSZE/OSZE Prozess: ein Abschnitt europäischer Friedensgeschichte. Mit einem Geleitwort von Wolfgang Schüssel. – Wien, Braumüller, 1998. – ISBN 3 7003 1246 6.

Dr. Rác Lajos: A titkos információszerezés néhány elméleti kérdése. – Szakmai Szemle. – 2010. 3. szám. –
http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2010_3_szam.pdf (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Romsics Gergely: A kis hidegháború: defekciós stratégiák a fogolydilemmában. – XX. század Intézet 2004. november 18-19-én megrendezett "Keleten a helyzet változatlan? – Azok a forrongó 80-as évek" című konferencia anyagai.
http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/keleten_a_helyzet_valtozatlan/romsics_gergely_eloadasa.html (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Smithson, Amy E.: Germ Gambits: The Bioweapons Dilemma, Iraq and Beyond. – Stanford Security Studies, 2011 – ISBN 978-0-8047-7552-6

Szenes Zoltán: A békefenntartás hatása a magyar haderőre. – Hadtudomány. – 2006. szeptember, XVI. évf. 6. szám.
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2006/3/2006_3_1.html (letöltés ideje: 2011. január 20.)

Dr. Teller Tamás: A bizalom- és biztonságerősítő, valamint a fegyverzetellenőrzési intézkedések hatása hazánk katonai biztonságára. Jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Doktori Iskola. – Budapest, 2000.

Tisovszky János: AZ ENSZ és a békefenntartás. Magyar ENSZ társaság. – Budapest, 1997. március – ISBN 963 85168 3 6
www.menszt.hu/content/download/618/2909/file/TSFINAL2.pdf (letöltés ideje: 2011. február 7.)

Tulliu, Steve – Schmalberger, Thomas (szerk.): A biztonság megértése felé. Fegyverzetellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon. – UNIDIR – SVKK.– Budapest, 2003 – ISBN 9638117907

Dr. Ujj András: "Okos enged"? - avagy a CFE szerződés adaptációjának perspektívái; Új Honvédségi Szemle, 1997. 7. szám

Vetschera, Heinz: From Helsinki to Vienna: The development of military confidence- and security building measures in Europe. In: Österreichische Militärische Zeitschrift (1965-) 2000. 6. sz.

Witkowsky, Anne - Garnett, Sherman - McCausland, Jeff: Salvaging the Conventional Armed Forces in Europe Treaty Regime: Options for Washington Arms Control Series Paper 2 , March 2010 –
http://www.brookings.edu/~media/Files/rc/papers/2010/03_armed_forces_europe_treaty/03_armed_forces_europe_treaty.pdf (letöltés ideje: 2011. december 12.)

Wohlstetter, Albert: The Delicate Balance of Terror (1958) P-1472, Santa Monica, CA: RAND Corporation, November 6, 1958, revised December 1958
<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB893.pdf#page=189> (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Zellner, Wolfgang - Schmidt, Hans-Joachim / Neueck, Götz: Die Zukunft konventioneller Rüstungskontrolle in Europa. – Institut für Friedensforschung und Sicherheitspolitik an der Universität Hamburg. – 1. Auflage 2009. – ISBN 978-3 8329-4786-6

Ziegler, David W.: War, Peace, and International Politics. – Scott, Foresman and Company, Glenview, Illinois. – 1990). – In: Matus János: A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre. – Pesti Csoport Kft. – Budapest, 2005. – p. 123.

Zimonyi Attila (szerk.): Non-proliferció ABC. Multilaterális fegyverzetellenőrzési megállapodások és rendszerek. – Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2000.

Zsifkovits, Valentin: Der Friede als Wert. Zur Wertproblematik der Friedensforschung. München; Wien: Olzog Verlag, 1973. (Berichte und Studien der Hanns-Seidel-Stiftung; 3.)

FELDOLGOZOTT FORRÁSOK:

527/11. A szárazföldi összefegyvernemi kötelékek alkalmazásának elvei. Doktrína tervezet. – MH Szárazföldi Vezérkar. – Budapest, 2000.

African Nuclear-Weapon-Free-Zone (ANWFZ) Treaty (Pelindaba Treaty) –
<http://www.nti.org/treaties-and-regimes/african-nuclear-weapon-free-zone-anwfz-treaty-pelindaba-treaty/> (letöltés ideje: 2011. október 30.)

Antarctic Treaty – <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/antarctic-treaty/> (letöltés ideje: 2011. október 30.)

Az EBESZ Katonai Képviselőlet 1989 és 1995 közötti történetére vonatkozó adatok. Dr. Teller Tamás ny. ezredes, személyes archívumából.

A hagyományos fegyverek Európában a CFE után; Védelmi Tanulmányok, SVKI, Budapest, 1996/12. szám

Agreement Between the Government of the Czech Republic and the Government of the Slovak Republic on the Principles and Procedures for Implementing the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength of Conventional Armed Forces in Europe, Prague. –12 January 1993. –
<http://www.bits.de/ac-archive/3ru/on/cfe/prague.htm> (letöltés ideje: 2011. november 6.)

Agreement on the Principles and Procedures for the Implementation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. – Tashkent, 15 May 1992. –
<http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/cfe/agreements/tashkent.htm> (letöltés ideje: 2011. január 13.)

Army to Replace 2 Brigades in Europe With Rotating Units. American Forces Press Service
12 January 2012. – <http://www.defense.gov/News/NewsArticle.aspx?ID=66780>
<http://www.defense.gov/News/NewsArticle.aspx?ID=66781> (letöltés ideje: 2012. január 24.)

Az „Európai Biztonsági Szerződésre” vonatkozó Medvegyev javaslat. –
<http://www.kremlin.ru/news/6152> (letöltés ideje: 2011. május 4.)

Biztonságpolitikai Corvinák. Az EBESZ szervezete. – Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület. – Budapest, 2010
http://biztpol.corvinusembassy.com/?module=corvinak&module_id=4&cid=131#A (letöltés ideje: 2011. február 10.)

Brussels Declaration on Conventional Arms Control, 11 December 1986. –
http://www.nato.int/cps/en/SID-33432C89-213E7988/natolive/official_texts_23337.htm (letöltés ideje: 2011. május 17.)

Central Asian Nuclear-Weapon-Free Zone Treaty (Treaty of Semipalatinsk)
http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/ArmsControl_NEW/nonproliferation/NFZ/NP-NFZ-CA.html (letöltés ideje: 2011. október 30.)

Churchill, Winston S.: "Iron Curtain Speech", March 5, 1946). – Modern History Sourcebook
– <http://www.historyguide.org/europe/churchill.html> (letöltés ideje: 2011. január 20.)

Document Adopted by the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe on the Scope and Parameters of the Process Commissioned in Paragraph 19 of the Final Document of the First CFE Treaty Review Conference 1 December 1996. –
<http://www.fas.org/nuke/control/osce/text/jcg96.htm> (letöltés ideje: 2010. január 17.)

EU statement on Arms Control and CSBMs OSCE Review Conference Vienna, 21 October 2010 RC.DEL/258/10, 21 October 2010
http://www.delvie.ec.europa.eu/en/eu_osce/eu_statements/2010/October/RC%20Vienna%20-%20PMS%20S%206%20-%20EU%20statement%20on%20AC%20and%20CSBMs.pdf (letöltés ideje: 2010. november 17.)

Final Document of the Extraordinary Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe Oslo. – 5 June 1992. –
http://www.acq.osd.mil/tc/treaties/cfe/agreements/final_doc.htm (letöltés ideje: 2011. május 17.)

Ford, Gerald amerikai elnök – Address before the Conference on Security and Cooperation in Europe, August 1, 1975. – <http://www.america.gov/st/washfile-english/2006/December/20061229131243jnmamdeirf9.841555e-02.html> (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Ministerial Meeting of the North Atlantic Council with the Three Invited Countries held in Brussels -Statement On CFE: Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE): Restraint And Flexibility. – <http://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-141e.htm> (letöltés ideje: 2011. augusztus 22.)

NATO response to Russian announcement of intent to suspend obligations under the CFE Treaty. – 16 July 2007. – <http://www.nato.int/docu/pr/2007/p07-085e.html> (letöltés ideje: 2011. május 17.)

Nuclear-Weapon-Free Status of Mongolia – <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/nuclear-weapon-free-status-mongolia/> (letöltés ideje: 2011. október 30.)

Послание Федеральному Собранию Российской Федерации, 26 апреля 2007 года – http://archive.kremlin.ru/appears/2007/04/26/1156_type63372type63374type82634_125339.shtml (letöltés ideje: 2011. április 21.)

Prague Summit Declaration. – Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. – <http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> (letöltés ideje: 2011. július 8.)

Report on the international situation to the Cominform, Andrei Zhdanov September 22, 1947. – http://kutuphane.halkcephesi.net/zhdanov/Zhdanov_Cominform.htm (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Rush-Bagot Agreement– <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/513059/Rush-Bagot-Agreement> (letöltés ideje: 2010. október 17.)

Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review. October 2010 – http://www.direct.gov.uk/prod_consum_dg/groups/dg_digitalassets/@dg/@en/documents/digitalasset/dg_191634.pdf?CID=PDF&PLA=furl&CRE=sdsr (letöltés ideje: 2011. március 4.)

Southeast Asian Nuclear-Weapon-Free-Zone (SEANWFZ) Treaty (Bangkok Treaty) – <http://www.nti.org/treaties-and-regimes/southeast-asian-nuclear-weapon-free-zone-seanwfz-treaty-bangkok-treaty/> (letöltés ideje: 2011. október 30.)

South Pacific Nuclear Free Zone Treaty <http://unhq-appspub-01.un.org/UNODA/Treatystatus.nsf/44e6eeabc9436b78852568770078d9c0/7c1dc91deecad6ba852568770079dd9c?OpenDocument> (letöltés ideje: 2011. október 30.)

Sustaining U.S. Global Leadership: Priorities for the 21st Century Defence. January 2012. – http://www.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf (letöltés ideje: 2012. január 24.)

Stalin, Joseph: Reply to Churchill, 14 March 1946, Modern History Sourcebook. – <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1946stalin.html> (letöltés ideje: 2011. január 20.)

The General Framework Agreement: Annex 1B: Agreement on Regional Stabilization. – http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=369 (letöltés ideje: 2011. április 5.)

The General Framework Agreement: Annex 3: Agreement on Elections. – http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=371 (letöltés ideje: 2011. április 5.)

The General Framework Agreement: Annex 6: Agreement on Human Rights. – http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=374 (letöltés ideje: 2011. április 5.)

The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina. – http://www.ohr.int/dpa/default.asp?content_id=379 (letöltés ideje: 2011. április 5.)

The Truman Doctrine speech by Harry S Truman, March. – 12th March 1947. – http://www.famousquotes.me.uk/speeches/Harry_S_Truman/ (letöltés ideje: 2011. január 24.)

Указ Президента Российской Федерации от 13 июля 2007 г. N 872 "О приостановлении Российской Федерацией действия Договора об обычных вооруженных силах в Европе и связанных с ним международных договоров. – <http://www.rg.ru/2007/07/17/dovse-dok.html> (letöltés ideje: 2011. április 21.)

United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines. United Nations Department of Peacekeeping Operations Department of Field Support Review date: January 2010 http://pbpu.unlb.org/pbps/Library/Capstone_Doctrine_ENG.pdf (letöltés ideje: 2011. január 24.)

UN SC Resolution 1540 (2004). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (letöltés ideje: 2012. január 5.)

Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. – http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf (letöltés ideje: 2011. június 15.)

FELDOLGOZOTT EBESZ FORRÁSOK:

„A Framework for Arms Control”: <http://www.osce.org/mc/39539> (letöltés ideje: 2012. január 23.)

Address by the Minister for Foreign Affairs of the Russian Federation, H.E. Mr. Sergey Lavrov. – 28th (Special) Joint Meeting of the Forum for Security Co-operation and the Permanent Council. – <http://www.osce.org/fsc/25389> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. – CFE.DOC/1/99. – 19 November 1999. – <http://www.osce.org/library/14108> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Annual Security Review Conference. – <http://www.osce.org/mc/40521> (letöltés ideje: 2012. február 2.)

Arms Control and Confidence-Building in European Security: Are They Necessary, Are They Compatible? FSC.DEL/48/11 14 February 2011. – https://delweb.osce.org/docin/llisapi.dll/fetch/2000/107257/202451/20668696/20712691/20882878/FSC.DEL_0048_11_-_Presentation_by_Mr._Dunay%2C_Geneva_Centre_for_Security_Policy.pdf?nodeid=20894154&vernum=-2

Article II of the Dayton Peace Accords. – <http://www.osce.org/what/arms-control/43724> (letöltés ideje: 2010. szeptember 30.)

Article IV of the Dayton Peace Accords. – <http://www.osce.org/item/43725> (letöltés ideje: 2010. szeptember 30.)

Astana Commemorative Declaration Towards a Security Community SUM.DOC/1/10. – 3 December 2010. – <http://www.osce.org/mc/73962> (letöltés ideje: 2012. január 22.)

Bucharest Ministerial Declaration. – <http://www.osce.org/mc/40515> (letöltés ideje: 2011. december 1.)

Budapest Declaration of the CSCE Parliamentary Assembly. – <http://www.osce.org/pa/40732> (letöltés ideje: 2010. március 17.)

Chairperson's Perception – Statement by the Chairman-in-Office at the Third Plenary Session of the Fourteenth Meeting of the OSCE Ministerial Council. – <http://www.osce.org/mc/25065> (letöltés ideje: 2011. szeptember 13.)

„Charter for European Security”. – <http://www.osce.org/mc/39569> (letöltés ideje: 2011. december 1.)

„Charter of Paris for a new Europe”. – <http://www.osce.org/mc/39516> (letöltés ideje: 2010. március 18.)

Commemorative Declaration Towards A Security Community SUM.DOC/1/10, 3 December 2010. – <http://www.osce.org/mc/73962> (letöltés ideje: 2011. augusztus 22.)

Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength of Conventional Armed Forces in Europe (CFE-1A Agreement) – <http://www.osce.org/library/14093> (letöltés ideje: 2012. január 30.)

Concluding Document of the Madrid Meeting 1980 of Representatives of the Participating States of the Conference on Security and Cooperation in Europe, held on the basis of the provisions of the Final Act relating to the follow-up to the Conference. – <http://www.osce.org/mc/40871> (letöltés ideje: 2010. március 17.)

Conference on Security and Co-operation in Europe - Final Act. – <http://www.osce.org/mc/39501> (letöltés ideje: 2010. március 17.)

Corfu Informal Meeting of OSCE Foreign Ministers on the Future of European Security. – Chair's Concluding Statement to the Press. – <http://www.osce.org/cio/37803> (letöltés ideje: 2011. január 7.)

CSCE Helsinki Document 1992 – The Challenges of Change. – <http://www.osce.org/mc/39530> (letöltés ideje: 2011. április 23.)

Decision No. 1/09 Furthering the Corfu Process, Decision No. 16/09 Issues Relevant to the Forum for Security Co-operation. Decision, No. 15/09 Small Arms and Light Weapons and Stockpiles Of Conventional Ammunition – <http://www.osce.org/mc/67621> (letöltés ideje: 2011. június 23.)

Decision No. 16/09, Issues relevant to the Forum for Security Co-operation. – <http://www.osce.org/cio/40698> (letöltés ideje: 2011. március 7.)

Decision No. 1/10 Establishing a Procedure for Incorporating Relevant FSC Decisions into the Vienna Document. – FSC.DEC/1/10 19 May 2010. – <http://www.osce.org/fsc/68695> (letöltés ideje: 2011. november 7.)

Decision No. 2/10 OSCE Plan of Action on Small Arms and Light Weapons. – FSC.DEC/2/10 26 May 2010. – <http://www.osce.org/fsc/68450> (letöltés ideje: 2011. október 13.)

Decision No. 3/10 Time and Venue of the Next OSCE Summit and Review Conference MC.DEC/3/10. – 3 August 2010. – <http://www.osce.org/mc/71056> (letöltés ideje: 2011. május 11.)

Decision No. 3/11 Elements of the Conflict Cycle, Related to Enhancing the OSCE's Capabilities in Early Warning, Early Action, Dialogue Facilitation and Mediation Support, and Post-Conflict Rehabilitation . – <http://www.osce.org/mc/86079> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Decision No. 7/11 Issues Relevant to the Forum for Security Co-operation. – <http://www.osce.org/mc/86531> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Decision on Combating Terrorism and the Bucharest Plan of Action for Combating Terrorism. – <http://www.osce.org/mc/40515> (letöltés ideje: 2011. december 13.)

Decision on combating the illicit trafficking of small arms and light weapons by air. – <http://www.osce.org/mc/25065> (letöltés ideje: 2011. október 13.)

Decision on combating trafficking in human beings. OSCE Action Plan to Combat Trafficking In Human Beings. – <http://www.osce.org/mc/40533> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Decision on further efforts to implement the OSCE Documents on Small Arms and Light Weapons and Stockpiles of Conventional Ammunition. – <http://www.osce.org/mc/25065> (letöltés ideje: 2012. január 7.)

Decision on further implementing the OSCE document on stockpiles of Conventional Ammunition. – <http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. október 4.)

Decision on Issues Relevant to the Forum for Security Co-operation. – <http://www.osce.org/mc/36562> (letöltés ideje: 2012. február 3.)

Decision on man-portable air defence systems. – <http://www.osce.org/mc/40533> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Decision on the OSCE Document on Stockpiles of Conventional Ammunition. – <http://www.osce.org/mc/40533> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Decision on OSCE principles for export controls of man-portable air defence systems. – <http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Decision on OSCE principles on the control of brokering in small arms and light weapons. – <http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Decision on OSCE standard elements of end-user certificates and verification procedures for SALW exports. – <http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Decision on Strengthening the Effectiveness of the OSCE. – <http://www.osce.org/mc/17490> (letöltés ideje: 2012. január 13.)

Decision on supporting national implementation of United Nations Security Council resolution 1540 (2004). – <http://www.osce.org/mc/25065> (letöltés ideje: 2011. október 3.)

Decision on the Spread of Small Arms and Light Weapons. – <http://www.osce.org/mc/39569> (letöltés ideje: 2011. december 1.)

Development of the Agenda of the Forum for Security Co-operation. – <http://www.osce.org/mc/39539>

„Document of the Stockholm Conference on Confidence- and Security-Building Measures and Disarmament in Europe convened in accordance with the relevant provisions of the Concluding Document of the Madrid Meeting of the Conference on Security and Co-operation in Europe”, 19 September 1986. – <http://www.osce.org/fsc/41238> (letöltés ideje: 2010. március 17.)

„Document on confidence-building measures (CBM) and certain aspects of security and disarmament”. – <http://www.osce.org/mc/39501> (letöltés ideje: 2010. március 17.)

Establishment of a Panel of Eminent Persons on Strengthening the Effectiveness of the OSCE. – <http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. november 8.)

Final Act of the Conference of the States Parties to the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. – CFE.DOC/2/99. –19 November 1999. – <http://www.osce.org/library/14114> (letöltés ideje: 2011. november 25.)

Final Document of the Second Review Conference on the Implementation of the Treaty on Open Skies. – Vienna, 9 June 2010 OSCC.RC/39/10
<http://www.osce.org/secretariat/68703> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Formal Conclusions of the Second Conference to Review the Operation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe and the Concluding Act of the Negotiation on Personnel Strength. – <http://www.osce.org/library/14121> (letöltés ideje: 2011. március 7.)

Fourth Meeting of the Council CSCE and the New Europe – Our Security is Indivisible – Decisions of the Rome Council Meeting. – <http://www.osce.org/mc/40401> (letöltés ideje: 2010. szeptember 30.)

FSC Chairperson's Progress Report to the Eighteenth Meeting of the Ministerial Council. – December 2011, Vilnius. – MC.GAL/5/11 pp. 2-3. – <http://www.osce.org/mc/85918> (letöltés ideje: 2012. január 31.)

Further Strengthening the Effectiveness of OSCE Executive Structures. – <http://www.osce.org/mc/25065> (letöltés ideje: 2012. január 11.)

Global Exchange of Military Information 28. November 1994. – <http://www.osce.org/fsc/41384> (letöltés ideje: 2011. november 17.)

Interpretative Statement Under Paragraph IV.1(A)6 of the Rules of Procedure of the Organization for Security and Co-operation in Europe MC.DEC/7/11/Corr.1. – 7 December 2011. – <http://www.osce.org/mc/86712> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Istanbul Summit Declaration. – <http://www.osce.org/mc/39569> (letöltés ideje: 2011. december 1.)

Lisbon Summit Declaration and Lisbon Declaration on a Common and Comprehensive Security Model for Europe for the Twenty-First Century. – <http://www.osce.org/mc/39539> (letöltés ideje: 2010. szeptember 30.)

Ministerial Declaration on the OSCE Corfu Process: Reconfirm–Review–Reinvigorate Security and Co-operation from Vancouver to Vladivostok. – <http://www.osce.org/mc/67621> (letöltés ideje: 2011. február 9.)

Open Skies Treaty Observation Flights Since Entry-Into-Force OSCC.RC/15/10 4 June 2010 <http://www.osce.org/secretariat/68315> (letöltés ideje: 2012. január 28.)

OSCE Charter on Preventing and Combating Terrorism. – <http://www.osce.org/mc/40521> (letöltés ideje: 2010. október 1.)

OSCE Counter-Terrorism Network. – <http://www.osce.org/mc/40533> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

OSCE Document on Small Arms and Light Weapons . – <http://www.osce.org/fsc/20783> (letöltés ideje: 2011. december 11.)

OSCE Strategy Document for the Economic and Environmental Dimension. – <http://www.osce.org/mc/40533> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. – <http://www.osce.org/mc/40533> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Perception Paper of the Chairman-in-Office on Renewing the Spirit of Helsinki. – <http://www.osce.org/mc/36554> (letöltés ideje: 2011. október 1.)

Porto Ministerial Declaration – Responding to Change. – <http://www.osce.org/mc/40521> (letöltés ideje: 2011. december 19.)

Principles Governing Conventional Arms Transfers 25. November 1993. – <http://www.osce.org/fsc/42313> (letöltés ideje: 2011. november 17.)

Principles Governing Non-Proliferation 3. December 1994. – <http://www.osce.org/fsc/41403> (letöltés ideje: 2011. november 21.)

Review of the Implementation of OSCE Principles and Commitments, Including a Focus on Recommendations for Future Action and Greater Co-operation Among Participating States
Pms Session 6: The Role and Perspectives of Arms Control and Confidence- and Security-Building Regimes in Building Trust in the Evolving Security Environment I. –
RC.GAL/37/10. – 17 December 2010. –
https://delweb.osce.org/docin/lisapi.dll/fetch/2000/107257/222921/224288/20091181/_RC.GAL_0037_10_-_Consolidated_Summary.pdf?nodeid=20762597&vernum=-2

Second Meeting of the Council Summary of Conclusions Prague Document on Further Development of CSCE Institutions and Structures. – <http://www.osce.org/mc/40270> (letöltés ideje: 2010. március 18.)

Sixth Meeting of the Ministerial Council 18-19 December 1997 Copenhagen. –
<http://www.osce.org/mc/40427> (letöltés ideje: 2011. november 30.)

Sofia Ministerial Statement on Preventing and Combating Terrorism. –
<http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. szeptember 3.)

Stabilizing Measures for Localized Crisis Situations, 25. November 1993. –
<http://www.osce.org/fsc/41316> (letöltés ideje: 2011. november 17.)

Statement by dr. Dimitrij Rupel, Chairman-in-Office of the OSCE. –
<http://www.osce.org/mc/17490> (letöltés ideje: 2012. január 11.)

Statement by dr. Solomon Passy, Chairman-in-Office of the OSCE, at the Third Plenary Session of the Twelfth Meeting of the OSCE Ministerial Council. –
<http://www.osce.org/mc/41813> (letöltés ideje: 2011. november 24.)

Statement by Italian Delegation at CFE Extraordinary Conference June 15, 2007.– CFE-EC.DEL/35/07. – 15 June 2007.

Statement by the European Union (Annex 4 to MC(14) Journal No. 2 of 5 December 2006)
<http://www.osce.org/mc/25065> (letöltés ideje: 2011. november 21.)

The CSCE Declaration on the Treaty on Open Skies. – Helsinki, 24 March 1992. –
<http://www.osce.org/mc/16146> (letöltés ideje: 2010. március 31.)

Third Meeting of the Council – Summary of Conclusions – Decision on Peaceful Settlement of Disputes. – <http://www.osce.org/mc/40342> (letöltés ideje: 2010. szeptember 30.)

Treaty on Conventional Armed Forces in Europe, (CFE Treaty). –
<http://www.osce.org/library/14087> (letöltés ideje: 2012. január 30.)

Vienna Document 1990 of the Negotiations on Confidence- and Security-Building Measures Convened in Accordance with the Relevant Provisions of the Concluding Document of the Vienna Meeting of the Conference on Security and Co-operation in Europe. –
<http://www.osce.org/fsc/41245> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Vienna Document 2011 on Confidence- and Security-Building Measures. – <http://www.osce.org/fsc/86597> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

500. OS repülés <http://www.osce.org/fsc/50010> (letöltés ideje: 2012. január 25.)

Dokumentumfilmek:

1955. Genfi Csúcstalálkozó – http://www.youtube.com/watch?v=HjY3ELs_4ZI
<http://williamlammers.com/2011/08/28/open-skies-for-peace-in-the-age-of-nuclear-weapons/>
(letöltés ideje: 2012. február 3.)

Bush beszéde a Nyitott Égbolttal kapcsolatban, 1989. május 13.: Commencement speech at Texas A&M University. –
http://www.chron.com/CDA/archives/archive.mpl/1989_622907/bush-urges-open-skies-surveillance-pact-with-sovie.html
<http://www.youtube.com/watch?v=aEUw9HvPEL0&feature=related> (letöltés ideje: 2012. február 3.)

First Open Skies flight (CA-HU 1990). – 04-07 Jan 1990. – Canadian Forces Joint Imagery Centre (CFJIC) – saját archívum

OS környezetvédelmi repülések
<http://www.youtube.com/watch?v=qrNiQf9FtKg&feature=related> (letöltés ideje: 2012. február 3.)
<http://www.youtube.com/watch?v=ey3XHXPkBU4&feature=related> (letöltés ideje: 2012. február 3.)